

ARCHÆOLOGIAI
É R T E S Í T Ő.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
ARCHAEOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
K Ö Z L Ö N Y E.

SZERKESZTI
DR. RÓMER FLÓRIS.

II. KÖTET.

(Számos fametszvényvel)

PEST,
AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA.
1870.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

ARCHAEOLOGIAI

ÉRTÉKESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ARCHAEOLOGIAI BIZOTTSÁGNAK

KÖZLÖNYE

XXV. ÉVFOLYAM

DR. RÖMER FLÓRIS

II. KÖTET

1870

ALBERT LAJOS BIZOMÁNYA

1870

AMT. 1870

TÁRGYMUTATÓ

AZ

ARCHAEOLOGIAI ÉRTESÍTŐ

II-DIK KÖTETÉHEZ.

	Lap		Lap
Agyaggolyó, Mikolán (Szathmár)	7	Attila trónja	227
Agyagművesség	214	Balta, kö-, Agárdon	169
A jövő építészete	175	„ „ Bojton	62., 149
Állatsontok	226	Balta, kö-, Csiffáron	108
Állvány, rekesz-, Szászsebesen (juhé, Lettner)	4., 145	„ „ Kamena-Goriczán	148
Állvány nyoma, Nagy-Szőllösön	4	Banyakemencze	108
Apaffy Mihály pánczélinge	223	Barbar érmek Lapujtón	292
Arany, phallus,	70	Barlangok	197
„ „ török,	51	Barsi gyógyszerész-egylet	107
„ „ velencei, Vajda-Hunyadon	17	Bibliographia	175
Arany-kapocs Duna-Patajon	306	Bracteatok l. egyveretű érmek.	
Aranylelet Petrossán	99	British arch. society	119
Aranyművészet tespedése	117	Bronzeszközök	294
Archaeol. bizott. jegyzőkönyvek ki- vonatai 165., 186., 216., 217., 236., 3 9		Charonpénz	91
Archaeol. kirándulás	227	Codex Nagy-Szebenben	5
„ mozgalom	30., 71., 135	Corvin-Codex 19., 33., 228., 271., 277	
„ ülések Fiumében	133	Corvin-Codex Gottviczon (A.-Austr.)	163
Arezzói tál Ó-Budán	276	„ „ Marosvásárhelyt	33
Árpád-vér	295	„ „ Stambulban	197
Ásatások : Baracson	170., 311	Corvin-czímer	22
„ Déloroszországban	67	Corvin-Mátyás arczképei	271
„ Kalocsán	54., 55., 199	Csákány, bronz, Rózsa-Pallagon	132
„ Magyaradon	107., 136	„ csont, Szikszón (Abaujm.)	94
„ Ó-Budán	138	„ réz, Jász-Apáthin	36
„ Pilinben	226	Csat, arany,	155., 316
„ Sz.-István-Baksán	60., 254	„ ezüst,	273
		Cserép, játékszerféle, római	48
		Cserepek	149., 312

II

	Lap		Lap
Cserepek, Alpáron	109	Érmek : bajor, ezüst	239
„ Bereghvármegyében	43	„ barbar	292
„ Topliczen	146	„ magyar	73
Czakói bronz-edény	290	„ Megyaszán (Zemplénm.)	95
Czímertani kérdések	260	„ rómaiak 870., 14 ^a .,	296
„ szakülés	316	„ Sz.-Endrén, bronz	17
Czölöpmaradványok, Baksi-halom	219	„ Szombathelyen, egyveretű	38
Czölöpmaradványok, Halason	189	„ Tolna-Hidvégh, római	36
Csontok, N.-Kerekiben	63	„ velencei	275
Diadalív, alapkövek	139	„ Völgyiben, egyveretű	29
Domborművek 8., 9.,	114	Erődítmények Brassóban	22
„ Mithras-csoportozat,		„ Segesvártt	160
„ N.-Szebenben	5	Eskükereszt	276
Domokos prép. breviariuma	276	Fafaragászat	175
Edények 175.,	293	Fafaragványok, Vajda-Hunyadon	116
„ bronz, Czakón	290	Falfestmények Iványiban	45
„ cserép, Mikolán (Szathmár)	6	„ Nagy-Szebenben	202
„ „ Osliban	47	„ Órboldogfalván	2
„ „ Szombathelyen	39	„ Szászsebesen	5
„ egyházi, Brassóban	21	„ Topliczen	146
„ „ Nagy-Szebenben	6	„ Turócson (Liptóm.)	267
Ekevas, római, Gyirmóthon	47	„ Vajda-Hunyadon	65
Ékszerek, Alsó-Lendván	24	Fegyverek, Vajda-Hunyadon	66
„ Csepel-szigeten	55	Fegyvertani adatok 35.,	119
Embercsontok Szegeden	175	Fegyvertár, bécsi,	223
„ Felső-Bükkön	97	Feliratos kövek	238
Embervökök barlangjai	197	Feszület, kő, Nagy-Szebenben	6
Embervázak, kövesült, Bánffy-Hu-		„ románkori	221
nyadon 95.,	136	Fogaras vára	201
Embervázak Bojton	149	Földvár, római, Baracson	9
„ Constantinen	138	„ „ Ipolyvisken	10
„ Dániában	138	Füstölő 73.,	266
„ Debreczenben	138	Gerely, vas, Duna-Földvártt	47
Emlékszobor Pozsonyban	176	Geronai műemlékek	271
Eperjes meg szállási érmei	205	Gipszminták 34., 36., 71.,	248
Erdélyi muzeum - egyleti jelenté-		Gipszöntvények 54.,	275
sek 10.,	84	Golyó, római terracotta	129
Éremárverés	156	Gombaszegi zárda	240
Érembuvárok egylete Hannoverában	248	Gothal-monda	105
Éremgyűjtemények	29	Grebengrád	147
„ A.-Dörgicsén	55	Gyöngyök, borostyán, Szombathely.	39
„ a XVII. századb.	99	Gyöngyöntő minta	271
„ Besztercebányán	228	Gyűrűk A.-Lendván	24
„ magyar, Eszter-		„ barbar	274
gáron 34.,	72	„ Bardócson	55
Éremgyűjtemények Munkácson	45	„ bronz	51
„ Ocskay-féle	197	„ fonott	315
„ Szúdon	245	„ Gyulafehérvártt	4
„ velencei	34	„ Ó-Budán	25
Éremleletek : Barabáson (Bereghm.)	225	„ Megyaszán	93
„ Felső-Domonyán	295	Halmok	91
„ Fenéken	116	„ Bereghmegyében	43
„ Nagy-Tótfalun	296	„ Dobszán	94
„ Solmáron	77	„ Sz.-István-Baksán	60
Éremtár, m. n. muzeumi	246	Harang Privigyén	266
Érmek : A.-Lendván, római	24., 28		

	Lap
Harangfelirat Kis-Szeben (Sárosm.)	52
" Sz.-Györgyön . . .	112
Harangok Cziczellén . . .	168
" Kilyénen . . .	114
" Kis-Szebenben . . .	52
" Rumon . . .	168
" Szotyoron . . .	114
Hercules-cultus . . .	213
Hildesheimi ezüst-lelet . . .	75., 118
Horvátországi uti-napló I. Uti-napló.	
Horvátország színei . . .	225
Hypocaustum . . .	147
IHS . . .	156
Indítvány, műszavak iránt . . .	221
" öskori cserepek kiállítása	
ügyében . . .	66., 90
Irodalom és olv. közönség . . .	171., 273
Ivópohár, agyag . . .	169
Jahn Ottó † . . .	200
Jeruzsálem, a régi . . .	247
Kályha-fiókok Vajda-Hunyadon . . .	65
Kapocs, régi . . .	306
Kápolna, Nagy-Szebenben . . .	203
" -sír, Zuánon . . .	289
Karperecz, Szilágy-Somlyón (arany)	55
Kastély, Gothalovecz (Horv.) . . .	104
Keiblinger Ignác † . . .	228
Kene vára (Kneginecz) . . .	121
Kép, tympanon, Brassóban . . .	21
Kolozsvár két régi kapuja . . .	116
Koponyák . . .	63
Koporsó, kő, Osliban . . .	47
Korona, réz, Brassóban . . .	22
" Nyitra-Ivánkán . . .	199
Köveszközk : 73., 149., 150., 151.,	
152., 237., 245., 267., 274.,	276
Kőkorszaki telep . . .	237
Könyvészet : 20., 74., 75., 76., 100.,	
120., 140.,	176
Könyvészeti unicumok . . .	315
Könyvismertetések : a bécsi rég. biz.	
közleményei 114., 171., 222.,	314
Könyvismertetések Allmers: „az ó-	
keresztény basilikáról“ . . .	243
Könyvismertetések a „Magyar Sion“	
VII. é. f. 7. füz. . . .	111
Könyvismertetések Bock F.: „Das-	
monumentale Rheinland“ . . .	75
Könyvismertetések Demmin: „Hadi	
fegyverek“ . . .	119
Könyvismertetések Dethier: „études	
sur deux Sarcophages“ . . .	244
Könyvismert. : Ernst „Über die Re-	
generation d. Heraldik“ . . .	92

	Lap
Könyvismertetések Fiorelli József	
régészeti művei	224
Könyvismertetések Gozzadini: „Di	
un sepolcro romano su l'Appenni-	
no bolognese“	244
Könyvismertetések Gsell - Fells :	
„Römische Ausgrabungen im letz-	
ten Dezennum“	268
Könyvism. „Havi Szemle“ . . . 19.,	222
" Kenner: római katonai	
elbocsátványi réztábla	92
Könyvism. „Illustr. Kathechismen“	241
" Launitz: „Wandtafeln	
zur Verschaulichung antiken Le-	
bens und antiker Kunst“	224
Könyvism. Lauth: „Die geschichtl.	
Ergebnisse d. Aegyptologie“ . . .	313
Könyvism. Orbán: „A székelyföld	
leírása“ 3 k.	113
Könyvism. Rahn: „Ravenna“ . . .	241
" Schulez F.: „Denkmale	
in original Aufnahmen“	171
Könyvism. „Profanbauten d. Mittel-	
alters“	173
Könyvism. „Studien über Befesti-	
gungsbauten d. Mittelalters“ . . .	92
Könyvism. „Századok“ 31., 90., 112.,	
173.,	271
" Walte: „Für Siegel-	
sammler“	75
Könyvism. Vetter: „Über d. römi-	
sche Ansiedlungs- und Befesti-	
gungssystem“	268
Kővár, várom	179
Középkori miniatureök és a Corvi-	
nának egy eddig ismeretlen ma-	
radványa	277., 297
Kulcsok, Kassán	70
" Topliczen	146
Küküllő-vár	157
Lajos, II., arczképe Rotondában . . .	19
" mellvértje	223
Lászlófalvai bronzlelet	154
László, sz., szobra	102
Leletek : Abauj- és Zemplénben . . .	93
" A.-Lendván	93
" Atheneben	51
" Debreczenben	69
" Dományikon (Hontm.)	98
" Dorozsmán (Kiskuns.)	238
" Felső-Bükkön	238
" Király-Daróczon (Szath.)	97

IV

	Lap		Lap
Leletek : Konstantinápoly, vízpalota	98	" obsidián	131
" Magyaradon	17	Obsidiánok : Bereghvámegységben 70., 130., 267	
" Nagy-Kerekiben	63	" Bereznán (Unghm.)	316
" Ó-Budán	96	" Bojton	152
" rakműkövezet Londonban	18	" Debreczenben	152
" rakművek Palermóban	53	" Gálos-Petrin	64
" Serethen (Bukowina)	16	" Győrvámegységben 130., 199	
" Szombathelyen 70., 138., 237		" Keresztesen	152
" Vajda-Hunyadon	65	" Munkácson	237
Lipótvár megszállási érmei	249	" Váncsodon	152
Magyar n. muzeumi gyűjtemények szaporodása 1869. II. negyedében	48	Oltáregyleti tudósítvány 1869-ről	
Magyar n. muzeumi gyűjtemények szaporodása 1869. III. negyedében	195	pesti	200
Malinkóczy síremléke Csáktornyan	101	Oltárfaragvány Sz.-Györgyön	111
Máriaének, melki	228	Oltár-készülék, ezüst,	19
Marienburg vár	276	Orsógömb	46
Márványkő, régi, Kikindán	54	Ostyasütő-vas, a legrégebb	248
Mecset, török, Budán	2	Oszlopő Bácsban	55., 56
Mécsek, rómaiak, Szombathelyen	41	" Gyulafehérvárott	142
Mécsfeliratok Szombathely	305	" Zámon	55
Mécs-minták Szombathelyen	41., 245	Overbeck Frigyes †	200
Mennyezetek	105., 106	Öblönygyűjtemény Sz.-Pétervárt	175
" Gógány-Váralján	159	Örlőkövek	94., 150
Mennykövek Koronczón	219	Óskori maradványok	90
Miscöltönyök Brassóban	21., 18	" " a Galga mellett	110
" Egerben	99	Pályázat, politikai és kulturtörténeti	136
" N.-Szebenben	5., 203	Pannonhalmi benczések alapító okmánya	139
Muzeumok : Bruckenthal-féle Nagy-Szebenben	203	Pecséthyomó-gyűjtemény	221
Muz. magy. nemz. rendeltetése	188	Pecséthyomók :	316
" német nemz. Nürnbergben	226	" Kassán	70
" Pozsonyban	267	" Kecskeméten	108
" városi	174	Pecséttani kérdés	276
Műállapotainkról	233., 258., 286	Pecséttanunkhoz, adalék	262
Műegyület Düsseldorfban	72	Pécsi főegyház származtatása	171
Műemlék, római	17	Pénzek Kocson	51
Műfaragás	54	" lengyel	18
Műipari budget, angol	74	Pietá N.-Szebenben	6
Műiparmuzeumi kiállítás Bécsben 73. 199		Pisztoly	109
" (bécsi) szakjegyzék	200	Porphyrduez, hieroglyphekkel	316
Műiparunk	54	Rajz-akadémia nők számára Berlin	56
Műiparunk ügyében	167	Rajz- és mintázó-tanoda Léván	272
Műszerek, bronz	43	Rakművek Aachenben	118
Művészet, ó és új	247	" Carnuntum	266
Művészi élet Bécsben 1868-ban	88	Rákóczy György (II.) buzogánya	223
Nagy-Lajos és neje arcképei	114	Rákóczy (I.) zászló	204
Nápolyi lelet	176	Rakpart, római	139
Nem egy fajú nép tanyázott-e hazánk területén a kőkorszakban ?	130	Remetinecz	161
Nemzeti viselet, orosz, lengyel, magyar	174	Régészek, angol	200
Nyil, vas Gyirmóthon	46	Régészeti-egylet Abaujmegységben	62
Nyilhegy, bronz	46	" " Gyulán	137
		" " szabolcsi	246
		" " szombathelyi	238
		" " kiállítás Düsseldorfban	227

	Lap
Régészeti kiállítás Hontmegyében	154
" mozg. Halicsban	248
" nézetek	26., 56., 71
" társulatok a Hernád-völgy mentén	136
Régiségek Budán	51
" hamisítása	210
" hazai, római	34
Régiség-gyűjtemény Pécssett	274
" s éremgyűjtemény N.-Kőrös	275
Roland-szobor	204
Római feliratoskövek Szombathelyen	128., 129
Római feliratoskövek Sz.-Péterfán	128
Római maradványok: Budán	247
" " Demsus (Erd.)	3
" " Gy.-Fehérvár.	141
" " Szombathely.	129
" " Toplice (Horv.)	123
Romok Margitszigeten	35
Rösner Károly †	228
Rudolf díszvértje	223
Salfai lelet	214
Sarkantyú	70
Schönrain-vár (Bajororsz.)	227
Schulcz Ferencz jelentése erdélyi utjáról	141., 157., 177., 201
Segesvár	159
Síremlékek: a Lábatlan-családé	173
" Brassón	22
" Hunyadi-féle Gyula-Fehérvártt	3
Síremlékek: római, Surányon	37
" Sz.-Györgyön	111
" Szombathelyen	39
" török, N.-Kanizsán	1
Sírok: Bereghvármegyében	43
" Csankon	108
" Csepen (Komáromm.)	221
" Pécssett	237
" Rigácson	246
" Taman félszigeten	68
Sisak, magyar	223
Sövénysszeg	179
Stornó F. jelentése erdélyi utjáról 1.	21
Súly (vezeklési) Szászsebes	4
Szabolcsi lelet	246
Szamárköröm	64
Szárnyoltár, góth, Sövénysszegen	179
" " Szászsebesen	4., 267
Szászkézd, vár	178
Szeben	201
Szegedvár	110
Szentségház Abauj-Szántón	58
Szentségmutató	118., 139., 266

	Lap
Szépművészeti kiállítás Párisban	
1869-ben	182
Sziklabarlangok Ó-Báston	226
Szobor, bronz	8
" Szentháromság-, Szombat-helyen	39., 69
Szombathelyi közlem.	37., 39., 127., 213
Szőnyegek: Brassóban, török	21
" Szászsebesen	4
" Szerdahelyen	5
Téglák: rómaiak, Károly-Fehérvártt	18
" " Szombathelytt	39
" " Topliczen	146
Templomok, régiek és újak:	
" Aachenben	225
" Abauj-Szántón	57
" Berlinben	119
" Besztercebányán	267
" Börzsönyben	92
" Brassóban	21., 180
" Csalomján	155
" Fogarason	201
" Gógány-Váralján	159
" Gothálovecz (Horv.)	102
" Gyula-Fehérvártt	3., 141
" Hermányban (Erdély)	23
" Iványiban	44
" Kölnben	226
" Maros-Sz.-Imrén (Erd.)	145
" N.-Szebenben	5., 202
" Órboldogfalván	2
" Prasmáron (Erdély)	22
" Privigyén	266
" Pusztaszeren	111
" Rákos-Csabán	275
" Remetineczen (Horv.)	162
" Segesvárott	160
" Sövénysszegen	179
" Speierben	246
" sunbury-thamesi	119
" Szászkézdén	167
" Szászsebesen	4., 144
" Szelistyén	23
" Sz.-Györgyön	111
" Szerdahelyen	5
" Vidombákon	201
" Vinnán	175
" Zsámbékon	156
Templomminta, új	74
Torony, Nagy-Bányán	226
Törvényjavaslat a történeti építmények és műemlékek ügyében	239
Ugarkova	63., 149
Ujlaki Lőrincz pecsétje 1519	229
Utánzatok, kir. képek, V.-Hunyad	2

Utinapló (Horv.)	101., 121., 146., 162	Lap
Üvegfestmény-gyár Innsbruckban	118	
" maradvány Sz.-		
Györgyön	111	
Üveg karpereczek	100	
Üveglelet	65	
Vandalismus	227., 248	
Varasdi hévíz	123	
Vaskészlet Topliczen	146	

Vésű, kö, Bakony-Nánán	150	Lap
" " M.-Keresztesen	63	
" " Szeghalmon (Békés)	64	
Viasztábla Szombathelyen	69	
Wieland-szobrok	56., 315	
Világkiállítás Bécsben	296	
Zárkövek Vajda-Hunyadon	116	
Zrinyi arczképe	101	
Zuáni sz. sír-kápolna	289	

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1869.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.

3 Korona utca. 16. sz.

I. szám.

Augusztus 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz., nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárusnál.

Storno Ferenez jelentése erdélyi archaeologiai utjáról

I.

A m. tud. Akademia t. archaeologiai bizottságától azon megtisztelő fölszólítást vévén, hogy utazzam be Erdélyt, — ez utamról visszatérve egyelőre a következő jelentést van szerencsém beküldeni, miután a gyűjtött vázlatok kidolgozása hosszabb időt igényel s nekem egyelőre le kell mondanom azon örömről, hogy utam tüzetes eredményét mi hamarabb eléterjeszthessem.

Ez évi april 13. keltem utra Erdélynek, és pedig a *nagykanizsai* reggeli vonattal. Öt órai tartózkodásomat N.-Kanizsán arra használtam, hogy a várost szemügyre vegyem, de mitsem leltem említésreméltót, mint a ferenziei templomában egy török sírkövet, mely jelenleg szentelt víztartóul szolgál. (E sírkövön ezen felírat áll:

عملي الا يطى
صعي

vagyis: amali illa jети Mosztafa, az az: Musztafa készítette Isten őtet segítse! Az évszámot a másoló nem vevén le helyesen, nem lehet meghatározni. Egy jó pacskolat ezen is segíthetne. R.)

Kanizsáról délután *Budára* utaztam. Budapesten létem alatt a császárfürdőben s a budai török mecsetben rajzoltam egyetmást. April 17. esti $\frac{1}{2}$ 6 órakor *Pestről* *Aradon* át *Dévára* mentem. 18-án megsejmelétem *Déva* várát, a folytonos esőzés miatt azonban csak néhány csekélységet rajzolhattam; e bajjal egyébként egész utam alatt kellett küzdenem. A *dévai reform. templomot* is fölvettem. Este *Vajda-Hunyadra* érkeztem. Utközben sűrűn esett az eső s nagyon hideg volt. 19-én *Schulcz* és *Hild* urakkal találkoztam. Előbbi elvezetett a romok közé s a legnagyobb szivélyességgel mutatott meg minden helyiséget stb. Utóbb rajzeszközökkel is ellátott e két ur, mely figyelemért nagy köszönettel tartozom. A teremben levő királyi képek nem feleltek meg várakozásomnak, miután régi rézmetszeteknek meglehetősen késő utánzatai. Apr. 19-én rajzolni kezdém a freskofestmények maradványait, melyek a vár emeletének egyik nyílt csarnokában találhatók. E munkával foglalkoztam 23-ig. Apr. 24-én a *gör.-kath. templom* föl vételéhez fogtam, melyről, valamint egyéb rajzaimról, előterjesztvényemben fogok bővebben szólni.

V.-Hunyadról apr. 28-án *Hátszegre* utaztam, hol néhány római maradványt rajzoltam, melyeket az egyéb helyeken találtakkal együtt annak idején lesz szerencsém bemutatni. 29-én az *ör-boldogfalvai* *) templomot vettem föl, hol szép freskoképekre akadtam; a festmények további bonczolásában s vizsgálatában azonban az odavaló reform. lelkész tilalma aka-

*) El nem gondolhatom, mi oka volt a tiszteletes urnak az akadémiai archaeologiai bizottság ajánlatával ellátott művészünket ezen munkától eltiltani? főleg midőn engem oly szívesen fogadott, és a képek lehámozásába oly előzékenyen beleegyezett. Ezen akadályozás műtörténetünkre nézve annál sajnosabb, mert épen a templom nyugati részén talált képek sokkal érdekesebbek a szentélyben lévőknel. Volt azóta szerencsém ezen jeles egyház védnökével, *Kendeffy* Árpád urral e tárgyról értekezhetni, biztos reményem van, hogy jövő évben, midőn a templom tataroztatni fog, az egész képcyclust is birandjuk. Ha azután a kisdéd

dályozott. Apr. 30-án *Demsus*-ra *) mentem, mely helységre vonatkozólag mondták, hogy ott még egy római templom áll fön. Ezen állítás természetesen téves, mert az egyház, melyet római templomnak tartanak, római maradványokból épült ugyan, mostani alakjában azonban a középkorba tartozik s fölötte nyers építmény. Május 1. *Hátszegről Piskibe* utaztam, utközben szép kis román templom előtt haladtam el, egy másik kis góth templom van *Dünbachban*, melyet külről vázoltam. Piskiről vasuton *Gyulafehérvárra* mentem. A dom igen szép épület, s belseje annál jobb benyomást gyakorol, miután a mészburokból kitisztítva, stylszerűen van kijavítva, úgy, hogy csak a stylszerű berendezés hiányzik, hogy a leggyönyörűbb építészeti emlékek egyikévé legyen. Miután pedig a munka ennyire előrehaladt, valóban kár volna fele uton megállapodni, s e magasztos székesegyházat teljesen helyre nem állítani. A domról több faragványt rajzoltam, valamint az épen oly szép, mint csonka Hunyadi-féle síremlékeket.**) Hasonlag fölvettem egy előcsarnokot, mely kora-renaissance-mo-dorban lévén építve, a dom styljéhez nem illik ugyan, de azt nem is díszteleníti, hanem szépen zárja annak műtörténetét. Gyulafehérvárt s környékén tudvalevőleg sok római építészeti maradvány fordul elő, jelesül a vasút építése alkalmával, mely a régi *Apulumon* visz keresztül, számos érdekes tárgyat leltek, melyek vagy a kolozsvári muzeumba kerültek, vagy magáno-

község lelkiismeretét bántanák az ősi falfestmények, hazai ősművésze-tünk ezen kétségtelen tanui, ezen botrányukat is el lehet távolítani azáltal, hogy a képek befüggönyöztessenek, és csak a Hátszeg vidékét oly sűrűn látogatók kedvéért lepleztessenek le. Így legalább pótolva lesz a római műemlékeknek földig és azon alul való pusztítása!

*) Örvendek, hogy a *demsusi* templomra nézve egy új, kétségtelen tanunk van; végre be fog következni, hogy ama templom *romaisággal* nem teszszük magunkat nevetségesekké. Nehéz, igaz, ily *nemzeti bálványoktól* elválunk, de *magis amica veritas!*

**) Sajnos, hogy ezen három egymás mellett fekvő emlék, több külön töredékből ily ügyetlenül összerakva, a kutató által alig közelíthető meg. Új elrendezés mellett illőbb, világosabb helyet érdemelnének ezen vajmiritka emlékek a templomban, mert valóban azt kell gondolnunk, hogy a sötét kuczkó után már a kidobásra szánvák!! Pedig a hol oly kevés van, a morzsákat is kellene illőleg becsülni.

sok birtokába. Így *Beschina* mérnök ur birtokában Gyulafehérvárt van egy aranygyűrű, mely meglehetősen egyszerű, fölül mosaikképpel (ágon ülő fehér galambbal) díszítve, mely kép alig □"-nyi fölületen, ezernél több kövecskét foglal magában, s rajzát, még kivitelét tekintve, kétségkívül az e nemű legjobb műtárgyakhoz tartozik. — Gyulafehérvárt sokat rajzoltam. Május 4. *Szászsebesre* utaztam. Az ide való templom igen szép. A torony, mely 4 szöglet-tornyocskával van díszítve s mázas cserepekkel födve, már messziről oda vonja a régészet kedvelőjét. A templomon még a román építészeti modor nyomai észlelhetők s úgy látszik, hogy a góth korszakban teljesen át akarták alakítani, a mi azonban csak részben történt. Nevezetesen ezen építmény régi *jubé*, *Lettner**) maradványairól. Van egy góth szárnyoltára, a 16. századból, kora renaissance-stylben, mely nem kevésbé vonzó mű. Egy csinos szentségháza is van. A padok szép török szőnyegekkel födvék; a sekrestyében egy csinos művi *vezeklési súlyt* őriznek.***) A templomot igen pontosan fölmérte s rajzolta *Masanek* mérnök úr, odavaló rajztanár, ki kérdésemre úgy nyilatkozott, hogy munkálatát *megfelelő tiszteletdíj* mellett, kész az akadémia rendelkezése alá

*) *Jubé*, francziásan, (a *jube Domne benedicere*-féle áldást-kérő formulától, melylyel az egyházi olvasmányok előtt az olvasó az egyházi gyűlés elnökének áldásaért eseng) azon igen díszes faragmányu állvány, vagy rekesz, mely a régi egyházban a szentélyt a hajótól egészen elválasztá, úgy, hogy a szentélybe csak a meghagyott három ajtón lehetett bemenni. Ez megvan mai nap is a görög szertartásu templomokban az ikonostasis alakjában. És mivel az olvasó ennél megjelent, hogy a leckeiket olvassa, azért lectoriumnak, németesen *Lettnernek*, mint a *Refectorium Rempter*-nek hivatott. Hazánkban eddig csak a nagy-szállási plébánia templom diadalívén lehet azon díszes válaszfal nyomait látni, melyek után *Schulez* Ferencz igen sikerült visszaállítási tervzetét kidolgozá.

**) Ilyen kőszúly mely lánczról lógg, *Bussgewicht*, legelőszőr *Storno* rajzai közt láttam. Ő Erdélyben még egy másiknak nyomára is akadt. Ilyenekkel a középkorban a bűnösöknek, vagy botrányt készítőknak bizonyos távolságra kellett, főleg hétközi vásárok alkalmával, az egész népség láttára menniök. Van ennek nyoma a buda-városi törvénykönyvben is. Meglehet, hogy Magyarországon leginkább a régi városok régiségei közt őriztetnek még ilyen súlyok; bejelentésüket nagy köszönettel vennők.

bocsátani, a mi nagyon kíváncsi voltam. A templom mellett góth kápolna áll, mely jelenleg téli tornacsarnokul szolgál, s melynek belső északi oldalán *nagyszerű falfestmény* nyomai tűnnek elé. Május 6. *Szebenbe* utaztam. *Szerdahelyen* (Reussmarkt) áthaladva, láttam s külről vázoltam az első *védelmi templomot*. Külseje igen festői s még meglehetősen régi állapotban van, belseje azonban egészen elégtelenített. A padok szép szőnyegekkel borítvák. 7-én *Nagy-Szebenbe* érkeztem. 8-án szokásomhoz képest, ha idegen városban vagyok, körutat tévék, s úgy tapasztaltam, hogy a régi erődítménynek még igen tisztességes maradványai vannak, melyek közül a legcsinosabbakat lassankint le is rajzoltam. A városházán a polgármesternek és *Seiwert* tanácsnok uraknak mutattak be. Ez utóbbi úr oly önmegtartózkodással és önfeláldozással csatlakozott hozzám vezetőül, hogy kötelemnek ismerem neki ezért *nyilvános köszönetet* mondani azon szívéllyességgért, melylyel irántam s ezzel az ügy iránt volt, melynek érdekében utaztam. *Reissenberger* tanár úr, a Bruckenthal báróféle muzeum őre hasonló szívéllyel tanusított. Ehelyütt minden tekintetben sok szépet találtam; különösen érdekelt egy domborművű *Mithras-csoportozat*, fehér-szürke márványból. A legszebb azonban, a mivel e muzeum bir, egy codex, miniaturekkel, melyek mindenesetre a legjobb e nemű ábrázolatokhoz tartoznak. — A városház fegyvertárában sok szép fegyver van, de mindez rendezetlen s azért átnézetők nem is lehetséges. Az épület még meglehetősen magán hordja az ódon jelleget, s építési korából még sok szép részlet maradt fön. Ezekhez tartozik két, igen csinos művű ajtózár, sarkszalagok, boltozat és sajátos idomu vállkövek. Az épületet nem városháznak építették, hanem állítólag egy gazdag kereskedő-családé volt. A főtemplom szép faragott kövű építmény késő-góth stylben, díszes toronynyal, mely alapját tekintve, a szászsebesi-hez hasonlít, de sokkal karcsubb. Beljében egy *régi freskokép* vont a magára különösen figyelmemet. Ez Krisztus megfeszítettését ábrázolja s a kar északi oldalára van festve, hol egész boltozatot foglal el. A mi e festményt főleg érdekessé teszi, az, a két adományozónak arczképei, az -vé szám s a művész neve, a ki festette. Pompás miseruhák is vannak a templomban, egy fém keresztelő-medence, kely-

hek, kannák, s egyéb ezüst edények, melyek némelyike valódi *mestermű*.

A keresztkápolnában, mely a városon kívül áll, egyetlen kőből faragott, 8' 9" magas, bámulatra méltó feszület van; a mellette álló sz. Mária és sz. János, egyenkint 5' 3"-nyiek. A kereszt fából van, s rajta az évszám meg a mester neve bevágva. A kő nemét nem tudtam fölismerni, miután szürke olajfestéssel van sűrűn bevonva. A „Természettudományi Társaság” helyiségében, melyet *Bielz* úr zárt föl előttem egész készséggel, a többi között néhány kályha-fiókot találtam, melyek részint koruk, részint művészi alakjoknál fogva érdekeltek. Különösen szép egy csoportozat sárgás márványból: Mária, Krisztus holttestével ölében, mit *Pietá*-nak nevezünk. E sajnos, igen megrongált csoportozat a XIV. század vége felé vagy a XV. elején készülhetett, s a legszebb szobrászati mű, melyet eddigelé Erdélyben láttam. (Folytat. következik.)

Archaeologiai levelek.

I.

Szatmármegyei *Mikola* és *Szárzberek* községek közös mesgyéjében, midőn 1867-ben a tagosítás megtörténtével a „Kis Telek”-nek nevezett határrész *Mándy* Dénes mikolai birtokosnak tagul kiadatott, s ugyanő a mesgyén keresztül 2' mélységű árkot huzatott, szintén 2'-nyira fehéres, alig égetett hamvveder, mintegy 5—6 itczés cserép-edény találtatott, fölfelé irányult szájjal. Megszemlélvén tulajdonos az edényt, ezt épségben lelte, de benne, a bánya-porzóhoz hasonló hamun kívül egyebet semmit.

E kanna-idomu edény cserepe szintoly színű és művű volt, mint az ide mellékelte.*) Magát az edényt széttörték a gyermekek s így ma már nem lehet fölmutatni. — A jelen év

*) *Mándy* úr a m. n. muzeumnak a cserepekből, valamint a földnemekből egy érdekes gyűjteményt küldött.

kezetén a mondott árkolás kimélyítettén, az említett két lábon alul 2'-nyira ismét más két hamvvedret találtak, egyet északról s egyet délről, fölfelé álló fenékkal. Ezek szája öszszébb hajlott volt. A talált csontrészek szénnel és kék agyaggal valának földve. E hamvvedrek azonban viszont a napszámok közönyének estek áldozatul, kik azokat, még mielőtt a tulajdonos a leletről értesült, széttörték.

A leletre vonatkozó közelebbi adatok egyébként a következők :

Az edények az először talált nyugati hamvvedertől be-
lebb, kelet felé, az egyik a déli, a másik az északi részen kerültek napfényre, s így e helyütt a három edény háromszöget képezett. Közben, keleti irányban hosszas, kékes agyagréteg terült el, mintegy 3 1/2''-nyi, 1 újjnyi eleven szén-borítékkal földve. Ez alatt ismét 1 1/2''-nyire két nagy záp- és két szemfog találtatott, természetes színben, valamint több, kisebb-nagyobb, számra 23 db. golyó-alaku, részint gyöngébb vörös színre égetett s égetetlen, részint kő- vagy cserép-darabok.*) A fogak első érintésre szétmállottak s így veszendőbe mentek.

A harmadik ásatás ez évi május 14. és 15-én történt, saját fölügyeiletem alatt. — A helyszínére vonatkozólag megjegyzendőnek tartom, hogy az ásatási hely névszerint domb, négyszög idomban, két oldalról 2—2° távolban s 2—2' mélységben ásatott föl. A földszíntől a televényig 1 1/2'-ra levő szürkés agyagvastagsága, mint említém, 3 1/2'', azon alul a fenéig 2'-nyira sülyesztetett a talaj.

*) Ezen agyaggolyókra nézve eddig sehol hasonló példányokat nem találtam, sőt használtatásuk módját sem bírom meghatározni. Tudom, hogy vannak népek, melyek a míveltség legalantabbi fokán állva, agyaggal táplálkoznak, s azért nyomorú, vézna kinézésűek. Az agyagot golyókká összegyúrva úgy rakják el a téli idényre, mint nálunk a zöldség különféle neveit. Talán fog sikerülni, hogy idővel erről is biztosabbat mondhassunk.

Egyébiránt, nem meglepő, és valóban örvendetes dolog-e az, hogy az archaeologiai mozgalmakban egy 80 évet meghaladt férfi is oly élénk részt veszzen? Ki hitte volna még csak 10 év előtt, hogy a földturkászok annyira szaporodjanak!

R.

A domb talaja az ásatástól kezdve jobbra-balra $1\frac{1}{2}^{\circ}$ -nyire futó-homok rétegű, azon túl az egész tér fehéres agyag, kevés homokkal keverve.

Szathmár.

Id. Mándy Péter.

II.

A minap Baracson voltam Derecskei Lajosnál, ki néhány darab, még tisztítatlan rézpénzen kívül a következő érdekes dolgokat mutatta nekem:

1. Egy arany pénzt, előlapján: Valentinian képe ily körirattal: D N VALENTINIANVS PF AVG. — Hátlapján: két meztelen baltérdű férfi gömböt tart, fölöttük két (?) kis szárnyas genius; VICTORIA AVG vagy AVGG körirattal. *)

2. Egy ezüst érmet, mely uj huszas nagyságu, előlapján: CONSTANTINVS CAESAR s ennek képe; a hátlapon négy férfi emel valami mennyezet-félét, s a körirat: VIRTVS MILITVM.**)

3. Egy kis bronz-szobrot, mely 3''-nyi, meztelen tánczosnőt ábrázol, balkezeivel hosszú haját fogva s jobb lábát kissé fölemelve.

4. Egy jókora babszem-nagyságu karniol dombormetszetet,

*) Az érem nem egészen határozott leírása miatt nem tudom azt tüzetesen rendezni, mert vannak I. Valentiannak hasonló feliratu és veretű aranyai AQ, SMTES, THCOB stb. betűkkel a szelvényben, hanem csak egy fölöttük, hátul lebegő geniussal az az: Victoriával, és a fejedelmek, t. i. Valentinian és fia, ülnek; a meztelen térd csak azt jelentheti, hogy ott a ruha nem ránczos, s így meztelennek tetszik. Növeli a bajt, hogy nincsen kimondva, vajjon a fő sisakos-e vagy gyöngyszalagos? — II-dik Valentiniánnak is vannak hasonló aranyai, hol ő Gratiannal ül, de többnyire más szelvény-betűkkel; III-dik Valentiniánról itt alig lehet szó, mert két alakos érmei másképen vannak leírva. Legjobb lenne, ha alkalmilag ezen érmet magam láthatnám, vagy róla jó önlemez dörzsetet kaphatnék!

**) Ezen érmet, ha jól le van írva nem találom Cohenben, — tehát valami eddig alkalmasint ismeretlen. A mennyezet nem négy *labarum*?

rajta sisakos (férfi, vagy tán) *Pallas*, baljában dárdát, jobbjaiban paizst tartó.*)

Hanem majd a jövő tavasszal lesz itt az archaeológiának nagyszerű aratása! — Mikor a szőlőnek másik fele jut forgatás alá, hol a castrum állott! Az eddigi leletek a szőlő északi feléből kerültek ki; a déli feléből nem kevesb — talán meglepőbb érdekességek fognak majd napfényre jönni. Derecskei barátom olyan ember, ki a leleteket majd figyelemmel fogja kísérni, azonban a napszámosoknak**) is valami jutalmat kellene ígérni, hogy a mit lelnek, el ne sikkasztják. A főnebbi Valentinián-féle aranyat egy béres találta s *Földváron* egy boltosnak eladta, kitől Derecskei hét frton váltotta vissza.

A Dunaföldvár és Kornis-Baracs közti *Ulman-Baracson* megsejmeltem az egy legióra való római földvárat***) a Duna partján, mely azonban már igen rongált állapotban van. A dunaegyháziak a maguk tanyáira ezen készítettek utat. E földvárat a nép „*Bottyán*“- vagy kurucz sáncznak is nevezi, holott római eredete kétségtelen. A kurucz-háborúban szerepelt ugyan e földvár is, itt keltek át a Dunán, *Deák Ferencz**) és *Ilosvai* itt verték meg a rácokat; *Károlyi Sándor* kiliti megveretése után itt menekült át a Dunán. *Bottyán*, *Thaly Kálmán*

*) Ha jobb kori munka, az előbbivel valóban becses darab lehet.

**) Ha megtudnám a munka kezdetét, magam rándulnék le, hogy a napszámosoknak némi utasítást adjak. Arról nem is kételkedem, hogy a nm. vallás- és közoktatási miniszterium részéről a találandó régiségek megmentésére, és megvételére minden el fog követtetni. Természetesen igen óhajtható, hogy ily lelkes művezető felügyelete alatt történjék az ásatás, mint milyennek közlő úr már gyakran mutatkozott; de erről majd akkor, midőn a munkához hozzá fognak.

***) Ezen földvárat én is ismerem, de oly biztosan nem merném rómainak nevezni. Erre nem jogosít fel szabálytalan alakja, a római műemlékeknek, majd teljes hiánya, főleg pedig az, hogy e római földvárak tözsomszédjában, és azok közt gyakran, a barbaricumban pedig mindenütt előfordulnak. — Tessék csak a két várt, a baracsit és ezt összehasonlítani! Annak bebizonyítására, hogy ez is római mű, még sok más előtanulmány szükséges. Én ezekkel évek óta foglalkozom, de ítéletemet még visszatartom, nehogy talán egy-két év múlva útba-igazítani kénytelenítsem magamat.

*) Az írás chinailag, példátlan apró volta miatt nem tudom jól adtam-e e nevet?

kedvencz tábornoka, ezt is kimélyítette, mint a szintén római *paks-imsodít* és a szőhidvégit, s 1705-ben védsánczul használta. A *baracsi földvár* hossza: 300, szélessége mintegy 80 öl, akkora, mint az *ipoly-viski* táborhely, de emez erősb s maig is épebb.

Paksról, Daróczi János úr közlötte velem a fiágon kihalt Paksi-nemzetség nála levő, igen érdekes okleveleit, melyekről Nagy Ivánnak „Magyarország Családai“-ban nincs tudomása. Majd utóbb egy értekezésben közzéteszem e nemzetség rövid történetét.

Dunaföldvár.

Hőke Lajos.

Az erdélyi muzeum-egylet régiség- és éremtár örének 1866—67-re szóló jelentése.)*

Tisztelt közgyűlés!

A mióta most eszendeje szerencsém volt régiség- és éremtárunk állapotáról jelentésemet a t. közgyűlés elé terjeszteni, e gyűjteményünk állapotában oly új mozzanat állott be, a mely kényszerít eltérni eddigi szokásomtól, és jelentésemet két szakaszra osztani, a melyek egyike csak a régiségtárt, másika csak az éremtárt fogja tárgyalni.

A mult évi jelentésemben kimutattam volt, hogy régiség- és ritkaság-gyűjteményünk 1701 darabot foglalt magában, ezekhez gyűlt az 1866-dik év lefolyta alatt 56 adományból 163 darab, két vásárból 31 darab, összesen 194 db., úgy, hogy 1866 végen gyűjteményünk 1895 darabból állott.

Gyűjteményünk általános jellemzésére legyen szabad még egynehány szót szólnom.

Régiségtárunk mindössze 7 fennálló és 2 lapos asztali szekrényben van elhelyezve; e szekrények közül az egyik fennálló csupán 20 db régi lőfegyverrel levén elfoglalva, a másik domborművek számára dült polczokkal levén készítve,

*) Ugy véljük, hogy ezen jól rendezett gyűjteményeknek nem adhatjuk hívebb képét, mintha ezen pontosan szerkesztett összeállítást majd egész terjedelmében közöljük.

hasonlóképen nem vehet fel többet, mint 20 dbot, e 40 darab levonása után 1855 db 5 szekrényben kell, hogy találjon helyet magának, a minek következménye az, hogy noha a lehetőségig sok arra való tárgy szabadon van kiállítva, mégis a szekrényben oly tömötten állanak a tárgyak, hogy sem kényelmesen szemlélni, sem a létszám felől áttekintés útján hozzávetőleges fogalmat alkotni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy bármely más muzeumban épen ezek a tárgyak legalább is két annyi helyiséget és tért foglalnának el. A mennyiben ez az összeszorult volta a gyűjteményi tárgyaknak útjában áll a kiállítás csinos elrendezésének, és aránylag szegénynek és kiszerűnek tünteti fel gyűjteményünket a szemlélő előtt, ez még könnyen törhető volna; de van e bajnak még egy más komolyabb következménye is, az t. i., hogy nem engedi a tárgyak valódi tudományos elrendezését. Ugyanis azt kívánja minden szakértő, hogy a régiségi tárgyak a hajdankor polgárosult nemzetei szerint ethnographiailag el legyenek különítve, legalább is ez öt osztály szerint: barbar, görög, római, középkori, újkori tárgyak; a barbarok közt a valóságos barbar, azaz a kezdetlegesség legalsóbb fokán álló nemzetek emlékei ismét külön legyenek választva a mívelődés már meglehetősen magas fokáig eljutott kelták bronz emlékeitől, a magas míveltségű egyiptomiak emlékei ismét külön legyenek választva, s így tovább. Épen úgy kívánatos, hogy pl. a magán-életre vonatkozó régiségek, mint házi eszközök, az isteni tiszteletre vonatkozó tárgyak, a művészet történelmére adatokat szolgáltató emlékek a gyakorló művészet egyes ágai szerint stb. mind megannyi külön osztályokba legyenek sorozva. Mindez nálunk lehetetlen, mert egyfelől nincs annyi helyünk és szekrényünk, hogy ezt az osztályozást következetesen keresztül vihessük, másfelől nincs egy-egy osztályba tartozó annyi tárgyunk, hogy sok osztályt állíthassunk be, noha gyűjteményünk az elésorolt osztályozás minden ágába tartozó legalább egynehány tárgyat tud felmutatni. Egyelőre tehát be kell értnünk azzal, hogy a kiállításban legalább némi rendet kövessünk és a tárgyak ne látszassanak épen minden rendszert nélkülöző szeszélyes vegyületbe összehányva. Csakis ezt a czélt tűzhettem magam elé az elrendezésnél.

A mi a gyűjteményünket alkotó tárgyak tudományos becsét illeti, sajnálandó, hogy legnagyobb részeiről csak egész általánosságban tudjuk a lehelyét; megtalálásának részletes körülményeiről igen kevésnél van kimerítő tudomásunk, pedig a valóságos tudományos hasznosítása az ilyszerű gyűjteményeknek különösen attól a feltételtől függ, hogy minden tárgyról apróra tudjuk meg, hol, mikor, mi módon és mily körülmények közt találták; sőt magának a tárgy mivoltának a meghatározása sokszor csak azáltal válik lehetségessé, hogy mindezekről alapos és hiteles adataink vannak. E tekintetre eddigelé kevés figyelmet fordítottak azok a hazafiak, a kik különben eléggé meg nem hálálható buzgalommal és sokszor meglehetősen áldozatokkal is igyekeztek muzeumunk számára régiségeket gyűjteni. Remélhetjük azonban, hogy ha a tervezett régészeti bizottság megkezdheti kifelé ható működését, e tekintetben jövőre nem lesz többé panaszunk.

Noha, a mint mondám, eléggé meg nem köszönhetjük azoknak a hazafiaknak, a kik becses adományaikkal gyűjteményünket folytonosan gyarapítani igyekeznek, még sem hallgathatom el azt a fájdalmas tapasztalást, a melyet ez irányban szereztem az alatt az egy néhány év alatt, a mióta a t. közgyűlés megtisztelő bizalma a régiségtár kezelését és őrizetét reám ruházta. Nem lehet ugyanis czélja a muzeumnak és nincs is módja benne, hogy minden idetartozó tárgyat megszerezzen; tán más tekintetekből is czélszerűnek látszhatik, hogy ne legyen minden egyetlen-egy központon összehalmozva és e szempontból semmi kifogásunk sem lehet az ellen, ha pl. az országban fennálló más tudományos közintézetek, vagy ha magános gyűjtők is, a magok körében hasonló gyűjteményeket szerveznek, mert azok a tárgyak, a melyek ily gyűjteményekbe jutnak, a hazai tudományos kutatások számára meg vannak mentve; de fájdalmas az a körülmény, hogy noha jelenleg a muzeumon kívül még a nagy-enyedi főiskola, a balázsfalvi gymnasium, a károlyfejevári Batthyány-intézet, a szebeni honismertető egylet és még más közintézetek is, mindenik a maga módja szerint áldozattal is gyűjti a hazai régiségeket, még folytonosan történik, hogy az ily tárgyak tetemes számmal kivándorolnak az országból, még pedig úgy, hogy még

azt sem lehet megtudni, hogy mi uton és hová lesznek, tehát a honismeai kutatásra nézve merőben elvesznek. Ez pedig nem csak oly tárgyakkal történik, a melyek nagy bel-beccsnél fogva oly magas áruak, hogy nem volnánk képesek megvásárolni, hanem történik száz meg száz oly apró régiséggel is, a melyet igen jól megtudnánk fizetni, ha az illetők bár csak megkínálnának vele.

Sokáig abban a hitben voltam, hogy e tüneménynek főoka egy bizonyos ál-szemérem, a melynél fogva az oly hazafi, a kinek nincs módja benne, hogy értékes holmijait elajándékozzassa, és a ki meg másfelől átálja, hogy oly intézettől, mint a minő a muzeum, pénzt vegyen, inkább alattomban eladja idegennek, még pedig akár hányszor csekélyebb áron, mint a mekkorát a muzeum szívesen adott volna érte. Meggyőződtem azonban, hogy ez a ritkább eset; többnyire úgy esik a dolog, hogy abban a pillanatban, a melyben bár mi okból elszánja magát valaki az ily tárgy elidegenítésére, a muzeum eszébe sem jut az illetőnek, és csak azon mulik, hogy éppen akkor nincs ott valaki, a ki eszébe juttassa. Pedig megnyugvással mondhatjuk, hogy muzeumunk már eddigelé is elég világos és szembeötlő bizonyosságait adta lételének és működésének, és nem vádolhatja magát azzal, hogy maga az oka, ha a hazafiak megfedkeznek róla.

Szerencsésebb helyzetben mint a régiségtár van éremtárunk, a melyet bátran tekintélyes gyűjteménynek mondhatunk, és a mely, ha módunk lesz kimerítő ismertetését közreadni, kétségen kívül magára fogja vonni a tudományos világ figyelmét.

A lefolyt nyáron sikerült a rendezésen kívül a rendszeres leltározást is tökéletesen bevégezni. Ugyanis van szerencsém itt bemutatni hét kötet leltárt, a melyek közül az I. kötet ó-kori érmeink teljes leltárát, a II. kötet a hazai érmekét, a III. és IV. kötet a közép- és ujkori külföldi érmekét, az V. a külföldi emlék-érmekét, a VI. a cserére felhasználható feles példányok jegyzékét, a VII. kötet végre az egész gyűjtemény és minden egyes ág számszerinti létszám kimutatását foglalja magában.

E leltár úgy van szerkesztve, hogy minden darab érem mellett egy veres betű a szekrényt, egy veres római szám a

fiókot, és egy hasonlóan veres arab szám a helyet jelöli, a hol avagy a muzeum könyvtárában meglevő érmészeti munkára való hivatkozás, vagy rövid leírás által félreismerhetetlenül jellemzett illető darab el van helyezve, úgy, hogy akárki e leltár segítségével a gyűjteményünkben meglevő érmek akármelyikét rögtön meg is találhatja.

E leltárak a múlt 1866. szeptember végén voltak bevégezve, és csak véletlen akadályok okozták, hogy a választmányból e végre kiküldött bizottság szabályszerűen még nem vette a leltár szerint számba az egész gyűjteményt, és ennél fogva még nem hitelesítette magát a leltárt is.

E leltárakból gyűjteményünk állapotára nézve a következő hiteles adatok tűnnek ki:

a) Muzeumunk megalakulása óta 1866. szeptember végeig összesen gyűlt be az éremtár számára 269 db arany, 11,637 db ezüst, 7573 db réz és 514 db más anyagból készült érem és pénzjegy; összesen 19,993 darab.

b) E begyűlt darabokból van:

1. a gyűjteménybe sorozva 259 db arany, 7250 db ezüst, 4059 db réz és 457 db más anyagból készült érem és pénzjegy; összesen 11,975 db.

2. feles darab külön leltár szerint 2 arany, 1035 ezüst, 603 réz, 6 ón; összesen 4,646 db.

3. csupán mint anyag értékesíthető kopott pénz a többi-től elkülönítve 965 ezüst, 308 réz, és 46 ón; összesen 4,319 db.

4. 1866. szeptember végeig cserében és eladás útján kiment a gyűjteményből 8 db arany, 2437 db ezüst, 2603 db réz, 5 db ón; összesen 5,053 db.

5. 1866. végeig még gyűlt be 2 arany, 37 ezüst, 21 réz-érem és 1 bankó; összesen 61 db., a mely még nincs besorozva.

c) A gyűjteménybe sorozott 11,975 db következőleg oszlik el a gyűjtemény egyes ágaira:

Hazai érem van	136	arany,	1471	ezüst,	244	réz,	64	más any.
Osztrák birod.	10	„	1148	„	105	„	26	„
Németországi	4	„	927	„	219	„	1	„
Pyrenaei félszig.	1	„	18	„	29	„	—	„
Francia	10	„	78	„	104	„	7	„

Belgiumi	4	arany,	18	ezüst,	26	réz,	1	más any.
Hollandi	6	"	24	"	23	"	—	"
Angol	2	"	15	"	41	"	—	"
Helvetiai	1	"	162	"	29	"	—	"
Olasz	18	"	224	"	487	"	1	"
Uj görög	—	"	4	"	14	"	—	"
Dán és svéd	—	"	21	"	23	"	—	"
Orosz	2	"	480	"	169	"	—	"
Török	18	"	167	"	45	"	2	"
Ázsiai és afrikai	1	"	6	"	50	"	2	"
Amerikai	3	"	26	"	32	"	—	"
Külföldi emlék.	3	"	161	"	318	"	307	"
Ókori, nem római	8	"	259	"	211	"	—	"
Római köztárs.	—	"	596	"	11	"	—	"
Római császári	9	"	1391	"	1500	"	43	"
Kelet-római	23	"	1	"	189	"	—	"
Hamis pénzek	—	"	3	"	100	"	3	"
Összesen	259	"	7200	"	4059	"	457	"

vagyis 11,975 db., mint fentebb.

Ezekon kívül van még a fenn kimutatott besorozatlan 61 db, az Eszterházy-gyűjtemény 3779 dbbal és 1 arany, 73 ezüst, 2 réz összesen 76 db, a mely 1867. januárius havában gyűlt és még nincs besorozva.

A mi részletesen az 1866-ik év folytában gyűlt uj adományokat illeti, azok összege volt 3 arany, 185 ezüst, 151 réz és 17 más anyagból való érem és pénzjegy; vásárlásból gyűlt 9 arany, 235 ezüst, 50 réz, 3 ón-érem; cserében nyertünk 6 arany, 30 ezüst, 20 réz érmét, a melyért kiment 1 arany, 44 ezüst, 11 réz és 1 ón-érem; ezeken kívül a mult tavasszal eladott ezüst pénzekért kapott ezüst pénzből 21 db 31 frt értékkel ment át a főpénztárból az éremtárba, megtérítés kötelezettsége mellett.

Mint eddig, ugy ez évben is a hazai gyűjtemény gyarapítása és kiegészítése volt mérték-adó a vásárlásoknál és cseréknél.

A leltározás és rendezés teljes bevégezése nevezetes mozzanat ugyan éremtárunk történelmében, de a szükséges munkálatoknak mégis aránylag csak csekély része; mert még hátra

van a régiségtár leltározása, az Eszterházi-gyűjtemény rendezése és leltározása, és végre az érem-gyűjtemény tudományos lajstromának megkészítése. Ezzel szemben áll az a körülmény, hogy a roppant sok teendő végrehajtására egyedül magamra vagyok utalva, és az utolsó számjegy megírásáig és felragasztásáig mindent magamnak kell csinálni, és e mellett dolgozószoba hiánya miatt, a téli hónapokban épen semmit sem lehet a gyűjteményben mozditani, a nyári idényben pedig hetenkint két munka-napot vesztek a közlátogatás miatt. Ennélfogva világos, hogy a még hátra levő teendőkkel csak lassan haladhatok, de azért mégis azon leszek, hogy addig is, a míg az egylet képes lesz, ha segítséget nem is, de legalább egy télen át fűthető dolgozó-szobát rendelkezésemre adni, a nyári hónapokban kettőzött szorgalommal és minden percz felhasználásával a mennyire csak lehet, előhaladjak munkámmal.

Finály Henrik.

Ujabb leletek.

(*Serethen, Bukovinában*) tartományi archaeologiai muzeumot rendeznek. Ennek szervezésével, és a régiségek megmentésével *Gutter József* kapitány van megbízva, ki gróf *Kemény Józseftől Gerenden* és másutt Erdélyben tett ásatásoknál jelen levén, *Henszlmann Imréhez* fordul tanácsért az ásatások czélszerű vezetése ügyében. — Néhány muzeumi tárgyat felemlítvén, leír egy majd 2'-nyi, *zsirlá*-ból faragott követ, mely a kezdetleges rajz szerint majdnem szivarszopókához hasonlít, eleje tompa szeg alatt emelkedvén fejben végződik, melyet kerek papsapka-féle főd. A szakáll három, kötélformára font egyenközü vonalban lóg le — és a mell alatt folytattatik a kerek testen. Találták *Stanaschti*-ban a *Czeremosch* mellett. Beküldő ezt *bálványnak* tartja. A vaspályai munkálatok közben *Czahor* mellett régi falakat találtak, de ezeknek korát a jelentő nem határozza meg.

(*József főherczeg*) azon ketté metszett római követ, melyet *Paúr Iván* az „*Archaeologiai Közlemények*“ I. kötete 223. lap-

ján XV-ik sz. alatt közlött, és ifj. *Kubinyi Ferencz*, hozzá találván a másik felét is, ugyanazon közlemények II. kötete 16-ik lapján kiegészített, és csinos rajzzal a képatlaszban kiadott, nemrég a m. nemzeti muzeumi római műemlékek gyarapítására átszállíttatta. Ezen nevezetes kő nem csak a mészréteg után ítélve használtatott a Mária-templomnál építészeti anyagul, de mint oldalain látni lehet, a középkori faragványok díszes maradványaiból, vagy ablakok vagy valamelyik ajtó ragasztójául volt felhasználva, úgy mint a prémontréi margitszigeti templom alapjaiban is római felírással köveket találtunk, jeléül annak, hogy régibb építményeink falai közt még sok római emlékek nyomaira akadhatunk.

(*Pfeiffer Nándor*) úr a m. n. muzeumnak egy római bronz-érmét ajándékozott, mely *Szt.-Endrén* találtatott. A közép nagyságú érem felírata: M · ANTONIVS GORDIANVS . . .)(

(*A vajda-hunyadi várban*) egy velencei aranyat találtak, mely a mandorlában, csillagoktól körülvett üdvözítőn, és a szokott köríraton: SIT · T · XPE DAT · Q · T · REGIS ISTE DVCAT · kívül, a túllapon a térdelő DVX-ot és a zászlót átadó S · M · VENETI-t foglalja. A doge FRACFOSCARI, Foscari Ferencz ki 1423—1457-ig kormányzott. Az aranyat a vajda-hunyadi ritkaságok közt őrzendik.

(*A magyaradi tárgyak*), melyeket a bars megyei gyógyszerész-egylet a m. nemzeti muzeumnak beküldött, következők:

9 darab *szarvasagancs*-részletek, melyeken valami éles, fémnemű eszközzel való vágásnak és faragásnak nyomai láthatók.

1 db. finoman csiszolt, vastagabb végén átfúrt agancsvég.

1 db. vastag, 1"-nyi átmérőjű, egyenlő szélességű lyukkal biró kalapácsféle agancsdarab.

1 agyagsúly-töredék, közepén fekete, szélein vörös, 4'''-nyi átmérőjű lyukja 1½"-nyire van a csucsától.

1 6½" magas szűrő agyagból, alsó átmérője 4½", a felső 1" 2"', hol két kifelé álló füle volt; az egész oldala számtalan szabályosan kerek lyukkal bir.

1 füles, 2" magas bögréske, szája nyílása 1" 2"', láb helyett 4''' átmérőjű benyomással bir, czifrázatát egyenes kettős vonalak és közbeeső két-két pontos karika teszik.

1 pipafödélalaku fődöcske, felül be van nyomva, felhajtott karimája habos alaku, két vonal közt . . három pont áll diszítményül.

1 cserépből köszörült 2" átmérőjű lapos karika.

1 hasán egyfülű bögre, czifrázata szigszögvonalakból és sorban álló pontokból áll, ugylátszik *mintha a vonalak fehér mázzal volnának kitöltve.*

1 kisebb és egy nagyobb egyfülű fekete edény-töredék.

1 tapasztott nagyobb edény töredéke hullámzatos czifrázattal.

1 nagyobb fazék töredéke,

1 darab vörös agyag, válus benyomásokkal, bányakemen-czeféle tapasztékhoz hasonló.

Némely állat-darab még *Báthory Nándor* tanárnál van meghatározás végett.

(*Engel Jakab*) Lapujtóról, Nógrád m., a m. n. muzeumnak egy lengye! denárt ajándékozott † MONETA · I · ALBERTI, középett rendetlen körszalag közt, jobbra tekintő koronás sas)(† REGI2 X POLONIE középett fődött korona, kereszttel körszalagban. (1492—1501)

(*Londonban*) uj utcát készítvén Mansion-housetól Black-friers-ig, 17 lábnyi mélységben a fölület alatt meglehetős állapotban levő rakmű-kövezetre akadtak. A mozaik meglehetős nagyságu, és szépségre a többi itt talált ilyesféle művek mellett megállhat. Közelében több tekintélyesb építmény falait találták. A londoni archaeologiai társulat elvállalá az ezen ásatások fölötti felvigyázást s így ezen nagy fontosságú leletről még körülményesebb tudósításokat várhatunk.

(*Károlyfejérvár közelében*) nem régen egy oláh földbirtokos nagy számu római téglákra akadt, melyek az egykoron ott tanyázott 13. legio bélyegét tüntetik föl. Az okszerű gazda a téгла darabját 4 krajczárjával eladván, szomszédjainak bőséges építményi anyagot szolgáltatott, önmagának pedig, mint mondják, ilykép körülbelül 200 ftot szerzett. *Sziszeken* tudtunk. kal az ujjabb város több háza római téglákból épült, *Mitrovicz* járdái a tartós római téglákkal rakvák ki, — s Ó-Budán a *Sz.-Endre* felé vezető utat évekig ilyen téglák törmelékeivel javíták! Vajjon fognak-e a mi tégláink is 15 száz év múlva ilyen hasz-

not hajtani? Eddig nem esett ugyan tudomásunkra, vajjon erdélyi régésztársaink figyelmükre méltatták-e azon, számukra ily bő aratást nyújtó földeket; de reményljük, hogy igen, vagy hogy legalább meg fog történni!

E g y v e l e g.

(*Becses régiség*) Néhai gf. *Eszterházy Vincze* özvegye, szül. herczeg Liechtenstein Zsófia főudvarmesternő, hír szerint, egy becses magyar ereklyét hagyott hátra. Ez egy ezüst *oltár-készülék*, mely a *margit-szigeti* domokos apáca-kolostorból maradt fenn. Muzeumunk számára kellene megszerezni e ritka becsü ereklyét. (*Vasárn. Ujs. 386. l. 1869.*)

(*Schmidt Frigyes*), bécsi főépítészeti tanácsos és akadémiai tanár nevével majd minden régészeti lapon találkozunk. Legújabbban *Gladbachban* egy 31' magas emlékkeresztet emeltek, melyhez nevezett mester a sikerült tervet ajándékban küldötte. Schmidt tanár nevét mindig örömmel és hálaérzettel említjük, meggondolván azon szívességét és valódi atyai gondoskodását, melylyel magyarországi tanítványai iránt viseltetett.

(*II Lajos királyunknak*) egy hü arczképe Rotonda városában (Basilicatában) létezik, ezt Kápolnai P. István a „*Századok*“ 1869. 200-dik lapján ismerteti.

(*A szeged-alsóvárosi sz.-ferenczrendi kolostor s templom*) czimű értekezést (l. „*Havi Szemle*“ III. 366. és kk. ll.), mivel archaeologiai szempontból is érdekes, olvasóink figyelmébe ajánljuk.

(*Corvin-Mátyás könyvtára*) maradványai érdekében folytatván kutatásaimat, egy erdélyi, két ausztriai és 3 németországi könyvtár igazgatóságához intéztem jun. 10-én kérdéseket, illetőleg kérelmeket felvilágosításokért. Az erdélyi és ausztriai könyvtárak elnökei eddig nem méltatták feleletre leveleimet, míg ellenben a két bajorországi és a porosz könyvtárnokok legnagyobb készséggel válaszoltak! Ime ez is egyik jele annak, mennyire érdekelnek bennünket és szomszédainkat a tudományok! Ilyen esetben már az illem is parancsolná, hogy legalább tagadólag feleljünk.

— *Augsburgból Greiff* városi alkönyvtárnok azt írja: hogy ottan a városi könyvtárban, melynek kézíratai 1835—40-ig újra rendeztettek, Mátyás király kéziratára nem akadtak, a mi azonban még nem szentírás, mert meglehet, hogy reá nem ismertek. — *Müller*, az erlangeni egyetem első könyvtárnoka igen szíves levelében tudósít az ottani könyvtár *bibliájáról*, melynek bőrtödelein Mátyás gyönyörű *arczképei* sajtolva találhatnának. A szögleteken a hollók fordulnak elő. Az archaeologiai bizottság megfigyásából egyik könyvtakaró és a Genesis I. fejezetének festet lapját lefényképeztetjük. — *Thornból Curtze* gymnasialis tanár legnagyobb előzékenységgel küldé el NALDI NALDII EPISTOLA DE LAVDIBVS

AVGVSTAE BIBLIOTHECAE majd egy ívre terjedő valóban bibliographiai szorgalommal készített leírását, az első lapnak csinos fényképével.

Igy tehát birnánk eddig *Simonyi Ernő* és általam constatált kétségtelen Mátyás király könyvtárához tartozott 65 kéziratot, melyen t. i. a király czimere vagy arczképe előfordul; olyant, melyről valami későbbi írás mondja, hogy Mátyás budai könyvtárához tartozott 29-et; olyant, melyet Mátyás halála után Ulászló czimerével láttak el, úgy hogy a holló fehér lengyel sassá változtattatott át, 2-öt; olyant, mely Mátyás számára iratott, de a *Medicei*-ek florenczi könyvtárába került, 3-at; hasonló festményüt, de Corvin Mátyás minden jelvénye nélkül 14-et. Valószínű, hogy Ausztriában, Német- és Olaszországban még fognak egyes Mátyás-féle kéziratok lappangani, de hogy ezen jeles könyvtár legnagyobb részét a díszes, festett codexek közül már eddig is ismerjük, egy perczig sem kételkedem. R.

Könyvészet.

Az 1869. jul. 1-ig megjelent régészeti művek jegyzéke. Közli *Aigner Lajos* könyvkereskedése Pesten (váczi utca 17. sz. nemz. szálloda.)

Marsden. Numismata orientalia illustrata; the plates of the oriental coins, ancient and modern of the collection of the late Will. Marsden 4° 16 frt. 50 kr.

Nissen, H., das Templum. Antiquarische Untersuchungen.

Overbeck, Prof. Dr. I., Geschichte der griechischen Plastik. 2. Auflage. 7 frt.

Plath, I. H., Nahrung, Kleidung und Wohnung der alten Chinesen 4. 2 frt. 42 kr.

Porter I. L., the giant cities of Bashan and Syriás holy places. New edition 4 frt.

Wassermann, special catalogue of the royal museums at Berlin. I. The old museum. 1frt. 10 kr.

Walmsley H. M., the ruined cities of Zulu-land. With illustr. 2 vols 9 frt.

de Voogt, W. I., bijdragen tot de numismatiek van Gelderland 2. stuk, 1 frt.

Verhandlungen des Vereins für Kunst und Alterthum in Ulm und Oberschwaben. Neue Reihe. 1. Heft, mit Holzschn. u. 1. Karte 4. 5 frt. 40 kr.

Die Vasensammlung der kaiserlichen Eremitage 2 Bde 8 frt.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESITŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1869.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.

3 Korona utca. 16. sz.

2. szám.

Augusztus 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ikenként 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvárusnál.

Storno Ferencz jelentése erdélyi archaeologiai utjáról.

II.

Május 12. esti 11 órakor a gyorskocsival *Brassóba* utaztam, hová 13. d. u. 4 órakor szerencsésen megérkeztünk. Kissé kipihevén, még azon estén körutat tevék a városban. Következett napon meglátogattam a templomot, s külről gazdagon díszített késő góthkori faragott-kő-épületet találtam. Belseje egészen elégtelenített. Az ioni oszlopfő s góth pillérek nyugszik az új, nem szép boltozat; a nagyszerű hajóba rúd karzatok építvék, melyek gothikája oly esetlen s elfajzott, a minőt ritkán lehet látni. Ellenben az új góth főoltár *Bartos* mérnök úr érdemes műve. Mint *Szászsebesen*, *Nagy-Szebenben* stb., itt is sok török szőnyeg van a templomokban, melyek közül néhány igen szép rajzu és színezetű. Régi miseruhák, kelyhek s eff. oly nagy számmal vannak, mint *Nagy-Szebenben*; ha e két várost össze kellene hasonlítani, s megmondanunk, melyik bir a másik fölött előnnyel, úgy kincseiket egymás mellé kellene helyeznünk.

Festmények s ezeknek nyomai mindenütt fordulnak elő a falakon. Főleg szép a tympanon-kép a déli bejárat fölött:

Máriát a gyermek-Jézussal s két térdelő sz. asszonyt ábrázoló. A térdelő nők mögött levő szögletekben címerek alkalmazvák, melyek közül az, mely címertanilag jobbról van, a *Corvin-Mátyás* címere, a miből azt bátorkodom következtetni, hogy e kép alapítója *Mátyás* király. Ez annál valószínűbb, miután a Corvin-féle címér a szószékkal szemközt szintén előfordul, s itt bizonyos politikai eseménynyel hozatik kapcsolatba. E kép, bár igen kormos és rongált, ép oly határozottan a legjobb a falfestmények között, melyeket eddig Erdélyben láttam, mint a nagy-szebeni csoportozat a legjobb szobrászati mű. A nagy-szebenihez hasonló fém keresztelő-medence áll itt is, mint ott, a templom közepén, csak hogy magas fa-lépcsőkkel annyira elfödött, hogy nem rajzolhattam le. Az északi mellékhajó talaján *szép sírkövek* fekszenek, részben még virágzó családok tagjai arckép-alakjaival, s várják közelebb bekövetkezendő megcsonkíttatásukat.

A főtéren van egy erkélyes ház, melynek nagyon csinos csúcsteteje van. Szép építészeti csoportozatot képez a régi *lővászár-kapu*, négy apró szöglet-tornyával s magas sisakjával. — A görög-katholikus templom igen díszes építmény, festői csoportozatu tornyokkal s tornyocskákkal; mértanilag föl van véve *Förster építészeti lapjában*. — Régi erődítményekből még több maradvány található itt, mint Nagy-Szebenben; sokat le is rajzoltam. Az evang. főgymnasium könyvtárában kis régiség-gyűjtemény is van. Két *aranyozott és zománczozott rézkorona* nem érdektelen. A 17. századon túl azonban alig vihetők föl, s régi szokás szerint az évenként ujan választott *diák-király* megkoronázására használtatnak. Egy oltár-szekrény szárnyai több figyelmet érdemelnének, mint a mennyyivel azok iránt vannak.

Ezek a *földvári* (marienburgi), most romokban heverő várkápolnából valók s művészi tekintetben elég jó munkák. E képek egyikét lerajzoltam. Az oláh külvárosokban helylyelközzel házakon s kapukon igen szép faragványokat láthatni; egyik, különösen szép kaput papírra vetém. A szt. *Bertalan*-templomot, mely a román s góth korszakokat összekapcsoló átmeneti stílusban épült, fölmértem. *Brassóból Prasmárba* (Tartlau) rándultam, hol majdnem teljesen ép *templom-váracs* van.

Jól megerősített udvar közepén áll a keresztalakú templom. Négyszöge fölött hatalmas torony emelkedik, mely harang- s védelmi torony gyanánt szolgált egyszersmind. Az ódon szárnyoltár három lapja elég jó képeket tüntet föl. A régi templomi székekből is van még egy. A városi irodában egész láda okmányokat mutattak nekem, melyek közül a legtöbb 16. és 17. századi s latin nyelven írott. A *váracs* külső falát lehordták, valamint több tornyát is. Az árok ellenben még meglehetősen mélységű, habár részben behányt s beépített. A bejáratnál még meg van a védrács, mint szintén a dobogó csigái, stb. *Prasmár*-ból *Hermányra* (*Hönigberg*) mentem, hol hasonló váracs áll. Habár ez szintén nevezetes, mégis a *prasmári* mögött áll.

Május 21. pótoltam egyet-mást *Brassóban* s visszautazásomra készültem. Legnagyobb sajnálatomra egész sereg *érdekes dolgot kellett rajzolatlanúl, sőt látatlanúl* hátra hagynom, miután az idő, melyet ez útnak szentelhettem, végére járt, s több, hazulról várt levél elmaradása folytán is nyugtalankodni kezdtem.

Május 22. d. e. 10 órakor *Nagy-Szebenbe* érkeztünk. A 7 órát, a meddig t. i. a gyorskocsi itt időz, arra használtam, hogy elrándultam *Kis-Toronyra* (*Nependorf*) és *Szelistyre* (*Groszau*). A *kis-toronyi* templom a 16. század építészetét tünteti föl, de valami különöset nem mutat. Annál szebb azonban a *szelistyei* templom. Ezen erősített templom igen festői külsővel bír. Különben három hajójú, s a csarnok-templomok mintájára épült, s szép régi háló-boltozata még nagyrészt megvan. Bizonyos szívélyes görög pópa, kivel a vendéglőben találkoztam, sokat beszélt *szelistyei* templomáról, mely állítólag igen régi, festményekkel díszített épület. Sajnos, de ezúttal nem vehettem szemügyre.

Midőn kérni bátorkodom a t. Bizottságot, tekintse ezt előmunkálatúl, és sziveskedjék e fölvételeim s rajzaim kidolgozására időt engedni, kiváló tisztelettel vagyok a t. Archaeologiai Bizottságnak

Sopronban, jun. 12. 1869.

alázatos szolgája,
Storno Ferencz.

Egy érdekes lelet Alsó-Lendván.

Egyházasházi *Dervarics* Kálmán úrtól egy igen érdekes leletről kaptunk tudósítást, mely érmészetünk egyik kitünő adalékaul tekinthető, s melynek közlésével csak azért késünk, mert az illusztráló fametszvények nélkül nem akartuk közrebocsátani.

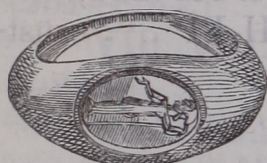
A lelet körülményeit maga *Dervarics* úr így írja le: „Legközelebb múlt 1868-dik év augusztus 29-dik napján *Alsó-Lendvához* közel a *redicsi* határbeli szegvölgyi fordulatban, egy régóta művelés alatt álló szántóföld közepén, szántás alkalmával az eke egy római fazékban megakadt s ezt összetörvén, belőle az arany- és ezüst érmeket, arany- és ezüst gyűrűket, arany lánczokat, karpereczeket és mellűket szétszórta. A napfényre jött kincset az 5—6 béres és hajdu felosztották maguk közt, s ezeket a munkájukat végzett béresek némelyike *Alsó-Lendván* még azon nap árulta. Így terjedvén el e gazdag lelet híre, a hajdu által magamat azonnal a lelhelyre vezettem. Itt azonban már semmit sem lehetett látni, mert a föld bevetve és boronálva volt. Midőn a béreseket összehivattam, a lelt daraboknak legnagyobb része már a szatócsok kezében volt és ekép a hajdutól és béresektől csak ezüst és rézérmeket szerezhettem; és csak a bérleti számvevő közbenjárása által voltam képes három ezüst gyűrűt szerezni, melyeket megtekintés és megbírálás végett ide mellékelek *) stb.“

*) *Szombathelyen* létemkor az ottani tanár uraknál is láttam e leletből néhány gyűrűt, mely szerkezetére nézve egészen hasonló a beküldöttekhez, úgyannyira, hogy ezeket meglátván, azonnal lelhelyüket is eltaláltam. Ez a legközönségesebben előforduló alak, mely a m. n. múzeumban is többször találtatik. Az egyiken, melynek köve kerek, egy sas áll, csőrében karikát vagy koszorút tart. Az alak jobb felé néz. Ezen oldalon egy vonal látszik, mely három keresztvonal által majd a szokott római egybevont XXX-hoz hasonló, bal oldalán ezen vonal négy rövidebb által van diszítve, tehát XXXX-nek rövidítéséhez hasonlítható. A metszés a többiénél valamivel jobb; átmetszete 6''''. A másik gyűrű köve csak 4'''-nyi és tojásdad, egész terén egy guggoló, balra irányzott nyúl látszik; fülei, végtagjai csak egy vonalból állanak, nevezetes, hogy farka jó hosszú és szöglet alatt megtörvén háta felé hajol. *Sebessy* barátom állítása szerint a parasztok *Szombathelyen* e gyűrűket aranylánczczal és érmekkel egyetemben árulták. Tették pedig bizonyosan, hogy az eddigi rendeletet elkerüljék, és az eladásan rajt ne kapassanak.

A beküldött érdekes, carneolokkal ékesített ezüst *gyűrűket* tekintve, kettőre nézve nem lehet semmi kétség, hogy valóban rómaiak, ezt egész *habitusuk* mutatja. Az újjnak inkább *félkörű*, mint a mai gyűrűknél használt *kör alakú* ürje bizonyítja ezt, és a felső lapon szarvszerű kidudorodása, miből következett, hogy a gyűrűket nem, mint ma szoktuk, mind egy sorban az újjak legvastagabb ízére rakták, mert nem is rakhatták volna, hanem, hogy mint ezt az etruski síremlékeken látni lehet, sőt még a középkorban, p. o. az apátoknál is divatban volt a gyűrűket váltogatva, mint az üvegek aprósága és nyomott volta is gyanítatja a kezeken és lábakon minden ízre alkalmazák. Szép példány az első (1. ábr.), melynek anyaga valami ötvény kevés ezüsttel, miért is egészen feketésnek látszik. Foglaltványa régies; nem annyira művészi, mint egyes metszőre mutató, kövén egy balra iramlógimet látunk. Nyom: $\frac{7}{8}$ latot. A másik (2. ábr.) egy-

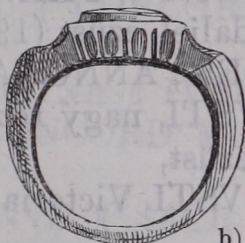
1. ábr.

2. ábr.

a)

b)

3. ábr.

szerű, ezüstje 11 latos, a metszés igen hasonló a római érmeken előforduló Minervához; súlya $\frac{3}{4}$ latot teszen. Csak a 3-dik ellen (3. ábr.), ezüstje 10 latos, súlya fél lat, van némi kételyünk; ámbár nem akarjuk mondani, hogy nem római, de annyira elütegész állására, tokjára, ürére nézve, valamint két társától, úgy a többi római gyűrűktől is, melyek nálunk rendszeren találtattak, hogy csak a tulajdonosnak a többivel való együtt találását constatóló szavai után hisszük rómainak. A csőrében ötszögletű koszorút tartó madár nemét nem könnyű meghatározni, mert csőre nem látszik.

Mivel e gyűrű csakugyan egyleletű a többivel, föltűnő alakja, melyet a középkor, sőt a mostani kor is gyakran utánózik — a régészre föltűnő érdekes! De az ó-budai *szeszgyári aranygyűrű* is oly annyira modern alaku, hogy senki azt réGINEK nem akarta tartani, s magam sem hinném, ha magam kezeivel nem vettem volna le a sarcophagban fekvő csontvázról.

A római érmekből sikerült buzgó régészünknek minden ezüst és réz fajtából egy-egy, némelyekből több példányt is a tudomány számára megmenteni. Sorozatukat így közöljük:

NERO CAESAR AVGVSTVS) b. n. koszorus fő)(

IVPPITER CVSTOS, ezüst. (36—66. Kr. u.)

FAVSTINA AVG...)(Juno, S. C. nagyobb réz pénz.

M. COMMODVS ANTONINVS AVG. PIVS, b. n. bbk. fő)(ANN(ona) AVG(usti) TR . P . VIII. (vagy VIII) . IMP VI COS III P P. S. C. A bőség (Abundantia) j. néz, előtte modius, jobbában a szabadság szobrocskája, a szabadság süvegével és lándzsával, bb. bsgszarv, lábainál hajó két hajóssal. (183 vagy 184. Kr. u.)

SEPT . SEVERVS IMP VII)(PMTRP III COS II PP ; diadaljelt vivő Mars, ezüst. (195. Kr. u.)

)(RESTITVTOR VRBIS, ülő Roma, ezüst (193—211).

M . AVR . ANTONINVS PIVS AVG BRIT .)(PMTRP XIII COS III PP ; Concordia ülve, nagyobb s. réz (211).

u. a. GERM)(PM TR P XVIII COS III PP . . . ezüsttel futtatott s. r. (215).

u. a. LIBERTAS AVG. ezüst.

u. a. RECTORI ORBIS. ezüst (198 ?)

SEPT. GETA CAES PONT)(PRINC . IVVENTVTIS, a j. néző császár mögött diadaljel, ezüst (198—204.)

SEVERVS ALEXANDER ; ANNONA AVG, ezüst,

u. a. IVSTITIA AVGVSTI, nagy réz érem.

u. a. MARS VLTOR ; ezüst,

u. a. VICTORIA AVGVSTI, Victoria paizsra VOT X ir ; nagy réz ; (222—235.)

IVLIA DOMNA)(SAECVLI FELICITAS, ezüst.

IVLIA MAMMAE A)(FELICITAS AVG, nagy réz ;

u. a. IVNO CONSERVATRIX, ezüst ;

u. a. VENERI FELICI, S. C. nagy réz.

MAXIMINVS)(PROVIDENTIA, ezüst.

u. a. SALVS AVGVSTI, nagy réz. (235—236.)

DIVA PAVLINA, CONSECRATIO, ezüst.

CLODIVS PVPIENVS)(VICTORIA AVGG. nagy s. r. (238.)

M. ANT. GORDIANVS)(AEQVITAS AVG. ezüst,

u. a. AETERNITATI AVG, S. C. nagy s. r., szép darab.

u. a. FIDES MILITVM, nagy réz, szép,
 u. a. SALVS AVGVSTI, ezüst.
 u. a. VIRTVS AVGVSTI. Š. C. n. réz, szép, és egy ezüst.
 (238—244.)

u. a. VIRTVTI AVGVSTI; ezüst.

M. IVL PHILIPPVS)(FIDES EXERCITVS, ezüst, 4
 katonai jelv.

u. a. VICTORIA AVGG; ezüst (244—249.)

M. OTACILIA SEVERA)(CONCORDIA AVGG, ezüst.

TRAIANVS DECIVS)(DACIA, ezüst;

u. a. GENIVS EXERCITVS ILLYRICIANI; ezüst. (249
 —250.)

HERENNIA ETVSCILLA)(PVDICITIA AVG; ezüst.

HERENNIVS ETRVSCVS)(CONCORDIA, ezüst, (249
 —250).

VIB. TREBONIANVS)(APOLL SALVTARI, ezüs,
 (251—254.)

VIB. VOLVSIANVS)(FELICITAS PVBL, ezüst, (251
 —254.)

VALERIANVS)(CON COR EXERC, ezüst (253—260).

DIVAE MARINIANAE)(CONSECRATIO, ezüst, szép.

GALLIENVS)(CONCORDIA EXERCIT, ezüst (154
 —168.)

CORN. SALONINA)(IVNO REGINA, ezüst.

PROBVS)(CONCORD MILIT, réz, a két alak közt T,
 XXI. (277—282).

DIOCLETIANVS)(SACR MONETA stb. AQ Š, n. réz.

CONSTANTINVS MAGNVS)(VRBS ROMA, VFO, réz.

Ezen leletnek leírását követi egy más, fölötte becses *érem-
 leletnek* bejelentése. Magyarorszáiban gyakran találatnak
 egy oldalon képpel ellátott lemezpénzek, bracteatok, melyek
 leginkább a XIII-dik század végéből valók. Még eddig nem
 ismerünk rendszert, mely szerint ezen hasonló, de még is na-
 gyon változó veretű érmeket osztályozhatnók. Emberi és ál-
 lati alakok, képzelményes madarak és négylábuak, csillagok-
 kal és tornyokkal váltják fel egymást, és épen azért, mivel oly
 gyakran fordulnak elő és történetük oly homályos, méltó fel-
 adat lenne, hogy honi érmészeink közt valaki evvel foglalkoz-
 zék és mennyire lehet ezen érmek dolgát földerítse.

4. ábr.

5. ábr.

Az alsó-lendvai *bracteatok* közt (4. ábr.) legtisztábban ki-
vehető az, mely hosszú fürtös hajú királyfejet mu-
tat lilomos koronával és RVD OLF körirattal;
egy másiknál (5. ábr.) a baloldalon
a veret egészen hiányzik, egyébiránt
egy nagygyöngyű körben szintén
hosszu fürtös hajú koronás fő látszik,
de a koronának csak közepén van lilioma, a széle-
ken a betűk miatt hiányzanak. A köriratot kezdő
† minden szokás ellen, nem a fej fölött, hanem a jobb vállnál
áll, utána OTAA az az *Otakar* látható, minthogy a többi rajz
és írás hiányzik. Ezen érmek által a leletnek kora a XIII-dik
század utolsó két tizedébe esik. Nevezetesnek tartom még a
a harmadik feliratos (6. ábr.) érmet, melyen függélyesen álló
háromszögű paizsban kettős farku (cseh?) orosz-
lán ágaskodik. A paizs fölötti †-nél kezdődik e
felírás: MVN . . GRATZ.

6. ábr.

Van még két egyenlő veretű, t. i. egy jobbra
lépdelő sárkány? (7. ábr.) háta mögött a három-
szögű paizs az egy szelemennel (Ausztia címere);
továbbá (8. ábr.) egy király, jobbjában jogarral
bal felé nyargal; feje előtt és a jogar mögött egy-egy hatágu
csillag áll. Szép veret; ismét egy balfelé nyargaló alak (9.
ábr.) jobbjában vinczellér vagy hosszú nyelvű sarlóhoz (a gö-
rögöknél *harpe*) hasonló eszközzel. A 8-dik (10. ábr.) érem ve-

7. ábr.

8. ábr.

9. ábr.

10. ábr.

rete igen zavart, látok egy négylábu állatot, de a többi tárgy
alkalmasint egy torony s körülötte két címér. A keretek kül-
sei többnyire gyöngysorosak, míg a belsők szalagosak, bár
van tisztán szalagos is. Az ezüst tiszta, a művezet hasonló,
miért is egykoru pénzeknek tarthatók; súlyuk majd egyenlő,
mind a nyolcz együtt véve $\frac{5}{16}$ latot nyom.

Ezen, valamint még mintegy 400 darab más ilyesféle egyveretű érem találtatott 1868. év márczius havában *Völgyi-faluban, Alsó-Lendva* mellett fekete bögrében, melynek szája nyílása 2'', karimája átmérője 2'' 10''', legnagyobb hasassága, mely száján alul az egész magasságnak egy-harmadára esik, 4'', feneke átm. 2'' 4'''. Hasasságának felső hajlása körül, mint egyedüli dísz, egy 6''' széles szigszögű vonal futja körül. Az edény vastag husu, korongon készült, számos csillám-pontcskáktól fényes, mintegy apró darás felületű.

Be nem fejezhetjük ezen jelentést, a nélkül, hogy *Dervarics* úrnak ezen szíves közléseért a legőszintébb hálát ne mondjuk, s föl ne említsük egyszersmind Egger testvérek éremgyűjteménye lajstromát, melyben 350 darab e leletből le van rajzolva, és 26 különféle alakban fordul elő. Így a mi 4-dik számunk 18-dik, az 5-dik 20-dik, a 6-dik 12-dik, a 7-dik első, a 8-dik nyolczadik, a 9-dik ugyanazon szám alatt, a 10-dik harmadik szám alatt fordulnak elő. Tizenhat e 26 veretből mind a két oldalon bir képpel; jelesen van meg a 10-dik számunk felirata: † IVDIDA REX, hátlapján jobbra tekintő sassal; a 20-dikon ez áll: † OTOKARVS †. A 21-dik betűit: . - ILT . VC † . BT . EK †, melyek egy sárkányt vesznek körül, nem vagyok képes magyarázni; a hátlapon egy koronás fő fölött egy sas lebeg; a többi igen hasonló István királynak tulajdonított pénzeihez, így Egger 2. sz. Rupp I. VIII. tábla 218, 220, Kún László IX. 262. III. András X. tábla 287. előlapjához. — Egger 22. száma igen közel esik Rupp X. tábla 226. sz. előlapjához, Egger 9. sz. Rupp. 281. sz. elől. Egger 20. sz. Rupp 250. sz. hátl. De egyébiránt is sok hasonlatosságot fog itt a magyar érmész találni ezen és Árpádkori szakunk utolsó királyai érmeivel, s azért valóban sajnáljuk, hogy nemzeti muzeumunk nem kínáltatott meg avval, hogy legalább minden fajból egyegy példányt vehetett volna saját gyűjteményének kiegészítésére!

R.

Archaeologiai mozgalom.

Szép eredménynek tekintjük, hogy az aránylag nehéz régészeti pályakérdésre ez idén két nagyon jeles munka beérkezett. A bírálók véleményét csak azért is közöljük olvasóinkkal, hogy velünk együtt örvendhessenek és a növekedő régészeti ifjúságot megismerhessék. A beadvány szavai ezek:

Tekintetes Bölcsészeti Kar!

Midőn az archaeologia és éremtan tanára jelen pályakérdést a tek. Bölcsészeti Kar elé terjeszté, némi aggodalommal találkozott, hogy t. i. ezen nehéz, sok fáradságot, hosszabb tanulmányozást igénylő feladatot, mint olyant, mely az egyetemi hallgatóság tudománykörét messze túlhaladja, kedvező siker nem fogja követni. A kérdést kitűző tanár ismervén hallgatóságának készségét, egy perczig sem kételkedett, s hogy föltevésében nem csalódott, arról két, előttünk fekvő jeles pályamunka tanúskodik.

Az I. számú: A mult tudata sugár, mely a jövő homályát földeríti. Ipolyi (Magy. Myth.) jeligéjű munka arról győz meg bennünket, hogy szerzője feltűnő előszeretettel dolgozván, történelmi szempontból a római életet ismertebb mozzanataiban gyakran kelleténél bővebben is festvén, ügyesen és lelkiismeretesen mindent összefűzött, mit az általa az előszóban idézett, többnyire honi kútforrásokban a kérdés megoldására használható anyagnak talált; a mi azonban a kérdés főmomentumaúl ki volt tűzve, t. i. a felírásoknak, mint leghitelesebb kútfőknek alapúl vétele, és azokból a Pannonia inferior fővárosa viszonyainak leszármaztatása, e különben becses munkában inkább mint egyes esetekben idézett példák általi illustratioja, sem mint az egész értekezés talapköve szerepel, s így, bár ki kell mondanunk, hogy ezen szorgalmas, kedves olvasmányt képző művet, ha pályatárs nélkül nyújtatik be, fáradozása és komoly tanulmányozása tekintetéből a jutalomra lehetett volna ajánlani, jelenleg csak dicseretre méltónak ítéelhetjük, mert:

a II-dik számú „Et voluisse sat est“ jeligéjű munka, magát a feladott kérdés lényegéhez tüzetesben tartván, a

főszólyt az eddig ismert, többnyire saját szemeivel látott, külön tanulmányúl kitűzött és mintegy szenvedélylyel felkarolt epigraphikai kutatások és némely eddig kiadatlan felírás által még érdekesebbé tett eredményére fekteté, azokból egy, csaknem teljes Corpus Inscriptionum Aquincensium-ot ropant fáradozással állított össze, a római régészeti irodalmat, mint számos idézetei bizonyítják, minden irányban, nemcsak a hazai, hanem a külföldnek is legujabb irodalmát tájékozásúl felhasználta, oly tekintélyes anyaghalmazt gyűjtött össze, tanulmányozott, és magyarázó térképekkel látott el, hogy mintegy sajnálattal kellett adatainak egy nagy részét, mint e kérdéshez nem tartozót, más alkalomra félre tennie. Nem átaljuk kimondani, hogy e jelen mű hosszabb idő alatt, nyugodtabban átnézve, s irányára nézve több figyelemmel kidolgozva, nemcsak egyetemi pályaműnek illenék be, hanem említett módon újra alakíttatván, sokkal magasb igényeket is képes lesz kielégíteni, sőt e tekintetben ugys szegény irodalmunknak egyik díszére válik. Azért is felszólítjuk szerzőt, hogy ezen értekezését átdolgozván, a nagyobb olvasó körnek átadja, és épen, mivel ilyennek tartjuk, az aránylag nagyon is csekély, de annál megtisztelőbb jutalomra érdemesnek ítéljük.

Pest, 1869. június 4.

Dr. Kerékgyártó Árpád,

M. orsz. tört. ny. r. tanára.

Dr. Rómer Flóris,

az arch. és éremt. ny. r. tanára.

A dicséretre méltó pályaművet *Beliczay Menyhért* pannonhalmi benczés növendék és a középponti papnöveldének hit-tani hallgatója írta; a pályadíjt pedig egyik legszorgalmasb hallgatóm és munkatársam *Hampel József* 2-od éves jogász nyerte el, és mint értesültem, azt valóban át- és egészen kidolgozván, ki fogja adni.

(*Thaly barátunk*) a „Századok“ III. évfolyam 423. lapján arra kér, hogy a magyar nemzeti muzeumban a középkori és a mohácsi vésztől a szathmári békéig lefolyt időkből származó magyar régiségeknek is legalább annyi teret és gondot szenteljenek, mint a római és egyházi régiségeknek; mert amazokhoz közelebb állunk, és amazok csupán a mieink s a mi muzeu-

munkon kívül széles e világon „*nincsen számukra hely*“. — Azt hiszem, hogy engem római vagy egyházi régiségek praedictiójáról nem lehet vádolni, sőt számos szakfőfira hivatkozhatom, hogy a *magyar nemzeti régiségek*-nek majd teljes elhanyagolásáról ismételve és keservesen panaszkodtam. Van-e csak egy termünk, mely mondom a XVIII—XVII-diki század életét élénk vezethetné; íróinknak, festőinknek előmintául szolgálhatna, ha ezen századokat leírják. Mennyi badarságot, mennyi anachronismust kell olvasnunk és látnunk honi művészetünk terén, pedig épen azért, mivel még senki sem gondolt arra, hogy az itt ott a régi várak oduiban, az elhagyott kastélyok padlásain, kamarákban és cselédszobákban azt keressük össze, mi hajdan az uraság lakját diszesíté. Tudjuk-e milyen volt őseink ruházata, milyenek butoraik, milyenek házi, konyhai edényeik. Büszkék vagyunk azon drága csecsebecsére, mely támlaszekrényeinkben csillog, mely talán aristokratiánk egyik főbüszkeségét tevé, de meg nem gondoljuk, hogy mind az csak annyiban *magyar*, mennyiben Florenczből, Augsburgból, Nürnbergből drága magyar pénzen szereztetett. Honi aranyművészetünkről alig tudunk valamit, s a mit tudunk, az többnyire *koholt historiai nevezetesség, egy-két tized előtti humbug!* Pedig hogy volt magyar ötvösség, és pedig dicsően kifejlődött, azt okmányokból bizonyíthatjuk.

De, hogy *Thaly barátom* gondolatja életbe lépjen, nem egy-két terem kell a *magyar nemzeti régiségekre*. A ki nemzeti muzeumokat akar látni, nézze meg a münchenit, a nürnbergit, a hotel Clugnyban, hol a nemzeti régiségek nem elszórva egyes kuczkókban hevernek, hanem kor és hajdani használat szerint összeállítvák. *Münchenben* a termék padlatai, mennyezetei, falai a feltalált régi minták szerint készítvék, az egész bútorzat és felszerelés egyöntetű, egykoru; de ezt csak ott lehetett tenni, hol egy lelkes király parancsára a kolostorokból, várakból mindazt elhozák, mi a megmentést megérdemlé, mi a régi jó kornak jellemzésére szolgált. Ott a tárgyak száz-ezer számra is felhalmozvák, de minálunk mit csinálunk azon egy-két darabbal, mely honfias lelkesedésből termeinkbe került. *Nürnbergben* a templomban a templomi tárgyak állítvák fel, a régi kolostor keresztfolyosóin a síremlékek, az ebédlőben az

asztali szerek, a cellákban a bútorok és a terjedelmes könyvtár. Igen is *Kedves Barátom!* ha *magyar* nemzeti muzeumot akarunk, akkor benne ne halmozzuk össze mind azt, mi 50 év előtt bele való volt, de mit természetes terjedelménél fogva ma már más külön épületekben kellene elraknunk! Legyen külön nemzeti könyvtár, külön termény muzeum, külön műipar-tárlat. Akkor kiterjeszkedhetünk, és a *magyar* tárgyaknak illő helyet adhatunk, úgy mint az más nemzeteknél van, és nálunk is kell hogy legyen. — Menjen a kormánytól egy bizottság ki a vidékre, és gyűjtse a *nemzeti* élet minden ágából a fentartásra méltókat, hová mint hiszem, az *egyháziak* is tartoznak. A *rómaiakra* nézve azt hiszem örvendjünk, hogy vannak, mert ezekkel a civilizált Európával összeköttetésben maradunk, s addig míg a *latin nyelv* Magyarországon taníttatni fog, hadd őrizzük e nagy nemzet ereklýeit, melyeket talán akkor sem fogunk nélkülözni, ha a németeket, francziákat, angolokat már túlszárnyaltuk; mert, hogy nemzeti büszkeségük mellett ők is tisztelik a római műemlékeket, azzal bizonyítják, mivel reájuk 100,000-ket költenek. R.

(*Finály Henrik*) előadván a m. történelmi társulat kolozsvári bizottsága ülésében azon eljárási módot, mely szerint Erdélynek a „Milit. Geograph. Institut“ által 1863-ban kiadott térképére az elpusztult várak, városok és helységek nevei legczélszerűbben bejegyezhetők: e bejegyzéseknek a bemutató hiteles adatok alapján teendő megtételével megbízott. — Szeretnők, ha derék tudósunk ebből titkot nem csinálna, és mások üdvére és boldogítására egy kis utasítást közölne az „Archaeologiai Értesítőben.“

(*A marosvásárhelyi Corvin-codexnek*), mely CORNELIVS TACITVS Annaleseit foglalja magában, tüzetes leírását Horvát Gáspár, gr. Teleki könyvtára örétől vettük. Ezen csinos munka egyik lapján olvasható: Hic liber sumptus est ex bibliotheca Budensi, iussu impensaque Matthiae Corvini Hungariae, Bohemiaeque regis scriptus, és másutt: Beati Rhenani sum. Nec muto Dominum. Ex dono Jacobi Spiegelli Jure Consulti. An. Salut. M. D. XVIII. — Mint Horvát úr írja, ezen kézirat, melynek kötésén, és első lapján a király czímere látható, még sehol sincs könyvészetileg ismertetve. Köszönet.

(A magyarországi gymnasiumok közül) a bajai, szarvasi és enyedi főiskola a legújabban rendezett kiállítás következtében a bécsi császári műipari muzeum remek gipszmintáinak nagy számát rendelték meg; a szarvasi főiskola 200 frtnyi gyűjteményt szándékozik hozatni. Ezáltal bebizonyítjuk, hogy a jó előminták szükségét elismerjük, és be fog következni, hogy nyomorult *figurinik* helyett lassankint remek szobrok és medaillonok fogják termeinket díszíteni! — Mily hatással lenne népünkre, ha többször láthatna ily gyűjteményeket, és ha ez bemeneti díjjal történik, és a lakosság felbuzdítottatik az intelligentia által, a szerzési összegnek egy részét is meglehetne gazdálkodni!

E g y v e l e g.

(Nemzeti muzeumunk éremtára) részére egy igen becses ajándék van kilátásban. Ugyanis *Padovan Vincze* velencei tisztviselő buzdítottván *Mircse János* hazánkfia által, majdnem teljes *velencei éremgyűjteményét* muzeumunknak szánta, ajándékképen. Foglal ezen gazdag gyűjtemény *Monete Veneciane primitive e ducali* cím alatt . . . 242 darabot; *Monete dei possedimenti* 243-tól 308-ig az improntokkal; a *monete anonimé-k* 309—339-ik számig terjednek. Továbbá van a *Bolle ducali*-kból 45 darab: *Oselle Veneziiane* 215 darab; *Medaglia Veneziiane* 14 darab; végre *Democrazia* 1797-ből 3 db.

Mint hogy muzeumunk velencei gyűjteménye annyira csekély, hogy említést alig érdemel, már azon befolyásnál fogva, melylyel Vencze hazai érmészetünkre volt, és egyéb politikai tekintetből is csak örvidenünk kell, hogy eme fölötte érdekes köztársaságnak majdnem teljes éremgyűjteményét birhatjuk; remélvén, hogy a magyar kormány módot fog találni, miszerint ezen fölötte becses ajándékot illően méltanyolja.

(*Ányos Móriczot*) kinek régiségei közül, szép husvéti abroszát (I. I. köt. 295. lapon) bemutattam, jul. 11-én 65 éves korában Csanakon meghalt, s így gyűjtőink sora ismét egy szorgalmas taggal gyérült. A boldogult esztergári magányában (Zircztől egy negyedóránnyira) csinos muzeumot állított, melynek díszét a magyar éremgyűjtemény teszi. Ezek közt több kiadatlan is fordul elő, melyeket elhunyt barátunk kiadására megígért. Ányos nemcsak hazai, hanem római régiségeket is gyűjtött birtokain és igen szorgalmas kutatója lett a bakonyi kővületeknek akkor, midőn fogságomból haza kerülván a bakonybeli és zirczi magányokban földtani kirándulásokkal és a pápai s zirczi természeti muzeumok rende-

zésével foglalkoztam. Csendes és igénytelen élete után, ősrégi családjában gyűjteményei még sokáig fogják emlékét megörökíteni. En őszinte jó barátom iránti hálámat avval iparkodom leróni, hogy e szerény lapokban ezen nefelejtseket rakom le még korai sírjára!

(*Fegyvertanunkhoz*) érdekes adatúl tekinthetjük gróf Eszterházy Ferencz fegyverzetének részletezését, melyet gr. Eszterházy János a „Századok“ III. kötet 420. l. közöl. Ezen pánczélok, karvasak, sisakok leírásai a n. muzeumi fegyvertár leírásánál igen jó szolgálatot fognak tenni, valamint Serédy Benedek ékszereinek leírása is. Szándékom a magyar régi nyelvvel foglalkozó tudósaink tanácsával élván, nemzeti muzeumunk készülő okszerű lajstromában a régi készletek elnevezéseit úgy meghatározni, hogy jövőre a pohár, serleg, kupa, billikom, kancsó stb. elnevezéseket a régi divat szerint feléleszthessük.

(*A bécsi miniszterium*) tetteit csak a politika terén szoktuk latolni, és a mennyire lehet kaján, és gyanúsító szemmel kísérni, pedig tünnek fel ott is dolgok, melyek utánczása csakugyan kívánatos lenne. A többi közt nem rég a kereskedelmi miniszterium két évre adott 6000 forintot azon jeles műipari tanulóknak, kik a 300 frtos segélydíj nélkül magukat Bécsben ki nem művelhetnék. Így egy-egy évben 3000 frt. tiz növendék közt fog elosztatni. Minthogy ezen jótétemény csak Lajthán túli tanulókra, kik alsó-gymnasiumot vagy alsó-reált végeztek és 16 évet betöltöttek, alkalmazható, és nálunk ilyen iskolák még nem léteznek, nem lenne-e üdvös, az ügyis e tekintetben kevés művelődési alkalmat találó honfiainkra nézve, ha ilyen segélylyel csak 3—4 fiu látogathatná ezen europai hírü műintézetet! — Ne féltsük a német tanítástól; mint jó magyarok fognak azok körünkbe visszatérni, és még valamit, minek igen jó hasznát vehetjük, tudományukat, izlésüket, magukkal hozni!

(*A fehérvár-gráczai vaspályai vonalra*) adott engedélyben ki lön az országgyűlés által kötve: „hogy a vállalkozók kötelesek legyenek, nemcsak a magyar vasiparra, de minden más figyelembe vehető hazai iparczikkre, mely a vaspálya építésével összeköttetésben van különösen tekintettel lenni“ de az árva régészetre senki sem gondolt. Vannak miniszteri rendeletek, de ezek mellőzésével vagy megvetésével a magyarországi régiségek a külhoni vállalkozók által mind külföldre küldetnek. Annyi földmunka mellett tessék csak kérdezni, mivel gyarapodott a m. n. muzeum a vaspályai mérnökök és munkabérlők által?

(*A margit-szigeti romokat*) mint rendkívüli mellékletet hozta a *Vasárnapi Ujság*. Örvendünk, hogy ezen szent hely, mely nemcsak történelmi, hanem régészeti monographiával is bir, a magyar műlapokban is illő helyet talál. Ha az ott elszórt ajtóragasztók és ablak-tagozatok, melyek mindenfelé szétszórva, eredeti helyeikre visszaillesztetnének, és a falak a közönség vandalismusa ellen is oltalmaztatnának, mert ott tüzet rakni, köveket kitorni, csak nem tartozik a mulatságok közé, ha emléktáblák által a helyek kijeleltetnének, hol hajdan királyaink jártak és mulattak, nemcsak a művelt publikum, de maga hely is nagyon sokat nyerhetne.

(*Rajz-iskoláink számára*) azon örvendetes hírt hozom, hogy a bécsi csász. műipari muzeum igazgatója, Dr. *Eitelberger* Rudolf úr, késznek nyilatkozott a magyarországi iskolák részére is átengedni a sok remek gypszmintát, azon kedvezmény mellett, hogy nagyobb számú megrendeléseknél azok árát az iskolai előljáróság által meghatározandó részletekben is elfogadja. Ily módon vidéki iskoláink kiállításokat rendezhetnének, melyek nemcsak népünk izlésének emelésére szolgálnának igen előnyösen, hanem bemeneti díj mellett némileg még a költséget is megtérítene. — A megrendelések közvetlenül Bécsben, a cs. műipari muzeum (k. k. Kunst- und Industrie Muzeum) igazgatóságánál történhetnek. *)
Pest, 1869. aug. 1.

R ó m e r Flóris.

(*A m. nemzeti muzeum régiségtárát*) folyó év július havában 3839 vendég látogatta. 5-kén hétfőn 865-en, 11-kén vasárnap 825-en; 12-én hétfőn 633; 19-én hétfőn 703; 26-kán hétfőn 738; tehát öt nap alatt 3764-en nézték meg muzeumunk ezen érdekes részét. A többi napokra egyáltalán 5, együttvéve 15 napra 75 volt a látogató! — Ezen látogatási jelentést rendszeresen folytatjuk, hogy abból a nemzet intézetének közkedveltségéről meggyőződhessek.

(*Pius pápa régészeti nézetei*). De Croze báró, pápai kamarás mintegy tíz év előtt emlékiratot nyújtott be a pápához, melyben kéri, hogy a *Colisseumot* ismét felépítse és ezen czélra az egész kereszténységet segélyadományokra felszólítsa. IX-dik Pius az iratra így válaszolt: Kedves fiam! Olvastam emlékiratát és érte köszönetet mondok; de nem tudja-e kegyed, hogy a *vandalismusnak* két neme van, ezek egyike rontani, másika ujítani szeret? A *Colisseum* csak fényes múltjának pompája által érdekes jelen romjaiban; azt ujítani művészi véték lenne és annyit tennie, mint sok századok művét elrontani, hogy helyébe egy tekintet nélküli nyárspolgári épületet emeljünk. Ne is gondoljunk ily hiu vállalatokra!

(*Tolna-Hidvégről*) Bánó József két e. érmet adott a muzeumnak, egyik igen kopott M · COMMODVS · ANT · · BRIT ·)(HILAR AVG PMTRP XII (IMP VIII COS V · PP) Hilaritas állva j. néz, j. b. ág, baljában pálmaág. (187 Kr. u.); a másik MAXIMINVS-é)(PROVIDENTIA AVG.

(*Jász-Apátiból*) Hunyadi László városi főjegyző beküldött egy 5 fontot nyomó, 8'' hosszú, mindkét végén ívszerűen élesített, egészen ép réz-csákányt. Ezen szép darabot 1866-dik év tavaszán a városi délkeleti oldalon fekvő faiskolában találták.

*) A t. szerkesztőségeket kérjük, szíveskedjenek e közleményt lapjaikba fölvenni.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1869.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.

3 Korona utca. 16. sz.

3. szám.

Szeptember 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ívenként 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárúsnál.

Szombathelyi közlések.

I.

... Véletlenül tudomásomra esvén, hogy *Surányon*, innen vagy egy órányi távolságban, egy római sírkő van a birka-akol falába illesztve, amint időm engedé a hely színére rándultam. A birka-aklot kívül-belül átvizsgálván, semmi sírkőre sem akadtam, s már-már mystificatiót gyanítottam, midőn az ugyanazon tágas udvaron álló ökör-istálló nyugati oldalfalán megpillantám kirándulásom célját. A sírkő egészen ép és igen díszes.

A felső párkányzatnak, melynek szélessége 3' 2'', magassága 11'' 6'', mindkét szegletében féldomborműben egy kifelé néző kutya van, közepén pedig két szemközt álló evő tyúk. Azon alul van a két korintheta oszlopocskától szegélyezett, 2' 7'' széles és 2' 8'' magas lapon a fölírat. Ez alatt ismét, egy fölül 2' 9'', alul 18'' s középen 24'' széles alapon ismét egy féldombormű. Névszerint balszélről egy fa alatt balról jobbra futó kutya; középen egy római ember lóháton, szintén balról jobbra, térdig érő tunicában s vállára csatolt köpenynyel, mely a szélben leng. A ló lábai alatt ugyanazon irányban

ismét egy kutya. Jobbszélről szikla. A kő legalsó, befelé hajló része sziklamodorban van kifaragva. Fölirata következő:

C · CAESIO C

F · CL VICTORI
AN LXX · ET IVLIAE
TI F · PROCVLAE CO
AN · L · C CAESIVSL V (e vagy i?)
TVLVS · ETCCAES IVS OP
TATVS · ET CAESIA C RA
OA · PARENTIBVS OP
TIMIS.

Schoenwisner ismert munkájában szintén közli e föliratot *Muratorius* után, de hibásan. Az 55. l. ugyanis így szól: „Apud Muratorium T. IV. nov. Thes. p. 2065. Sabariae inventum misit Muratorio Dominicus Bricherius Columbus.

C · CAESIO C ·

F · CL · VICTORI
AN · L · (!) ET IVLIAE
TI · F · PROCVLEIAE (!) CO ·
AN · L · C · CAESIVS C A (!!)
TVLVS ET C · CAESIVS
(!) OPTATVS ET CAESIA . . .
CA · PARENTIB · OP
TIMIS.

Ad is hozzá olvasási schemát, a hibásan idézett fölirathoz méltót. Azonban a kő hollétéről nincs tudomása. Meg vagyok győződve, hogy *Mommsen*, ki e követ csakis *Schoenwisner*ből ismeri, szintén hibásan fogja közleni.

Még egy másik találmányról is kell szólanom. A napokban egy helybeli földműves babszem nagyságú és alakú aranyérmet szántott ki földjéből. Az éremnek csak egyik fele bir verettel, melyen azonban egy álló meztelen alakon kívül mitsem lehet megkülönböztetni. Föliratnak semmi nyoma. Másik fele fél babnyi nagyságra kidomborodik. Barbár vagy görög pénznek nézem. Római nem lehet. Az érem $\frac{3}{4}$ arany nehéz, és jelenleg birtokomban van.

Továbbá a vasút mentében épülő gyufa-gyár alapjának ásásakor a munkások jókora nagy cserép-hamvvederre akad-

tak, mely tele volt félig elégetett embercsontokkal, de — mint már itt dicséretes szokás — földhöz vágták, s részeit úgy elszórták és sárba tiporták, hogy mire értesülvén a leletről oda siettem, már csak apróra zúzott darabjait láthattam.

A vandalismus, melylyel itt a régiségek iránt viseltetnek, hallatlan. Csak néhány esetet akarok fölemlíteni. Vagy két év előtt az idevaló szőlőkben harmincz egynéhány, egymás mellett álló hamvedret találtak. A vedrek legnagyobb része majdnem színig tele volt hamuval. Rögtön összetörték mind, úgy, hogy másodnapon már csak valamire-való töredéket sem tudtam gyűjteményünk számára megszerezni. Körülbelül ugyanazon időben 6 egymás mellett levő római kősírt földöztek föl, benn a városban, egy kertben. A köveket rögtön építési czélokra darabolták föl, a csontokat pedig szétszórták a kertben. Volt-e műtárgy a koporsókban? — nem tudom; mert én másnap a gödrökben, melyekből a kő-koporsókat kivették, szorgalmas keresgélés után három *borostyánkő-gyöngynél* egyebet nem találhattam. Még a koporsók hosszát vagy szélességét sem állapíthattam meg.

Legújabb esetül álljon itt a következő. A régi Szent-Háromság szobrát most bontják le. A gránitoszlop, melyen a Szent-Háromság szobra állott, római; hossza 30 volt. Hogy már most kevesebb fáradsággal végezzenek, az oszlopot lerántották helyéről, minek következtében három részre törött.

Azt hiszem, ezen odiosákból elég ennyi!
Szombathely.

Lipp Vilmos.

A szombathelyi főgymnasium régiség-gyűjteménye.

II. k ö z l é s.

I. Téglák.

Ámbár Szombathely a római tégláknak valódi tárháza, elannyira, hogy azokra 2—3'-nyi mélységben a városban mindenütt akadnak, sőt, bár százával ásták ki a legépebb,

különféle nagyságú és alakú római téglákat: téгла-fölrát mégis vajmi ritka. Gyűjteményünkben a következő fölrátos téglák vannak:

1. ATILIAE · FIRMAE. E téгла Petronellből került ide, s hossza 6", magassága 1".

2. EX · OF · L · S · I két példányban. — E fölrátot Mommsen marc. 23. 1867. kelt levelében — a Petrődy-féle gyűjteményből eredt és jelenleg a pesti nemzeti muzeumban létező téгла nyomán, mely e fölráttal bir: I · SAVARENSIS · ION — úgy fejté meg, hogy az szintén így olvasandó: ex officina L. Savariensis Joni.

3. P · RFE · FEP · Hossza 4" 8"', magassága 1" 3".

4. · E · O · FPE — töredék.

II. Cserép-hamvvedrek.

Ezek mind kúpalakban vékonyulók az I-nek kivételével, melyet már előbbi levelemben leírtam.

2) 13" magas. Átmérő: a karimánál 10" 5"', hasban 10" 10"', talapján 5" 6". Egészen ép.

3) 12" 10"' magas. Átmérő: a karimánál 3" 7"', hasban 9" 7"', talapján 5" 3". Karimája csorba, s a karima alatt egy borsó nagyságú lyukkal bir, mely úgy látszik, már eredetileg benn volt.

4) 10" 7"' magas. Átmérő: a karimánál 7" 6"', hasban 7" 10"', talapján, 3" 3". Karimája félig le van ütve.

5) 9" 10"' magas. Átmérő: a karimánál 6" 9"', hasban 7", talapján 4" 4". Ép.

6) 8" 11"' magas. Átmérő: a karimánál 4" 1"', hasban 5", talapján 2" 4". Karimája félig le van ütve.

7) 3" 5"' magas. Átmérő: a karimánál 2" 5"', hasban 3" 5"', talapján 1'. Igen csinos fekete agyag-edény.

8) 3" 11"' magas. Átmérő: a karimánál 2" 5"', hasban 3" 9"', talapján 1" 8". Oldalán sérült.

9) 3" 9"' magas. Átmérő: a karimánál 2" 10"', hasban 3" 10"', talapján 1" 5". Karimája több helyütt csorba.

III. Egy-füles korsók.

1) 12" magas. Átmérő: szájánál 2" 10"', nyakban 1" 6"', hasban 7" 6"', karimás talapján 3" 4"'. Törött, de a részekből összeállítható.

2) 8" 3"' magas. Átmérő: szájánál 1" 11"', nyakban 1" 3"', hasban 4" 5"', karimás talapján 1' 1"'. Füle hiányzik; különben ép.

3) 7" 6"' magas. Átmérő: szájánál 1" 10"', nyakban 1" 5"', hasban 5" 3"', karimás talapján 1" 11"'. Füle hiányzik, különben ép.

4) 8" magas. Átmérő: szájánál 1" 10"', nyakban 1" 3"', hasban 4" 3"', talapján 1" 8"'. Szája csorba. A 3) és 4) alattiak terra-cottából vannak.

IV. Füles bögrék.

1) 4" 2"' magas. Átmérő: a karimánál 2" 4"', hasban 3" 10"', talapján 1" 1"'. Ép.

2) 2" 1"' magas. Átmérő: a karimánál 1" 11"', hasban 1" 11"', talapján 1" 2"'. Ép, két egymás mellett álló füllel.

3—6) Bögre-födők terra sigillatából. Egyikök ezen bélyeggel bir: VIIGISOM

V. Mécsminták és mécsek.

A minták tojásdad-alakuak és keményre égetett agyagból égetvék. Külön minta van a mécs felső, külön annak alsó részére. Valamennyi a rohonczi út mellett fekvő téglavető közelében fölfödözött római fazekas-kemenczénél találtatott a mécsek nagy részével együtt.

Minták a mécs felső részéhez:

1) 6" 3"' hosszú; legnagyobb szélessége 4" 6"'. Rajza egészen különváló az alább fölemlítendő egyszerűektől. Felső része ugyanis egy 2" 3"' átmérőű, pontozott szegélylyel befoglalt kört képez, melyben cifrázott apróbb körök léteznek. Alsó része egy 2"-nyi, csipkézett szélű, egyenközü inakkal ellátott és lefelé hajló levél alakot mutat.

2—8) 4" 6"' hosszú, 3" 6"' széles ismert alakuak.

Mécsalj minták:

9—11) 4" 5"' hosszú, 3" 4"' széles. QCC bélyeggel.

12) 5" 4"" hosszú, 4" széles, CRESCE

S bélyeggel.

13) 4" 5"" hosszú, 3" 4"" széles, bélyeg nélkül.

A bélyegek megfordított alakban vannak bevésve.

Mécsek:

14) Félgömb-alaku, fekete agyag-mécs, négy füllel. Átmérője: 5" 7""

15) Sír-mécs fekete agyagból, bélyeg nélkül. Hossza 4" 3"". Közepén két lyuk között kiemelkedő fül.

16—22) Apróbb sír-mécsek. Bélyeg : CRESCE

S

23) u. a. CRESCES.

24) OCTAVI.

25) APRIC.

26—27) QCC.

28—29) FORTIS.

30—31) LVMEN.

32—40) Olvashatlan bélyeggel.

41) Mécs alja ezen bélyeggel : VIBIANI.

42) Négy darab összegyűrt és így égetett sír-mécs.

(Folytatjuk).

Archaeologiai levelek.

III.

Folyó juniushó 25. régészeti kirándulást tettem a *Zsornina*-nevű erdőbe, mely a Munkácstól egy kis órajárásnyira fekvő *frigyesfalvi* uradalmi vasgyár felett emelkedik. Ugyanitt a csernekhegyi szőlők mellett Munkács felé vezető hegyi út mentében két, egymástól körülbelül 50°-nyire fekvő, 4—5° átmérőű halom áll, bükk- és nyárfák árnyában, igen kies magaslaton, honnan, főleg a keleti halomról, nagyon szép kilátás nyílik a podhering-szentmiklósi — Gallicia felé vezető regényes völgyre, melyet a Latorcza öntöz.

Valószínű, hogy a hajdankori barbarok s egyéb népek,

melyeknek nyomai itt oly sűrűn jelenkeznek, erre tartottak bár kissé kényelmetlennek tetsző, de a vizjárta völgyeknél biztosabb közlekedési utat, az északi tájak (a mai Gallicia és Oroszország) felé; mert Klaszanótól föl *Alsó-Vereczkeig* (például Szuszkón, Pudpolóczon, hol bronzkori műszerek nagy mennyiségben találtattak) mindenütt egyenlő halmokra s más régi tárgyakra akadhatni az erdőben, s e lánczolatból a hegyi útvonalra méltán következtethetni.... A jó országút most mindenütt a völgy közepén vonul át; mert a Latorcza folyón, mely főleg ősszel s tavasszal igen megárad s rohanóvá lesz, sok helyütt hidak emelkednek, melyek az őskorban alig voltak fölláthatók.

A halom ásatásához — mely a nyereg-alaku magaslat tetején, kelet felé fekszik s 1° -nél magasabb s 5° széles — akkép fogtam, hogy nyugatról keletre széles tárnát vájattam. A domb külsején s környékén mi szembetűnőt sem vevék észre, nem lévén azon sem kő, sem más jelvény. A halom egyik felén egy 5' átmérőű vén bükkfának földig elhamvadt törzse látszott, melynek szétterjedt vastag gyökerei lassíták az ásást. A közönséges agyagos földből rakott halomban, alig 2'-nyi mélységben, több különböző színű (vörös, fekete, szürke) s kisebb-nagyobb vastagságu cseréptöredékre akadtam, melyekről meggyőződtem, hogy valóban őskori hányt halommal van dolgom. Ily cserepek egész a halom aljáig fordultak elő, hol azonban sem égetésnek, sem más műtárgynak nem akadtam nyomára, daczára, hogy belsejében széles üreget vájattam. Egy $3\frac{1}{2}$ " magas és 3"-nyi széles, kifelé hajlott szélű, kis fekete tört bögre hevert itt, melynek öblös hasán ujjnyomatokból álló egyszerű vonalak díszlenek. Egy, az alant levő folyóból való 6" hosszukás gömbölyű s egy 10" széles lapos kő is találtatott.

A nyugatnak fekvő másik sírhalom tetejét behorpasztva leltem, a miből sejtém, hogy azt már egyszer fölbontották; s nem csalódtam, mert a valóban érdekes szerkezetű halom épen a közepén földúlva találtatott. E halomnál is tárnaszerű bevájást tettem oldalt s mindjárt 2'-nyi mélységben a szélről, kőfalra akadtam, melylyel, mint később meggyőződtem, a halom körül volt rakva. E ragasz nélkül, de ügyesen 2' ma-

gas és $1\frac{1}{2}'$ széles körfal belső szélétől, a középpont felé eső 1^0 -nyi tér, az itt előforduló közönséges agyagos földdel volt kitömve, közepén pedig hat, $1\frac{1}{2}$ — $2'$ -nyi magas és aránylagosan széles kő hevert, rendetlenül egymásra hányva; míg ezek fölött egy $2'$ széles lapos kő nyugvék, melylyel a földült kőkamra egykor kétségkívül be volt fődve. Hamvvedernek vagy más kézműnek semmi nyoma, s így valóban sajnáltam, hogy ez érdekes és e vidéken, tudtommal, még elő nem fordult kőszerkezetű sírhely több évvel ezelőtt ily tatár-módra elpusztítatott. A halmon 10—20 éves fiatal fák s bokrok zöldeltek s így a halom fölbontásának több év előtt kelle történnie. Főntartom egyébiránt magamnak ez érdekes vidéket adandó alkalommal alaposan megvizsgálni. Tán még több nyomra leendek szerencsés akadhatni.

Múlt hónapban az úgynevelt *Krajnán* (a Hátvidéken) fölbontottam kettőt azon halmokból, melyek a Závidfalva és Kis-Almás közt elterülő $\frac{1}{2}$ mtföldnyi hegygerinczen elvonuló út mellett vannak, különféle színű és alkatú durva cserépnél azonban ezekben sem találtam egyebet; s minthogy e 10 — 20^0 -nyi átmérőjű s alig 1 — $1\frac{1}{2}^0$ magas halmok 100 — 200 lépésnyire fekszenek egymástól egyenes vonalban, közöttök pedig tövis- és galagonyabokrok tenyésznek, azon véleményre jöttem: hogy ezek alkalmasint hajdankori lakhelyek maradványai, ily halmokra építvén a régiek fa-kunyhóikat, melyeket önbiztosításuk végett tövises kerítéssel, sövénynyel ültettek körül. Épen ily hosszú területen fordulnak elő halmok nagy számban a munkácsvárosi erdőben, valamint a kustánfalvi határban is, melyekben szintén csak cseréptöredékek találhatók.

A závidfalvai határon nyugatra, Lábaczka nevű magaslaton egy $4' 5''$ hosszú, $1\frac{1}{2}'$ széles, $8''$ vastag kúpalakú s patogtatás által durván simított terméskőre akadtam, holott ily-nemű kövek itt nem fordulnak elő. Tétettem is e hely körül itt-ott ásatást, de semmi nyomra sem bukkanhattam, s így az érdekes követ, hogy el ne pusztuljon, félig földbe-vájt gödörbe csúsztattam s gulakép fölállítottam.

A f. évi máj. 5. *Iványi*-ban napfényre jött régi templomromjairól írt levelemmel kapcsolatban van szerencsém pótlólag megjegyezni, hogy az alapfalak további kisedése alkalmával

vakolat-darabokra akadtak, melyeken vörös és fekete színű festés látszott; ami arra mutat, hogy e kőtemplom hajdan fresko-képekkel volt díszítve, úgy, mint a fekete-ardói, benei s más, e környékbeli templomok falain maig is előfordul.

Közelebb néhány érem és pénz is került gyűjteményembe.

A rómaiak közt érdekesek: Római *as* bronzból, átmérője 14“; előlapján Janusfő)(hajó-orr, alatta ROMA; lelhelye nincs följegyezve.

NERO CAESAR AVGVSTVS, b. n. fő)(IVP PITER CVSTOS · Ezen *aranyhoz*, melyet *Vereczkén* találtak, hasonló egy *Alsó-Lendván* talált ezüst érem (36—66 Kr. ut.)

A kis érem, melynek fémneme nincsen megnevezve, hanem alkalmasint az, mit *Potin*-nek neveznek, *Probus* császáré és Alexandriában veretett. Felírása mennyire a hiányos lenyomatból kivehettem, ez: A · K · M · AYP · IIPOBOC · CEB · „azaz AY TOKPATWP KAI SAP MAPKOC AY PHAIOC IIPOBOC CEBAS TOC, a babérkoszorús fej b. n.)(A A azaz: Alexandria; egy sas b. néz, mögötte egy pálmaág látszik. Ismét egy becses adat görög érmészetünkhöz; a lelhely nincsen megjelölve. Veretése 277 és 382 közé esik.

DN HONORIVS PFAVG. b. n. gyöngyfüzéres fő paludamentummal.)(VICTORIA AVGGG, b. n. Imperator jb. a labarummal, baljában *Victoria* egy golyón, bal lába alatt egy fogoly le van *terítve*. A mezőben A—V, a szelvényben CO—NOB olvasható. Ezen dupla arany nagyságu érem *Munkácson* találtatott.

Ezekén kívül van egy úgy nevezett tatár pénz; Zápolya János egy 1540-diki ezüst érme H F D bélyeggel, a D fölött két keresztbe rakott kard, melyek fölött korona van; hasonló Rupp II. Tab. XXV. 598. számhoz.

XIV. Lajos francia király 1640. bronz pénze nem ritka; de érdekes XV. Lajosnak sárgaréz koronázási emlékpénze: REX COELESTI OLEO VNCTVS, REMIS · 25. Oct. 1722; és Nelson vas-emlékérmé 1805-ből.

Lehoczky Tivadar.

IV.

Utolsó levelem óta következő tárgyakkal szaporodott gyűjteményem:

1. egy darab óriási *orsó-gömbbel*; átmérője 6 ctmeter, vastagsága a lyukon mérve 4 ctm., alakja kettős kúp. Idomtalan-voltánál s azon körülménynél fogva, hogy szabad tűzben égett, tisztítatlan agyag-mű, a kőkorszakba tartozik. Azóta másik hasonló darabot szereztem, mely, daczára hogy csorba, az előbbinél is nagyobb. Átmérője $6\frac{1}{2}$ ctm., vastagsága pedig ép korában közel 5 ctmeter lehetett. Mindkettő a *babotai* dombról való. Egy igénytelen laicus ember nézegetvén táramat, az orsó-gömböket *gomboknak**) tartá, a mi nem épen lehetetlen; sőt valószínű, hogy a kőkorban ily gömbök és cserépkarikák helyettesíték a bronz- és vas-korban dívott s részben igen csinos művü fibulákat, csatokat s egyéb boglárokat.

2. Kaptam egy 3 ctm. hosszú bronz-*nyilhegyet* (találtatott junius elején az iskolaház udvarán). Alaprajza négyszögü ferde, melynek két ellentett szöge keskeny bevágás által éllé van kiszélesítve, s így maga a nyil két-élü, szakáll nélkül; hossza 3 ctm., éle, a hol legszélesebb, nem üti meg az 1 ctm.-t. rendes alakja, a finomul csiszolt munka, s hihetőleg a réz közé pazarul vegyített ón- vagy horganytól eredő, s patinaszerű, hamvas színe, táram kitünőbb darabjai közé sorozza e nyilhegyet. Alakját ritkának tartom. A háromélü, sőt részben a szakállas bronz-nyilakon a hegyéhez közel a köpübe nyiló lyuk ezen is megvan.

3. Egy kétágu köpüs *vasnyilat* mult évben a gyirmóthi Rábamederben ráklyukból húzott ki fürdés alkalmával egy fiu. A nyil hossza a köpüvel együtt $10\frac{1}{2}$ ctm., a kettős nyilhegy távolsága 4 ctm.; a köpülyuk átmérője $1\frac{1}{3}$ ctm.; a nyil gerinczének vastagsága 1 ctm. A köpüben, a beledugott fanyél megerősítésére nincs lyuk. Az egésznek czélja oly talál-

*) Ezen *ruhagomb* magyarázat ellen csak azt említem, hogy az őskorban a fibulákat alkalmasint tövisek, hegyesített fa- vagy csontdarabok helyettesítették, vagy különféle zsinegek; mert meg nem fogható, hogy a *kényelmesb gombtól* eltérve a bajosabb fibulára jöttek volna vissza az emberek.

nyos, hogy a főnemlített laicus első látásra konkoly-irtónak tartotta.

4. Egy római *ekevasat* találtak tavasszal *Probszt* úr gyirmóthi birtokán, a Rábameder szélén elvonuló s a római leletekben bővelkedő homokmagaslatok egyikén, kapálás alkalmával. A kapának felső része domboru, az alsó homoru; egész hossza 33 ctm., a kapáé t. i. 20, a köpüé 13 ctm. Ez utóbbinak nyílása négyszögű, a milyen az ekének fa-talpa volt, mely a köpübe belejárt, csakhogy fölülről a paelstab füleihez hasonlóan, nyitott volt, hihetőleg azért, hogy a fatalpat ékekkel annál erősebben lehessen beleszorítani. E fül rongált állapotában is $1\frac{1}{2}$ ctm. vastag; a köpü belső világossága elől 3 ctm., hátul $3\frac{1}{2}$ ctm.; a fülek magassága $4\frac{1}{2}$ ctm. A kapa hegye le van törve, éle szélei csorbák, különben ép s még most is $4\frac{1}{2}$ font. Hogy római, arról meggyőződtem *Rich* szótárából, ki a 691. lapon ekevasamnak tökélyes hasonmását adja. Egyébként a lelhelytől alig 500 lépésnyire földözttük fel 15 év előtt egy római épület öntött művü alap-falait.

5. Dunaföldvárról kaptam egy *vas-gerelyt*. A kétélű fegyvernek gerince nincs, hanem egészen lapos. Hossza 25 ctm., melyből az alul 3 ctm.-ig kitáguló köpüre $12\frac{1}{2}$ ctm. esik. Látható még a lyuk, melybe vasszeg veretvén, a lándzsa a nyélbe erősített. A lelet körülményeire vonatkozólag annyit tudtam meg, hogy szőlőben embercsontok között egyéb mellékletek nélkül találták tavaly.

Végül egyik barátom leveléből kissé régi dolgot említék föl, mely habár annak idején közöltetett egyik veterán régészünkkel, a régészeti repertoriumban maig sem foglal helyet. „Van nálam két cserépedényke — hangzik az 1869. máj. 31. Osliból keltezett levél, — melyet 1861. okt. 14. kis kőkoporsóból, (melyet kutatás alkalmával találtak, de lánczczal vevén föl a tán $1\frac{1}{2}$ °-nyi gödörből, a nagy kődarab derékon eltörött), magam szedtem ki s az obolust (Diocletianének tartom) szintén meggletem. Egyes darab kő 4'-nyi hosszú volt, kivájva a kis halott számára, s durva köfedél rá illesztve. A nagy kődarab valami épület homlokzata lehetett, s e mondatnak: „in te Domine speravi“ (?) néhány betűje látható egyik oldalán.“

A két bögrét megkaptam. Az egyik, vörös cserép-

edényke, magassága $9\frac{1}{2}$, szájnnyilása $5\frac{1}{2}$, talpának átmérője $3\frac{1}{2}$, s öbleé 9 ctm.; a másik, fehér gipszszzerű agyagból égetve, 6 ctm. magas, szája 5, talpa $2\frac{2}{3}$ ctm. átmérőjű. Belső felszíne barnás, tán a kenőcstől, melyre használtatott. A kérdéses kő főiratát, ha még meg van, mielőbb meg fogom szerezni.

Ugyan Osliból kaptam egy, a pap földjén múlt ősszel talált $8\frac{1}{2}$ ctm. hosszú, 5 ctm. széles és $1\frac{1}{3}$ ctm. vastag római vörös cserépdarabot, melyet játékszer darabjának tartok s hihetőleg ugyanazon római kisdednek volt cserép-bábuja, kinek koporsójáról barátunk emlékszik. Különben tökélyes képmása azon bábuknak, a minőket a mai bábsütők mézes-kalácsból készítenek.

Koronczó.

Ebenhöch Ferencz.

A m. n. muzeum gyűjteményeinek az 1869-dik év II-dik negyedében történt szaporodása.

Régi szokás, hogy évnegyedenként a m. n. muzeumnak ajándékozott tárgyakat az igazgatóság valamelyik hivatalos lapban megköszöni, s így az ajándékozókat mintegy nyilvánosan a vételről megnyugtatja. Minthogy az ajándékozás és az ajándék nyilvános megköszönése közt többször hónapok folynak le, de minden ajándékozó nem is olvassa a hivatalos lapot, gyakran kétségben marad az ajándékozó és még azon öröme sincsen, hogy a méltó hála nyilvánításáról meggyőződhessek. Ennek hiányát és kellemetlenségét átérezvén a tisztviselő-testület, nemcsak azt sürgeté, hogy a háromhavi hivatalos jelentések helyébe a havi lajstrom lépjen, és évnegyedenként az ajándékok nem annyira szám, mint benső becsük szerint is említettessenek, hanem, hogy minden ajándékozonak azonnal, mint ajándéka a jegyzőkönyvekbe bevezettetik, az igazgatóság által köszönő irattal megtiszteltessék.

És ez csak így van helyesen; mert oly intézetnél melynél van ugyan az alap erejéből kikerülő, vétel által csz-

közölt szaporodás, de egy tekintélyes tényező a nagy közönség folytonos áldozatkészsége, nem szabad késnünk a hála nyilvánításával, még kevésbé az ajándékozóknak minél előbbi megnyugtatóásával.

A közel múlt évnegyedben az egyes osztályok külön mérvben szaporodtak. Mi feladatunknál fogva itt egyedül a régészeti mű- és műipari osztályt vesszük tekintetbe.

A képtári gyarapodást természetesen csak kevés számmal végezhetjük el. Nagyságos Bene Károly úr: Dr. *Bene Ferencz* kir. tanácsos, b. *Sigray* Károly; *Paschgáll* György pesti polgár és városi tisztviselő és *Förderer* Berthold carmelita-rendű jeles hitszónok arczképeivel gazdagítá arczképcsarnokunkat. Érdekes járulékok ezek a honi festészet és részenként múlt századbeli ruházat tanulmányozásához.

A régiségtár, mint látszik a magyar közönség kedvence, túlnyomólag szaporodott ezen negyedben is. Mintegy másfél ezer darab, főleg ezüst érem ajándékozott intézetünknek. Mind elő kellene sorolnom a becses tárgyakat, ha azok értékéről akarnám az olvasó közönséget meggyőzni. Az éremtárt hivatalos küldeménynyel gyarapítá *Beöthy Lajos* pestmegyei alispán, ki két ízben mintegy 720 ezüst pénzt küldött be. Ezután *Kánitz Károly* bécsi nagykereskedő kedveskedett mintegy 500, többnyire magyar ezüst éremmel. *Erkel Károly* 50 db. frisachi lemez-pénzzel, *Lovassy Ferencz* Priolus Lőrincz velencei doge aranyával, *Vidéky László* dél-amerikai folyó pénzekkel, *Mokos János* gyógyszerész régi görög, *Manin Lajos* doge aranyával és *Kaemeter Antal* római pénzekkel. A római régiségtárt gyarapíták: *P. Szathmári Károly* egy aczél-tükörrel; az ó-budai téglavető-résztársulat egy szép sarcophaggal, több emlékkővel és edényekkel, az ottani szeszgyár-résztársulat többféle cserépedénynyel, *Kunwald Jakab* úr pedig egy ép sarcophaggal, *Gotthardt* és *Türk* urak Baján, többféle éremmel, kapocscsal stb. A barbar korszakból beküldött régiségek közt legelső helyen említendő b. *Vécsey József* szabolcsi főispán ajándéka, mely a *geszterédi* lelet alatt együttesen fel van állítva. E nevezetes, halomsírban talált tárgyak különféle ezüst fegyver-készletből, borostyánkő- és carneol-díszítményekből stb. állanak. Muzeumunk egyik ritkasága a törtéti

bronz edény, melyet *Thurzó Ignác* úr küldött be. Nem emlékszünk, hogy ehhez hasonlót láttunk volna, művezete azt a népvándorlási korszakba helyezi. Szép áldozatot tett a *barcsi gyógyszerész-egylet*, midőn egész készletét a *magyaradi* leletből átengedé; *Höke Lajos* és *Koppe Mór* honti és bakonyi kő-eszközökkel kedveskedtek; ez utóbbiak hosszukra nézve az eddig nálunk találtakat mind túlhaladják. *Horváth Antal* derék fiatal gyűjtőnk *Pécs* vidékéről e szakban is több érdekes darabot küldött be; középkori tárgyak alig képviseltetnek ezen évnyegyedben, hacsak a *Csighy Ferencz* daróczi ref. lelkésztől beküldött ékszereket, melyeket egy női hullán találtak, ide nem sorozzuk.

Fegyvertárunk szaporodásához tartozik a *Nagy Bálint* premontrai, keszthelyi tanár által beküldött becses tőr, *Terstyánszky Lajos*-tól ajándékozott: „*Regiment de Berchinyi*“ feliratu kard, és *Büky Zsigmond* díszkardja, melyet 1836-ban mint *Borsod megye* egyik jeles követének *Barátai* adtak.

Az 1849-diki pecsét-gyűjteményhez járultak: *B. Eötvös József* miniszter, *Gergye Gáborné*, *Kis Miklós*, *Lukács György*, *Pulszky Ferencz*, *Vukovics Sebő* és *Csorásy István*.

Halhatatlan *József nádor*, muzeumunk fő jótevője, emlékeül beküldetett dr. *Tormay Károly*-tól a főherczeg halotti álarca gipszből, és belügyminiszteri rendeletből azon karszék, melyet a boldogúlt nádor, mint a helytartó-tanács elnöke 40 éven túl használt. *Ethnographiai* gyűjteményünk szaporításához járult *Kletzer Ferencz* gordonka-művész *Ang-long* nevű 20 darab fuvolya-sorból álló hangszerrel, melyet *Zulu-szigetről* hozott magával; *Szepessy Antal* pesti iparos 3 pár lábbelit ajándékozott, melyek a párisi világtárlaton kitüntéssel jutalmaztattak.

Szabad legyen remélenünk, hogy a legközelebbi negyed év elfolytával muzeumunk gyarapodása még ezen örvendetes eredménynél is érdekesebb leszen.

A m. n. muzeumi, juliushavi, ülés meghagyásából.

R ó m e r Flóris.

Ujabb leletek.

(Görögországi leletek.) Atheneben, a bazár közelében, egy méternyi mélységben két óriási szoborra bukkantak, de egyiknek sem volt feje. A művész, kinek neve az öltöny redőibe be van vésve, állítólag a mai napig ismeretlen. Neve: *Jason*, s a fölirat így hangzik: „Athenei Jason készítette.“ *Pyräusban* is találtak néhány római korbeli régiséget. Az archaeologiai társaság eszközei azonban, sajnos, igen korlátoltak, mert néhány tudóson és idegenen kívül, kik időnkint itt tartózkodnak, az ódon maradványok iránti izlés nincs igen elterjedve.

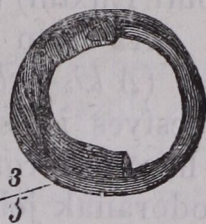
(*Bakits Ferencz*) úr birtokában van egy bronz-gyűrű, melyet érdekes alakjánál fogva jónak látunk rajzban is közölni.

(*Régiségek*). Egyik lapunk állítja, hogy a múlt évben *Budán* 14 római *karpereczet* találtak, melyek a kormány rendeletére pontos régészeti vizsgálat alá vétettek. E vizsgálat megtörtént s a karpereczek nagybecsű, ritka példányoknak bizonyultak s a magyar nemzeti muzeum számára tartattak vissza, a találónak pedig tudtul adá a belügyminiszterium, hogy a találtot illető díjat annak idején meg fogja kapni. Furcsa, hogy épen a m. n. muzeumban e leletről mit sem tudnak.

(*Kocs helységében Tata mellett*) ősi gyepek feltörése alkalmával egy fazék négy fontnyi ezüst- és mintegy 25—30 darab aranypénzt találtak. Mily korbeltiek ezek, nem értesülhettünk, írja *Thaly* a „Századok“ III. 342. lapján. Bizony mi sem tudunk erről semmit. Törődném is én a pénzekkel, csak hiteles leírásukat bírnám! Így fosztatunk meg valódi történelmi adatainktól, vagy is nem lehetett e fazék pénz közveszély alkalmával elásva? Nagy kár, hogy intelligentiánk ilyenekkel oly keveset törődik; pedig mindnyájan szeretnők, ha a magyar tudományosságot az egész világ bámulná.

(*Török arany*) küldetett be nem rég a m. n. muzeumhoz Kaposvárról meghatározás végett. *Budencz* akadémiai alkönyvtárnok *Frühn* recensio numorum Muhammedanorum, Petropoli 1826, 4° p. 515. szerint így határozza meg:

Előlapján ez áll:

سلطان مراد بن احمد خان
 عز نصره ضرب في

Sultan Murad (IV) filius Ahmed Chani, cujus victoria illustris sit. Cusus est in — — — —
 hátlapján pedig ez áll:

البحي بن السلطان بن السلطان
 سلطان البرين و خاقن

(Sultanus utriusque continentis) (Turciae Europaeae et Asiae minoris) et Chakanus utriusque maris (maris Aegei et Ponti Euxini) Sultanus, Sultano prognatus.

Az érem körülbelül 1623-dik év táján veretett.

(A kis-szebeni (Sáros várm.) régi harangok). A kis-szebeni, csúcsíves izlésű plebánia-templom déli oldalán elkülönítve áll a harang-torony (campanile). Alapja négyszög; építészeti modorának jellege azonban újabbkori változtatások által egészen elveszett. E torony emeletében két harang függ, melyek régiségöknél fogva mindenesetre figyelmet érdemelnek.

Az egyik harang keresztelő sz. János tiszteletére van szentelve. Méretei következők:

alsó karimájának átmérője:	. . .	4' 9" 0"
felső részének	" . . .	2' 8" 0"
magassága	" . . .	4' 1" 6" ;

felső részén 2" 1"-nyi széles, két pálczatag által szegélyezett szalagon, mely a harangot egyszer övezi körül, a 15. század második feléből való, különösen szép góth-majusculákból álló fölirata következő: IN † HONORE † SANCTE (?) † IOHANNIS † BAPTISTE † O REX † GLORIE VENI CVM † PACE † A † D † M † CCC † L † XXI.

E betük lapos fölülettel birnak, (flachrelief) s körülbelül egy vonalnyira emelkednek ki az alapsíkból. A betük szép görbületűek; a fölirat kezdetén a szokásos keresztjegy hiányzik; egyes szavak azonban egyenszáru keresztkéek által választva el egymástól. A harang derekán hullámvonalat képező egyszerű, de igen szép díszítmény húzódik el.

A másik kisebb s egy évvel idősebb harang felirata ez: IN HONORE † VIRGINIS † MARIE † DE † ELEMOSINA

† PAVPERVM † A † D † I&AO † DIE † X MENSIS † IVLY.

E harangon az 1470. évszám már kezdetleges számjegyekből áll valamint készítési napja is pontosan meg van határozva. E harang fa-koronáján az 1657. évszám van bevésve, mely évben a harang koronáján némi újítások történhettek.

A plebánia-templom főoltára — mely még szárnyakkal ellátott szekrény-oltár — predellájának hátulsó részén régi fölírat van, vörös, igen nyulánk góth minuskulákból álló, s így hangzik: M^o. CCCC^o. LXI · POST · VISITATIONIS · MARIE · FEĪA (FERIA) · III · COMBVSTVM · FVIT · CIBINIVM · TOTALITER ·

E följegyzés szerint tehát Kis-Szeben 1461. évben egészen leégett, s e tűzvész után mintegy 10 évvel készült e két harang. E harang derekát az előbbihez hasonló díszítmény övezi, s mivel a fölírat betűi is hasonlítanak az előbbinek betűihez, azt következtethetjük, hogy e két harangot azonegy mester önté.

Myskovszky Victor.

(A *Palermoban lelt rakművekre (mozaikra) vonatkozólag*) a következőkről értesülünk: A *Toledo* vagy a *Vittorio Emma-nuele*-út bejáratánál egy, sajnos nem egészen ép, de remek kivitelű festmény látható, mely majdnem életnagyságu férfit ábrázol, ki csak nehezen fékezi a kétfogat lovait, melyek egy előttük álló tengeri szörnytől ijedeznek. A jelenet Hippolytus halálát tüntetheti föl, ki Neptun boszujának esett áldozatul. A nagy terem szép talaja fémer-(medaillon) díszítményű, alakokkal ellátva, melyek a többi közt, úgy látszik, a három nagy görög tragikust ábrázolják. A tér három osztályában balra egy Pánt látunk, ki egy kissé illetlen módon Nymphát törekszik elcsábítani, ugyanazon osztályban egyik fémer-alaku keretben *Danaét* látjuk az arany-esővel, melyen különösen az ég színezete csodaszép; egy másik medaillon *Lédát* tünteti föl a hattyúval. A tavasz és őszi képei mellett ott vannak még *Apolló* és Neptun *óriási* fejei, ott Jupiter Ammon és Bacchus a kis szarvakkal. Ezekhez járul még néhány állatalak, kissé rongált állapotban, egy Diana stb.

E g y v e l e g.

(*Ipolyi Arnold*) hírneves régészünk a pesti középponti papnövelde igazgatójául neveztetett ki. Senki sem örvendhet ennek inkább, mint ezen lapok szerkesztője, remélvén, hogy az ő aegidje alatt az egész honból ide küldött jelesebb papnövendékek közt az egyházi régészeti tanulmányok nagyobb mérvben fognak közelíthetőkké tétetni, és az ő általa is annyira sürgetett *keresztény muzeum* életbe léptetni. Az új igazgató úrnak magának van erre sok, igen szép tárgya, melyet jelenlegi állásában, valamint a püspöki kar adományai, úgy a növendékek gyűjtései által könnyen fog tetemesen szaporíthatni.

(*Műiparunk emelése*) tekintetéből többször felszólaltunk e lapokban; most örömmel olvassuk, hogy a közoktatási miniszter úr schwarzwaldi műfaragókat és fa-óra készítőket szándékozik a székelyek közt letelepíteni, miszerint ezen új iparágak műveltetése által e derék népet ne csak szellemileg emelje, hanem kereseti forrásaikat is gyarapítsa. Ez valóban örvendetes lépés, de el ne feledjük, hogy ily ügyes faragók Tirolban is vannak, olyanok, kik a berchtesgadeniekkel versenyeznek, sőt már Bajorországba is kaptak meghívásokat. És mi történik ott az ausztriai kormány részéről? Mindenképen azon vannak, hogy az elismert *grödni völgy* faragói számára jó *rajziskolák* alapíttassanak, és ezek remek gipsz-mintákkal láttassanak el. Egy perczig sem kételkedünk, hogy a nép barátja, b. Eötvös ur is azon szándékkal van, miszerint ne csupán naturalistákat neveltessen derék székelyeink közt, hanem a tehetségeknek alkalmat nyujtson, miszerint természeti ügyességüket kellően kiművelve, úgy is parlagon heverő szobrászatunkon egy kissé lendítsenek. — Ideje lenne, hogy egyházi szobraink, készleteink, főleg félreeső templomainkban, a művészet magasabb polczára állíttassanak, azon torz- vagy silány faragmányok pedig, melyek gyakran valódi botrányul szolgálnak, örökre eltávolíttassanak.

(*Kehidán*) a tisztviselő házában volt egy régi márványkö, mely jelenleg Paúr Iván birtokában van, a kanizsai czímerrel; a sas körmei közt golyót tart, a hiányos felirásból csak ez: COMMENDATOR huius monasterii olvasható.

(*Dr. Dethier*) úr, Konstantinápolyból, igen érdekes kettős ajándékot küldött a magyar n. muzeumnak: két gipsz-öntvényt, névszerint egy felső állkapocs-töredéket ama bronz kigyó-oszlopból, mely 479. Kr. e. a perzsák fölött nyert diadal jeleül *Delphiben* emeltetett, s melyet *Nagy-Constantin* a konstantinápolyi lovardában (hippodrom) fölállított; s egy *küzdő amazont* ábrázoló töredéket azon mausoleumból, melynek nagyobb része a britt muzeumba került. Az öntvények eredetije a szent *Irene* nevű konstantinápolyi muzeumban létezik.

(*Kalocsai archaeologiai ásatások.*) Aug. 8. érkezett Kalocsára Henszlmann Imre, hogy Haynald érsek felszólítására archaeologiai ásatásokat eszközöljen a régi szent István idejében épült cathedralis főtem-

plomnak már rég föld alá került alapjait illetőleg. A szt. István bőkezűségéből 1000-dik évben épült cathedralis Istvánfy tanúsága szerint 1602. évben a hajdu zavarokban a várossal együtt porrá romboltatott, melynek helyén emeltetett később a mostani 32 öl hosszú és 13 öl széles főtemplom, de melynél amaz 10 öllel hosszabb és 12 öllel szélesebb volt, és így e régi s roppant nagyságu templom földalatti maradványai kétségkívül gazdag s tanulságos anyagául szolgálhatnak a régészeti kutatások s tanulmányoknak —annyival is inkább, minthogy Henszlmann az érseki palotában összegyűjtve lévő faragott nagy kődarabokra nézve, melyek szintén a régi templomból valók, kijelenté, hogy ily nevezetes régiségi példányok a legkritkábbak, és ilyeket még nem is igen látott.

Aug. 9-kén megkezdeté az ásatást a templom két oldalán, még pedig oly szerencsével, hogy a keleti oldalon alig egy órai ásatás után ráakadtak a régi fundamentumra, melyben ölnyi hosszú s faragott kövek vannak elhelyezve, mikről a tudomány nemes hevével egész praelectiókat tart régiségbuvárunk az ásatás látogatói előtt. Az ásatás minden irányban folytattni fog, míg remény lesz valamit találhatni. A tudós érsek buzgalma és Henszlmann úr fáradozásai a hazai archaeologia érdekében csak köszönetet érdemelnek.

(*Pelárgus János*) nt. úrtól A.-Dörgicséről vettük érem-gyűjteménye folytatólagos közlését s egyszersmind szíves ígéretét, hogy a vidékbeli leleteket szemmel fogja kísérni. Az előbbire nézve köszönet; az utóbbira számítunk, s örvendünk, hogy a nt. úr ügyünket pártfogolja s magáévá teszi.

(*Archaeologiai működésünk*) terjedelméről és az olvasó közönség növekvő részvételéről semmi sem adhat kézzel foghatóbb bizonyosságot, mint a bizottság hivatalos levelezésének bámulatos növekedése. Míg a bizottság keletkeztevel, mintegy 10 év előtt alig volt a titkár néhányszor azon kelemetes helyzetben, hogy egyeseknek részvételükért köszönetet mondjon, vagy itt-ott kérést intézzen valamely régiség megmentésére, és az 1863-dik év harmadik negyedében és az 1864- és 1865-ben egyesülten 94, már 1866-ban magában 97, 1867-ben, bár marcziustól novemberig Párisban voltam 83, 1868-ban 180, 1869. július közepéig pedig 188 levél és fölterjesztés intéztetett levelezőinkhez, kiktől ugyanazon ideig 132 levél érkezett be.

(*A bécsi császári régiség-tárban*) van egy arany karperecz-féle készlet, mely 1856. *Szilágy-Somlyón* találtatott és azon két darabhoz hasonló, mely b. *Vécsey József* szabolcsi főispán ajándékából a m. n. muzeumba került. (L. Arch. közl.) Egy igen szép arany ékítmény apró harangocskákkal, hasonló a m. n. muzeuméhoz. Ezt *Csepel* szigetén találták. Van Bécsben több rovátkás felületűgyűrű-forma karika is, ezek *Bardóczon* találtattak, s így már jelenlegtöbb lelhelyüket ismerjük Magyarországon.

(*Zámon*) a póstaház kutjánál egy még majd ép oszlopfő szolgál a csöbröknek padkául. Bécsben egy hasonló, bár csonka oszlopfőt lát-

tam, melyet a záminak véltem, de a muzeumi igazgatótól hallám, hogy ezt hozta magával Rómából. Nem találkoznék Zám vidékén egy lelkes hazafi, ki ezen oszlopfőt n. muzeumunk számára megmentené és a vas-pályán felküldené ?

(*Septimius Severus római császárról*), kitől mi is igen számos feliratos követ birunk, dr. Kenner úr a *bécsi régészeti-egylet* egyik estélyén ezt közli: Septimius Severusnak az osztrák tartományokra való befolyásáról szólván, megemlékszik, hogy a III-dik század végén és a IV-dik század elején a közép- és alsó-dunai tartományokban az egész birodalmat mélyen ható ellenlendület és az egész államnak újjászületése kezdődött, melyet a kísérő jelenetek miatt a római-barbar vegyüléknek a középtengernek remekművelődés fölötti győzelemnek tekinthetünk, mi azt is bizonyítja, hogy a Dunavidék a világ fővárosa ellenében és a többi tartományok fölött uralkodói állást foglala. Ezen fontos tünemény kifo-lyása a dunai államak fölötté kedvező fekvésének, minthogy ezek kelet és nyugat, észak és dél között az illyriai tartományokkal szemközt mind kereskedelmi, mind harci tekintetben félreismerhetlen előnyben vála-nak. Septimius Severus uralkodásának jelentősége abban áll, hogy ő ezen előnyöket elismervén, először szerencsésen és eredményesen fel tudta használni; mert épen ezen vidék által jutván trónra, az illyriai hadseregnek a többi római haddal viselt harczok után és a praetoria-nusok elnyomásával a túlsúlyt biztosítja. Emelte e tartományokat az utak és erődök újra építtetésével, főleg pedig a kereskedelem emelésé-vel. Az ő általa szétrombolt Byzancz helyében *Sirmiumot* karolá fel, és ezt kereskedelmi és történelmi tekintetből Konstantinápoly előképévé tette; és ugyanezt *coloniává* emelvén, a közép-európai kereskedelem köz-éppontjává, a rögtön emelkedő népvegyülék főhelyévé tette. *Sirmium* (Mitrovicz) addig játszá nagy szerepét, míg Konstantinápoly által hátra nem szorítottatott.

(*Wieland vagy Weland kovács szobrai*) melyek rendesen zöldre festve és a kerék mértékeit tárgyalva sokszor kezektől, sokszor koronás, sisakos vagy süveges főtől tetőzve a kovács műhelyek előtt álltak *Perger* tanár szerint őshagyományon alapulnak és a germán *Vulcannal*, a zsidó *Tubalcainnal* rokonságban vannak. Ilyen oszlopokat még láttam gyermekkoromban Posonyban is, de újabb időben eltűnnek. Jó lenne ott, hol még ilyenek léteznek és az ősrégi czéh-életre emlékeztetnek, azokat megmenteni és a városi vagy nemzeti muzeumokban nekik helyt adni.

(*Berlinben már van nők számára rajz-akademia*) mely II osztály-ból állván a rajzot, mintázást, olaj és aquarell-festést, boncztant, távlat-rajzot, mértant, a művészet történetét, mythológiát, építészetet, díszít-ménytant stb. számlálja tantárgyai közé. A tandíj félévenként 10—15 tallért teszen. Mikor fogunk mi oda jutni, hogy hölgyeink is kiképeztes-senek ilyenekben, midőn még műiparosaink számára is alig vannak kielégítő tanintézetek !

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1869.

4. szám.

II. évfolyam.

Szeptember 15-én.

Szerkesztő:

Bizományos:

Dr. Rómer Flóris.

Aigner Lajos könyvkereskedése

3 Korona utca. 16. sz.

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtáránál.

Az abauj-szántói kath. templom.

Az *abauj-szántói* kath. templom régi voltáról messziről meggyőződtem, a mint tornyának felső nyolczszegű hasábját megpillantottam, és keletelt fekvése bebizonyult. Góthkor-szakban való építtetését sem a tetemesen leszállított hajófödél, sem a déli oldalon levő csúcsíves ablakok bevakoltatása egészen el nem törölhették; mind ezen értelmetlen, talán némileg a költség hiányából, vagy a község szükségleteiből származott ujítások daczára látjuk, hogy ez valamikor igen egyszerű, de épen egyszerű arányaiban igen csinos templom volt. Bár hajója, a déli oldalon hozzá épített előcsarnokkal és a sekrestyével együtt egészen más korszaku, itt csak a szentélyről, a toronyról és egy-két, eredetiségében fennmaradt pillér-ről akarok szólni.

A templom hajdan monoru kőkerítéssel birt. Ez itt-ott vastag pillérjeivel és lőréseivel nem egyedül a templom körüli temetőhely nyugalma védelmezőjeül szolgálhatott, hanem talán arra is, hogy a portyázó csapatok rögtöni támadásai vagy a vallási belháborúk alatt is darab ideig men-

helyet adjon. A falak, mint a pillérek vastagságából kitűnik, magasabbak, erősebbek voltak.

A kerítés ajtaján átlépve első pillantást a kőtalapzatra vettem, mely a szentélyt és tornyot átövezvén és védvén azon részeknek kétségtelen bizonyosságul szolgál, bár némely helyen csak harántlapja látható, másutt pedig a reá hányt föld egészen eltakarja. Véleményem szerint az egész templom $1-1\frac{1}{2}'$ -nyival lesüllyedt, vagy inkább a záporok által lehordott iszap, és a feltöltés által annyira eltemettetett.

Az újabb építményű, elég tágas sekrestyéből és csúcsíves tagozatos ajtón a polygon végzetű szentélybe lépünk, mely a záradékon kívül még két boltívezetből áll. A csinos hálózatu ívezet nyolczszögből kikerült vállköveken nyugszik. Főalakja egy dülény, mely a két osztály közepein végződve, egy dülényes keresztől van átszelve. A záradék és a dülény középontjain egy-egy paizs teszi a zárkövet, melyre most Magyarország címere van festve, de ezen festés, és a vastag mészkéreg alatt bizonyosan azon család címere lappang, mely e templomot építé. Mily kár egyházi történetünkre, hogy ezen címer talán századokra újra eltemettetett! A záradék keleti ablaka az idomtalan oszlopos oltárnak képe által el van takarva; délkeleti és déli oldalán pedig van ugyan egy-egy csúcsíves ablak, de ezek, (mióta? nem tudni) szép tagozataiktól megfosztvák. Hiában kerestem az epistola oldalán a papi-szék-fülkét, hiában a bor- és vizes kanna kis üvegét; ezeknek semmi nyoma; de annál inkább meglepett a *szezséggház*, mely rongált befestett és aranyozott állapotában is hajdani díszére és művészi voltára emlékeztet. Ezen, rendesen igen ékes szerkezet, e templomban kivételes helyet foglal el, mert a helyett, hogy a szentély északi falán fel, egészen a mennyezetig nyúlnék, az északi és északnyugati záradékfal szögletébe van illesztve. Egy perczig sem lehet kételkedni, hogy a szezséggházhoz valamikor három vagy négy lépcső vezetett, hogy a *szezség-fülkének* díszes talapzata volt, melyen a most hiányzó és a fülke külsejét két szárnyra osztó oszlop állott, de jelenleg ezen fülke pusztán áll, fölötte egyedül azon csinos mennyezet-szerű faragványt lehet látni, mely a vastag mészkéreg alatt is még eléggé tanuskodik hajdani csinos voltáról. A három lomb-

bal ékeskedő csúcsívecskék és a fölöttük emelkedő keresztvirágok tetején áll egy másik fülke, ugyan hasonló, de már kevésbé bevont s egyszerűbb mennyezettel, melyből a már most letördelt levélgumóktól ékes több oldalú gúla a mennyezet felé tornyosodik, bár főéke, a csinos keresztvirágnak még nyomára sem akadhattunk.

A szentély boltozata meglehetősen összhangzásban van színezésére nézve azon kor festésével, de a falaknak márványszerű, szobafestészeti czifrázatokkal ékeskedő, és oda nem tartozó feketés oszlopok alkalmazása által való osztása ellen, lehetetlen, hogy kifogást ne tegyünk. Egy ügyes festő talán képes lett volna az újabb modorú hajót némileg a szentélylyel összhangzatba hozni, de ehhez kellő ismeret és a régi templomok tanulmánya szükséges — pedig erre mi még egy-pár századig reá érünk! A hajót elcsufítják az alaktalan ablakok, melyeket legalább a déli oldalon az eredeti, még a vakolat alatt látható három góth ablak helyett kivágtak. Az északi oldalon régen semmi ablak sem volt. Ha valamikor restaurációra kerülne a dolog, mindenek előtt a régi ablakokat kellene burkuktól megszabadítani, és az ott lappangó eredeti tagozatot visszaállítani.

A táмок közt némelyek igen egyszerűek, két osztályúak, kő-esvetőkkel, de ezeknek horonyai vagy elkoptak, vagy nem is léteztek. A hajó szögletpillérjei részint állanak, és ezek közt a délkeleti igen díszes, mert négyszögű talapzatról felnyúlván szögletben végződik, úgy, hogy élének két lapja alól egy, feljebb két-három lombbal végződő csinosan tagozott mezővel a díszesebb, talán a kolosváriakra emlékeztető támokkal vetekezik.

Ámbár a torony alja körül a talapzat kövei láthatók, ajtaja még sem a régi, valamint sisakja sem. Vajmi kevés eredeti toronysisak létezik már honunkban és hamarjában a pozsonyi sz. ferencziek, a két sopronyi, a jáki és szepesváraljai kőtoronyokon kívül alig tudunk más régi tornyot említeni. Annyira elromlott e tekintetben izlésünk, hogy azon értelmetlen, többször kihasasodó torzalakokon kívül alig ismerünk más fajtájú torony-fődeleket; de honnan is ismerhetnők, midőn az ország fővárosa tornyai, — mint a boldog-asszony és a helyőrségi templomok tornyai sem szolgálnak régiségük daczára kellő előmin-

tákul, sőt a műértőt szájalomra vagy nevetésre ingerlik. Vagy nem-e úgy néznek ki némely régi tornyaink szükségleti alacsony deszka-fedőjükkal, mintha becsületes régi magyar öltönyű polgártárs fejére egy chinai tányéralakú főveget tennénk, vagy ha pánczélos vasas vitéznek sisak helyett egy összezsapó chapeau-bast, vagy épen cylindert tennénk fejére? Úgy illenek ezen renaissance monstrumok ősrégi építményeinkre, mint a tehénre a gatyá.

Attól tartunk, hogy egy felső-magyarországi város is elégett tornyát ismét előbbi alakban fogja betetőztetni, holott egy négyoldalu sudaron emelkedő gúla, vagy mint Németországban nevezik túalakú sisak, magassága közepén kiugró erkélyekkel, legczélszerűbb, illetőleg legjutányosabb lenne. De ezen alakokhoz ismét szoknunk kell, ha régi épületeinket korcs kinövésekkel nem akarjuk elcsúfítani.

A szántói torony ablakait is átváltoztatták, bár a régi csúcsíves ablakok helyei még a vakolat alatt láthatók. Van a torony északi részén egy csigaház, mely lőrés-féle lyukakkal bír és a toronyra vezet fel.

A templom régiebb történetéről keveset tudtam meg, egyedül egy sz. Mária-kép alatt levő chronostichonból tűnik ki, hogy e kép, 1681—1751., míg a templom az akatholikusok kezei közt volt, szintén távol tartatott. Mennyiben tettek a reformatusok a régi templomon változtatásokat, és mennyiben esnek ezek a renaissance terhére, természetesen az adatok hiánya miatt ki nem puhatolható.

A sz.-istván-baksai halom ásatása.

A sz.-istván-baksai halom ásatása, melyre Abaujmegye közönsége közvetve az archaeologiai bizottságot felszólítá, Hampel József úrral augusztus 2-kán indultam; 3-dikán a hely színen megjelenvén, a megyei bizottság részéről t. Szentimrei Gyula főbíró esküdtjeivel, főtisztelendő Lacsny Vincze esperes úr Hernád-Kércsről, és Szilágyi Ferencz földbirtokos úr Dobszáról intézkedtek, hogy a szorgos földmunka daczára a körül-

fekvő helységekből mintegy 150 napszamos jelent meg. A vidékről ide jött intelligencia közt szerencsénk volt *Thaly* Kálmán collegát is tisztelni, mint ki Tátrafüredre utazván, Golopról ide átrándult.

Megtekintvén a *Péchy* Sándor által felásott halmot felmásztunk azon nagyszerű dombra, mely sírhalom létre pártját ritkítja a hazában. De a mint északról csonka tetejére értem, és észrevettem, hogy annak közepéből a föld annyira elhordatott, hogy déli irányban a halom egész messze terjedő lejtőt képez, és kelet és nyugatról csak még némi párkánya maradt fen, azonnal kijelentettem, hogy ezen halom bármikor, ha mindjárt ember emlékezet előtt, ki lett rabolva, s így kár időmet és a költséget felásatására vesztegetni. De a számosan összegyűlt közönség máskép gondolkodott, és kénytelen valék a közvéleménynek engedni és a munkások egy részét *Mester* Antal abauj-szántói mérnök úr vezérlete alatt egy árok felásására átengedni.

Még ugyanaz nap csakugyan bukkantak kőtömegre, és most a munkát félbehagyni lehetetlen vala. Dolgoztunk aug. 3-ától 14-ike estéjeig rendesen 50 napszamossal reggeltől napnyugatig, míg egy nagyszerű töbör kiásatása után végre a termésföld szineig lehatoltunk. A kőhalmaz és a fölötte levő tömör földtömeg alakjából már 5-öd nap kivehető volt a kőkúp közép pontja, és ennek irányában folytattuk az ásatást.

Maga a halom eredeti alakjából már régen ki volt vetköztetve, egyrészt az idő viszontagságai, másrészt a nagy kutatás alatt. Átmérője a talapnál még most is 40° , felületén 14° , magassága csonkult állapotában, középpontján a termésföldtől tetejeig $6^{\circ} 2'$; melyből magára a kőkupra majd 4 öl számítandó.

Az északi oldalon, hol a halom érintetlen volt, a kő oly lazán feküdt egymáson minden földközeg nélkül, hogy kisebb erővel is ki lehetett helyéből mozdítani és így a fölötte levő földtömeget a mélységbe dönteni, a déli oldalon, hol a szabályos körvonalak zavarva voltak, és a föld rendetlenül a kővel vegyült, ezen keverék oly kemény volt, hogy az erősebb szerszámnak és a nagyobb erőfeszítésnek is ellenállt.

És mi volt eredménye ezen sok, záporban és jégeső közt

is szünetlen folytatott munkának? Az, mit előre jövendeltem. A kőhalmaz alatt sem a sírkamrának, sem a halottaknak semmi nyomát sem találtuk! Meglehet, hogy csalódtam számításomban, de alig hiszem, azonban, bár csalódtam volna, így legalább még lehetne valami örvendetesb leletnek eléje nézni.

Az ásatás tanulságos részleteit külön fogom leírni, egyet azonban nem hagyhatok minden említés nélkül, s az: az *abauji* régészeti egyletnek valószínű megalakulása.

A nagyszámmal ismételve jelen volt urak belátták azt, hogy ilyen ásatások csak akkor hasznosak a tudományra nézve, ha állandósíttatnak, és a régészeti figyelem nemcsak egyes kiválóbb tárgyakra, de a kevesebbé feltűnő urna-sírokra, konyhahulladékokra és emberi telepekre is fordíttatik. Pedig ilyenekből eleget nyújt Szikszó, Dobsza, Prépost, Szántó stb. vidéke.

Az általam megpendített eszme általános helyeslésben részesült, és Szentimrei, Lacsny, a Szilágyi fivérek, Zombory, dr. Óváryak, Lengyel, Katona, Sebők, a Péchyek stb. urak lelkesedése kezeskedik arról, hogy a sz.-istván-baksai halomnak ásatása csak azon alkalomnak teki ntendő, mely az archaeológiát e nevezetes vidéken meg fogja szilárdítani.

Egyebet nem ohajtok, minthogy lapomban minél többször és minél érdekesb leletekről tudósíthassam olvasóimat azon vidékről, hol oly kitűnő előzékenységgel és barátsággal fogadtattam ftiszt. házi gazdámtól, Lacsny esperes úrtól, hol naponkint a leggyengédebb figyelemmel és őszinte rokonszenvvel találkozván, csak azt kell sajnálnom, hogy állandóan nem mulathatok e kies vidéken.

Archaeologiai levelek.

V.

Augusztus hó első napján *bojti* ref. lelkész, *Csillag* Lajos úr egy szép *kőbaltát* hozott hozzám, melyet ő *bojti* lakos *Fekete* P. János földművestől szerzett meg főiskolai muzeumunk számára. Én ugyanis a lelkész urat a múlt hetekben egy kis

gyermeknél talált *obsidián*-késtöredék lelhelyének nyomozása után, miután kiderült, hogy az a bojti határból került, ily *obsidián*-késtöredékek kutatására és hozzám küldésére kértem fel; mert nemcsak ezen egy darab győzött meg arról, hogy Bojton ilyeneket lehet találni, hanem azon körülmény is, hogy *M.-Keresztesről*, mely Bojttal határos, már a múlt évben több ily *obsidián*-darabot kaptam gymnasiumunk V-dik osztályába járó két tanítványom által; sőt egy *kovapalából* készült, szépen csiszolt s egy láb hosszú *kövésöt* is hoztak hozzám, melyet azonban tulajdonosának, egy ottani birtokosnak vissza kellett küldenem. A lelkész úr maga — mint mondá — nem talált ugyan ily *obsidián* késdarabokat, de a nép kezén igen sok forog *ugarkova* név alatt, s tűzkő gyanánt használtatik. A kőbalta találása pedig így történt.

Nagy-Kerekiben van egy idős vak leány, kinek néhány bojti lakossal sikerült elhitetnie, hogy a *Pör dombjában*, mely a bojti és váncsadi határba esik, *három kád* arany van elásva, s mindeniken egy-egy mázsás *arany bárány* van; minek következtében az 1863-dik évben kilencz bojti lakos vállalkozott, s a dombot 14 öl mélységig, a meddig csak a víz engedte, leásták. Aranyat ugyan nem kaptak, hanem csakhamar találtak valami pincze-féle boltozatra, a mi beléjük még nagyobb kedvet öntött, lejjebb több egész és egymásba függő emberi *csontvázakat*, melyek mind ugyanazon egy irányban voltak fektetve, még lejjebb valami *tulok koponyára*, melyet hátra álló szarv-csapjai a bivalyhoz hasonlítottak, s végre 14 öl mélységben, midőn a víz miatt tovább már nem áshattak, az említett kőbaltát találták; azután az *urasági tiszt parancsára* minden csontot, követ és földet vissza kellett hányniok, s a kutat egészen betemetniök. Fekete P. János azonban a kőbaltát megtartotta, hogy még unokái is emlékezzenek rá, mily balgag tag volt ő, midőn egyszer kincsásásra vetette fejét.

Most már a kőbalta iskolánk birtokában van, s alakjára nézve tökéletesen hasonló ama másik kőbaltánkhoz, melyet ezelőtt egy pár évvel Húse János nevű csordás talált a belső legelőn, a csere erdő alatt eső homok - dombokon, egy, a szél által kinyalt mélyedés fenekén. A bojti kőbalta körrajzát küldöm hossza 4" 8"', szélessége 2" 2"', a lyuk átmérője 10"'.
 1864

E szerint alföldünkön, elkezdve *Szeghalmon*, Békés megyében, hol igen sok kővéső találtatik, végig a *Sárrét* és *Berettyó* mentén egészen *Gálos Petriig*, honnan én még 1847-ben egy szép obsidián-nucleust kaptam, már a kőkorszakban is lakosok voltak, még pedig távolabb eső népekkel is közlekedők; mert a kővésők nagyobb részint kigylából vannak, mely kőfaj hazánkban csak *Borostyánkőn* és *Péterváron* találtatik.

Érdekes a népnek azon tapintatos sejtése is, hogy az obsidián-késdarabokról, az általa úgynevezett ugarkovákról azt hiszi, hogy azok kővévált *szamárkörömből* lettek; mert az obsidián nucleusokat *szamárkörömnek* nevezi; mi ismét azt mutatja, hogy itt az *obsidian-nucleus* — ha szinte kevés került is még innen a muzeumokba — nem lehet épen nagy ritkaság, most is kettőt nyomozok; az egyik állítólag *Szeghalmon*, a másik *M.-Keresztesen* találtatott. Ha valami eredményre jutok, közlését nem fogom elmulasztani.

Debreczen.

Kovács János, tanár.

Ezen érdekes, bár minél többször ismétlendő tudósításért a mélyen tisztelt tanár úrnak köszönetet mondok, és nem festhetem eléggé elszomorodásomat, hogy midőn annyi tudományos ásatás, az előbbeni időkben történt bontások miatt minden eredmény nélkül marad, egy ilyen dúlás alkalmával a legérdekesebb adatokról kétségben kell maradnunk. Kérem a régészetért, valamint a földtanért buzgó tanár urat, sziveskedjék a *pördombi* ásatást egészen a legkisebb részletekig az illetőktől kikérdezni, a vázak fekvése irányáról, számáról tudakozódni, cserepek vagy egyéb emberi készítmények nyomát szorgalmazni, a domb átmérőjét, magasságát, alakját stb. leírni. Mily kár, hogy azon *uradalmi tiszt* oly szerencsétlenül járt közben, s a tudományt a tárgyak visszahányása által az érdekes állatkoponyáktól stb. megfosztá.

Várom t. tanár úrtól a tüzetesb adatokat, mert az annyira nevezetes halmokról és az azokat emelt népfajokról még oly keveset tudunk. Valóban nagy szolgálatot teend őstörténelmünknek, midőn kétes adatainkat egy új láncszemmel szaporítja.

R.

VI.

Utolsó jelentésem óta *Vajda-Hunyad* várában a következő leletek fordultak elő:

A *medve-gödröt* mélyebbre kellett ásni, mert két, e gödörbe lábadó erkély-alzat profilje (tagozata) jóval a föld alatt volt. E földhordási munkálat alkalmával számtalan *kályha-fiókot* találtam, melyek *Hunyady János* és *Mátyás* idejéből származnak. Ezen alkatrészek 5 neműek, és pedig 2 mázas, 2 máz nélküli fiók s egy mázas, háromszintű kályha-koronázat, melyet nagy liliomok képeznek. A fiókok többnyire *Anjou*-liliomokkal és szalag-díszítményekkel ékítvék. Ezen kívül több, agyagból készült fiókot is leltem, melyek szintén kályhák díszítésére szolgálhattak, s végül egy igen szép féldombormű-töredéket szintén agyagból, díszes, több színű mázzal. E töredék valószínűleg egy próféta vagy evangelista karját, mellét és nyaka egy részét ábrázolja. A munka kitűnő s a legjobb ilyenműű olasz művekkel versenyezhet.

Minthogy ily agyag-művek a középkorból vajmi ritkák, kötelességemnek tartom e leleteket a legnagyobb vigyázattal föntartani, hogy később az új kályhák mintájául szolgáljanak.

Ugyane gödörben több érdekes *velencei poharat* is találunk, névszerint egy csavart nyaku, több gégejű *csal-üveg-csét*, egy *üveg-kulacs* töredékét s egy díszes *pohár-fogantyút*; valamint sok szekérre való állatsontok között számtalan vas- és kő-*ágyugolyót* s egy repedt *rézágyu* darabját.

Egy lépcső lebontásánál sok tagozatot találtam, azon ablakokhoz valókat, melyek az első emeleti terem erkélyeit összekötő folyosón léteznek. Fontosnak tartom e leletet, mert e nélkül bajos volna kimutatni, vajjon mily alakkal birtak eredetileg ezen ablakok.

Szintén ez alkalommal találtuk meg, a lépcső alatt befalazva, az első emeleti terem ablakainak *tagozat-köveit*. Az ablakokat *Bethlen* korában sokkal kisebbre rakták.

Az első emeleti terem erkélysorát belül vizsgálva, eddig ismeretlen *festésre* akadtam. Az erkélyekre ugyanis, mindjárt a bolthajtás alatt levő csúcsívekben, *szentek* mell-képei *festvék*, természeti nagyságban.

A bolthajtás és ezen mell-képek alatt az erkély-falak szürkére festvék.

Végül még számos elrozsdásodott *fegyvert* is találtam, melyek e század elejéről valók.

Vajda-Hunyad.

Schulcz Ferencz.

VII.

Mielőtt első levelem végén tett ígéretemhez képest a halasi tó-fenékben látható czölöp-maradványokat megismertetném: a hazánk legtávolabb részeiben is nagy mennyiségben előforduló őskori cseréptöredékekre vonatkozólag kívánok egy alázatos indítványt tenni:

Vannak már hazánk különböző távol vidékein oly régészetkedvelő ügybarátok, kik főleg ftiszt. szerkesztő úr nagybecsű figyelmeztetése folytán az őskori durva, vastag cserépedényekre, s ezeknek az épeknél sokkal nagyobb mennyiségű töredékeire figyelmüket buzgóan kiterjesztik; úgy látom azonban, hogy ezek kora s mely nemzettől lehető származása iránt egymástól igen eltérő s ingadozó gyanításokon túl hatolni még alig voltak képesek. A hazai őstörténelem ezen legnehezebb részére, véleményem szerint, az derítne legkönnyebben s leghamarább némi világot, ha az ezzel foglalkozó ügybarátoknak kedvező és könnyen hozzáférhető mód és alkalom nyujtatnék arra, hogy a hazánkban, sőt külföldön is található hasonló cserepeket egymás mellé minél számosabb vidékről összegyűjtve találhatnák, s ez által összehasonlítást tehetnének. Ez őskori cserepek közt helyt foglalnának különböző, de kétségtelen római eredetű urnák, mécsek, s más akár ép, akár töredék cserepek különböző fajai, helyt kellene itt foglalni oly cserepdaraboknak, melyek a híres chalonsi csatatéren III. Napoleon rendeletére eszközlött ásatások alkalmával találtattak, melyekből néhány darabot debreczeni jeles hittanár, Balogh Ferencz úr e csatatéren megfordultakor magával hozott; de ide tartoznak ez őskori cserepekkel vegyítve lenni szokott külön-

féle kisebb-nagyobb kődarabok, legalább annak hiteles feljegyzésével, hogy e kő- és cserépdarabok közt miféle kő vagy érc-eszközök találtattak. Szóval ohajtanék egy őskori cserép, kődarab és eszközökből álló állandó kiállítást valamelyik országos közintézetünk, p. a muzeum, vagy akadémia egyik teremében, mely mindenkor s legkönnyebb úton bárki által is megtekinthető s tudományos buvárlatok- s összehasonlításokra használható lenne; ezenkívül a m. történelmi társulat vidéki közgyűlései alkalmával, mind ez őskori régészet ügyét, mind az összejövetel érdekességét nagyon fogná emelni, ha minden ily alkalommal, ily őskori durva cserepek, kődarabok, s ezekkel együtt talált eszközök egy kiállításban lennének láthatók.

Ha ez ügybuzgalomból származó indítványom elfogadtatván, ennek részletes kivitele megkezdetik: én a Halas és vidékén igen nagy számmal található ily őskori cserépgyűjteményt kész szívvel fel fogom küldeni e kiállításhoz, s reménylem, hogy rövid idő alatt hazánk más vidékeiről is jeles gyűjtemények fogják e kiállítást érdekessé tenni.

Halas.

G y á r f á s István.

A dél-oroszországi legujabb ásatások.

Tudvalevőleg a világ egy muzeuma sem bir oly számos és oly kitünően ép III. és IV-dik századi görög műemlékkel, névszerint a kisebb szobrászat és vázafestészet köréből, mint a szent-pétervári császári *Eremitage*. A déli Oroszországban, az ó-görög gyarmatok: *Panticapaeum* (Kerts), *Theodosia* és *Phanagoria* közelében, a szittya és görög sírhalmokból kiásott műkincsek valóban mind műveltség s műtörténelmi, mint tisztán szépirodalmi szempontból a nevezett gyűjtemény legreमेkebb díszait képezik. Itt igazán meg lehet győződni, hogy nem pusztán szóvirág, ha a görögöket művészi hajlamu s a legtisztább műérzéktől át- meg áthatott népnek nevezzük; hiszen az itt levő görög művészi és műipari-tárgyak, melyek több mint

két ezer év előtt kegyeleti ajándékképen tétettek a halottakkal sírjaikba: homlokszalagok, függők, nyaklánczok, karpereczek, gyűrűk, vázák, szobrocskák stb., többnyire a művészet legfő virágzásáról tanuskodnak.

Nagy fontosságu a műtörténelemre nézve azon körülmény, hogy a dél-oroszországi ásatások szigoruan tudományos fölügyelet alatt rendszeresen folynak s azok mihamarabb leendő tudományos értékesítéséről gondoskodva van. Csak az 1854. megjelent s kitünő rajzokkal kiállított díszes munkára figyelmeztetünk: „Antiquités du Bosphore Cimmérien, conservées au Musée Impérial de l' Ermitage, ouvrage publié par ordre de Sa Majesté l' Empereur“ s az 1859. óta megjelenő „Comptes rendus de la Commission Impériale archéologique“-ra, melyekben a híres régész *Stephani*, sok szellemmel teszi közzé kutatásai eredményét.

A forrás, melyből e nagyszerű kincsek fakadnak, még korán sincs kiapadva. Így a többi között a mult év nyarán a *Taman*-félszigeten egy sírhalomból rendkívül érdekes tárgyak kerültek napvilágra. Ugyane halomban, melyet a helyszínén *bolschaja-blisniza*- (a nagy ikernek) neveznek, három más sírboltot nyitottak és zsákmányoltak ki. Az ujan fölfödözött sír egy nőé volt, a mit az abban lelt arany ékszerek eléggé bizonyítanak. Ez utóbbiak közül kiváló jelentőségü egy hajtóka-szerű nyakék. Rajta ritka tökélylyel egy nyáj van föltüntetve; és semmi kétség, hogy a mű a görög művészet legvirágzóbb korából való. Ezenkívül két más, igen ízletes nyakék említendő. Nyolcz egymáshoz teljesen hasonló dombor-művü arany griffmadár-fő nem kevésbé szép munka, mint ama nyakék állatai. Egy gazdag arany fejdísz finom hajfürtöcskéket ábrázol. Kitünőleg van készítve több apró, szintén arany alak, Satyrok s Maenadok, melyek a legizgultabb helyzetben ábrázolvák. Említendő továbbá egy függő, egy tekercs-alaku karperecz, két szintén ilyen gyűrű, két köves gyűrű, melyek egyike nyilván Persiából való; valamint egész sereg arany gombocská és lapocská.

Figyelmet érdemelnek még a bronzedény-töredékek, a sok kis agyag-edény, egy tükör tokja stb. Különösen nevezetesek azonban ama, nagyrészt ép terra-cotta szobrocskák, melyek

Dionysos tiszteletére vonatkoznak. A kis rút alakok nagyon sikerültek: itt zömök emberke visz haza egy másikat, a ki nyilván holtrészeg; az arczkifejezések fölötte jellemzők, a cselekvés élénk; amott Silenus áll, balkarján a kis Bacchussal, ki azonban évezredek folyamában, sajnos, elveszté fejét; jobb kezében pedig galambot tart. Egy harmadik szobrocška ülő, koszorúzott suhanczot ábrázol, ki, mint látszik, tympanont tart kezében.

E fő-leleten kívül vannak még tárgyak, melyek ujabban egy szittyá sírból vétettek. Ezek hat ló szerszámának arany s bronz diszítványai. Minden előtt említésre méltó két, dombormű-ábrázolatokkal ellátott, hosszúdad arany lap, melyek két ló fejét diszíték. Ide tartozik két arany fül-ékesség, (lapok), melyek a ló füléhez hasonló alakkal birnak. Mindez görög mű. Az évezredek egyébként egy fadiszítvány töredéke is túlélte, mely egészen szivacs tapintatu.

Ujabb leletek.

(Debreczenben), hallomás szerint, a temetői ásatások alkalmával számos értékes, ódon *ékszertárgyat* stb. leltek, melyeket az ásatást vezető mérnök, Nagy Antal úr, a debreczeni collegium muzeumának szándékszik ajándékozni.

Ugyanezen ásatások alkalmával egyéb tárgyakon kívül névszerint arany gyűrűket, s egy csonka hamvvedret is találtak. — Mi történt e leletekkel? — Nem tudjuk.

(Szombathelyen a régi Szt.-Háromság) szobra alapjának kiásása közben egy kőlappal gondosan elzárt üregben egy két hüvelyk magas és egy és fél hüvelyk széles kerek viasztábla találtatott. Az egyik lapján látható a husvéti bárány zászlós kereszttel; körirata következő: „Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.“ A bárány alatt: „Inocentius XII. s továbbá e betűk P. M. A. I.“ mi körülbelül annyit tehet: Pontifex maximus. Anno primo. A másik lapon látható szt. Benedek és szt. Scolastika álló képe: köriratuk a következő tartalmu: „San-

ctus Benedictus et sancta Scolastica.“ Megjegyezzük itt, hogy XII-dik Inocentius pápa 1691-ben foglalá el szent Péter székét. — A feltalált s csinos csontkeretbe foglalt viaszlap egyelőre a városi levéltárban fog elhelyeztetni.

(F. I.) (Szombathelyen) pinczeásáskor egy négyszögű kútmélyedést találtak s benne nagymennyiségű állati csontot, egy római „stylus“-t és egy darab aranyat, mely hihetőleg „phallus“ vala. — Reméljük, mikép a talált tárgyak a pincze tulajdonosának szivességéből a n. muzeumba fognak jutni; ha csatlódnánk, legalább az állítólagos phallus hű lenyomatának beküldését legyen szabad kérnünk.

(Sövegjártó Lajos) uradalmi számtartó úr, Ollárról (Zala) több római réz érmet küldött be, melyek azonban nem tartoznak a ritkaságok közé. Különösen a Rába mentén nagy számmal fordulnak elő a *Constantin* utódjai korából való kisebb érmek, melyekből főleg Árpáson véka számra gyűjtenek. A küldeményt egyébként, mint eléggé nem ajánlható érdekelttség jelét a régészet iránt, köszönettel vettük.

(Lehoczky Tivadar) úr, Munkácsról, tudósít, hogy az utóbbi levelében jelzett két *obsidiánon* kívül máig 42 darab különféle alakú s nagyságu nyíl, kés-penge s egyéb vastagabb vékonyabb töredéket és négy nucleust is talált a beregvármegyei Hát-hegy alatt, az úgynevezett *Krajnán*, különösen a závidfalvai határbeli szántóföldeken, hol még többet is remél lelteni. E szerint obsidián-fegyverdarabok ma-holnap nem lesznek honunkban ritkaság. Lehoczky úr reméli, hogy nem sokára képes lesz hazánk valamennyi intézeteinek ajándékozhatni obsidiánokat.

(Myskovszky Victor) úrtól Kassáról, a légszeszcsővek lerakása alkalmával ez idén lelt 4 darab régiség rajzát s leírását vettük. E műtárgyak 1-ör: egy régi, alkalmasint a XV. századból való *sarkantyú*, meglehetősen ép állapotban, melynek taraját hét águ csillag képezi; 2. egy *vas-kulcs*, melynek szakálla mély bevágásokkal bir; a kulcs feje egy hat levelű rózsát képez, az egyik levél folytatása pedig a kulcs rudját; 3. egy régészeti szempontból igen érdekes *pecsétnyomó*, mely köridomu és 1" 1"-nyi átmérővel bir; belső mezején egy, a XVI. század első évtizedeiben dívott paizson keresztbe téve

egy ásó és kapa fordul elő, körülvéve négy részint hat, részint hét águ csillagokkal. A címérpaizs fölött **L** és **A** betűk láthatók, három — köridomu pont által elválasztva. A betűk a XVI. század elején hazánkban mindinkább dívni kezdett renaissance műizlést tüntetik föl. A paizs mindkét oldalán leginkább liliomhoz hasonló diszítmények alkalmazvák. A kivitel igen szabatos és finom; különösen a paizs és kapák igen szépen vannak mintázva. A pecsétnyomó rézből van s még ép; 4. egy régi *kules*, melyet nem Kassán, hanem a *tornai vár* alatti szőlőkben találtak. Régi alakjánál fogva említést érdemel. A sarkantyú és a két *kules* vasból vannak, a rozsdától leginkább a *tornai kulcs* szenvedett.

Archaeologiai mozgalom.

(*Abaujvármegye e. alispánja*)¹ fölkarolván a sz.-istván-baksai halmok ügyét, a megyei bizottmány határozata szerint egy külön bizottság alakult, mely a nevezett halmok megásatása vezetésére kiküldött archaeologiai bizottsági tagnak, e lapok szerkesztőjének, és *Hampel József* úrnak, a célbavett munkálkodásban, minden részben segélyére legyen. A kiküldött comité tagjai lettek: tek. *Péchy Tamás*, ft. *Lacsny Vincze*, tek. *Szilágyi Ferencz* megyei bizottmányi tag urak, valamint a szakaszbeli alszolgabíró úr esküdt társával.

(*Archaeologiai tanulmányaink*) és a történelmi, valamint nyelvészeti téren való önkutatásaink nem csekély lendületet nyerendének az által, ha, mint remélhetjük, az archaeologiai bizottságnak a m. kir. egyetem bölcsészeti karához intézett megkeresése folytán a tanári seminarium tagjai kötelezettek választott tancsoportozatuk szerint egy *archaeologiai*, vagy *érmészeti* tanfolyamot is hallgatni. Ez által nem csak a tudományok körei fognak tetemesen tágíttatni, hanem, mint hiszszük, régiségeink megmentésére, valamint vidéki muzeumaink gazdagítására is nagyobb gond fog fordíttatni.

(*Örömmel jelentjük*), hogy a *szarvasi* gymnasium előljárósága elhatározta, hogy a *bécsi cs. muzeum* által kiállított gipsz-

mintákat meg fogja szerezni. — Üdvözljük a műemlékek iránt érdeklő főiskolát, kijelentvén, hogy a nevezett bécsi műintézetből nem csak gipszmintákat, hanem a legnevezetesebb mesterek kézrajzai nyomán készült fényképeket is, mint rajz-mintákat csekély áron meg lehet szerezni, s pedig azon feltétellel, hogy azok árát, mint a gipszmintákét, az iskolák részletenként is lefizethetik.

(Az archaeologia egyetemi tanárának zárjelentése) az 186^{8/9}-dik tanév második feléről. A római mű-régészetből (3 óra: szerdán, pénteken és szombaton tartattak 4—5-ig) be volt írva 8 jogász, 13 bölcsész. A keresztény kisebb művészetekből (kedden 10—12-ig) a 12 4-ed évi hittanhallgatón kívül 6 jogász és 2 bölcsész; összesen 41-en.

Valamint a rendes előadási látogatások, úgy az Ó-Budára, Transaquincumba és több ízben a m. n. muzeumba tett kirándulások, végre a számos colloquiumok által tanúsított érdek, kedves kötelességemmé teszik, hogy múlt félévi derék hallgatószámomról legnagyobb dicsérrettel és elismeréssel megemlékezzem.

R.

(A rajnavidéki s vestfáliai műegyesület) máj. 1-én nyitotta meg kiállítását Düsseldorfban. Azok között, kiket előnyösen említ föl Lütfow lipcsei képzőművészeti szaklapja, ott találjuk Munkácsy Mihály hazánkfia nevét is, ki ugyan igen sikerült tanulmányfőt állított ki, de mely — mint az idézett lap mondja — inkább régi képek ügyes utánzata, sem mint a természetnek üde, eredeti visztükrözése.

E g y v e l e g.

(Nagybecsű magyar éremgyűjteményt) ajánl a „M. U.” a nemzeti muzeum igazgatósága figyelmébe. A gyűjtemény a Csanakon, Győr mellett, közelébb elhunyt Anyos Mórícz hagyatéka s jelenleg az Anyos-család egyik ágánál van Kardosréten, Zircz mellett, s az egész gyűjtemény három osztályra szakad; az egyik családi ereklýeket tartalmaz, a között érdekes kéziratokat néhai Anyos Pál írótól, a másik magyar régiségeket, míg a harmadik jól rendezett érem-gyűjteményt képez.

(*Csab-Rendekről*) Chernel Ignác úr egy ezüst érmet küldött be, mely a *csabi* templom omladéka mellett találtatott. Ezen igen szépen fenntartott érmecske *Róbert Károlyé* és Ruppban II. kötet. 24. l. XLVIII. nem alatt látható. — Egy másik, melyet a pajtás kertben leltek, előlapján 8 ágú kereszttel bir, egyik terén négyszögű ponttal ezen körirattal: † SI GIS MVNDVS;) (j. n. öve tiroli sas koronával, ezen szavakkal: † COMES TIROL; leírva Welzel lajstromában II. kötet, 471. l. 9209. sz. a. Zsigmond élt 1439 † 1496.

(*Nem minden köeszköz a kőkorszakból való.*) Nem rég olvastuk a bojti szekerczéről való jelentést egyik lapban, hol az a kőkorszakba helyeztetik, pedig az újabb beosztás szerint két kőkorszakot különböztetnek meg: az ő- és új kőkorszakot. Az elsőhez számíttatnak azon eszközök, melyek a fémek feltalálása előtt ezeknek segítsége nélkül készültek, míg az utóbbiak szemmel láthatólag fém-fúrókkal átluggattattak, és szépen kisimíttattak. Még a durva és kezdetleges obsidian szálkák is igen gyakran bronzokkal fordulnak elő, és azon őskőkorszaknak joggal tulajdonítható eszközökkel, legalább eddig nem igen találkoznak, mi azon gondolatot ébreszti, hogy Magyarország akkor még lakatlan volt.

(*Könyvtárnokainkat kérem*), sziveskedjenek arról tudósítani, vajjon nem létezik-e a gondviselésük alatt lévő kéziratok közt *Vitellis opticus* kézírata. Ezen kérdés egy külföldi tudós által intéztetvén hozzám, kinek hazánkat illető közleményeiért köszönettel tartozom, kedvező felelettel viszonyszolgálatot szeretnék tenni.

(*Az egyházi füstölőknek*) van egy neme, mely láb nélkül készült, egészen gömbölyű aljzattal. Ezeket sehová sem lehetett letenni, hanem az oltárok mellett felakasztattak és füstölögtek. Ilyen füstölő, bár elhasználtasuk miatt e készletek a ritkébbak közé tartoznak, van a bajor n. muzeumban és a csornai prépostság régi pecsétjén, valamint sz. Kelemen falfestményein Rómában, hol szertartó papok kezében látható.

(*A császári műipari muzeumban*) Bécsben múlt hóban ismét érdekes tárgyak voltak kiállítva. A többi közt felöltők *Friedland* lovag becses régiségei, melyek közt olyféle pluviale csatok is láthatók, melyekkel n. muzeumunk is bir; azonkívül gyönyörű kelyhek, szentségmutatók stb. — Gróf *Eszterházy István* egy csinos erdélyi zománczú kardot, övet és gombokat állított ki, melyeknek eleven-szinű virágai saját muzeumunk egyes diszdarabjain előforduló zománczra emlékeztetnek. — A német lovagrend kínesei közt kokusdió-poharak vannak, hasonlók az úgynevezett *rabonbán* poharához; és ő felsége fegyvertárából egy elefántesontal és csigahéjjal kirakott remek puská, melynek művészetétől mi is több darabot birunk. Említendő végre egy gyönyörű régies oltár-előkendő, *antependium*, mely *Vajdovszky János* szepesváraljai tanár rendeletéből, a késmárki restaurált templom részére *Giani Károly* bécsi műhelyéből került ki. Ezen remek szövet középső mezeje egy csúcsán álló négyzet mindegyik oldalából kidudorodó körszervénnyel, ebben a szentháromság van ábrázolva, a szögleteket a négy evangelista foglal-

ja el, míg a többi részlet hasonló szövetére azokhoz, melyeket a XV. század miseruháin oly gyakran látunk. Bár több templomaink is követnék ezen utánzásra méltó példát, és rendelnék meg szöveteiket jónevű gyárosoknál, a helyett, hogy holmi silányságokat, s még is drága áron házalóktól vásárolnak össze.

(Az angol művészi és műipari budget.) Semminiből semmi, kevésből talán valami lehet, az okozat az okkal rendesen aránylagos. Lássuk a csatornán túl mit adnak „a szabad Albion kevély fiai” fenn idézett czélokra. A nevelés, tudomány és művészetre 1,635,170 l., azaz 16,000, 000 forint van kivetve. Ugyan színák fogaikat atyáink, ha ezen adattal meglepetnének. — Anglia a népnevelésre 840,711, Irland 374,000 fontot vet ki; tudós társaságai 12,300, egyetemei 37,311 fontba kerülnek. — Szakiskolai és művészi intézetei 232,253 fntot igénylenek. Ebből 9,100 l. a kezelésé. A titkár 1000 fontot kap és mint a Kensington muzeum elnöke 300 l.-t. Ezen muzeum főigazgatója, három igazgatója, 3 öre és 10 assistense stb. 12,145 l.-t. kapnak szolgálati díjul; műtárgyak vételére 20,147 l. ajánltatik. Az egyes főtisztek nagyobb pénzkészletekkel utaznak, és az érdeemes tárgyakat azonnal megveszik. Innen ezen intézetnek rendkívüli szaporodása! — Könyvtárára 2500, lajstromokra és nyomtatványokra 3000 l. áll rendelkezésére. Egész költsége 92,806 l., azaz 1,000,000 ezüst forintra rúg. — A british muzeum költsége ez idén 14,000 l.-rel gyarapodott, és tesz mostan 113,203 l.-t; ebből tisztii fizetésül 50,000, vételre 22,320, 10,190 (100,000 frt.) könyvek kötésére, 4480 nyomtatványokra jut. Ilyen mérvben vannak a többi intézetek is ellátva, — de van is látszatja!

(Új minta protestans templomok számára.) Bremából írják, hogy az odavaló evangélikus Remberti-község különös mintára fog templomot építeni. Hitszónokai, névszerint dr. Manchot ösztönzésére elhatározza ugyanis, hogy a kart, mint nem protestans jellegű részt, mellőzni fogja, s az urvacsora-asztalt a szószék alatt fölállítani, az ezen emlékvacsorát ünneplő község közepében. A beérkezett tervek közül csak egyetlen egy készült e kívánalmak szerint, s ez is ritka szerencsével; megnyerte a díjat s fölbontatván a névrejtő levelke, kitünt, hogy a terv készítője az odavaló tőzsde jeles építész, Müller Henrik. Az új Remberti-templom lesz tehát az első kísérlet, a protestans istenitisztelet eszméje szerint építeni protestans templomot, a főnlevő, lényegileg katolikus jellegűektől elütöt.

(Dr. Benndorf Ottó), göttingai magántanár, Gut'entag J. berlini kiadásában egy művet tesz közzé, mely könyomatú vázlatokban görög és szicíliai váza- (öblöny) képeket tartalmaz, az eredetiek nyomán gondosan készültek. A gyűjteményben tekintetbe vétetett jelesül a földrajzi szempont s azért az sem mellőztetett, a mi magában véve tán nem fontos, ha oly helyekről van szó, melyek váza-leletekről eddigelé nem voltak ismereteseek.

(Dr. Bock Ferencz), kit „Szent-Köln“-je, a „Középkori liturgiái ruhák történelme“ stb. után már régen ismerünk, mint kitünő buvárt a

középkori kisebb művészetek terén, most e művészetek szülőjének, az építészetnek, szenteli magát. Előttünk fekszik csinos kiállításban egyik művének négy első füzete, melyet „*Das monumentale Rheinland*“ (A rajnai tartomány emlékei) címmel a Schwann L.-féle könyvkiadó-hivatal útján tesz közzé Kölnben s Neuszben. A négy első füzet *Laachba, Oberweselbe, Bacharach- és Andernachba* vezeti az olvasót. A meg lehetősén nagy rajzok autographiázva vannak.

(A *berlini archaeologiai társaság*) ez évi egyik ülésén *Curtius* tanár szólván a vesztéséről, mely *de Luynes* herczeg és *Welckers* G. elhunytával a régészetet érte, *Friedrichs* a hildesheimi ezüstletről értekezett. Kapcsolatban azon előadással, melyet a *Winkelmaninnepélyen* tartott, midőn a leletet nagyságra és szépségre másokkal törekvők összehasonlítani s az edények korát kijelölni, — ezuttal a műszerek nemére s az egyes edények meghatározására terjeszté ki figyelmét. — Az ó-korban az étkezésnek két neme volt, az egyik midőn az étkeket adagonként tálalták föl, a másik, midőn az étkeket közös tálból fogyasztották el. A első régibb módot (már Homérnél mindegyik megkapja a maga részét) lassankint kiszorította a második; de azért részben föntartotta magát, névszerint a templomban, de egyes családoknál is, a mit épen a hildesheimi lelet bizonyít, hol hat edény egyenkint háromszor, kettő egyenkint négyszer, egy pedig 2—2-szer tartotta fön magát több egyes darab mellett. Teljes asztali készlet e szerint nem maradt fön. Három edényről, az orvietói falképek nyomán, állíthatjuk, hogy kása-szerű ételnek befogadására szolgáltak; a négy-szögű tányérok felerészben szárnyasok föltálalásra használtattak, mint ezt a karimán alkalmazott disztményekből következtethetni. Kisebb madarakat egészben tálaltak föl az ily tányérok, és ezek kés és villa nélkül fogyasztattak el. Ezen utóbbi asztal-készletet ódon műemlékeken soha sem találjuk. Közlő nevezett alkalommal bemutatott ugyan ezek közül néhányat *Gerhard* hagyatékából, anélkül azonban, hogy azok asztali használatát ki lehetett volna mutatni. Nagyobb kényelem okáért a tányérok lábakkal birnak. Egy, 12 tojásdad mélyedésű csésze, mely eddig tojás-csészének tartatott, más ugyanoly alakú, de nem ugyanoly nagyságú terra-cotta-csészék nyomán áldozati csészének bizonyult. Hasonló czélra szolgált a többi csésze is, melyek közepükön istenek képeivel disztvők, minthogy ily módon a *φιάλη* dudorodását ékeesebben akarák kifejezni. . . . Közlő helyreigazítá ehelyütt azon általán elfogadott véleményt, hogy az egyik dombormű *Lunust* ábrázolja; nem erre, hanem *Attisra* kell gondolni. Végül még egy, fölfelé kitáguló ivó-edényt, mely első tekintetre kissé barbar idomúnak tűnt föl, rómainak ismertek el.

(*Für Siegelssammler.*) *Walte*, *Hannoverben* egy jegyzéket tesz közzé, melyben 1151 különféle pecsétnyomó másolatot ajánl vevésre vagy cserére is. E pecsétek többnyire németországiak, magyart alig találni köztök, de azért a hasonlító pecséttan igen hasznos anyagaul szolgálhatnának ezen lenyomatok, melyek a XIII. századtól legujabb ideig terjednek.

Könyvészet.

Az 1869. jul. 1—15-ig megjelent *régészeti művek* jegyzéke. Közli Aigner Lajos könyvkereskedése Pesten (váczi utca 18. sz. nemz. szálloda.)

Monumenta graphica medii aevi. Herg. von Th. Sickel. 9. Liefg. Imp. — Fol. mit Text. in 4. (Wien Gerold.) 16 frt. 20 kr.

Urkundenregister, schweizerisches, herg. von d. allgem. geschichtsforschenden Gesellschaft der Schweiz. 2. Bd. 1. Heft. (Bern, Wyss) 1 frt. 20 kr.

Floss, H. I., Romreise des Abtes Markward v. Prüm u. Übertragung d. hh. Chrysanthus u. Daria nach Münster-eifel im J. 844. (Cöln, Heberle). 80 kr.

Schliemann, H., Ithaka, der Peloponnes und Trója. Archäolog. Forschungen (Leipzig Griessecke et D.) 2 frt. 67 kr.

Göll, H., Kulturbilder aus Hellas et Rom. 2. Aufl. 3. Bd. (Leipzig Hartknoch.) 7 frt. 20 kr.

Dümichen, J., Resultate der auf Befehl Sr. Maj. des Königs Wilhelm I. v. Preussen im Sommer 1868. nach Aegypten entsendeten archäologisch-photograph. Expedition. 1. Th. mit 57 lith. Taff. Fol. (Berlin A. Duncker) 50 frt.

Der aegyptische Felsentempel von Abu-Simbel u. seine Bildwerke u. Inschriften. (Berlin Hempel) 67 kr.

Girard, M. O., France et Chine. Vie publique et privée des Chinois anciens et modernes, passé et avenir de la France dans l'extrême Orient etc. 2. vols. 915 p. (Paris, Hachette et Comp.)

Antiquarius, denkwürdiger u. nützlicher rheinischer. Mittelrhein. 2. Abth. 16. Bd. 5. Liefg. (Coblenz, Hergt.) 1 frt. 34 kr.

Pommersche Genealogien. Nach urkundlichen Quellen u. Sammlungen herg. von Th. Pyl. 2. Bd. (Greifswald, Bindewald.) 1 frt.

v. Lützow, C. F. A. Münchener Antiken. 7. (letzte) Liefg. Fol. (München, Merhoff.) 4 frt.

Auguste Demmin. Guide des amateurs d'armes et armures anciennes par ordre chronologique depuis les temps les plus régulés jusqu'à nos jours. (Paris. Renouard.) 12 frt.

Edmond le Blante. Manuel d'épigraphie chrétienne d'après le marbres de la gaule. (Paris Didier et Comp.) 2 frt.

Beulé. M. Le sang de Germanicus. (Paris Lévy.) 4 frt.

 Gondoskodva van, hogy az „*Archaeologiai Értesítő*” szün-napi távollétem alatt is rendszeren megjelenjék. A sürgősb levelekre kérem tessék a borítéokra írni: az „*Archaeologiai Értesítő ügyében*.”

Személyesen illető levelekre csak october 2-dik felében fogok felelni.

A netán szükséges reclamatiókat tessék Aigner Lajos könyvkereskedéséhez (váczi utca 18. sz. nemzeti szállodába) intézni. A szerk.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1869.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.

3 Korona utca. 16. sz.

5. szám.

October 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvárusnál.

Solmári római ezüst-éremlelet.

Ó-Budán túl a vörösvári úttól balra emelkedik Mátyás király vára, melynek dombján többféle régiséget találtak; a közel fekvő faluban pedig gyakran akadnak római régiségekre.

E tavaszon (ápril 21-én) egyszerre hallom, hogy Baloghi István szolgabíró úr kerestetett, és hogy egy nevezetes éremlelet érdekében beszélni akar velem. Azon nap minden módot elkövettem, hogy a megyeileg berendelt póroknál a kincset láthassam, de nyomukat elvesztvén, délután *Pulszky Ferencz* muzeumi igazgatóval találkoztam, kitől hallám, hogy a találók az egész pénzkészlettel a muzeumban voltak, és hogy *Philippus-* és *Gordianusok*on kívül semmi ritkaságot nem tartalmaz a lelet, miért is a találókat *Krausz* vagy *Egger* régiségkereskedőkhöz utasította. Kerestem *Egger Dávidnál* a pénzeket, jártam-keltem utánuk Ó-Budán is, míg 23-án reggel bérkocsin *Solmár*-ra indulván, *Kaemetter Antal* ó-budai kereskedővel összejövén, megtudtam, hogy *Egger testvéreknél*, a Deák-utczában adatott el az egész lelet.

A mint *Egger* Samu úr boltjába léptem, az egész leletet az asztalon láttam, ő maga is épen Bécsből haza érkezvén, kezdé az egyes darabokat vizsgálgatni. Midőn kijelentém, hogy a tudomány érdekében úgy a mint van az egész leletet szeretném összeírni, és kértem, engedné meg, hogy boltjában darabonkint tanulmányozhassam, *Egger* úr mosolygva felém fordult, és azt mondá: Tessék az egész csomót magával vinni, és otthon kényelme szerint meghatározni. *Egger* úrnak ezen váratlan nyilatkozata annyira meglepett, hogy szólni sem voltam képes, és midőn kérdezém: tudja-e az úr mit tesz? egész nyugodtsággal ezt felelte: kegyed nem vesz, nem cserél — kegyed becsületében bízom és az érmekeket lakására küldöm. — Hevesen szorítám meg kezét ezen ritka régiség-kereskedőnek, és haza érkezvén, mohón neki álltam a főválasztásnak, majd a részletekre átmenve három és négy napi munkámnak eredményét van szerencsém kegyes olvasóimmal közleni.

De mire való ezen részletes felszámítás? mi haszna ezen száraz érem-lajstromnak, mely talán semmi újat, semmi unicumot nem tartalmaz? Nem lett volna-e jobb e helyett valami érdekes czikkkel e lapokat betölteni?

Megvallom, határozottan nem tudom van-e, lesz-e ezen szemrontó, időrabló lajstromozásomnak valódi sikere, fogunk-e vagy fognak-e utódaim ilyen leletek sommázásából valami történelmi igazságot fölfedezni, vagy kétes adatokat constatálni; de valami benső sugallat mondja, hogy igenis megjön az idő, midőn az ilyen nagy leleteknek fáradalmas leírását meg fogják köszönni azok, kik az éremben nem a fémet, nem a szép munkát, nem a jó karban való tartást keresik egyedül és kizárólagosan, hanem az érmekeket, főleg az így találtakat, mint koruk csálhatatlan tanuit, mint az akkori művészet, kereskedelem, vagyonosodás fő-faktorait tekintik. A nagyobb összegeknek egy bizonyos időben való elásatása valami közveszély gyanuját keltheti fel bennünk, és a veretek különfélesége vagy száma is, egy és ugyanazon uralkodó hatalma kiterjedésére szolgálhat némi útmutatóul.

Úgy hiszem, hogy ezen magasztosb szempontból kell az érmészet tudományos rendeltetését felfognunk, és ha így vesszük, csak akkor fog a legroszabb, legkopottabb, legsilányabb

és leggyakrabban előforduló obolus is bizonyos becsesl birni. Ez által fog a tudományos érmész a csupán játékból szép példányokat gyűjtő arany- vagy tallér-kedvelőtől különbözni, és míg ennek fényes hagyományán ugyanolyan amateur-ők nevetve osztakoznak, addig a szerény adat-gyűjtő munkálata fog az utókor hálás megemlékezésével találkozni.

Lássuk előbb a száraz lajstromot, melyhez végül észlelteimet csatolandom.

I. SEPTIMIUS SEVERVS.

(193—211 Kr. u.)

	darab
1. ADVENTVI AVG FELICISSIMO (9)*	2
2. ARAB ADIAB COS II PP. (30)	1
3. INDVLGENTIA AVG (29)	1
4. LIBERO PATRI (195)	2
5. PM TRP XIII COS III (299)	1
6. TRP III COS II (260)	1
7. " V " II (274)	1
8. " XV " III (310)	1
9. " XVII " III (323)	1
10. VICT PART MAX (427)	1
11. VICTOR SEVER AVG (432)	1
12. PAX PVBLICA, egy munkában sem találtam.	1
13. VIRTVS AVGG (437)	1

II. IVLIA DOMNA.

1. DIANA LVCIFERA (17)	2
2. FELICITAS (24)	1
3. IVLIA AVG)(PIETAS AVG	1
4. IVNO REGINA	1
5. MATRI DEVM (71)	1
6. PIETAS AVGG	1
7. PIETAS PVBLICA	2
8. VENERI VICTR (103)	1
9. VESTAE SANCTAE	1

III. M. AVREL. ANTONINVS

(Caracalla) (196—217)

1. DESTINATO IMPERATORE (33)	1
2. INDVLGENTIA AVGG · IN-CARTH · SC nélkül (35)	1
3. MARTI PROPVGNATORI (101)	1
4. PART MAX PMTRP III (116)	1
5. PRINCIPI IVVENT (291)	1
6. PROPECTIO AVG (294)	1

	darab
7. PONTIF TRP III. (243)	1
8. PONTIF · TRP X COS II · (255)	1
9. " XI COS III (264)	1
10. " XII COS III. (272)	1
11. " XV COS III (135)	1
12. " XVI COS III (141)	1
13. " XVII COS III (154)	1
14. Apollo XVIII COS III (174)	1
15. Apollon vetu XVIII COS III (176)	1
16. " XVIII Jupiter Se-rapis (206)	1
17. " XVIII Apollo in 4-gis (209)	1
18. " XX Jupiter (220)	1
19. SPEI PERPETVAE (330)	1
20. SECVRITAS PERPETVA (316)	1
21. VICT AETERN. (341)	1

IV. FVLVIA PLAVTILLA.

1. VENVS VICTRIX (18)	1
-----------------------	---

V. GETA. (198—211)

1. FELICITAS TEMPOR Welzlnél 12335 sz. a. Cohenben és Ar-nethben nincsen.	2
2. NOBILITAS Cohenben 49 alatt leirva a Q. mely 50 fr. ért. Welzlnél 12346. R.	1

VI. M. AVR. ANTONINVS

(Elagabalus) (218—222)

1. ABVNDANTIA AVG. (1)	1
2. FIDES EXERCITVS (17)	1
3. FORTVNAE REDVCI (33)	1
4. INVICTVS SACERDOS AVG. (38)	3
5. LIBERALITAS AVG II. (50)	3
6. LIBERALITAS AVG III. (52)	1

*) Ezen számok Cohen munkája számaira vonatkoznak.

	darab
7. LIBERTAS AVG * (55) a *-got Cohen nem említi.	2
8. LIBERTAS AVG (56)	1
9. MARS VICTOR. (60)	1
10. P M TRP COS PP. (66.)	1
11. P M TRP II COS II. PP (76)	1
12. " III. COS III (80)	1
13. " (81)	1
III. Cos. III *-gal baljábán szarv ? másnál nincsen.	1
14. TR P III COS III (97)	2
15. " (100)	1
16. TR P V COS III (105)	1
17. PROVID DEORVM (113)	1
18. SACERD DEI SOLIS ELAGAB (116)	3
19. SALVS ANTONINI (120)	1
20. " (121)	1
21. SPEI PERPETVAE (132)	1
22. SVMMVS SACERDOS (134)	5
23. TEMPORVM FELICITAS (136)	1
24. VICTOR ANTONINI AVG. (143)	2
25. " " " (150)	4
26. " " " (153)	2
27. " " " (146)	2

VII. IVLIA PAVLA.

1. VENVS GENITRIX (9)	1
-----------------------	---

VIII. IVLIA MAESA.

1. FECVNDITAS AVG (4)	1
2. IVNO (7)	1
3. PIETAS AVG (12)	1
4. PVDICITIA (14)	4
5. SAECVLI FELICITAS (17)	2

IX. SOAEMIAS.

1. VENVS CAELESTIS * (5)	1
2. " " (8)	3

X. SEVERVS ALEXANDER.

(222—238).

1. AEQVITAS AVG (3)	2
2. ANNONA AVG (9)	5
3. " (17)	1
4. CONCORDIA (19)	1
5. FIDES MILITVM (26)	2
6. IOVI CONSERVATORI (38)	1
7. IOVI PROPVGNATORI (42)	5
8. IOVI VLTORI (45)	1
9. LIBERALITAS AVG III (52)	1
10. MARS VLTOR. (66)	1

	darab
11. PAX AETERNA (75)	2
12. " (78)	1
13. PM. TR P COS PP *-gal (95)	1
14. " (88)	1
15. PM TRP II COS (100)	1
16. " (102)	1
17. " (106)	2
18. " (109)	2
19. PM TRP III (113)	1
20. " (115)	1
21. " (116)	1
22. " (119)	1
23. PM TRP V. (129)	4
24. PM TRP VI. (135)	2
25. " (138)	2
26. " (143)	1
27. PM TRP VII. (157)	1
28. PM TRP VIII. (161)	1
29. " (162)	1
30. " (164)	1
31. " (168)	1
32. TR P XI. (179)	1
33. PROVIDENTIA AVG (192)	1
34. " Cohenben nincs	1
35. SALVS PVBLICA (197)	1
36. SPES PVBLICA (199)	1
37. VICTORIA AVG (208)	2
38. " (211)	1
39. " (206)	1
40. VIRTVS AVG. (222)	2

XI. BARBIA ORBIANA.

1. CONCORDIA AVGG. (1.)	2
-------------------------	---

XII. IVLIA MAMAEA.

1. FECVND AVG. (2)	1
2. FELICITAS PVBLICA. (5)	1
3. " (8)	1
4. IVNO AVGVSTAE (10)	1
5. IVNO CONSERVATRIX (11)	1
6. VESTA (26)	2

XIII. MAXIMINVS.

(235—238.)

1. FIDES MILITVM (6)	1
2. P M TRP II . . . (21)	1
3. PROVIDENTIA AVG. (28)	1
4. SALVS AVGVSTI (35)	1
5. VICTORIA AVG. (37)	3

XIV. GORDIANVS PIVS (III.)

1. AETERNITATI AVG (13)	14
-------------------------	----

	darab
2. AETERNITATI AVG babérkoszorus fő Coh. nines	1
3. AEQVITAS (6)	1
4. " (7)	1
5. " (9)	3
6. CONCORDIA (18)	3
7. " (26)	1
8. DIANA LVCIFERA (28)	2
9. FELICIT TEMP (31)	6
10. FIDES MILITVM (34)	1
11. " (36)	1
12. FORTVNA REDVX (39)	7
13. " (40)	8
14. IOVI CONSERVATORI (44)	3
15. " STATORI (49)	17
16. LAETITIA AVG N (50)	12
17. LIBERALITAS AVG II (57)	3
18. " III. (62)	4
19. " III. (63)	1
20. MARS PROPVG (64)	2
21. MARTEM PROPVGNATOREM (67)	4
22. ORIENS AVG (69)	5
23. PAX AVGVSTI (70)	5
24. " (72)	2
25. PIETAS AVGVSTI (75)	1
26. PROVIDENTIA AVG (128)	5
27. PROVID AVG. (125)	2
28. PROVIDENTIA AVG (130)	1
29. " (126)	2
30. ROMAE AETERNAE (136)	1
31. " (138)	4
32. SAECVLIFELICITAS (140)	7
33. SALVS AVGVSTI (141)	1
34. SECVRIT PERP (143)	4
35. SECVRIT PERPET (144)	2
36. SECVRITAS PERPETVA (145)	4
37. SECVRITAS PVBLICA (148)	1
38. PM TRP II COS PP. (77)	1
39. " " (82)	4
40. " " (85)	1
41. " " (89)	3
42. " " (91)	1
43. " " (92)	2
44. " " (94)	4
45. " III (96)	2
46. " " (101)	1
47. " " (104)	2
48. " IIII (109)	5
49. " IIII (107)	6
50. TRP V. (114)	9
51. " " (115)	1
52. " " (119)	5

	darab
53. TRP VI. (121)	3
54. VICTOR AETER. (151)	5
55. VICTORIA AETERNA (152)	1
56. VICTORIA AVG. (155)	2
57. VIRTVS AVG. (161)	3
58. " hasonló Coh. nines. Welzl-nél 12859.	2
59. " " (163)	2
60. VIRTVTI AVG (165)	1
61. " (166)	19

XV. PHILIPPVS PATER.

(244—249.)

1. AEQVITAS AVGG (9)	10	
2. ADVENTVS AVG (6) *	2	
3. AETERNITA AVGG. (11)	1	
4. ANNONA AVGG. (13)	13	
5. FELICITAS IMPP (19)	1	
6. FELICITAS TEMP (20)	1	
7. FIDES EXERCITVS (22)	2	
8. FIDES MILITVM (23)	1	
9. " (24)	4	
10. FORTVNA REDVX. (28)	1	
11. LAETIT FVN DAT (32)	4	
12. LIBERALITAS AVGG II. (38)	2	
13. NOBILITAS AVGG (40)	1	
14. IMP PHILIPPVS AVG)(Coh. nines		
15. PAX AETERNA (42)	1	
16. u. ezen revers (44)	4	
17. PM TRP II . . . (50)	2	
18. " TRP III. (52)	3	
19. " TRP III COS PPP Coh. nines	1	
20. PMTRP IIII COS II. PP. (58)	2	
21. " " (59)	4	
22. TR P V COS III (62) A-val	1	
23. ROMAE AETERNAE (70)	2	
24. " (73)	1	
25. " oltár nélkül pelliculatus nines Cohenben	6	
26. SALVS AVG (92)	2	
27. " (93)	1	
28. SAECVLVM NOVVM (89)	1	
29. SECVRIT ORBIS (97)	1	
30. SPES FELICITATIS ORBIS (98)	2	
31. VICTORIA AVG. (105)	1	
32. " (103)	2	
33. VICTORIA AVGG (106)	2	
34. VIRTVS AVG. (109)	2	
35. " (108)	2	
36. VIRTVS EXERCITVS hasonló Cohen 112-éhez, de bal lábát nem teszi sisakra	1	

*) 1 darab Kaemeternél.

darab

**XVI. MARCIA OTACILIA
SEVERA.**
(244—249.)
(PHILIPPI I.)

1. CONCORDIA AVGG. (3)	2
2. " (7)	4
3. " (6)	1
4. IVNO CONSERVAT (9)	4
5. PIETAS AVGVSTAE. (20)	1

XVII. PHILIPPVS FILIVS.

1. LIBERALITAS AVGG III (12)	2
2. PRINCIPI IVVENT (30)	5
3. " (33)	2
4. " (34)	2
5. " ROMAE AETER- NAE Coh. nincs	1

XVIII. TRAIANVS DECIVS.
(249—251)

1. ABVNDANTIA AVG; balra fordulva a bőség szarvát kiönti, több veret	4
2. ADVENTVS AVG. jobbra nyargaló császár (4)	3
3. DACIA (10)	1
3 a. DACIA (11)	2
4. DACIA FELIX (17)	1
5. GENIUS EXERC ILLVRICIANI (24) többféle veret	7
6. GEN ILLYRICI (31)	5
7. PANNONIAE (39)	6
8. VBERITAS AVG. (48)	3
9. VICTORIA AVG. (51)	2

**XIX. HERENNIA E'TRV-
SCILLA.**

1. FECVNDITAS AVG. (4)	1
hibás veret	1
2. IVNO REGINA (7)	1
3. PVDICITIA AVG (10)	7
4. " (12)	10

XX. HERENNIVS ETRVSCVS
(249—251).

1. PIETAS AVGVSTORVM (11)	2
2. PIETAS AVGG. (10)	1
3. PRINCIPI IVVENTVTIS (13)	2

4. " (15)	1
5. SPES PVBLICA (23)	1

XXI. HOSTILIANVS.
(249—252)

1. MAR PROP (8)	1
2. PRINCIPI IVVENTVTIS (20)	1
3. PVDICITIA (24) a fő alatt pont.	1
4. SECVRITAS AVGG. (34)	1

XXII. TREBONIANVS GALLVS.
(251—254)

1. ANNONA AVGG, Annona jobb-jában evezőt tartván balra néz.	1
2. FELICITAS PVBLICA, jobb-jában caduceus, bban bőségszarv.	1
3. IVNO MARTIALIS, ülve jobbra néz, jobb-jában olló, bb. jogar, többféle veret.	14
4. LIBERTAS PVBLICA, jb. szabadság süveg, bb. jogar; többféle veret.	8
5. LIBERTAS AVGG. (33)	1
6. PAX AETERNA, jb. olajág, bb. haránt jogart tart, többf. veret.	8
7. PAX AVGVVS u. o. S C, a szelvényben nincsen pont.	1
8. SC nélkül, a szelvényben négy pont.	1
9. PIETAS AVGG (48)	8
10. " balra *-gal,	3
11. " csillag nélkül	2
12. SALVS AVGG. (65)	1
13. VICTORIA AVG; IV	1

XXIII. VOLVSIANVS.
(251—254)

1. AEQVITAS AVGG (5)	2
2. CONCORDIA AVGG (13)	1
3. " (14)	3
4. " * (14)	1
5. FELICITAS PVBL. (17)	6
6. LIBERTAS PVBLICA (32)	1
7. PAX AVGG (39)	2
8. PIETAS AVGG (48)	2
9. SALVS AVGG (69)	1
10. VIRTVS AVGG (78)	2
11. " * (79)	1
12. " (80)	6

Az egyes császárokat tekintve van		féle	darab
1. Septimius Severustól	.	13	15
2. Julia Domnától	.	9	11
3. M. Aurelius Antoninus (Caracalla)-tól	.	21	21
4. Fulvia Plautillától	.	1	1
5. Septimius Geta-tól	.	2	3
6. M. Aurelius Antoninus (Elagabalus)-tól	.	27	45
7. Julia Paulától	.	1	1
8. Julia Maesától	.	5	9
9. Julia Soaemiastól	.	2	4
10. Severus Alexandertől	.	40	60
11. Barbia Orbianától	.	1	2
12. Julia Mamaeatól	.	6	7
13. Maximinustól	.	5	7
14. Gordianus III.-tól	.	61	227
15. Philippus Pater-től	.	33	87
16. Marcia Otacilia-tól	.	5	12
17. Philippus filius-től	.	5	12
18. Traianus Decius-tól	.	9	34
19. Herennia Etruscilla-tól	.	4	20
20. Herennius Etruscus-tól	.	5	7
21. Hostilianus-tól	.	4	4
22. Trebonianus Gallustól	.	13	51
23. Volusianus-tól	.	12	28
Összesen		284 féle és	668

darab.

Ezek közt sok érem van, mely a *ritkébbak* közé számítandó és néha a nagyobb gyűjtemények lajstromaiban, némelyik pedig, mint a Septim. Severus 12. számu, egyik rendelkezésemre álló munkában sem található. — Ha tehát pénzbeli értékét vesszük tekintetbe, nem egyet találunk, mely Cohen becslése szerint 10—20 francot ér; Geta (2 alatti) NOBILITAS feliratú darabja csak mint Quinár jön elő Cohenben, holt Welzelnél szintén a R-kák közt fordul elő.

Nevezetes, hogy e leletben III. Gordian érmei a leletnek majdnem felét teszik, a XXIII itten képviselt személy kormányzási ideje 193-tól Krisztus után 254-ig terjed.

A hivatalos vizsgálatból kiderült, hogy a lelet eredetileg

746 darabból állott, s így csak 668 darab jutván Egger úrhoz 4 fontnyi súlylyal, már ebből is kitűnik, hogy 78 darab az eladás előtt eltűnt és a lelet helyén, valamint egymásnál Buda-Pesten lappang. mint p. Kaemeter úrnál egy IVL. PHILIPVS)(ADVENTVS AVGG-mal.

Legyen szabad remélenünk, hogy pesti aranyműveseink és ékszerárosaink, kikhez efféle leletek természetesen legtöbbször vitetnek, a tudomány tekintetéből szívesek lesznek Egger úr példáját követni, kinek talán nem volt kárára, hogy e gazdag leletet átkutatván, uralkodók szerint rendeztem és egy-szersmind a burítékot jegyzeteimmel elláttam.

Rómer.

Jelentés az erdélyi muzeum régiség- és éremtáráról 1868-ra.

Tisztelt közgyűlés!

Régiség- és éremtárunk, a melyet már a múlt évben előterjesztett jelentésem szerint is tekintélyes gyűjteménynek lehetett mondani, a lefolyt évben ismét örvendetesen gyarapodott, és e gyarapodást az e gyűjtemény iránt kitűnő érdekekkel viseltető egynehány hazánkfia lankadatlan buzgalmán kívül különösen némely szerencsés körülmény egybetalálkozásának lehet leginkább köszönni, a mely e gyűjtemény gyarapításának különösen kedvezett.

E körülmények közül különösen ki kell emelnem legelőbb azt, hogy a cs. k. kereskedelmi miniszterium megbízása folytán nekem magamnak a múlt év tavaszán alkalmam nyílt Párisba mehetni, és ez útamból éremtárunk számára egy kevés számú bár, de felette érdekes darabokból álló kis sorozatot szerezni az ókor érmeiből, a melyeknek oly kevés képviselője volt gyűjteményünkben. A második kedvező alkalmat gyűjteményünk gyarapítására nyújtották a Portuson a vasúti földmunkálatok kivitelében végrehajtott ásatások. Harmadik helyen egész elismeréssel kell említmem Hermann Otto muz.

conservator buzgalmát, a ki egy magánérdekben tett útazásából régiségtárunk számára számos és érdekes darabokat hozott magával.

E körülménynek köszönhetjük, hogy régiségtárunk, a mely a tavalyi közgyűlés idején 1895 darabból állott, a lefolyt évben 276 darabbal szaporodott, és e szerint jelenleg 2171 darabot számlál. Az ujonnan begyűlt tárgyak közt mint különösen érdekesek és becsesek tűnnek fel a következők:

1867. februáriusban gr. Schweinitz Gyuláné gr. Nemes Ilona ő ngától kaptunk egy barbar cserép-urnát, a melyet Kornezczelen a víz mosott volt ki egy hegyoldalból. Ez edény tökélyesen ép és kitűnik rendkívüli nagyságával, a melyről lehet fogalmat szerezni, ha megmondom, hogy 74 kupa gabona fért bele.

Májusban b. Szentkereszti Karolina adományából kaptunk 7 darab régi fejérműt kitűnő szép himzésekkel és egy remekül zománczozott régi zsebórát; ugyane hónapban Hege-dűs Lajos úr adományából egy bronzból öntött kis vadkant, a melyet a gerendi szőlők felett találtak.

Junius hava hozott gr. Bethlen Gáborné, gr. Bethlen Klára ő ngától egy gyönyörű kis bronz bikát, a melyet Kolozsvártt találtak volt a piaci templom tornya számára ásott fundamentomban; Haynald Lajos kalocsai érsek ő nmltségától az ő erdélyi püspöki nagy pecsétjét aczélba metszve és Kolozsi Antal szil.-somlyói plébánostól egy régi nemez-süveget, a melyet az ottani róm. kath. templom alatt levő egyik sírban találtak.

Julius havában gyűlt Borbély Antal és neje adományából egy felette becses ereklye, t. i. a 69-dik honvédtábornok zászlója szalagjaival együtt, Lőrinczi Józseftől az erdélyi főhadvezérség hivatalos pecsétje 1849-ből, Zatureczky Károly kapitány úrtól egy Baróthon talált antik arany gyűrű egy szép intaglióval, és a mi mindezeknél még becsesebb, dr. Kmetty Páltól kaptuk Bem altábornagynak történelmivé vált híres lovagló-ostorát.

Szeptemberben nemes Udvarhelyszék tisztsége betette muzeumunkba az udvarhelyszéki felkelő nemesség lovassági zász-

laját 1809-ből, az 1745-ből származó eredeti rúddal együtt; Móné József úr pedig adott egy gyönyörű aczélvértet és egy igen szép régi tornasisakot.

Októberben gyűltek be a Portuson talált római régiségek, a melyek közül különösen kiemelendők azok az edények, a melyeket Pesina Ferencz mérnök úr adott, ugyane hónapban jöttek azok a többnyire őskori edények és szerszámok, a melyeket Hermann Otto részint Diós-Győrről, részint Ercsényből dr. Tauscher Gyulától hozott.

Novemberben gr. Mikó Imre ő nmltsága egy oly adományyal gyarapította gyűjteményünket, a melyet mint valódi unicumot méltán mondhatunk régiségtárunk egyik legkitünőbb gyöngyének. Ez a magyar álladalom eredeti nagy pecsétje 1849-ből ezüstbe vésve. Ugyane hónapban régészetünk ismert buzgó ápolója Torma Károly egy egész küldeménynyel járult gyűjteményünk gyarapításához, a melyből mint különösen érdekeseket ki kell emelnem egy csinos cameoval díszített arany ékszettöredéket Alsó-Ilosváról és egynehány középkori fegyver- és eszköztöredéket Radnáról.

Nem tehetem, hogy most fel ne említsek egy felette becses régiséget, a mely a portusi leletekből a kir. főkormányshéz útján egyelőre csak letéteményképpen jutott gyűjteményünkbe. Ez egy 24 $\frac{1}{2}$ latot nyomó ókori ezüst csésze, a mely kívülről remek domborműben kivésott és részben aranyozott oly idomokkal és jelvényekkel van díszítve, a melyek a halászatra vonatkoznak. E csésze is méltán mondható gyűjteményünk egyik legfényesebb díszének.

Ennyi legyen elég régiségtárunk gyarapodásának rövid vázolására. Csak azt jegyzem még meg, hogy ha már tavaly kinyilatkoztattam, hogy régiségtárunk szekrényeiben a tárgyak a szó szoros értelmében egymás hátán állanak, ma kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy már valósággal nem férünk a rendelkezésre álló helyiségben, és annak vagyunk kitéve, hogy ha nem tudunk tágasabb helyiségre szert tenni, maholnap be kell zárunk a gyűjteményt a közönség elől, mert lehetetlen lesz a tárgyakat úgy elhelyeztetni, hogy köztök még járni is lehessen.

Éremtárunkra nézve a következő adatokkal szolgálhatok:

A mai napig gyűlt be az intézetünk keletkezése óta 293 arany, 12,625 ezüst, 6,062 réz és 532 más anyagokból készült pénz és pénzjegy.

Ebből ment ki a gyűjteményből részint cserébe, részint anyagul eladás útján 13 arany, 4,201 ezüst, 3,396 réz és 92 más anyagból készült pénz és pénzjegy; e szerint van jelenleg a gyűjteményben 280 arany, 8,424 ezüst, 4,666 réz és 437 más anyagból álló pénz és pénzjegy, a melyek felosztását a gyűjtemény egyes osztályaira az ide letett leltárak részletesen kimutatják.

A mult évi gyarapodás legnevezetesebb tételei 18 ezüst és 52 réz ó-görög pénz, a melyeket magam kiválogatva Rollin gyűjteményéből részint cserében, részint készpénzért vásárolva Párisból hoztam; 13 arany, 79 ezüst és 5 réz többnyire igen érdekes hazai pénz, a melyeket az igazgató választmány itt-hon becserélt és vásárolt, és különösen a portusi lelet, a mely a róla felvett és itt látható összeírás szerint 612 db. ó-kori ezüst pénzből állott, a melyek 374 különböző veretet mutatnak, ezek közt 225 olyat, a mely a mi gyűjteményünkben nem volt meg, 53-at pedig olyat, a mely általában véve még ismeretlen.

Ha még megemlítem, hogy az utolsó téli hónapokban begyűlt darabok meghatározva és összeírva vannak, csak nincsenek még a gyűjteménybe sorozva, elmondtam mindent, a mit éremtárunkról mondanom kell.

Az Eszterházy-féle külön tartott éremgyűjtemény 1 darab ezüst pénzzel szaporodott s e szerint már most 3,779 dbot számlál.

Az utóbbi időben a régiség- és éremtárt illetőleg nehéz aggodalom szállotta volt meg az igazgató választmányt. Ugyanis állítólag a lefolyt tél egyik éjszakáján rablási kísérlet történt volna a muzeum épülete körül. Hogy tehát legalább téltre jobban biztosítva legyen e becses gyűjtemény, határozottatott, hogy a becsesebb része kellően bepakolva jövőre minden télen szállíttassék be egy a város belsejében szerzendő biztos helyiségbe. Ám, ez évenkénti kétszeri szállítás alkalmatlanságán kívül ezzel még az a baj is járt volna, hogy a gyűjtemény egész télen

át hozzáférhetetlenné vált volna. E bajon az által volna segítve, ha oly helyiségre lehetne szert tenni, a hol aztán a gyűjtemény állandóan meg is maradhatna. Erre nézve a kir. fő-kormánysház felajánlott egy kellően biztosított helyiséget a maga épületében, csak hogy nem lehet még tudni, elég tágas-e a gyűjtemény állandó elhelyezésére. Minden esetre nem tekintve azt az alkalmatlanságot, hogy ez által muzeumunk épen három helyre lesz szét szórva, a kir. fő-kormánysház ez ajánlata őszinte mély köszönetre kötelezi az együletet, a melynek ily helyiség nyérése kétszeres nyereség.

Mint nevezetes mozzanatot fel kell még említenem, hogy a lefolyt évben a választmány egy e végre kiküldött, külön bizottság által az összes éremtárt a leltárak szerint valósággal számba vette. A számba vevő bizottság 1867 augusztus 5-én kelt jelentése elismerőleg nyilatkozott a gyűjtemény állapotáról és azt jelentette, hogy a gyűjtemény létszámát és elrendezését a leltárakkal tökélyesen egyezőnek találta.

Hogy a kiküldött hasonló bizottságok jövőre is csak elismerő és megnyugtató jelentéseket tehessenek a kezelésemre bízott gyűjtemény állapotáról, ezután is mint eddig állandó törekvésem lesz.

Finály.

A művészi élet Bécsben 1868-ban.

Ezen cím alatt közöl a cs. műipari muzeum közleményei 46. számában *Eitelberger* tanár, kinek ha *nem egyedül*, de bizonyosan *leginkább* köszönheti a birodalom nyugati fele műipari eredménydús lendületét, egy visszapillantást, melyhez ha valami hasonlót akarnánk megkísérteni, szégyenletünkben alkalmasint elnémulnánk.

Alapelvül tekinthető az, hogy a művészet haladása csak *lassu de állandó* legyen, a művészet nem szeleskedik, nem kockáztathat, mert törekvései nem üzletek, intézetei nem tőzsdék. Ilyen uton halad Ausztriában az *építészet* nyilvános intézeteiben, főleg újabb templomaiban. E tekintetben *Schmidt*

Frigyes tanár önálló, és eredeti feloldásai által a góth stylben feltűnést okoz. Angliában ezen styl a házak építésére is kihasználott, melyek pedig a kényelem előképeiül tekintetnek; de erről nálunk, mióta a házépítés csak pénzsajtolásra a tőzsdék kiváltságává lett, és csak nagyszerű, palota-forma házak épülnek, a kényelem és az egészségi szempont egészen háttérbe szorultak.

Még sokkal szomorúabban áll a dolog a házak diszítéseiével. A miben előbb oly kevés történt, ott most a cifraság az alakot egészen előli, eltemeti, és a mint a műipari czikkek készítői ma rendesen a legesztelenebb dolgokat teremtik, úgy a házak felpiperezésében a vállkövek, táмок és oszlopok, hogy legkiméletesben mondjuk, a legsajátságosb módon alkalmaztatnak. Oszlopaink néha oly alakban jelennek meg, melyek minden építészeti logikát arczul csapnak. És ezen fogalomzavar minek az eredménye? bizonyára nem másnak, mint amaz elvhiánynak, mely az építészeti alaktan előadásaiban iskoláinkban uralkodik.

Vannak azonban dicsérendő kivételek. Az osztrák muzeum *Ferstel* terve szerint a renaissance remekjeihez lesz sorozandó. Szép építmények a vegytani laboratorium, a zenedei iskola, a művészek háza, a fogadmányi templom, a *Schwartzenberg*-tér palotái. A *rossau* laktanya, kicsided toronykáival komoly céljainak kevesebbé felel meg és a terracották túlságos használata emlékszerű építménynél épen ki nem menthető.

A festők közt *Markart*, *Piloty* tanítványa kezd feltűnni, míg a szobrászatban *Kundtmann*nál különbet nem tudunk felmutatni, a rajzolás pedig szokott nyomában halad. A rézmet-szők közt *Jacoby Klaus*ot művelé ki, míg legújabbán *Dobynkat* mellé vevé, hogy mesterré avassa. Itthon szegény csak rajzolásból élhetett, nincs is reményünk, hogy birhassuk, mert a művészetben a legolcsóbbat szoktuk keresni.

A fametszésben és színnyomatokban örvendetes haladás mutatkozik. És a műipar egyes ágaiban p. o. zománczozásokban, főleg *Kosch* egész átváltozást idéz elő. A színes téglák mint templomdísz csakhamar kedvesen fogadtatnak. A rituskészítésben *Baudissin* grófné Ausztriában első helyen áll.

De akármennyire törekszik az osztrák műipar magát a

szinvonalon fentartani, sőt ezen túl is emelkedni, a külföld mindent elkövet, hogy saját határai közé szorítsa.

A műgyűjtemények közt a császári puska- és nyeregkamara czélszerűleg lett felállítva; a műipari iskola kezdődött és számlált 59 tanulót, köztük 8 nőt. Ez első esztendőben elég, mert majdnem bécsiekből állnak a növendékek, meggyökerezvén majd képviselve lesznek a koronaországok is.

Kivánjuk ezen iskola lelkes alapítója- és igazgatójának, hogy számos évi fáradozásának minél több, minél érettebb, minél kedvesebb gyümölcseit érhesse!

I r o d a l o m.

(*Gyárfás István*) fáradhatlan régiség-búvárunk a „*Századok*“-ban III. 305. l. *Őskori maradványok a Duna-Tisza-közön* egy igen érdekes cikkben többféle ásatás eredményét mutatja be az olvasó közönségnek, mely már csak azért is figyelemre méltó, mert eddig ismeretlen lelhelyekről hoz hiteles tudósítást.

Mult számunkban közlött levelében a talált őskori cserepek kiállíttatását sürgeti, és ennek legalább a lesz az igazi haszna, hogy nemcsak országunk egyik részében, hanem az egész országban, sőt talán a külföldön talált efféle cserepeken is általános jelleget fogunk észrevenni.

Kora gondolat még az, hogy ezekből történelmi rendszereket alkossunk, és a sok összekevert anyagból valami szabályokat kipuhatoljunk; ahhoz a legélénkebb kritikának még századai lesznek szükségesek. Hazánk *duna-tisza-közi* területe századokon át a népvándorlási hullámmzásnak összecsapó pontja volt; nem is tudjuk mily nemzetek, és meddig lakták, vagy mikor vonultak e pusztákon keresztül, és már egyes töredékekből akarnánk valami biztosat kitalálni? Nekem ezen vállalat, bármily merész, bármily honfias, bármily nagyszerűnek látszassék, olyannak tűnik fel, mintha például baráti, vagy baranyai, vagy jász-kunkerületi, vagy talán csallóközi gazdának búzáját, kukoricáját egy zsákban összekeverném, s aztán

azt kérdezném, melyik A-é, B-é vagy C- és D-é? Tagadhatatlan, hogy volt egy időszaka az ősi műveltségnek, mely oly általános volt, mint a mai európai civilizatio, minden nemzeti jellem nélkül csak a szükséget pótlá, csak a kevés igényt elégité ki. S'innen van, hogy némely cserép, kő, vagy bronz műveket egyenlő formában találunk északtól délig és nyugattól keletig. Sohasem jutott azon embereknek eszébe, hogy valamikor e csekély töredékek történelmi sarkpontokul fognak szolgálni. Hogy a tudomány számos év és ernyedetlen kutatás után oda jövend remélhető, de addig még sok theoriát kell *majd* *ujakkal felcserélni*.

Ily munkához gyűjt anyagot *Gyárfás* barátunk is, és azért köszönet a vidéken dolgozó társunk egyik legbuzgóbbjának.

Leletjei másokkal összefűzve fölötte érdekesekké válnak, a fülbevalók, a kék gyöngyszemek, a malomkövek stb. majd mind induló pontokul szolgálандnak.

A dombok hun-scythasága nagyon kérdésessé lett, mióta ilyenek mindenütt találtatnak, hol tudtunkkal ezen nemzet soha meg nem fordult, úgy hogy már lassankint a *Hünengraeber* ezen értelmezésével felhagynak.

A köveknek oly vidékre való hurczolása, hol hasonló kő nem nem létezik, csak azért, hogy a halottat vele megtisztelje, előttem egészen új eszme, és ha bebizonyulna, igen sajátságos volta miatt, valamit nyomhatna épen azért, mivel nagyon sok halomban semmi kőre nem akadunk.

A *Charonpénz* nem mindig biztos jelvénye a római temetkezésnek; én 50—60 sírban alig tudtam legnagyobb figyelemmel egy-két helyen ilyent találni, de a cserepek vastagsága és durvasága sem mindig jellemez népeket és korszakokat. Tessék csak Pestre feljönni, mutatok római finom edények közt talált durva vastag bögréket, melyeket egyebütt magánosan találván, valódi *palaeolith*-korszakuaknak állítottam volna. Vegyük csak például a mai cserepészetet; nem fekszik-e számtalanszor a drága porcellán töredék mellett szemétdombjainkon a legdurvább agyagedény maradéka, és mind a kettő egy évben készült.

Szépek voltak e theoriák kezdetben, de lassankint majd

itt is ott is fognak valamit engedni, míg a valódiság magvát kitaláljuk.

Ha *Gyárfás* barátunk jeles cikkének, mint szerényen mondja, a *figyelem-gerjesztés* volt célja, kérjük, hogy ily figyelem-gerjesztésekkel minél többször köszöntsön be szaklapjainknál.

(A *Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Baudenkmale*) XIV. év július—augusztusi füzetei több cikket hoznak, melyek minket közelebbről érdekelnek. Ugyanis legelől áll *Schulcz Ferencz* építész cikkének folytatása: *Studien über Befestigungsbauten des Mittelalters*. Első cikke a svájci erődítményeket tárgyalá, ez Németországnak ebbeli építményeivel foglalkozik, és például mind általa több évi műutázása alatt rajzolt tárgyakat hoz. A cikk igen világosan és érdekesen van írva. Schulcz úr ígéretét bírjuk, hogy legújabbban Erdélyben tett műutazása alatt gyűjtött fölötté érdekes albumából az erődítményi építésekől többet fog közleményeinkben nyilvánítani. Ezeket *Storno* Ferencz rajzaival bővítve, ezen, nálunk majd parlagon heverő mezőn igen kedves kezdeményekül vesszük. 2-dik helyen áll dr. Kenner *római katonai elbocsátványi réztábla* érdekes magyarázata. A tábla Kustendjében találtatván, a cs. muzeumba került. Itt Galeo Tettienus Petronianus és M. Fulvius Gillus először fordulnak elő, és valószínűleg a 76. évnek Kr. u. második felében csak *suffectusok* voltak. — LXVI. l. az esztergomi kincstárban létező apostoli kereszt van ismertetve és egy fametszvénynyel illusztrálva. — LXX. l. *Magyarország czímereiről* beszél dr. Ernst egy cikkben, melynek címe: *Über die Regeneration der Heraldik . . .* ezt mondván: *A magyarok czímerei könnyen megismerhetők*. A patriarkai kereszt, kardos karok, kardra fűzött és vérző török fejek, várak; az állatok közt az oroszlánok, nyállal átvert szarvasok, és az olajágot hordó galambok minden lehetséges változatokban fordulnak elő. A magyarok a paizs-képek igen csekély körére szorítkoztak; találunk sok családot, melyek ugyanazon czímerrel élnek, bár mint a lengyeleknél törvényszerűleg össze nem tartoznak. — LXXII. lapon *Lippert* írja le a borsösnyi ősrégi templomot, ennek oszlopfejeinek néhány rajzát mellékelve azt állítja becses cikke végén, hogy herczeg-

primás ő főmagassága e templomot helyre fogja állíttatni, mire már az előmunkálatok is megtétnének. A művezető természetesen a primatialis építész Lippert József hazánkfia maga lesz; ki mind ebben, mind egyéb műemlékeinken szakavatottságát fényesen bebizonyítja.

Ujabb leletek.

(Abauj- és zemplénmegyeiek.)

(*Szücs Lajos*) megyaszói (Abauj m.) ref. tanító úr bir egy 9'''-nyi átmérőjű, két végén 4'''-ig sima, közepe felé vastagodó rovátkás arany gyűrűvel, mely a *Szarvasszón* (Mármaros m.) találtakhoz tökéletesen hasonlít. Ezen halványsárgás karika, vagy láncszem (l. „Műrégészeti Kalauz“ I. 66. ábra) mely $\frac{5}{8}$ aranyat nyom, találtatott a *zubogó* nevű nyomáson, a tulajdonos földjén. Benn pedig a faluban háza előtt egyéb tallérokkal és aranyokkal napfényre jött egy Rudolf-féle tallér 1604-ből, melyen a b. szűz és M. ország kettőskeresztje látszik az előlap írása közt, de a verdének csak **B** betűje, miért is vagy **K** (Körmöcz) vagy **N-B** azaz Nagy-Bányán veretett.

(*A dobszai régiségeknek*), mennyire csak hallomásból ismerjük, egy külön lapot kellene szentelnünk. Mintegy 50 év előtt az egyik halom teteje körül találtak 8 darab újjnyi vastagságú *arany-láncszemet* egy horoggal; a kis halom mellett pedig egy *arany-gyűrűt*, mely sima és egészen papírvnyi vastagságú, teriméje két ökölnyi volt. Mellette akadtak egy sárga rezű kardra, szügyellő karikára, két kengyelvasra és egy ember-vázra. Mily érdekes lenne ezen lelet tüzetes leírása! Ugyanott *Bárczi* uraság tagján sánczolás alkalmával több vázra akadtak, melyek *mindegyike fejénél egy-egy csupor* állott. Mily sajnós, hogy ezen esetben, mely a többitől annyira elüt, mert a kegyeleti mellékletek többnyire a lábaknál hevernek, sem a hullák irányát, sem egyéb körülményt nem ismerünk! Nem is gondolják vidéki ügyfeleink, mily befolyással bir tudományunkra ilyen adatokról rendesen készült jegyzések sorozata. Mind ezek az egyes betűk és jelek, melyekből valamikor hazánk földjének történetét fogják készíteni.

(A *dobszai* (abaujm.) *halmok*) várhegye és partjai a hírneves *magyaradi* (Barsm.) lelhelylyel kezdenek vetélkedni. Itt minden lépten nyomon akadnak őrlő kövekre,*) konyha-hulladékokra s ezek közt szarvasmarha, bölény s antilope, gyöngyike stb. maradványokra. *Szilágyi Ferencz* dobszai birtokos úr szivességének köszönhetünk két kő-balta töredéket, agyagkúpot, (súly- vagy tűzpadi szer?) agyagcsuprocskát, agyagkarikát, rhinoceros fogat, s többféle, bordákból készült vésű alaku szert. A sok vastag és különböző czifrázatu cserepeknek nincsen száma. A többi közt említendő egy csinos, vastag karperecz és egy gyűrű, mely a „Műrégészeti Kalauz“ I. 63. ábra alatti aranyláncz szeméhez egészen hasonló, csak hogy bronzból való. Dr. *Óváry Endre* és *Hampel József* urak alig időztek e nevezetes helyen, már is számos eddig ismeretlen czifrázatu cserepet, kovadarabot, agancs-kalapácsot, állatmaradványt találtak. Legyen szabad remélenünk, hogy ezen nevezetes lelhelynek szorgalmas és értelmes kikutatása egyik főfeladata leend az abaujmegyei régészet-kedvelőknek. Egy-két négyszög ölnyi térnek tudományos kiaknázása alapját teendi egy csinos vidéki muzeumnak, melynek szaporítására az egész megye szívesen hozzájáruland.

(*Bodókö-Váraljáról*) közli velem *Mester Antal* *abauj-szántói* mérnök úr hogy ottan négy darab 11 aranyat nyomó lánczszemet és egy kapcsot találtak. Ezek gróf *Péchy Manó* főispán birtokába kerültek. Egyebet meg nem tudhattam, mint, hogy az arany némi ezüsttel volt vegyítve. Kár, hogy ezen becses leletnek sem alakját, sem korát nem ismerjük.

(*Szikszón, Abauj m.*) 1869. aug. 1-én. egy lábbeli kaptafa alaku csont-csákányt talált *Hudacskó György*, és azt dr. *Katona Géza*, megyei főorvos úr közbenjárása folytán, a m. n. muzeumnak ajándékozta. E sajátságos eszköznek törött állapotbani hossza 16 cent.; talpánál való szélessége 4 c., magassága 7 cent. A foka letört és a lyuk, melyen át a nyele eresztetett, 24 mm-nyi. A fúrásból kitűnik, hogy valami bronz- vagy vas-hengeralaku fúróval volt átlyukasztva. Nevezetesnek tartom,

*) Hallom, hogy *Komlósán* (Abauj m.) a sóórlésre még mai nap is használnak andesit-trachytból lapos köveket. A felső, mozgatott, mindig kisebb. Valóban évezredek szerszámnak megállapodása ez honunkban, melyet a kényelmesb sódaráló nem volt képes jogából kivetkőztetni.

hogy alább, nézetem szerint egy új fúrás kísérletre megvan a kezdemény, mely ámbár nem egészen egyenlő és egymagasságu, mégis mindkét oldalról a csont reczés, a fúróval könnyebben áthatolható részeig terjed. A csont külső, kemény rétegének kivölgyelésére egy igen éles, kissé ívezetes 15 mm-nyi élű vésűt használhattak. Mindenesetre igen nevezetes gazdagítása *csontszerszám-gyűjteményünknek*.

(*Prépost* nevű kis községben), Abaujban, *Hernád-Kércs* mellett *Petró György* sárga-föld ásása alkalmával egy valószínűleg női csontvázat talált, melynek koponyájánál egy sárga-réz fülbevaló volt, azonkívül még egy sárga-réz gyűrűt és egy fehérszínű vastagabbat is lelt, melynek felső és alsó karimáján köröskörül bevágott sugárnemű vonások látszanak. Voltak e helyen cserépedények is, de azokat a találó, mint nálunk szokás összetörte.

(*Lacsny Vincze*) hernád-kércsi esperes úr a m. n. muzeumnak egy szép szíronyú bronz huzaltekercscsel kedveskedett, mely néhány év előtt több darabbal együtt a sz.-istván-baksai szőlőben találtatott. Nevezetesnek tartjuk, hogy ezen csinos darabon előforduló háromszögű — egy oldallal egyenközű vonalakkal díszített — cifrázat, valamint az élen látható vonalkák a *Mármarosban* lelt aranylapok ékesítéseivel tökéletesen ugyanazok, s így ugyanegy művészeti korszakot és izlést árulnak el.

(*Nt. Lengyel József*) abauj-szántói plébános úr szíves közbenjárása folytán kapott a m. n. muzeum *barbar ékszer-gyűjteménye* két darab lánczszemet, melyet a *dentalium* nemhez kell soroznom. E leletnek rövid története ez: *Mádon* (Zemplén m.) egy a temetőhez közel lakó gazda ásván mintegy 13 darab urnát talált, és az ásatást folytatván, egy *ülöfélben* levő emberi vázra akadt, melynek nyakán és mellén át (bandelierképen) egy szalag nyúlt és csokorban végződött. Az alsó elefánt-agyar alaku gyöngyök elporlottak, a többi *Szemere Miklós* költőnk birtokába jutott és *latkóczy* muzeumának egyik díszét teszi. Bár kaphatnók ezen, mint hallám, igen érdekes darabokat tartalmazó gyűjteménynek rövid leírását, mely főleg lelhelyi szempontból nagy fontossággal bírhat.

(*A megyaszai* (Zemplén m.) *alsó bányában*) találtak 1842 körül mintegy három itcze ezüst érmet; nem tudjuk, vajjon

mind római bélyegű volt-e, de egyen, mely *Szücs Lajos* úr birtokában van, ezt olvassuk: IMP VESPASIANVS AVG, j. n. fő)(PON MAXTR kopott volta miatt nem olvasható; egy karszékben ülő hosszú ruhás alak jobbját előre nyújtja. E leletből sok darab került Nagy-Kinisre *Nagy Miklós* úrhoz; nagy köszönettel vennők, ha legalább meghatározás végett a még fennlevő darabokat láthatnók, mert a Felső-Magyarországon előforduló görög vagy római érmek az őskor kereskedelmi viszonyaira nem csekély fényt vetnek.

(A *Victoria* téglavetőn Ó-Budán) egy római sírban két egyszerű arany sodronyból készült függőt találtak. Jó kezekben vannak ezen függők és alkalmasint idővel valamelyik közintézetünkbe fognak kerülni.

(*Leyenthal Henrik*) építész úr, a következő ó-budai leletről értesít: Az első ó-budai részvényes téglagyár víz hiányában levén julius elején, közvetlenül a nagy kémény alatt, ettől 13, s az országúttól 2°-nyi távolban *kut-aknát* kezdtünk ásni. 2°-nyire ásván, mészkőrétegre akadtunk s 4'-bal mélyebben két római sírra, azokhoz hasonlókra, melyeket már előbb a kürtő alapjának kiásásakor találtak. (Egyszerű sírok, római téglákból építve, minden ragasz nélkül.) A lapok egyikén, következő töredékes fölirat áll: APVALENTINIT — Különben a lelt sírokon semmi említésre méltó nincs. Tovább folytatván az ásást, úgy tapasztalám, hogy nem termés agyagra bukkantam, mint a kémény alapjánál, hanem mintegy 10'-nyi iszapolt sárga agyagra. Miután 4°-nyire jutottunk az út alatt, ez agyag hirtelen homokossá vált, azután pedig súlyos folyóhomokba ment át. E rétegek 1° magasak lehettek. Erre főveny- s agyag-keverék következett, a nedvességtől egészen folyékony, s ezen állományban egy *hordóra* találtunk. A hordó annyira pusztulásnak indult volt már, hogy csak töredékeket tudtam lefejtetni, azonban a dongákra, számszerint 4-re ráismertem. Egy donga-darab, melyet magammal vittem, nyilván mutatá, hogy vörös-fenyőfából készült. 6''-nyire peremén alul egy világosabb szalag volt látható. Nagyságra a hordó, mintegy 8 akós lehetett. Azonnal utasítottam a munkásokat, hogy

a hordó körül gondosan távolítsák el a fővenyt, földhívásomnak azonban nem lehetett eredménye, miután a talaj 2 óra múlva megindult s éjen át magától beomlott. Hogyan került ide e hordó, csak úgy tudom magyarázni, hogy e folyékony réteg mosta azt le.

(A magyar nemzeti muzeum) érdekes és becses régiségek birtokába jutott. Folyó 1869-dik évi márczius havában ugyan is a szatmármegyei király-daróczi ref. egyház kijavíttatása, részben újból építtetése alkalmával ismeretlen időben beszakadt és földdel töltött sírboltban, 6 $\frac{1}{2}$ lábnyi mélységben, egy nő-csont-váz találtatott. A csontváz fején zöld selyemszálból font arany boglárokkal s ezüst tűkkel ékes koszorú, a csontváz derekán aranyozott ezüst tagokból szerkesztett menteláncz — mely ásatáskor nyolcz darabra szakadt — és több sima gombu ezüst kapocs találtatott, és egy vörös kővel ékes gyűrűfej. Mind ezen tárgyakat a hazafiúi érzelmű király-daróczi ref. egyház-közönség tudós lelkésze, tisz. Csighy Ferencz úr indítványa folytán, a nmélt. vallás és közokt. miniszterium útján a m. n. muzeum régiségosztályába megőrzés végett áttétetni kérte, a hol közszemlére ki is tétettek. Tiszt. Csighy Ferencz lelkész úr, egy az egyház falában talált föliratos régi téglát is küldött, melynek hű másolatát ezenel közöljük, és a föliratra vonatkozó szakértők felvilágosító megjegyzéseiket szívesen fogadjuk és közlendjük. Az írás keretjének magassága 1" 3"', jelenlegi hossza a törésig 6".

✠ h o d o o a

(Balogh Lajos) úr Felső-Bükről, két igen régi aranyéremleletről tudósít. Az egyik római érem, melynek azonban tökélyesebb lenyomatát kérnök, miután a küldött rajzon nem lehet eligazodni. A másik papir vastagságu, monoru egyházi érem, egy úgynevezett Crux Sancti Patris Benedicti.

(Markovics Gusztáv) úr a minap kavics-gödröt nyitattott Felső-Bükön, s alig egy lábnyira igen erős ember-csontokat, főzőedényeket stb. találtak a munkások. A csontok és edények csatátéren elhullottaké lehetnek, talán a Bécs alól Szobieszký által visszaverettekéi. Szívesen vennők, ha beküldetnének, mert ezen nem eléggé pontos leírás után ítéletet nem mondhatunk; az edények egyes cserepei meglehetősen támpontul szolgálnának.

(*Domanyikon* Hontm.) a kenderföldeken gyakran 3'-nyi fazekakat találunk, de a nép többnyire összezúzza. E temetőben gyakran bronz tárgyak és égetett csontok fordulnak elő. Ezen tudósítást Keller Rezső úrnak köszönjük és e lelhelyet a hontmegyei régészeti egyesület figyelmébe ajánljuk.

(A „*Yere-Batan Serai*“-) vagy a konstantinápolyi föld alatti víz-palotára vonatkozólag írják, hogy e csodás épület melynek eredetét és célját eddigelé rejtélyes homály fődte, nem más, mint *Philoxenus* híres vízvezetéke, melyről *Codinus* György művében említést tesz, s mely a város számos vízfogóját kitűnő vízzel látta el. Ezen arkadok 336 márvány oszlopon nyugsznak, melyeknek korintheta oszlopfői téglákból épített, kör alakú íveket tartanak. Az oszlopfők gyönyörű faragványokkal díszítvők. E művet Nagy-Constantin kezdeményezte, midőn egy folyó mély ágyát beépítette; innét több mellékfolyosó ágazott szét, melyek különböző víztartókat láttak el. E minden irányban hajózható, de az éj sötétében s a halál csöndében lappangó arkadok földrengés folytán részben beomlottak, s épen több pillér beomlása vezetett e nagyszerű vízvezeték fölfödözésére. Vajjon a török fővárosnak több víztartója is nyer-e innét vizet, nem bizonyos, miután azokat a lakosok nyilatkozata szerint, az eső látja el vízzel, a mostani vízvezetékek pedig újabb művek. *I. Komnen Andronikus* császár a *Hydrales*-folyót, mely a szék-városba vezetett, forrásától kezdve akarta beépíteni. Utóda *Angyal Izsák* azonban szétdúlta a már kész épületeket, melyeket *Choniat* Nicetas a maga nemében legszebb építménynek nevezett.

E g y v e l e g.

(Köszönettel s örömmel jelezzük), hogy e lapok szerkesztője számára, ki több ausztriai és olasz muzeumot szándékszik meglátogatni és tanulmányozni, valamint, ha az idő engedi, *Dalmatia*, *Róma*, *Nápoly*, *Pompeji*, *Athene* műkincseit megsejmelni s a *sambuli Corvina*-maradványokat megvizsgálni — a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter s a közös külügyminiszter a szükséges ajánló leveleket minden osztrák-magyar missióhoz és kereskedelmi ügynökséghez haladéktalanul megadták.

(A m. nemzeti muzeum régiségtárát) folyó év augusztus havában 10,283 vendég látogatta; és pedig 1-én vasárnapon 832; 2-án hétfőn 656; 7-én hétfőn 706; 16-án hétfőn 892; 20-án sz. István napján 560; 21-én szombaton 2150; 22-én vasárnapon 2007; 23-án 1470; 31-én hétfőn 924. A többi napokon átlagosan 7—10 volt a látogató.

(Magyar tíz- és húsz krajczáraink) technikai kiállítása ellen ujságaink is felszólaltak, és valóban ha igaz, valamint általánosan el van ismerve azon elv, hogy valamely pénzverő nemzet műveltségi állapotának hőmérője a pénze, úgy természetes, hogy a mienkről nem valami fellelő fogalmak lesznek az utóvilágnak. A becsebb ércztartalmáról nem szólnak, itt csak a kiállításról lehet szó, mely, a veretnek sekély volta miatt, a forgalomban nem sokára sima lapocskákká fogja ledörzsölni. Szerencse, hogy a felírásokban nem találjuk a keleties ihletű rajongást, sem azon helyes írási hibákat, melyek a koronázási érmekeket bélyegzik, sem azon hybriditást, melyet a kétnyelvűség miatt a m. orvosok és természetvizsgálók pozsonyi ülésének emlékére vert érmen, és a József-nádor pesti emlékének találunk! Ideje volna már ily monumentalis emlékeknél is arra gondolni, hogy lesz idő, mely ilyenek fölött is pálcát tör!

(Tekintélyes éremgyűjtemény a XVII. században). Paúr Iván barátomtól közlést vettem, melyet érdekességénél fogva szükségesnek tartok ide iktatani. Gf. Draskovits-testvérek éremgyűjteményöket 15000 frtért eladták I. Leopoldnak. Afejedelem ezenkívül még egy 10,000 frtot érő uradalmat ígért nekik Horvátországban. Minthogy az ottani dombói uradalom, — mely a törökök pusztítása folytán csak 6,000 frtot ért — éppen megürült, ezt kéri egy, a gf. Széchenyiek levéltárában levő, de keltezés nélküli okmányban a királytól.

(Egy pompás miseöltöny) (casula) érkezett e napokban Egerbe, melyet Máriássy Gábor fölszentelt püspök s egri kanonok ömltsága 1,000 frtért szerzett meg a székes-egyház részére. E miseöltönyt Sothen bécsi bankár pápa ö szentsége aranymiséjére készíttette Kriehl és Schweiger híres selyemszövet és egyházi diszítvány gyárában Bécsben, azonban a kitűzött időre nem lévén befejezve, a megrendelő el nem fogadta. A casulát föltűnő egyszerűség és műizlés teszi kedvessé. Talaja valódi ezüst, arany szőlőlevelkékkel szegélyezve. Hátsó részén egy kereszt-alakban, gyönyörűen diszített góth templomablak ábrában a bold. szűz, karján az isteni gyermekkel van föltüntetve; két oldalán pedig egy-egy hódoló angyalalak térdel, a baloldali Gábor főangyal ábrázolván; egy ezüstszalagon „Salve Maria Mater Misericordiae“ szavak olvashatók aranyhimzéssel. A kereszt alsó részén a b. szűzéhez hasonló keretben sz. József van pompásan elétüntetve. Az alakoknál az arcz és kezek mindeütt a legszebb árnyalatokkal, selyemből művészileg hímezvők. Örvendünk, hogy az ódon szabású egyházi öltönyök iránt is kezd ébredni az érdekeltség.

(A petróssai aranylelet) 13 fényképes tábláján kívül, melyeket Odobesco Sándor úr a m. akademiának küldeni szíveskedett, s melyek a

leletnek összeségéről, valamint egyes részleteiről is kellőleg felvilágosítanak, küldött egy chromotypicus táblát is, mely az összevissza hajlott, köveitől megfosztott, de a beküldő eszméje szerint ismét helyreállított arany *collare*-ről helyes fogalmat kelthet. Ezen darab reánk nézve azért is nagybecsű, mert a m. n. muzeumban őrzött bronz *nyakvért* drágább, becsesebb változatának tekinthető. Hogy ennek alsó lapja egészen hasonlít, senki sem fogja tagadni, ez is, bár két helyen, mint amaz kinyitható és zárható, és az angol muzeumokban is bir rokonokkal.

Ha tekintélyekre kellene hivatkoznom, csak *Czartoryszky* László herceget kellene említenem, kinek az orosz koronákat vagy fővegeket eszébe juttatván, egy perczig sem kételkedett muzeumi darabunkat *hausse-col*-nak nevezni, míg az angol, párisi, mainzi muzeumok őrei velem egy értelemben vannak. Az eddig ismert leletek közt van egy *bronzkorona* halálfőn, ezt mindenki annak fogja elismerni; de a muzeumét csak akkor fogná annak tartani, ha ilyen módon a koponya tetején állana, mit csak arra hivatott szakférfiak állítása után fogadnék el, nem pedig azon pórok vallomása után, kik midőn a bronzdarabokat találták, kimondásuk horderejére bizonyosan nem gondoltak, sem a hulla és a lelet közti viszony megvizsgálására nagy gondot nem fordítottak.

(*Halljuk csak Hübner urat!*) A „Jahrbücher für Kunstwissenschaft“ Lipcse, 1869. II. I. 96. lapján *Hübner Gyula* panaszt emel *Michiels Alfréd* ellen, ki a „Histoire de la Peinture flamande“-ban az egész német nemzetet barbarnak nevezi, és csak *Holbeinnak* engedvén némi dicsőséget, *Dürer*-t úgy mellékesen emlegeti, őt „le maître hongrois“ (!)-nak nevezi. *Dürer*, úgymond *Hübner*, már neve szerint (*Dürer-Theurer-Dauerer*) határozottan német eredetű, nem is tekintvén, hogy Magyarország a XIII-dik században lényegesen germanizálva volt; így Pest városát majd kizárólag németek lakták, mi *Roger* szavaiból bizonyos, ki egyenesen nagy és német városnak nevezi. *Most*, úgymond, a magyarítás sajnosan halad! és Pest németisége mellett még többet felhóznán, ekép végzi okoskodását: Így a német *Dürer* családja Magyarországon élhetett, a nélkül, hogy Németországhoz való viszonyain tágitva volt volna, a mint több tagjai közt *Albert* is ismét Németországba vándorolt vissza.

Mennyire van igaza *Michiel*nek abban, hogy *Dürer*t „magyar mesternek“ címzi, jelenleg nem tudom bebizonyítani, mert *Thewrewk József* e tárgynak szentelt monographiája, melyben *Dürer*-től *Száraz*-nak állítja, nincsen kezemnél; de ha *Hübner* urat az bántja, hogy a magyarok csakugyan magyarokká akarnak lenni, nem értem, miért resteli annyira, ha egy flammand, nemzeti érzetében saját nemzetét mások fölé emeli!

(Az üveg-karpereczeket), melyeket Indiában hordoznak, *churis*-nak nevezik. Ott nehéz lábpereczekkel is élnek.

Pest, Nyomatott az „Athenaeum“ nyomdájában. 1869.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1869.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.

3 Korona utca. 16. sz.

6. szám.

October 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése

Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvárusnál.

Horvátországi Uti-Naplómból.

1. Csáktornyáról Novi-Maroffig. Gothálovecz.

A vaspályáról tett régészeti jegyzetek csak igen soványul üthetnek ki, még az országutakon is, szekérről nagyítón által észlelt építészeti műemlékek ritkán nyujtanak elég biztos anyagot, s így szükséges, hogy mennyire csak lehet, saját alkalommal rendelkezessünk és minden, érdekesnek tetsző helyen megállhassunk.

Csáktornyánál a déli vaspályát elhagytam, hogy Horvátországon át *Fiuméba* ránduljak. A nevezett városban már kevés műrégészeti emlék van, a mi a várban nevezetes volt, azt a cukorgyár részletenkint emésztí. A várfalak egy része ki van döntve, a hős *Malinkóczy* sír-emléke a gyármunkások által csonkítva és képe kalamázzal bekenve; *Zrinyi* festett arc-képe a kastély hátsó részén elhalványult, a római kő a kapu belső falában lassankint romlani — a kapu fölötti toronyban létező régi harang alkalmasint ma-holnap tovább fog vándorolni! — Miért is legyen a *Zrinyiek* ősi fészkeben több történelmi emlék, mint más, sokkal hírnevesb, de azért ilyesfélék-

ben mégis szegényebb helyeken? *Nedeliczén* keresztül haladva, megmutattam *Hampel József* utitársamnak az érdekes templomot, melynek csinos faragványú szentségházát Bergh és Storno remek rajzaiban birjuk, és megemlékeztem azon veszélyről, mely *Patkó* garázdálkodási ideje alatt a nedeliczi lelkészlakban ért.

Varasdon alig maradt annyi időm, hogy utitársamnak a városi templom régi tornyán az évszámot, az egyik faragmányt és esővíz-okádó szörnyet megmutathassam. A várnak épületjét csak a magas sánczokról mutathattam meg. A belső udvart, a kápolnát, a régi lovag-termet és a kapu alatti őrség tanyáját jelenleg nem láthattuk, mert a gyorskocsi már várakozott reánk.

Már sötét volt, midőn a gyönyörű varasdi erdőn át, az *Iváncsiczára* való regényes kilátással Horvátország mintaszerű útján *Novimaro*-hoz, a gróf Erdődy család birtokához, jutottunk. A mi legelőször a Magyarországgal való hajdani szívelyes összeköttetésre emlékeztetett, sz. László szobra, mely a *Bednyán* álló hídon díszlik, s melylyel Horvátországban még igen gyakran találkoztunk.

Ifj. *Erdődy István* gróf, egykori kedves növendékem, *Pray Valér* István titkár úrral legszívelyesebben fogadtak. A grófné Rudolf gróffal és a comtessekkel az ostendei fürdőben mulat, mi kirándulásom sikerét kissé csökkenté.

Még az este elkészítők a régészeti expedicio tervét, és augusztus 24-én reggel a *gothaloveczi* régi kastély és templom felé hajtottunk. *Toplicsicza* nevű fürdőt megtekintvén, a jártabb utakról letérvén, jobbra egy gyönyörű változatosságú völgybe értünk, melynek félre eső utjai sok magyarországi országútnak előmintául szolgálhatnának. Igaz, hogy utak dolgában Horvátország boldog, s bár messze jártam-keltem, eddig még a rossz utak nem boszantottak.

Legelőbb a dombon fekvő, monoru fallal kerített templomot pillantók meg, majd a *várkastélyt*, mely innen tekintve erdős háttérével elég meglepő látványt nyújt.

A *gothaloveczi* templom, mint rendesen a horvátországi templomok azon sajátsággal bir, hogy nyugati oldalán egy vagy két ős *hársfa* áll, és hogy északi kerítési falához egy csapszék van illesztve, melynek jövedelme a lelkészé, a mi

avval van indokolva, hogy az egy vagy több órányi távolból az isteni szolgálatra összejötteknek táplálékot és némi frissítőt nyújthasson. — A templom keletelése, az alacsonyabb sokszegű szentély és a toronynak alsóbb, körülfutó kőtalapzattal bíró osztályai eléggé bizonyítják, hogy itt egy eredetileg a XIV- vagy XV-dik századig felvihető építmény előtt állunk, melyre azonban részleteiben a XVIII. század saját bélyegét nyomta. A *régi szentély*, mint kriptá be van falazva, s azért belső elrendezéséről nem szólhatok; az alacsony táмок, melyek csak egy-egy eszetővel bírnak, eredetiek is lehetnek, de az egyiknek, mely a polygonal zárfaak keletijét képezi, kéllő közepén áll a tám, miért is utóbbi járuléknak bizonyul be; a *mai szentély* és hajó donga-boltozattal bírnak, ablakaik ujjabbak. A rococco oltárok czipfos faragványokkal vannak ékesítve, és főleg csavarodó oszlopaik aranyozott lombozatokkal túl vannak terhelve. *Varasdon* vagy *Zágrábban* volt-e ezen buja aranyozásnak fészke — nem tudom, de az ország majd minden templomában reá akadhatunk azon gazdag czipfrázatokra, melyek az akkori ájtatosaknak bizonyára igen szépeknek látszottak.

Mind ezen újításokat e templom *Gothal István* belgrádi püspöknek köszönhetette, kinek czímere alatt az epistola oldalán következő felírásu tábla látszik:

D O M

IN HAC SACRA AEDE VENERARE DEVM
QVAM HONORI D · PETRI APOSTOLICI SE
NATVS PRINCIPIIS POSTREMVS CLARAE

GOThALIANAE STIRPIS HIC QVIESCEN

TIS NATVS STEPHANVS EPISCOPV S

BELGRADIENSIS SEV SAMANDRIENSIS

* ZAGRABIENSIS VERO PRAEPOSITVS MAIOR *

ETC. SVA LIBERALITATE

AC CLARA ANTENATIS PIETATE

COLLOCATA M CONSECRAVIT.

MENSE SEPTEMB · DIE X.

Ezen felirásból kitűnik, hogy a templom 1758-ban lett felszentelve, miről a falain látható keresztek is tanuskodnak;

de a főoltáron, melyet leginkább sz. apostolok szobraival díszítettek fel, levő gothali czímer is érdekes, t. i. zöld püspök-kalap alatt egy ezüst gólya áll zöld halmon, a madár csőrében egy kígyót tart, jobbra hatágu arany csillag, balra növekvő hold fénylik. De van még egy másik czímer is e fölött, mely a család kihaltára vonatkozik és azt nagyon színpadilag adja elő. A közepén ketté hasított paizs közt áll az aranykoronás halálváz; a czímer alján három zöld halomról koronából arany kar emelkedik, ugyanolyan kardot tartva, e fölött az arany kettős kereszt két részre oszlik, és fölül, felső ága mellett és fölötte három nyolczágu csillag tündöklik. A paizst, oldalt, egy-egy kettős farku aranykoronás oroszlán tartja.

A mellék oltárok ugyanoly díszűek, mint a főoltár, a jobb oldalon álló némileg a gothika fülkéit és baldachinumait utánozza és a felismerhető szent nők közt sz. Magdolnának, Katalinnak, Annának, Borbálának és talán sz. Erzsébetnek van felajánlva. Nagyon kár, hogy a fő-kép alatt levő kékes tábla felírását már nem lehet olvasni — a mit kivehettem ELISABETHA IMA REGINA HVNGARIAE-ra emlékeztet. Tettem lépést, hogy a zajesdi plébániánál kutatások tétessenek, hol talán az egész, reánk nézve érdekes felírásra ráakadhatnánk. A baloldalon álló oltáron sz. Rochus foglalja el a közepet, jobbra sz. László, balra sz. Wenczel vagy Zsigmond áll, felül sz. István és sz. Imre láthatók.

A szószék 1767-ből való. Van egy régiesb mintájú casula vörös alappal, sárgás virágokkal és pálmalevelekkel és egy góthizlésű sárgaréz füstölő, melynek azonban egy részét elég fonákul másból toldozták hozzá.

A templomtól egynehány puskaövényire emelkedik a hegylejtőn a régi kastély, melynek idejéről következő, a falba illesztett felírás tanuskodik:

* N : G : D : G : F : F : * ANNO 1678 *

melyet így magyarázok: Nicolaus Gothai de Gothaiovecz fieri fecit; fölötte pedig ezen sor fordul elő:

* I : D : S : S : R : F * ANNO 1824

melyből csak a két utolsó betűt: Renovari fecit-re, tudom magyarázni, minthogy a közelebb állóktól sem kaphattam biztosabb tudósítást.

Az épületnek még fenálló része a XVII-dik századbeli kastélyok alakjával bir és a lejtős talajhoz képest három, illetőleg két emeletes. A völgyfelül való oldalán van a torony, melynek kerek ívű, 1732 évszámmal ellátott kapuja mellett két, alul kerek lö-rés van, ezen lörések mind a három oldalról harmasával a harmadik emeletben ismétlődnek. Szeglettornyok nincsenek, valamint hogy a bástyák és várfalak vagy eltűntek, vagy soha sem léteztek; mi annál inkább hihető, minthogy a kastély mögötti hegyről, közelsége miatt, az ostrom igen könnyű lett volna. Az alsó emeletek meglehetősen épek, de a keleti oldal már egészen romba dült és még inkább fog évek múlva összeomlani. Ha a grófi család ezen elég tágas építményt tető alá nem hozza, a horvátországi romok számát fogja szaporítani; így legalább föl kellene méretni, és lerajzoltatni, hogy belső elrendezése az utókor számára fentartassék.

Minthogy a kapun kívül még más ajtó is vezet az épületbe, és mivel a lépcsőzet is kettős, sőt a nagyobb teremből két ajtó nyílik a mellékhajlékokba, a monda azt találá fel, hogy az utolsó Gothai-fivérek örökös haragban élván, a vár két külön osztályában laktak, és csak a közös ebédlőben találkoztak, míg végre összezörrenvén — egymást agyonlőtték. Ezen hagyomány más változata így szól: hogy az utolsó várurak egyike katona levén, fivére nejébe szerelmes volt, és a vadászatból véletlen hazatérő testvérétől házasságtörésen lepetvén, agyonlövetett. Ezen mesék megigazítása vagy bebizonyítása könnyű lesz a horvát történészek részéről, mert lehetetlen, hogy a családi irományok közt a dolog valóságának valami nyoma ne legyen.

A várnak fenálló részét a pinczétől a tetőzetig átvizsgáltuk. Némely részét ma is lakja az erdő-kerülő, a másik magtárul szolgál. A nagy, hatszögű üvegdarabokból ólomszalagok által összefoglalt ablakok, a zöld fiókos kályhák, a csinosan festett többszínű ajtók czinezett pléhjeikkel és régies záraikkal még ma is használatnak, és a falaknak vörösre való színezése eléggé tanúsítja azoknak ódonságát. Ezen színezést a meszelés helyett, valamint nálunk, úgy itt is találtam régi házaknál, templomok bejárásainál, s a tornyok belső falain. Több helyen még egészen ép mennyezetet találtunk. Az erős mester-

gerendák csinosan faragott rózsákkal, a góth ívezet zárkövei találékony utánzásával vannak diszítve, és reájuk szegezett különféle cifrázatokkal ékesítve; ilyen módon díszenek a mennyezet barnult deszkái is. Valóban kár, ha ezen mennyezetek elvesznek; és ha már épen nem akarja az uraság fenntartani, legalább a még ép részeket kellene megmenteni és talán valami gazdászati építménybe alkalmazni, hogy az utókor számára a régiek ezen módoráról egy példány fennmaradjon.

Honnan is kerültek a *müncheni* nemzeti muzeumba a régi mennyezetek és padozatok? — bizonyára csak ilyen düledező várakból és kastélyokból. Ha csak egy minta maradt is fenn, azt utánozni, a termekhez és szobákhoz alkalmazni már nem nagy mesterség. Gyakran láttam, hogy uraságaink az ódon-ságot ismét felelevenítik, és régi pohárszékeket, asztalokat, székeket csináltatnak, de a mennyezettel megelégszenek, ha fagerendázata a falra festetik; miért nem lehetne ilyen helyen valóban régi deszkázatot és mestergerendákat alkalmazni? Még nálunk is lehetne a dülöfélben levő várakból valamit megmenteni, de avval sietni kell, ha el nem akarunk késni, mert az idő nem vár, és a mi romlott, azt megóvni lehetetlen.

A házhéja egyszersmind füstölő kamrául is szolgálhatott, mert a kémények mind a tetőzet alatt végződnek és a kormos cserepek eléggé bizonyítják, hogy a hatalmas kályhák füstjét számos éven át feltartóztatták.

A sűrű eső nem gátolt vizsgálatainkban, sőt a hajdani konyha-kerten, mely bástya alakjában emelkedik a völgyből, és a kékelő szilváson át haladva, megnéztük azon kápolnácskát, melynek kőtámain a többi szentek közt sz. *Lászlóra* is akadtunk. Alább a völgyben bő forrás bugyog, annyira vízgazdag, hogy akár malmot is hajthatna; de itt annyi az ilyen áldott hely, hogy nem is igen veszik tekintetbe.

Gothaloveczről fájdalmas érzettel távoztam. Még tizenöt év előtt lakályos hajlék volt és az uradalmi tiszt lakott benne; manap csak a kerülőnek ad alsó boltozata részében menhelyet, meglehet, hogy egy-két év alatt a bedült részt a többi is követi és kőhalmazzá válik. Francia trappisták akarják ezt néhány év előtt megvenni, és a vidéket gazdaságuk által fel-

virágoztatni; de minden remény nélkül távoztak. Inkább düljön minden romba, és *se neked, se nekem!*

Egy erdőszeti intézetnek, egy leánynöveldének jobb helyet alig lehetne Horvátországban találni, a gyönyörű természet, az ünnepélyes csend és visszavonultság, a tiszta balzsamos lég, a jól termő föld és az üde forrás olyan előzmények, melyekkel együtt a kastélyt egykét ezer forinttal felépíttetvén, a tudománynak, vagy ha tetszik egy iparintézetnek valóban alkalmas menhelyt lehetne szerezni.

De ezen eszme csak akkor fog talán felvillanni, ha majd későn lesz.

Archaeologiai levelek.

VIII.

... A magyaradi ásatásokat megkezdtük.

A dombok tetején különböző irányban ástak a napszámosok, de minthogy senki sem volt náluk a gyűlés és ebéd alatt, nagyobb kárt tettek, mint hasznot. Délután több szép darabot leltünk, melyeket *Dillesz* vitt magával, hogy azután beszállítsa az egylet helyiségébe. Ez alkalommal *Botka* Tivadar úr elnöklete alatt megalakult a *barcsi gyógyszerész-egylet archaeologiai szakosztálya*.

Nézetünk abban állapodott meg, hogy e nevezetes hely, tekintve különösen az egyik szikla minőségét, *kőkorbeli**) hódolati, a másik domb pedig *áldozati* hely volt,**) mely tele van hamuval, és cserépdarabokkal vegyest, leginkább agancsokkal és csontokkal.

Brach főorvos úrnak van egy hamvvedre, legalább 4 itezés, melyet még 20 év előtt ásott ki ugyanott, s mely majdnem ép, két fülű edény; csak a teteje törött. Nálam pedig egy ormótlan kőbalta van, melyet szintén e helyütt találtak.

*) A csonteszközök már *fémfűrókkal* fűrvák, tehát e maradványokat már a bronzkorba kellene inkább helyezni.

**) Miért nem lehetne ez inkább *tanya* és *konyhahulladékok* helye?

Sokkal érdekesebb ennél *Csiffár* határa, hol *Dillesz* igen szép kőbaltákat fődözött fel. . . .

Csankon nem lettünk készen ; több napi munkára van még szükség, míg a sírboltot, mely egészen boltozott, kinyithatjuk. Eddig csak a bejárat van tárva, s igen hihető, hogy az végig megy a templom alatt, s innét ki a temetőbe. Régiségről senki sem tud semmit. Annyit hallottunk, hogy e templomot 144 év óta evangélikusok birják; azelőtt reformátusoké volt, s 1300 táján huszita-(?) templom lehetett. A sírbolt tán a *Csankoké*, kiknek utolsó sarja a *lévai* várból tűnt el nyomtalanul. . . .

Ha valaminek nyomára akadunk, nem fogom elmulasztani erről jelentést tenni.*)

Léva.

Boleman Ede.

IX.

.... Igéretemhez képest, mely szerint az e vidéken koronkint fölmerülő leletekről tudósítandom s azokat amennyire tehetségemben álland, mint adományokat a muzeum számára megszerezem — van szerencsém az első küldeménynyel kedveskednem.

Küldök először egy cserépedényt, mely nemrég ház építéskor az alap ásása alkalmával egy ölnyi mélységről került elő, hol is több ily alakú cserépedény-darabot leltek, de csak ez egyet vehették ki ily épen. Sokat gondolkoztam a felett, hogy vajjon mi lehetett, mígnem egy igen éltés asszony véletlenül meglátván azt szobámban, megfejté a talányt. Ugyanis városunkban a mult században az úgynevezett banyakemenczét, melyek sárból készültek, ily edényekkel luggatták köröskörül. A banyakemencze oldalán ez edények szájjal kifelé valának ; használták pedig arra, hogy krumplit, almát stb. sü-

*) Mindenkor szívesen tárjuk lapunkat ezen érdekes közleményekre, sőt ajánlkozunk a t. egylet minden archaeologiai mozzanata közlésére. R.

töttek benne és azt tartották, hogy a szobát is jobban bemelegíti, mert természetesen a meleg hamarabb keresztül is jött az ily cserépedényen, mint a vastag sárfalon. Ezt azért írtam le ily körülményesen, mert napjainkban már ily banyakemenczék oly edényekkel körül duggatva többé nem léteznek, s ha véletlenül 100 esztendő múlva találnának ilyet a földben, ugyancsak megzavarná a régészeket, s tán nem is tudnák kitalálni, hogy mi is volt. Azt hiszem, hogy azért az ilyenből is jó, ha van a muzeumbau példány.

2. Küldök egy ezüst pecsétnyomót rácz betűkkel, melyen tisztán ennyi olvasható: *Maxim Petrow*, a többi betű nem egészen tiszta, de tán, ki a rácz nyelvet jól bírja, azt is ki tudná betűzni. E pecsétnyomó találtatott Kecskeméten, az u. n. rácztemető közelében, hol a legutóbbi ráczrablások alkalmával a ráczok, monda szerint, legyilkoltattak.

3. Egy ezüst pecsétnyomó-gyűrűt, melyen jászpaizsba egy daru van vésve. Találtatott a Kecskeméhez tartozó ballószögi pusztán.

4. Egy kétesővű pisztolyt késsel. Nem tudni hol találtatott, régi vasakkal kereskedő zsidótól vettem.

5. Egy kisebb törött cserépedényt, melyet Alpáron a várhegy oldalából ástak ki. Ott is sok apró törött cserepet ástak ki, de csak ez egyet kaphattam meg ennyire ép állapotban. Kiváló figyelmet érdemel a cserép különös máza, mely a reá tapadt földtől ugyancsak gyéren látszik. Ha egyszer szerencsém lenne itt Kecskeméten, mit igen-igen szeretnék, átrándulnánk Alpárra és megkísérlenénk néhol ásatásokat tenni, én azt hiszem, hogy megérdemelné; megásathatnám a várhegyet ugyan magam is, de sokkal inkább szeretném, ha egy szakértő régész vezetné az ásatást

Kecskemét.

Madarassy László.*)

*) Köszönet az ügybuzgalomért és szives küldeményért, melyről, mihelyt lehet — bővebben.

X.

... A Galga folyóhoz közel fekvő hegyalatti tér, nevezetesen az újonnan épült czukorgyár környéke, még folytonosan szaporítja gyűjteményeinket. Oly tárgyak kerülnek itt napfényre, melyeket a maga nemében mint unicum-okat lehet feljegyezni és a gyűjtőknek felmutatni.

Feltett szándékom volt, sőt multkor meg is ígértem, hogy az eddigi itten lelt tárgyakat rajzolva fogom beküldeni, s megismertetni a Galga mentében hosszát őskorban itt tanyázott népek után fenmaradt becses maradványokat — hanem fájdalom! még mindekkorig a legjobb akaratom mellett sem válthatám be ígéreteimet.

A midőn tehát ezt nem tehetem, nem marad egyéb hátra, mint egész gyűjteményemet gondosan becsomagolni és a tárgyakat in natura bemutatni

Aszód.

Varsány János
váczi jár. mérnök.

XI.

Igen becses sorait vevén, sietek felhívásának eleget tenni. Ide melléklem

1. Szeged várának a városi mérnöki hivatal irattárából lemásolt alaprajzát 1747. évről. Azóta a vár vidéke sokat változott, a kül-sánczok, melyek hajdanta Eugen-sánczoknak nevezettek, nagy részben eltűntek, úgy a vár alatti sánczok, a vár kapui előtti védfalak lebontattak és a föld színével kiegyenlítették. A vár külső fala török időbeli építés, ebbe vannak a templomok faragott kövei befalazva; számtalan követ fel lehet ismerni. A vár e külső falaihoz később Eugen alatt építették a kazamáták boltozattal és föld-burítékkal.

E tér rajzon látszik a sz. Döme-templom alaprajza, itt világosan kitűnik a templom külső gyám-oszlopzata; nyugat felé lehetett hosszabb, mivel a templom hosszvonalában az alapfalazat nyomait mai nap is láthatni.

2. A vár falába befalazott nevezetesebb kődarabok rajzait, az Isten-barányt, mely valamelyik templomajtó tympanumát ékíté, övpárkány-faragványt, és az északi bástya felső ékítvényét.

3. A híres bucsujáró, és a mult század első felében épült radnai templomot a ferencziek zárdájával.

4. A solymosi vár kapuját belülről tekintve, a várudvar egyik sarkát, egy pár ablak kőfelét, ezek szelvényét, és egy pár gyámkövet.

5. Visegrád várát a galsai szőlőkből tekintve.

6. Végre a pusztaszeri templom romját, és alapjának nyomait, mit a kiásott falak gödrei után vázoltam, e szerint a fennálló rom a templom északi oldalára esvén, a kereszthajónak homlokzata lehetett, nem pedig a nyugati része, a templom hajójának végén. A templom falkerítéssel volt ellátva. A Tisza árterének lapálya elnyúlt az Apszi alatti lejtőig. Keletről a roppant rónaság, nyugatról a homokos apró lejtőü halmok köríték e régi templomot.

E templom három hajóú lehetett, mivel belül az oszlopok helyein gödrök vannak. A rom falai e század első felében feldúlattak, széthányattak, és urasági épületekre fordítottak — Pallavicini örgróf uradalmi tisztjei által

Szeged.

Molnár Pál.

Archaeologiai irodalom.

(*A magyar Sion*) VII. évfolyama 7-ik füzetében Jedlicska Pál úr „a pozsonymegyei szentgyörgyi egyház“ leírását adja. Igaz, hogy ezen leíráshoz régészeti szempontból még sok becses adatot lehetne böngészetképen csatolni, de ezt máskorra hagyom. A remek *siremléken* kívül, az *oltár faragványát* és a minálunk oly ritka *üvegfestmény*-maradékokat elég legyen röviden említenem, valamint azon díszes faragmányt, mely a karra vezető lépcsőn látható, és egy várfalat ábrázol, melyből kíváncsi alakocskák néznek alá; a tető esvető torzalakjai sem

megvetendők. Sajnáljuk, hogy az 514-dik lapon álló *évszám*, (ha talán nem IHS, Jézus nevének első három betűje) nincsen hübb rajzzal közölve. Remélem, hogy buzgó pozsonyi munkatársunk *Ellenbogen* úr alkalmilag egy hű másolattal örvendtet meg bennünket.

A nagy harang felírását illetőleg jegyzőkönyvemben így találom azt leírva: † audi *) nos * nam * te * fili * nihil * negans * honorat * in honore * sancti * iory * fusa * sym * margr * iohes * civis wienne comparavit * me * a * dni * m^o cccc^o. Ezen harang 70 mázsát nyom. Ennél még érdekesebb a kisebbik ezen feliratával: ano . dni . m. cccc. LX. her. Sigmund . dy czeit pharrer. czv . sand . goringen . hilf . got. ; egyik oldalon sz. György van, a másikon egy feszület.

Ime e harangról tudjuk meg, hogy 1460-ban Zsigmond nevű plébános volt Szent-Györgyön, és így az ismert lelkészek elseje nem az 1572-ben élt *Podmay Pál*, hanem a száz tizenkét évvel régiebb Zsigmond. Ebből látni, hogy a harangisme is elősegíti a történelmet, és pedig gyakran kétségtelen adatokkal!

(A „*Századok*“-ban) benső örömmel mondják, hogy mindinkább tért foglal az archaeologia a levéltári kutatások és a szorosán vett történelmi tanulmányok közt. Valóban családias kép, melynek legnagyobb boldogsága az, ha a szülő körül minél több gyermeke édesdeden, nyájasan gyülekezik! Kezdetén *Schulcz Ferencz* alapos, honfias lelkesedéssel irt cikke áll: *Vajda-Hunyad váráról*. *Schulcz* magát ezen várral azonosítja, és magyar létére büszke, hogy ily magasztos missióval tiszteltetett meg. Érdekes a 486. lapon említett almádi templom pecsétje; *Supala Ferencz* úrnak jeles értekezése, melylyel egy *Literati* Sámuel-féle *hamisítványt* leplez le; továbbá nagy figyelemre méltó a 487-dik lapon álló m. történelmi társulat *Hont* vármegye bizottságához irt javaslata az idei szeptember 19-étől 28-áig tartandó gyűlést illetőleg, melynek 9-dik pontjában egy *kis régiségtárlatot* is tervez. Szivemből sajnálom, hogy ezen érdekes ülésben tanulmányozólag, buzdítólag részt nem vehetek. Azonban remélem, hogy az ott megjelenő derék

*) A csillagok ötáguak.

régészek a keletkező egyletet kellőleg ápolni fogják, hogy így a műtárgyak és honi emlékek jövőre ezen gazdag vidéken is megóvassanak. Végre hozza *Orbán Balázstól* a *Lábatlan* síremlékét 1400-ból, igen díszes melléklettel. Sajnáljuk, hogy oly ritkán találkozunk régi magyar *síremlékekkel*, minthogy ezek nemcsak *czímertani*, de sokszor *mez- és fegyvertani* tekintetből is fölötte fontosak. Pedig nem vagyunk ilyenek hiányában, sőt *Nagy Iván* és *magam* gyűjteményében is évek óta lappangnak erre igen becses adalékok és rajzok. Vajjon nem lenne-e czélszerű, ha *czímerészeink* összeállván, a még fenlevő *okmányi czímereket* és sírköveket külön füzetekben kiadnák? A magyar még mindig elég aristokrata, hogy az ilyen munkának egykét száz vevője akadjon!

(*A székegyföld leírásának*) 3-dik kötete előttünk fekszik. *Orbán Balázs* jó tapintatának és szakavatottságának ezen új bizonyítéka XXXIII fejezetben *Háromszékkal* foglalkozik 207 sűrűn és díszesen nyomtatott lapon. A fametszvények akár-mily más képes munkának is díszére válnának. A történelmi, természetrajzi s népismeai szempontokat mellőzván, egyedül a *régészeti* részre szorítkozom, s e téren valóban sok érdekes, eddig ismeretlen anyagot találunk. Szerző fáradhatlan ösztönrel napfényre hozott mindent, mi szakmánkhöz tartozik, s főleg némely új mezőnek, t. i. a harangismének, a földsánczoknak, váromladékoknak és elpusztult uri udvaroknak, és az Erdélyben oly gyakran előforduló és sajátságos *erődített* templomoknak szenteli figyelmét. A régi harangokat 15-tel szaporítá és sikerült felírásmásolatokkal kíséri; 20 régi templomon kívül 14 templomkastélyt hoz fel, és a 42 várnak romjai, vagy egyedül fenmaradt nyomaik eléggé bizonyítják azt, hogy e kis területen is századokon át a lakosság a fogakig fegyverzetben állott. Ide járulnak az ősrégi temetkező helyek és az elhagyott faluk fekhelyei, úgynevezett *puszta faluk*, melyek mindinkább elpusztulván, és nyom nélkül maradván, a történet-és földrajz-írónak idővel igen becses anyagul szolgálандnak. Sajnálattal említem, hogy a régi templomoknál nem mindig a keleti részre volt tekintet, mivel ez mégis a régészre nézve a legjellemzőbb; azonban meglehet, hogy itt a tájképre való figyelem a régészeti szempontot háttérbe szorította. A hegy-

gerinczeken elnyúló, — kerek várak alapjai érdekes tanulmányul szolgálnak, a harangfelírásokra pedig csak azt jegyzem meg, hogy a 37-dik lapon álló szotyori és kilyéni harangok évszámát 1496 és 1497-nek olvasom, minthogy a *ketős* majd egyáltalán Z alakban jelenik meg a XV-dik században; az 50-dik lapon való felirásból a harmadik szót *ezv* = *zunak* olvasom, de magáról a város nevééről nem merek itélni, meglehet, hogy *Kron* = Kronstadt. Ezt döntsék el a szásztudósok.

Adja a jó ég, hogy a pártolás növekedésével a 3 hátralevő kötet minél előbb megjelenhessék.

(*A bécsi régészeti bizottság közleményei*) gyakran foglalkoznak magyarországi tárgyakkal is, mennyiben t. i. a Lajthán túl is léteznek több helyen magyar királyok műemlékei. Régi tervem volt öreg *Mária-Czell*-be zárandokolni, és az ottan őrzött kincseket, melyek jámbor zárandokok által e szent helyen letétettek, tüzetesen leírni. Megelőzött *Petschnig* János, hajdan budai rajztanár egy cikkel, mely ezen steierországi hírneves bucsujáró helynek van szentelve. A XIV. évfolyam 3. füzetében reánk nézve igen érdekes a 78. lapon szóló-venyigék közt előforduló két koronázott fő, a szerző szerint *Nagy-Lajos* és *nejének* arczképei, de érdekes a kapuzat tympanonja is, mely vízszintes vonal által két részre osztatván a felső, csúcsos részben Krisztust a keresztfán tűnteti elő két mellékkéreszttel és az egész kísérettel; ez alatt pedig a minket közelebbről érdeklő dombormű van, melynek egész leírását közöljük. A középponttól kissé jobb felé, a bold. szűzet lehet látni diszített nyílt koronával, mely ívezetekkel záratik. Jobb karján az áldó kisded nyugszik, az anya testét ránczdús és határozottan stilizált ruha fűdi. Két oldalról mondatszagot tartó Cherubok lebegnek. Az ég királynéjához a bucsujárók serege özőnlík, köztük egy koronás főt is látni. Még inkább jobbra sz. Wenczeltől vezetve Henrik örgróf és Ágnes közelednek, hogy egészségüket visszanyerjék. Ezen csoport fölött is egy angyal lebeg, egyik kezével a sz. szűz felé mutatván, a másikkal a cseh oroszlanos zászlót igazítván. Végén térdel az építő apát, minden névjegy és címér nélkül. Balra *Nagy-Lajos* király látszik a kincstári képpel; ezen ala-

kok kisebbek és tömörebbek, itt egy csata van előadva; a csatázók fölött Magyarország kettős-keresztje tündöklék, egyik lovasban a királyt lehet sejdíteni, lova egy leterített lovast tapos. Ezen ábrázolatban a magyarok német lovag-öltözetben jelennek meg, a törökök keleties mezben. Ezen részt egy ülő barát zárja, ez előtt ördögösek, fölöttük egy angyal van. Alul a dombormű talapján 3 paizs van, középett a magyar szelemenek az anjoui lilomokkal, jobbra az osztrák szalagezímer, balra a magyar kettős-kereszt. Az említett felírások ezek: Sanctus Wenceslaus Marchionem moraviae eiusque uxorem a paralyisi aegritudine diu fatigatos iudicat liberandos. — Ludovicus Rex Hungariae per Matrem misericordiae victoriam Turcorum gloriose obtinuit; és ac obsessa pie hic liberatur. Alul a *Regina coeli* szokott antiphonán kívül ez áll: „Sancta Maria succurre miseri, juva pusillanimes, refove flebiles, ora pro populo, interveni pro clero, intercede pro devoto femineo sexu, audi nos, nam te filius nihil negans, honorat. Salva nos Jesu, pro quibus Virgo Mater te orat. Anno Domini 1200 inchoata est haec Ecclesia gloriosae Mariae.“

Bár hogyan legyünk ezen érdekes leírással, de el nem foglathatom azon kívánságot, hogy valami hű másolatban, vagy ha lehetne, és erre elég pénz kerülne, gipszben birjuk *e minket legközelebből érdeklő domborművet*, a két királyi arczkép leöntetével. Az öreg-czelli Máriakép ismeretes hazánkban, és még gyermekkoromban jó másolatban ágyam fölött is lógott egy; igen szép másolatát birja a *vidorecz*i templom a 18-dik századból, mely tévesen *Gara*-nak tulajdoníttatik. Mily érdekesek még Lajos király nászruhája, fegyverzete stb. mind ezek tüzetes leírást és nagyobb figyelmet kívánnak részünkről. Dr. *Kenner* cs. régiségtári őr, a római emlékek tudós megfejtője, ugyanazon mértföldmutatót ismerteti, melyet *Archaeol.* közleményeink VII. kötet 190-dik lapján kiadtam. Még most is sajnálom, hogy ezen valamint más emlékeket is, főleg azon gyönyörű kőszírt, mely már nekem a m. n. muzeum számára ígérve volt, meg nem kaptam. Ha a határőrvidék Magyarországra be lesz kebelezve, talán gyakrabban fogunk sirmiumi régiségekkel találkozni. — A bécs-városi régi tervek kiállítása igen érdekes czikk; bár hazai városaink is követnék ezen

elégge nem dicsérhető példát. — Egy rövid czikkecske ismét az öreg mária-czelli *Nagy-Lajos*-féle képpel foglalkozik, azt tartván, hogy ez egy házi-oltár része volt. Egy jeles ismertetés a bécsi cs. kir. arsenálnak van szentelve, melyről máskor bővebben. — *Schulcz Ferencz* a *trausznitzi* vár kútját hozza csinos lakatos művével; ezekre nálunk is több gondot kellene fordítani. Ezen kút lombozata a bécsújhelyi cziszterci udvarban állóra emlékeztet.

A ki honunkban a régészettel foglalkozik, annak ezen díszes, évenként csak 6 frt. 80 krba kerülő füzeteket kellene megszerezni, mert a sok csinos tábla és fametszvény még a laicusra nézve is nagy előny és segítség a régészet tanulmányozásában.

E g y v e l e g.

(*Fenéken*) a Balatonban 1868. júliusban egy ezüst érmet találtak ezen felirással: DN CONSTANTIVS (lyuk) AVG b. n. gyöngypártás fő)(koszorúban VOTIS

XXX

MVLTVS

XXXX, a szalagvégek közt C · A.

Bemutatta Nagy József keszthelyi szabómester.

(*A kolozsvári két régi s egyszersmind utolsó város-kaput*), mint értesülünk, szintén le fogják bontani. A városi képviselőt többsége határozta ezt így, míg a kisebbség föntartatni kívánta e régi építészeti emlékeket. A „M. Polg.” erre megjegyzi, hogy az illető kapukat legalább le kellene fényképeztetni, s így megőrizni, a föliratokkal s faragványokkal ellátott köveket pedig gondosan kiemelni s a muzeumban elhelyezni.

(*A vajda-hunyadi vár zárköveinek*) gipszmásolatai *Schulcz Ferencz* építész úrnál (régi posta-útcza 3. sz. 3. emelet) láthatók. Ezen remek faragmányok átmérői 18 és 20" közt változnak és 3—4"-nyi magassággal birnak. Számra nézve 10 darab van, melyeknek tárgyai:

1. a *Szilágyiak* czimere, egy ruta-levelekkel diszesített koronából balra fordult fél zerge ugrik ki;

2. 3-szögű paizsban három stilizált liliom van; az anjoui ház czimere?

3. négymezejű czímer: jobbra fenn, balra alul a négy magyar szelemen, jobbra alul a *jobbra néző* gyűrűs holló, háta mögött a hatágú csillag, s előtte a félhold; balra felül a kettős-kereszt;

4. a hollós czímer, a gyűrűs holló *jobbra* néz, háta mögött a hold és a csillag ;

5. négyosztályu paizs, *jobbra* fenn, *balra* alul a *balra* néző gyűrűs holló mögött a hold és csillag hiányzik, a másik megfelelő mezőben a besztercei oroszlán, bal *előlábán* a koronát tartva fordul elő.

A többi zárkő növénydiszítménynyel ékeskedik, és pedig :

6. a közép kört szőlőfürtök és levelek foglalják el, ugyanazok diszesítik a külső keretet is ;

7. közepén egy tölgyág, szép levelekkel és makkokkal ;

8. stilizált pimpó-levelek négyszögben állanak, ugyan ilyenek kerítik a külső foglaltványt is ;

9. tölgylevelekből és makkokból álló középrész, ugyanolyan diszítmény köröskörül, —

10. stilizált rózsza középett, a kereten hullámzatos indákon gumós levelek és három-három boggyó váltogatva jönnek elő.

Ajánljuk ezen szép zárköveket rajzmintául honi ipariskoláinknak nemcsak azért, mivel honi művészetünk remek maradványai, hanem mivel így legalább iparosaink meg fognak győződni arról, hogy mily tökélyen állt hazai szobrászatunk.

Az említett gyűjteménynek, melynek semmiféle rajziskolánkból sem szabadna hiányoznia, árát még határozottan nem tudom, de a 20 forintot nem fogja túlhaladni, ha azonban rajztanáraink nagyobb számmal tennék meg Schulez úrnál a megrendeléseket, árát is tetemesen le lehetne szállítani.

(Az aranyművészet *tespedése*) közt valóban nagy feltűnést okoztak Castellani római aranyműves és kitűnő régész kiállított tárgyai, melyek leginkább régi római és etruszk díszművek igen szerencsés utánzatai. Ezen ágnak egészen más lendületet adott a nevezett család, melynek méltánylására és ismertetésére a bécsi cs. műipari muzeum közlönye egy tanulságos cikket szentel.

(A csász. műipari muzeum előadásai) 1869/70. téli félévre, melyek minden csütörtökön este 6 órakor tartatnak, ezek :

1. Eitelberger igazgató : évi jelentés ; a kiállítások ügye Ausztriában 1869-ben.
2. u. a. A művészet viszonya az egyházhoz.
3. u. a. A kereszténység befolyása a műidealra.
4. u. a. Az egyházi művészet jelenleg Ausztriában.
5. és 6. Dr. Hlasiwetz tanár : A köragaszról és cementről.
7. Dr. Thausing igazgató : Az Albertina története.
- 8—10. Falke, muzeumi ör : A lakás diszítéséről és butorzásáról.
- 11—15. Schöffle tr. : A mai ellentét a napszám és tőke közt, nemzetgazdasági szempontból.

16—17. Lützow tr. folytatja műtörténelmi előadásait.

18. Exner tanár : A műasztalosság műzeti szempontból.

(A bécsi cs. műipari intézetet) f. évi júliusban 6698 egyén látogatta.

1865—1869-ig általán évenként 7044, együttevve pedig a nevezett hónapig 558,273 látogatója volt a muzeumnak.

Ezen intézet kiállított újabb tárgyai közt előfordul *Kugler* Pestről egy arczkép-szoborral és két arczkép domborművel; és *Lippert* hazánkia rajzai után *Brix* és *Anders* műhelyéből kikerült oltárkészletek, t. i. kannák medenczével, két csésze, kézi gyertyatartó, evangelium-mutató stb.

(A *hildesheimi ezüstlelet*) hivatva látszik lenni, hogy az e nemű művészetben általános mozgalmat idézzon elő. Ideje már, hogy az egészen téves iránynak mielőbb határt szabjunk, és a régiek józan felfogásához visszatérjünk.

(Az *innsbrucki üvegfestménygyárnak*) sikerült magát az angol üveg-egyedáruságtól egészen felszabadítani, és a legjobb angol üvegtáblákhoz hasonlókat és az üvegfestészethez alkalmasakat gyártani. *Neuhau-ser* festménygyára rövid idő alatt nagy hírnévre tett szert, és már honunkból is több megrendelést kapott. Kár, hogy sopronyi üvegfestőnk, *Wilfing* tanár, minden foglalkozás nélkül hagyatik, mert bizony még nincsen annyink, hogy mindenért az országon kívül küldözgesük pénzünket!

(*Nagybecsi szentségmutató*). Egyik berlini lap írja, hogy egy hagyatéki árverés alkalmával külről szennyes, rozsdás rézműnek látszó körmeneti szentségtartó is volt az elárverezendő tárgyak között, melyet egy katolikus zsibárusnő vett meg jó olcsón. Az ott volt versenyzők, kiknek figyelmét nem egy könnyen kerüli ki valami, mitsem gondoltak a jelentéktelen műdarabbal. Az asszony haza érve, megtisztítá azt a portól és szennytől, s úgy találta, hogy a mit rosz réznek tartott, aranyozott ezüst volt. Azonnal egy ismerős aranyműveshez ment tehát, ki némi vizsgálat után 14 tallért ajánlott a szentségmutatóért, a mit az asszony annál szivesebben vön, mert ő csak 6 ezüst garast adott érte. Az ékszerész sejtván mi jutott kezeibe, a ritka lelettel egy régiség-kereskedőt kínált meg, s ez pontos szemle után 30 tallért ajánlt az ékszerésznek, ki nem igen ismervén az efféle dolgokat, az összeget el is fogadta. A gondos kutatásnak, melyet most az antiquárius megindított azon fölfödözés lett az eredménye, hogy a szentségmutató — ereklyetartó, mely a kezdő betűk után ítélve, egykor a híres „*Echter von Mespelbrunn*” érseké volt. A tárgyat, hosszasb alku után egyik egyházfejedelem (ha jól vagyunk értesülve: gr. *Reisach* bibornok Rómában) 1500 talléron vette meg.

(*Aachenben*), hol Nagy-Lajos királyunk bőkezűségének oly sok nyoma van fenn, hová, míg 1776-ban József császár el nem tiltotta, a magyarok évenként nagy processiókkal mentek és hol felváltva a klostorokban megvendégeltettek, három napig a várostól fogadtatván, elsőn a kormányzó-polgármester, a két másikon pedig a többi város-tisztviselők szolgáltak nekik, Nagy-Károly császár Európa civilizatorának palotai kápolnájában az úgynevezett *carolingi octogon* rakművek-

kel fog diszesíttetni. Az aacheni káptalan, mint a főtemplom gondnoka, erre már kiírta a pályázatot, bírálókul pedig Európa legelső építészeti nevezetességeit, ezek közt *Schmidt Frigyes* bécsi építészeti tanácsnokot is — meghívta.

(A „*British archaeological society*“), melynek feladata Róma városának legrégebb történetét kutatni, a földműveket, falakat, utakat és erődítményeket vizsgálván, azon eredményre jutott: *hogy Titus Livius első könyve nem történelmi regény*, mint ezt Niebuhr és követői szerették volna elhitetni, hanem hogy az ásatások igazolják az elbeszélést. Minden egyedül könyvekből és kéziratokból merített tudomány és a legelősebb észszel felállított kényálítások legkönnyebben vezetnek a legnagyobb tévedésekre! Elegen vannak, kik a középkor történetéről vastag foliansokat irtak a nélkül, hogy a középkor művészetét, szellemét, sajátságait csak távolról is tanulmányozták volna. Még meg fog jöni azon korszak, melyben a tudomány a félvállról nézett régészetet illő helyére fogja emelni és az ítésetre való nagy befolyását elismerni!

(A *sunbury-thames-i* katolikus templomot), melyet ezen év május havában szenteltek fel, tiszta goth stylben építették. Nevezetes az, hogy mint a felszentelő érsek *Manning* alkalmi beszédében emlité, az alapoknál szükséges kézi munkákat a helybeli szegény napszámosok végezték, kik az építményt pénzzel elő nem segíthették, szabad óráikat e célra szentelvén. Ha ezt a mi napszámosaink tennék, és sok szabad óráikban csak egyegy kövel segítenék elő lipótvárosi templomunkat, annak már régen ki kellett volna romféle állapotából emelkednie!

(A *berlini protestans középponti dom*) sok bajt okoz az ottani építőmestereknek, kik együttesen nem restellék bevallani, hogy *egy emlékszerű díszépítmény és egy protestans egyházi épület össze nem egyeztethető ellentét*. Egyik bíráló azt mondja: A protestans középponti Istenházának mind a két testamentomot láthatóvá kell tennie, ezeknek építészetiileg kell egymás fölött állaniok, *leginkább loco Berlin*. Mert a muzeum képviseli a *lapos-nyújtottat*, a királyi vár az *óriás-vastagot*, így tehát a templom számára csak a harmadik lehetséges arány, a *magasra-nyuló*, marad fen. Tehát csak *lehetőleg magasra* kell építeni. Egy ujságíró, ki az 50—60 tervet látta, így nyilatkozik: *Veni, vidi, vomui*. Az egész berlini művészet a levegőben lógg és bensőleg oly üres, mint a dómépítmény tervei!

(*Demmin „Hadifegyverek“*) című munkájából eddig két füzet jelent meg, melyeket a magyar olvasó közönségnek jó lelkiismerettel ajánlunk. Igaz, ezen kézikönyv számos (2000) fametszvényével még nem képes *Sacken, Leitner, Hefner-Altenack* drága fényképekkel diszesített szakmunkáit nélkülözhetőkké tenni, mindazonáltal már nagy lépés ezen tudomány össze-visszakuszált terén az, hogy a régi megrögzött előítéletekkel bátran szembeszáll, és a muzeumok eddigi hamis határozásai és történelmi nevetséges nevezetességei ellen küzd. A *fegyvertan* még ma is pólyában van, de, — rövid idő alatt bajjal elért vívmányai mindent

halomra döntenek, mit a muzeumok hiszékeny őrei és szolgálói a közönséggel elhitettek. Nálunk eddig leginkább csak a puskák, buzogányok, fókások találtak kedvelőkre, régi lovag-fegyverzettel nem is birunk, mert a muzeumban kiállított négy mixtum-compositum, jobb, ha úgy mint van, nem is léteznék. Itt gyökeres változás és a néhány drága fegyvernek egészen oltalmazott felállítása szükséges. De ehhez idő kell, és pénz, ha akarjuk, hogy fegyvercsarnokunk az európai fegyvergyűjtemények közt csak meg is említettessék.

Könyvészet.

Az 1869. szept. 1-ig megjelent *régészeti művek* jegyzéke. Közli Aigner Lajos könyvkereskedése Pesten (váci-utca 18. sz. nemz. szálloda.)

v. Eye, A., u. J. Falcke. Kunst u. Leben der Vorzeit etc. 3 Aufl. 3. Bd. 4. Heft 4. (Nürnberg, Bauer u. R.) 2 fl.

Landsberger, J., heidnischer Ursprung d. Brauchs zwischen Passah u. Wochenfest nicht zu heirathen. (Breslau, Schletter.) 50 kr.

Trachsel, C. F., catalogue des monnaies et medailles polonaises, composant le cabinet numismatique de son Altesse le Prince G. Radziwill. Nouvell édit. (Berlin, Stargardt.) 4 fl.

Friedlein, G., die Zahlzeichen u. das elementare Rechnen d. Griechen u. Römer u. d. christlichen Abendlandes v. 7—13. Jahrh. (Erlangen, Deichert.) 1 fl. 87 kr.

de Caumont, M. A., Abécédaire ou rudiment d'archéologie. Architectures civile et militaire 3. édit. (Caen, Le Blanc — Hardel.) 5 fl.

Frochner, W., notice de la sculpture antique du Musée imperial de Louvre. 1 vol. (Paris, imp. de Mourgues fr.) 2 fl.

Leflocq, J., études de mythologie celtique. 315 p. (Orleans Herluison.)

Lenormant, F., manuel de histoire ancienne de l'Orient jusqu'aux guerres médiques (Paris, A. Lévy.)

Tome II. Assyriens, Babyloniens, Médes, Perses. 494 p.

Campano, D. L., diccionario de geografia antiqua y moderna arreglado á los mas recientes dato y completo que ningun otro diccionario en la parte americana etc. 858 p. (Paris, Rosa et B.)

v. Hammerstein-Loxten, W. C. C., der Bardengau, eine histor. Untersuchung über dessen Verhältnisse u. über den Güterbesitz d. Billunger. (Hannover, Hahn.) 8 fl.

Strange, J., Beiträge zur Genealogie der adligen Geschlechter. 9. Heft. (Cöln, Heberle.) 80 kr.

Weismann, E., de Francorum primordiis. (Bonn, Cohen et S.) 67 kr.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1869.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.

m. n. muzeum.

7. szám.

November 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ikenként 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvárusnál.

Horvátországi Uti-Naplómból.

II. Kneginecz. Varasdi hévvíz (Toplice).

Évek előtt hallottam, hogy Kene vára, melybe Imre király öcscsét Endrét, azon bátor tette után, midőn saját táborából fogolyképen maga hivei közé ragadá, elzáratta, nem más mint a *Varasdtól* délkeletnek fekvő *knegineczi* vártorony. Így tartja ezt a néphagyomány, mely még azt is tudja, miszerint arról, hogy a varasdi polgárok a fogoly királyfit dinnyékkal bőven ellátták, utóbb mint király hálásan megemlékezvén, nagyszerű kiváltságokkal és terjedelmes erdőségekkel ajándékozta meg őket, sőt a város nevét is *Varasdin*-re — mint itt magyarázzák — *dinnye-városra* változtatá!

Tudván azt, hogy ilyen hagyományok alatt rendesen valami történelmi alap rejlik, kíváncsi valék a többször említett tornyot látni, és annak falaiból constatalni, hogy a XII-dik századból való.

Augusztus 26-kán Novi-Maroffból a gyönyörű kilátással kínálkozó varasdi országuton északfelé haladtunk, míg jobbra kissé eltérvén egy csekély falu alatt álltunk meg. A mélyuton

házak és kertek közt gyalog felmenvén, a helység magaslatán, és majd nem közepén, alacsony tetőzetlen kerektorony elé jutottunk, mely valamint maga nem, úgy a nem messze eső templom sem mutat semmit, a mi hét százados régiségéről tanuskodnék.

Igaz, hogy a keletelt templom záradéka többszögű, hogy tornya a záradék északi falához van ragasztva, és az innen az északi oldalnak majdnem végeig nyíló csarnok némi sajátságait tesz ki, de az egész templom újítva van, és a kis csengetyűn kívül, mely a sekrestye ajtaja előtt lóg, és: SEHET DAS LAMM GOTTES. 1758. felirással bír, feljegyezni valót nem találtam.

A templom fő falaival egyenközüen futnak egy erődítménynek sánczai és védfalai, melyek lépéssel mérve 16 és 14 ölesek valának, de mai nap csak alapjaik láthatók; a dél- és északnyugati szögletekben pedig még a kerek bástyatornyok nyomait találtuk. Az utóbbikhoz közel a sánczokban most is egy ház áll; az északkeleti torony táján, hol, mint a falu vénei még emlékszenek, a mélyedésen át, hidon, a várterületén kívül fekvő paplakhoz lehetett jutni, de a hidnak, valamint a toronynak ma már semmi nyoma; csak a délkeleti *szöglet-torony* áll, és ez az, melyben a felkelő vezért testvére állítólag elzáratta.

A ki azt képzei, hogy itten valami meredek sziklán álló mohos vártornyot talál, nagyon csalatkozik. Az emeletes kerek építmény, melyről a népmonda mint Endre foghelyéről szól, két ölnyi átmérővel bír, falai pedig csak 2'-nyiak. Belseje egészen üres, ablakainak egyike lőrés idomú, a másik az ív igen lapos szelvényével záródik, és hogy a torony épen össze ne düljön, a lakók a falak koronáját cserépszindelylyel födték, falait kijavították, úgy, hogy egészen újszerűnek tűnik föl.

Azt, hogy e helyen egy-két század előtt négyszögű sánczczal kerített bástya állott, tagadni nem lehet; mert, ha a toronyok és falak alapjai egyedül a templomkerítés részei volnának, azok a szokásos monoru alakban fordulnának elő. Volt-e azonban itt egy nagyobb erődítmény a kellő lakásokkal, főleg a XII-dik században, és ugyanaz-e a *knegineczi* építmény maradványaival? bizonyítsák be horvát testvéreink egyéb emlé-

kekből, melyekhez egy magyar touristánál könnyebben hozzáférhetnek.

Knegineczről Pray Valér úr, előbb az *Erdödy* grófok nevelője, jelenleg titkára, szives volt gyönyörű szőlők és nyaralók közt, *Toplikára*, a hírneves horvátországi fürdőbe átvinni. E bájos uton, melynek szélein leginkább a varasdi polgárság tölti csinos kertiházakban a nyári hónapokat a fürdő jeles orvosával dr. *Rakovecz Elekkel* találkoztunk. E régi jó ismerősöm mindent megtett, hogy a fürdő ritkaságait és újabb régiségeit is megláthassam, igérvén, miszerint a kénnek azon gyönyörű jegeczű lerakataiból, melyek valóban muzeumi tárlatdarabokul szolgálnak, egy külön küldött által egy szép példánnyal fog a m. n. muzeumnak kedveskedni.

Elöttem fekszik *Tkalesics* ker. János, „Sumporne Toplice kod Varazdina u hrvatskoj“ és említett barátom „Die Schwefeltherme Toplice“ című munkája, melyekből némely adatot, a mennyire a *Hévviz* archaeologiai érdekességére vonatkoznak, merítettem.

A mintegy 90 házzal s ezer lakóval biró mezővárosba a fürdői angolkert magaslatáról ereszkedtünk le, mely igen meglepő kilátással kínálkozik. A nagyobb házak, a fürdő és egyéb feltünőbb építmények a zágrábi káptalan tulajdona.

Hogy a meleg fürdőket annyira kedvelő rómaiak ezen hő forrást (egyáltalán 45—46° Reaum.), melyet, hogy használható legyen, a forró vizet elébb egy-két óráig a szabad légen kell hűteni, igen kedveltek, természetes; és minthogy ez Isten áldása naponkint 70—74000 akó vizet ad, majdnem lehetetlen, hogy e vidéken, ha nagyobb városban le nem települtek, legalább az annyira keresett *laconicumokat* ne emelték volna. A nagyobb építmények nyomai után nem igen járhattam, mert a folytonos zápor a fürdő-épületbe szorított, de annál buzgóbban vizsgáltam a befalazott felirásos köveket és faragmányokat, melyeket az uraság az utókor számára megmentett.

Nem követhetem a tudós fürdői orvos urat történelmi vitatkozásai útján, mert ezt e lapok rendeltetése és szűk kerete meg nem engedi, de a feliratokból, mert azokat másképp találtam szerkesztve — egy-kettőt még is közlök, hogy a jeles fürdő virágzású korszakáról és a környékén tanyázott legiókról némi tudomást szerezhessünk.

Kétségkívül legnevezetesebb azon kőlap, mely a fürdő római nevét (AQVÆ IASÆ) fentartá és a restauráló nagy Constantinus császárról emlékezik. Ezen kő 57 $\frac{1}{2}$ " hosszúsága mellett 17"-nyi magassággal bír; a betűk 2" 2'''-nyiak; érdekes tartalma ez:

IMP · CAES · FL · VAL · CONSTANTINVS · PIVS · FELIX · MAXIMVS · AV
AQVAS · IASAS · OLIM · VI IGNIS CONSVMPITAS · CVM · PORTICIBV
E · OMNIB · ORNAMENTIS · AD · PRISTINAM · FACIEM · RESTITVT
PROVISIONE · ETIAM · PIETATIS · SVE NVNDINAS
DIE · SOLIS · PERPETI · ANNO · CONSTITVTI
CVRANTE · VAL · CATVLLINO · VP · P · P · P · P · SVPER

Egy másik 30" magas, 15 $\frac{1}{2}$ " széles, 2" és 1 $\frac{1}{2}$ "-nyi betűjű kővön ezt olvassuk:

M · F A B I V S
F A B V L L V S
T R I B M I L I T V M
L E G X I I I G E M
L E G A V G · P R O V I N C
A F R I C A E · P R · P R ·
L E G · A V G · L E G · X I I I G E M
S A C R A · N V M ·

Ismét egy másikon, mely 19" 6''' magas, 8" széles, egy hüvelyknyi betűkkel ez áll:

p O L L V C I
p R O S A L V T E
L · F · C I L O N I S
C · V · E T F I L I
N E P T E S Q · E I V S
M E N A N D E ·
L I B E R · · · ·

*) Ezen felirások némelyike Katanchich Geographia Vetus-ában, a többiek az idézett munkákban is elő fordulnak, de nem azon pontossággal, melyet a mai epigraphia követel; miért is újra közlöm szemlatozás és helyesebb olvasás után.

Egy csinos hatlapú oltáron, melynek lapjai 22" 2''' m., 4" 2''' sz., 10'''-nyi betűkkel ezt olvassuk:

N Y M
P H I S
A V G ·
S A C R ·
T · I V L ·
I A N V
A R I V S
P R O · T · I V L
S E C V N D O
F I L
V · S · F · M ·

Ugyanazon forrási istennőknek van szentelve azon emléktábla, mely a hévvízhez vezető kapu fölött áll. Felirata így hangzik:

N Y M P H I S · A V G · S A C R ·
R E S P V B L I C A · P O E T · M A N D A N T E
L · T V L L I O T V S C O L E G · A V G G · P R · P R ·
C V R A N T E · T · C E M N I O · R V F I N O · P R O C · A V G G ·

E kő fölötti szobor, melyen halfarkú oroszlánok közt egy nympa kezeivel haját tartja, egy másik befalazott kőnek utánzata. A feliratos kő a kert felé álló oldalán levő: „STAVLJENO 1865” a kapu helyreállítására vonatkozik.

De a fürdő ház falain előforduló és bronzirozott felületű írásos köveken kívül vannak még faragott műemlékek is, melyek bár a római művészet remekjeihez nem számíthatók, mint-hogy mégis e nevezetes fürdőre vonatkoznak, említést érdemlenek. Így a fürdőház bemenetelénél, midőn a fogadóból belépünk, egy 25" m., 24" sz. kőlapot látunk, melyen három ívezet alatt ugyanannyi nympa áll. A középső tengeri kagylót, — fésűny-e? vagy óriási kagyló? nem tudom, — tart köldöke alatt; felső teste meztelen, míg alul redős ruha takarja. Két szomszédja szintén meztelen szemérmeig, és mintegy a fürdőből kiemelkedve mind a kettő hosszú haját emeli kezeivel. A jobb oldalon állónak jobb hónáról foly le a ruharedő bal felé, míg a másiknál ellenkezőleg a ruházat balról jobb

felé leng. A középső alak térdeinél, két oldalt egy-egy kerek edényből víz hullámozik.

Sokkal érdekesebb domborművek állnak a forrás fölött kút-káva gyanánt a fürdői díszkertben. A foglaltvány négyszögű, három oldala fehér márvány faragmányos táblákból áll, melyek keskenyebb alakokkal díszített pillérek közé alkalmaztattak. Úgy látszik, hogy régiebb időben a foglaltvány nem négyzetes, hanem egyenközües volt; mert oldallapjainak hossza, jobbra-balra pótlékkal illesztett fehér márvány táblák által egészített ki. A $2\frac{1}{2}$ "-nyire kiemelkedő domborlapok közt a homloklap hossza $4' 10''$ és a két oldallappal, melyek $22\frac{1}{2}$ "-nyiek vízi nemtőkre vonatkoznak, míg a pillérek $21''$ -nyi lapjai katonákat tüntetnek fel, minthogy e forrást talán leginkább a katonai parancsnokság tartotta fenn.

A fő faragmány tengeri jelenetet mutat. A hullámok közt a vizet jelző delphin nem hiányzik, jobbról balra pedig egy tengeri szörny nyargal. Ennek feje madárcsőrben végződik, sörénye úszszárnyu, lábak helyett szintén úszszárnyakkal bír, sőt előteste acanthus-féle levelekkel van környezve, míg azon túl, hatalmas halfark kunkorodik fölfelé. Hátán egy meztelen nympa ül jobbát kiterjesztvén, baljával a feje fölött lebegő kendőt tartja. Ezt nyomon ügető, szintén halfarkba végződő bika követi; a rajta ülő nympa fátyolát, mindkét kezével tartja. Az eleven kép művészi kivitele egyes kézre mutat, egyedül a bikán ülő nemtő bal lábának helytelen elferdítése ellen kell kifogást tennem.

A (cízimertanilag vett) jobb oldalon két paizsot tartó katoná áll, egyik hátat fordít; a halfarkú ló elég ügyesen van faragva, hátán gyeplőt tartó nemtő áll. Az ellenoldalon álló lapon jobbra száguldó lovat látunk, melynek melle lombozatban végződik, farka úszhártyás; a rajta álló alakocská nyaka felé villát irányoz. A pillérek lapjain, mint már említém, római meztelen fegyveresek állanak vagy indulnak, paizsokra támaszkodva; kezeikben sisakot vagy fegyvert tartanak.

A kert útjai mellett szórványosan előforduló római faragmányok eléggé mutatják, hogy itt hajdanta díszesebb építményeknek kellett állaniok. Így láttunk egyszerű pálmaleveles fejezetű pilléreket, melyek lapjai igen nemes levéldíszszel ékít-

NVMINIBVS

RVBR · EVPPORO · E · MEM · EMMER · IVSSI

CVR : I

CVR · II

CVR · III

CVR · IIIL

CVR · V.

CAES · SABINV	S	S · IVLIV	S	DOMIT · DIONYSIV	S	QVIET · IVSTINV	S	VAL · FIRMV	S
CAES · VICTO	R	CONS · QVINTIA	N	DOMIT · DOMITINV	S	ANNIVS · VALENTINV	S	ARRIVS CASSIANV	S
CAES · PROBV	S	CL · TRI · · ·		CARMIN · IVVINCV	S	PETRON · SALVIANV	S	TORIVS · SEVERIANV	S
MARC · VINDE	X	VAL · VALERIV	S	CL · CLAVDIANV	S	SALIN · SATVRNINV	S	AEL · CALPVRNIA	N
MARC · VINDE	IVN ·	VALENTINVS · CO	L	ANTON · AVITV	S	IVL · MAMMV	S	AEL · CINIANV	S
IVL · DECIBALV	S	MANIL · SECVNDVS	IVN ·	APVL · ETILYNCHV	S	RVFINVS · FLAVIANI		SERVIL · VICTO	R
VLP · NIGRINV	S	AVREL · VRSVLV	S	PLOSVR · TERTIV	S	LAMPON · VERINV	S	PACIL · AELIV	S
FLOS · PANTHERIS	C	TITIVS · ARISTO	N	EVTVCHES · AEMILIV	S	FLAVIVS · MEMO	R	PACIL · BLASSVS	IVN
RVBR · EVPORI	O	RVBRO · BALBINIA	N	VALENTINVS · CAE	S	FARRAX · ALYPV	S	AVREL · FABRICIV	S
MENM · EMERITV	S	POSTVM · CASSIANV	S	IVL · SECVNDIN · TI	T	DIONYSIVS · VIMIV	S	SILABON · FVSCINV	S
PETION · ONOSIPHORV	S	SECVNDINVS · CO	L	CL · VALENTINV	S	BONON · NIGE	R	CL · QVINTV	S
PETION · PETRONIANV	S	VLP · ALBV	S	IVL · VALENTINVS	IVN	MARC · SECVRV	S	CAES · GENETIV	S
PETIO ROMVLV	S	BLASS · SCROMMENVS				CLAVD · POLLONIV	S	VLP · VIATO	R
PALON · CAES · · ·						KANCVS · CRESCEN	S	LVCIL · VRSINV	S
NARIVS · PASSE	R					CAES · IVSTV	S	LVCIL · PRIMV	S
FL · IVSTV	S					FLAVIVS · FORTVNATVS		ATILIVS · RESTITVTV	S
VITELL · TERMINA	L							CAES · CANDIDV	S
VITELL · FRONTINV	S							COLONVS · VALLIANV	S
PETRON · VRSVLV	S							COLON · VINDICTANV	S
AELIVS · PEGASV	S							SELEVCVS · COLONO	R
DOMIT · EVTVCHE	S							VLP · QVINTIANV	S
CLAVD · SEVERINV	S								
CONS · CANDIDIANV	S								
SYMMACHOICVS · SERRAFINVS									
TVLL · FLAVINVS									

FVSCIANO · E · SILANO · FCS · SAC · ROMAO ·

INIBVS

E · MEM · EMMER · IVSSI

VR · III

CVR · IIII.

CVR · V.

ONYSIV	S	QVIET · IVSTINV	S	VAL · FIRMV	S
OMITINV	S	ANNIVS · VALENTINV	S	ARRIVS CASSIANV	S
VVINCV	S	PETRON · SALVIANV	S	TORIVS · SEVERIANV	S
DIANV	S	SALIN · SATVRNINV	S	AEL · CALPVRNIA	N
VITV	S	IVL · MAMMV	S	AEL · CINIANV	S
LYNCHV	S	RVFIVS · FLAVIANI		SERVIL · VICTO	R
FERTIV	S	LAMPON · VERINV	S	PACIL · AELIV	S
· AEMILIV	S	FLAVIVS · MEMO	R	PACIL · BLASSVS ·	IVN
VS · CAE	S	FARRAX · ALYPV	S	AVREL · FABRICIV	S
NDIN · TI	T	DIONYSIVS · VIMIV	S	SILABON · FVSCINV	S
NTINV	S	BONON · NIGE	R	CL · QVINTV	S
NTINVS	IVN	MARC · SECVRV	S	CAES · GENETIV	S
		CLAVD · POLLONIV	S	VLP · VIATO	R
		KANCVS · CRESCEN	S	LVCIL · VRSINV	S
		CAES · IVSTV	S	LVCIL · PRIMV	S
		FLAVIVS · FORTVNATVS		ATILIVS · RESTITVTV	S
				CAES · CANDIDV	S
				COLONVS · VALLIANV	S
				COLON · VINDICTANV	S
				SELEVCVS · COLONO	R
				VLP · QVINTIANV	S

NO · FCS · SAC · ROMAO ·

vék. Egyiknek tetejére más faragmány van fektetve, melyen két tengerszörny jobbra üget; egyiknek csak tekeredett farkát látjuk, a másik képzelményesen összeállítva csinos tulok-fővel bír.

A szép, de meneteles-volta miatt csak nehezen föntartható utakkal ellátott parkban haladván, egyszerű oszloppal találkozunk; ennek fejezete fölött sirene-félének alsó része jön elő, töredékben. A monoru oszlop talapzata 5'' magassággal bír, 4''-nyi töve 9'' átmérőjű, az oszlopfő épen 1''.

Tovább menvén függélyesen álló párkányzatra akadunk, mely eredetileg valamely ajtó vagy korlát fölé lehetett alkalmazva, minthogy nemcsak homloka, hanem alsó lapja is domborműves lombozattal ékeskedik, és beeresztésre szolgáló lyukakkal bír. Az ábrázolat vadászatra vonatkozik. Látunk egy nyulat futni, melyet nyakravalóval ellátott kutya üldöz, a nyúllal szemközt másik kutya áll, utána vadász iramlík. Ezt egy fa után farkas(?) követi, majd medve jön, szemközt kutya áll. Az állatok a laphoz képest mind nagyok. A tulsó oldalon, elül jobbra egy uszóhártyás, halfarku *griffet* látunk, utána *delphin* úszik, melyet *nyúl*-fejű uszonylábos halfarku állat követ. A szomszéd *delphin*-nek kajdács-féle búbja van, végén egy sphinx jön, melyen túl a durván kinagyolt lap következik.

A fedődarab állatdíszü oldalai 10''-nyi szélesek az egyszerű kerettel együtt, a lombozatos oldal szélessége 9''-et teszen. Hossza 6' 7'', de a dombornúból látni, hogy eredetileg hosszabb volt.

Ezen mindenki által megtekinthető faragmányokon kívül a fürdői irodában is őriznek római régiségeket, melyeket a következő számban fogok leírni.

Szombathelyi közlemények.

II.

Valóságos epigraphiai kincs az 1. alatt idecsatolt fölirat *Claudia Savaria Augusta* különleges történetéhez, ha ugyan lesz Schoenwiesner után még avatott toll, mely e jelentékeny római municipium monographiájának szép, de nehéz föladatával megküzdni vállalkozik.

Mommsen véleménye szerint e felirat azon savariai polgárok névsora, kik valamely templom, tán a *Hercules*-templom építéséhez adományaikkal járultak. Tekintve a még meglevő Hercules-torso nagyszerűségét; tekintve az ugyane templom csarnokát díszített oszloptöredékek, és az oszlopok fölött végig futó párkányzat-maradványok óriási dimensióit: következtetést vonhatunk a templom nagyságára és a polgárok gazdagságára, a kik építették, mely utóbbi föltevésemet a Surányon talált s e névjegyzékben is előforduló *Caes. Victor*-nak múltkor közölt pompás sírköve szintén igazolni látszik.

Jellemző e névjegyzékben az is, hogy a második curiában 2, az ötödikben 3 *colonus* neve fordul elő; tehát nem szorosán vett *cives romani*, hanem csak latin joggal fölruházott telepítvényesek. Hihetőleg vagyonosságuk tekintetéből osztattak be a curiákba, és nevök megörökítése a többi római polgárokéival, fényes tanubizonysága annak, hogy a szent czél tekintetéből Savaria lakosai között minden rangkülönbség elenyészett.

E nevezetes kő, melynek magassága 20'', szélessége pedig 26'', jelenleg *Pick A.* helybeli kereskedő pajtája falába van illesztve; de minthogy e pajtát nemsokára le fogják dönteni, új építkezésnek helyet adandó, fönnevezett tulajdonos a követ már előre a gymnasiumi régiség-gyűjteménynek adományozta, bár azóta többen igen jó árért akarták tőle megvenni. — Fogadja tisztelt polgártársunk e szép ajándokért szívélyes köszönetünket!

Még néhány, kevésbbé nevezetes, de mindamellett érdekes feliratot akarok ezúttal megismertetni.

A 2. alatti föliratot egy, *Sz.-Péterfán* (Vasvm.) talált és körülbelül 7' magas sírkőről irtam le 1867. nov. 6. Minthogy azon remény kecsegtetett, miként nevezett követ amúgy is meg fogom szerezhetni gyűjteményünk számára, akkor tájt sem tüzetesen föl nem mértem, sem a rajta levő dombor-faragványokat le nem irtam. Azóta azonban, mert a birtokjogért két sz.-péterfai lakos pörlekedett, a kő jó ideig a koresma udvarán állott, a parasztleányek víg kedvükben pedig feldöntötték, úgy, hogy ketté törött. Azután, hír szerint, a pesti muzeumba szállíttatott; utóbb Pesten járván, kerestem is a mu-

zeum előcsarnokában, de nem találtam. Ha netán még Sz.-Péterfán van, megmentésére mindent el fog követni.

S A L V I A E · M
F V E R · A E · A N
X X X · E C T V L L I O
C · F · N I G R I N O N
X X · E T V L L I A E · C · F
M A R C E L L I N A E
A N · X V I · H · S · S ·
E C T V L L I V S C f
P A V L I N V S C O N
E T F I L I S F E C I T

A Tullius-család, melynek egyik képviselője a NVMINI-BVS-féle föliraton is előfordul, valószínűleg azon tájon birta villáját és családi sírboltját. Alkalmilag kutatni fogok a sírbolt után azon vízmosásban, melyben a sírkő egy törmelék-rétegre borítva került napfényre.

A 3. alatti fölirat tömör, négyszegű 18'' magas és 20'' széles gránit-oltárkövön olvasható, melynek felső része, mint látszik, vésővel van lefaragva, s így maga a fölirat is megcsonkult.

— — — — —
O S T E N S O · P
C · A L F I V S · L · F
S E C V N D V
V E E R A N V S
L E G : X V · A P O L

E kő helyben, a *gyöngyös-utcai* 41. sz. házban, a kapuszín egy fülkéjében van igen díszesen elhelyezve. E házban azonban még többféle római régiség látható, melyeket csak akkor szándékozom bemutatni, ha majd rajzban birandom.

A többi, eddig még kiadatlan föliratok közlését máskorra halasztom Egyet azonban nem hagyhatok szó nélkül.

Julius hó végén ugyanis, római falmaradványok között. félreismerhetlen római terra-cotta, tojás-idomú és nagyságú golyót találtak, egy VIBIANI-bélyeges, egészen ép sírmécs

kiséretében. Egy ideig azon véleményben voltam, hogy valami ódon játékszerrel van dolgom; de *Rich. A.* régiség-szótárában keresgélve azon meggyőződésre jutottam, hogy a lelt tojásdad golyó — *ovum*, melylyel a circusban a megfutott körutak számát — a *spind*-n — jelölték. Ha e föltevésem igaz, akkor *Savaria*, arenán kívül, még circussal is birt. Ki fog-e annak topographicus helyzete derülni? — az más kérdés.

Még egyet! — Azon *Róbert Károly* idejebeli harang, mely iránt e lapok szerkesztője annyira érdeklődött — nincs többé!! Harangöntő tulajdonosa, *curtis paucis* beolvasztotta. Ismét egy kincscsel kevesebb hazánk műrégészetéből!

Lipp Vilmos.

Archaeologiai levelek.

XII.

Tekintetes archaeologiai bizottság!

Mínt hogy hazánk több különböző táján nevezetesen kelet felől Beregvármegye bércei közt, délről Debreczen homokos síkjain s nyugatról Györmegyében régi *obsidián*-műeszközöket találtak, szabadságot vettem magamnak a „Pesti Napló“ f. é. szept. 13. 209. számában felkérni *Ebenhöck* Ferencz, koronczói esperes urat és azon debreczeni ügyvédet, ki Debreczen körül közelebb ily fölfedezéseket tett, hogy néhány jellegesebb példányt, az anyag és alak összehasonlítása végett, a tekintetes archaeologiai bizottsághoz azon czélból juttatni sziveskedjenek: hogy a tisztelt bizottság szakértően megállapítsa: valjon az igen régen eltűnt kőkorszakban, különösen midőn a finomabb műeszközök előállítására obsidiánt használtak, nem *egy fajú nép* tanyázott-e hazánk területén?

E végből bátorkodom ez alkalommal 18 obsidián- és 3 kova-tárgyat (nevezetesen: 1 háromszögű és 1 szívalakú nyílcsúcsot, 2 más nyíl-alakot, három finom apró hasítmányt, 3 kétélű és 2 egyélű késpengét, 2 széles késpengét, 3 nucleust és egy kristályszerű követ, valamint *kovából*: 1 hosszú és egy kis késpen-

gét és egy szívalakú nyilcsúcsot) *visszavárás mellett* beküldeni. E tárgyakat az idén Beregvármegyében, az ú. n. *Krajnán* (a Hátvidéken), *Závidfalva* és vele szomszédos helységek határán találtam. E műeszközök részint a Hát-erdő déli hegyoldalain, részint a szántóföldek magaslatain fordulnak elő, hol különféle nagyságú emelt halmok is találtatnak, melyekben durva agyagcserepeken kívül egyéb nem foglaltatik.

Nagyon örülnék, ha az összehasonlítás némi eredményre vezetne. Annyi bizonyos, hogy a bemutatott késpengék és szívalakú, parányi nyilcsúcsok oly csínnal vannak előállítva, melyek egyúttal izlésre és ügyességre mutatnak.

Obsidián kőnem e tájon különben nem fordul természetben elő, annak távolabbról kelle ide hozatnia.

Kérem a tek. bizottságot, méltóztassék becses véleményét annak idejében velem közölni, ki megkülönböztetett tisztelettel vagyok Munkács, szept. 20. 1869.

alázatos szolgája
Lehoczy Tivadar.

A gyönyörű *obsidián* eszközöknek szívből örveneek, mily csinosak a *nyílhegyek* és apró pengék! Lám, mit nem tudunk csak egy-két év alatt is felmutatni; hátha még mások is oly érdekekkel viseltetnének ezen fontos tárgy iránt, főleg a *Hegyalján* lakó intelligentiához tartozók! — A n. muzeumnak még igen csekély az effélékből való gyűjteménye, jobban mondva még alig van valamije; mily hálával vennénk egy-két ép és határozott alakú darabot! Itten meglátván az egész nemzet ezen új tüneményt, alkalmasint máshonnan is kapnánk ilyesfélét. — Az *obsidiánok* gyakran *bronzokkal* kerülven elő, későbbi készletek. Az egykét lelhely után ítélve, talán még igen korán lenne azon eszközöket egy *bizonyos népfajnak* tulajdonítani. Hiszen a *kova-nyílat* Győr és Kis-Bér táján gyakran a római és barbar maradványok közt lelik, innen azonbana rómaiak kő-koruságára mégsem szeretnék következtetni. Remélem egyáltalán, hogy azon felállított anyag szerinti szakok nem sokára némi változást fognak szenvedni, és majd inkább kő-, bronz- és vas-eszközökről mint ugyanolyan korszakokról fognak szólni.

R.

XIII.

Örömmreszolgál egy archaeologiai leletről tudósíthatnom, mely ugyan nagy nevezetességgel nem bír, miután hasonlókról már magam is értesültem, mindamellett nem érdektelen vidékünkre nézve.

A legközelebb múlt napokban öcsém erdésze a szomszédos *Rózsa-Pallag* község határán cserkészvén, egy újabban keletkezett vízmosásban (a milyenek ott a sárga agyagos és kopár dombokon igen gyakoriak) egy csomó holmit pillantott meg, mely sajátságos zöld színe által magára vonta figyelmét. Odamenvén, kis halomba rakva 13 darab *bronz-csákányt* talált s alattok 8 darab *réz-fémet*, melyek közül 5 gömb-szelet alaku, amint az olvasztó medenczéből kihülés után kikerülhetett; 3 pedig mintegy hüvelyknyi vastagságu, hosszúkás gömbölyű alaku, mintha ügyetlenül készült mintába lett volna öntve. A 13 db. csákány olyan alaku, a minőt a muzeumban is láthatni. Különben az egyik nagyobb a többinél és görbe alakot mutat. — A 13 db. között egy sincs olyan, mint a másik, de valamennyi egészen nyers állapotban van, úgy, ahogy öntés után a mintából kikerülhetett. Egyiken még azon tölcser alaku ércdarab is rajta van, mely az öntéskor keletkezett, a miből az is látszik, hogy élén ment véghez az öntés, mint szintén a többieken is, ugyancsak élükön tisztán látható, hogy a tölcser alaku darabka le van törve. — A fémkészlet egészen vörösréz, míg a fokosok különböző mértékben vegyített bronzból vannak s mindez a legszebb zöld és kék patinával fődve.

E tárgyak láttára azonnal kisiettünk a lelet helyére s az egész környéket figyelmesen fölkutattuk. Még 2 db. gömb-szelet alaku fémcsomót sikerült találunk; ezeken kívül pedig csak igen számos salak-darabot és több darab, szénsavas mészszel áthatott s petrificált fa- (bükk és hárs) darabot. Ezek közt van egy, mely némi kis jóakarát hozzájárultával, *fa-fogantyú*-nak tekinthető. Ez azonban nagy becsesl nem bírhat; mert ha az alak látszólagos symetriája nem volna is a véletlen játéka, még a kövült állapot sem volna nagy régiségre magyarázható, miután a szénsavas mészszel való impregnatio, bizonyos körülmények között, igen rövid idő műve is lehet.

A fönnebbiekből világos, hogy a lelet helyén vagy annak közelében koh-nak vagy öntödének kellett lennie, s meglehet, hogy a talált készletet az illető iparos rejtette a földbe, gondosan összerakván a darabokat, — vagy tán rablók ásták el ott a kifosztott fegyvergyár zsákmányát. — A dolognak mindenesetre szomorú vége lehetett, mely az illetőt kincse használatától örökre elütötte. A lelt darabokból öcsém egy-párt itt tartott; a többit a szabolcsi muzeum számára lefoglaltam ...

Sárköz.

Vécsey József.

Nagy köszönettel vennők, ha Méltóságod ezen fölötté fontos leletet lerajzoltatni vagy mintázás végett felküldeni méltóztatnék. Irigyleni kellene ugyan a szabolcsi muzeumtól ezen kincset, de csak legyen a vidéken is mit látni! Gyarapodjék ezen csinos muzeum mindinkább lelkes és bőkezű elnöke alatt! Ezt kívánja Méltóságod őszinte tisztelője

R. Fl.

Az archaeologiai osztálynak

a magyar orvosok és természetvizsgálók *Fiumében* tartott XIV-dik nagy gyűlése alatti működése.

A régészeti szakosztály szept. 7. tartott ülésének jegyzőkönyvi kivonata.

Dr. Rómer Flóris, mint szakosztály vezető-üdvözlővén a szép számmal megjelent tagokat, felszólítja az elnökök és jegyzők választására, mire közmegegyezéssel szakvezető úr választatott meg elnöknek, a jegyzőségi teendőkkal megbizattak Arányi Béla gymn. tanár és Hampel József tagok.

Erre elnök Fiume városa régészeti nevezetességeiről érdekesen értekezett és azok saját vezetése alatt leendő megtekintésére felszólította a jelenlevőket, mi köszönettel fogadtatott.

Mire dr. Arányi Lajos sz. István magyar király dicsőíté-

sére állítandó emléképitmény mintázatát mutatja be, és annak minden részleteit tanulságos régészeti magyarázatokkal kísérve, az általa megpendített eszmének felkarolását ajánlja, mi a hallgatóság meleg részvételével találkozott, s elvben teljesen elfogadtatott, a kivitel miképi eldöntése pedig a közp. bizottmányra hagyatott.

Vécsey József báró az előadás folyamában megjelevení, azt mind végig nagy érdekeltséggel hallgatta.

Végül elnök bezárván az ülést, a jövő ülés idejeül szept. 9. d. e. 9 órát tűzi ki, és jelenti, hogy ugyanakkor ő a magyarhoni sírhalmokról értekezendik.

A régészeti szakosztály szeptember 9-én tartott 2. ülésének jegyzőkönyvi kivonata.

Elnök Rómer Flóris tr. 9 órakor megnyitja az ülést és mindenekelőtt a megtett régészeti körutról jelentést tevén, említi, hogy a már minap felsorolt emlékeken kívül ez alkalommal a bizottság a sz. Ágostonról címzett templomban még egy római ara-t is lelt.

A Segniába meg Vegliába szándékoltt tengeri utazásról elnök említi, hogy a szél a partra szállást meggátolván, az utasok a part megtekintésére voltak utalva, s ez alkalommal a Frangepaniak Portó-Réban levő várak, a vegliai templom, meg az építmények erős szilárd építési modora vonta magára a nézők figyelmét.

Elnök indítványára a szakosztály szept. 10-én reggel a grobniki várba régészeti kirándulást teend s szinte az ő felszólítása folytán fogja a szakosztály a september középső napjain Hontban gyűlésező történészeket és régészeket átiratban üdvözölni.

Ezek után elnök úr a „sírhalmokról“ kezdett értekezni, de közbe jövé a „Mária“ nevű hajó tengerbe bocsáttatása, oda kirándult a szakülés, és elnök érdekes és mindvégig feszült figyelemmel kísért értekezését folytatólag 11 órakor előadá.

Minek befejezte után Nagy István úr a pátyai vár környékére vonatkozólag érdekes régészeti közléseket tett, melyek beható eszmecserére szolgáltatott alkalmat.

Szintén érdekes közléssel szolgált Mocsári Sándor úr a nagyváradai ásatásokról, mire dr. Rómer Fl. és dr. Arányi értekezései a társulati évkönyvbe való fölvétele elhatároztatván, 1 óra felé feloszlott az ülés.

Jegyezték

Arányi Béla és

Hampel József.

Szeptember 10-én a szakosztály tagjai *Grobnikra* rándultak ki; ezen fölötté érdekes kirándulásról *Horvátországi Naplóm* fog bővebb tudósítást hozni.

R.

Régészeti mozgalom.

(A m. nemzeti muzeum régiségtárát) folyó év szeptember havában 6173 vendég látogatta; és pedig: 6-án hétfőn 2220; 12-én vasárnapon 927; 13-án hétfőn 673; 20-án hétfőn 760; 26-án vasárnapon 1052; 27-én hétfőn 1132. A többi napokon átlag 8—12 volt a látogató. — A bécsi császári iparmuzeumot augusztusban 7362 egyén látogatta. Egyáltalán a 6 év alatti látogatók középszáma 8346; 1865—1869-dik év aug. végeig 565,635 személy fordult meg ezen érdekes intézetben. — Ha a m. n. muzeum egyéb tárainak látogatóit is rendszeren felkarolhatnók, alig fogna minálunk kisebb lelkesedés és tudvány mutatkozni.

(A vajda-hunyadi vár) épületének helyreállítása örvendesen halad előre. A főterem fedélzetének homlokzatára okt. 3-án tétetett fel a bevégzési koszorú, mit a munkások zene s pohárköszöntésekkel ünnepeltek meg, mozsarak durrogása is vegyülvén a jó kedv zajába. Több nap óta a legszebb idő kedvezett a munkásoknak s az építést vezető Sch. F. úr dicséretére legyen mondva, napról napra szembetűnőbb a siker. A munkások között jó rend és fegyelem uralkodik. Remélni

lehet, hogy a téli napok bekövetkezése előtt meg lesz óva a további pusztulástól azon hazai kincs, mi oly sok honfikebel méltó aggodalmának véget vethet.

(*Kövesült embervázakról*) hozott a „Kolosvári Közlöny“ tudósítást, melyeket *Bánfi-Hunyadnál* a vaspályai munkások egy sziklatömeg áttörésénél találtak. A két váz egyikét, sajnálattal legyen említve, darabokra zúzták, ámbár egyes részei még felismerhetők; a másikról csak a lábakat törték le, mivel a becses leletet mégis felismerték. Elismeréssel kell azon rendeletet felhoznunk, melynélfogva a munkavezetők a további munkát rögtön beállították és annak folytatását csak a szakértők jelenlétében akarják megengedni. Reméljük, hogy ezen szakférfiak jelentése tudvágunkat ki fogja elégíteni, és ha kövesült állatesontokat nem ástak ki, a még sokkal érdekesebb *homo diluvii testis*-ről? fogják a tudós világot értesíteni.

(*A m. történelmi társulat*) Ipolyságon tartott ez idei ülésében b. *Nyári Jenő* úr a *pilini ásatások* szerencsés vezetője a honi, főleg legrégiebb korszaki régészetet képviselve, a *magyarad-szántói* kifogyhatatlan vidéken is ásatott; talált is nagymennyiségű, a terem zöld asztalán kiállított kő- és bronz-régiségeket, melyeket a hallgatóságnak magyarázgatott. Szabad legyen remélenünk, hogy a báró érdekes kutatásának eredményeit lapunkban is fogja közleni, miszerint főtörekvésünkhöz képest idővel a magyar régész itt együttesen mind azt megtalálhassa, mi e mozgalmas korszakban szétszórva a m. irodalom terén megjelent, és még meg fog jelenni.

(*Rómer Flóris*), így írja „*Eger*“, a dobszai halmok közt, hova az akadémia küldte, nem talált ugyan régiségeket, de ott tartózkodása alatt *oly érdekeltséget keltett a környékbeli lakosokban a régészet iránt, hogy most a Hernátvölgy mentében mindenütt régészeti társulatok vannak alakulóban, melyeknek főadata leendő a hazai régészet fölvirágzásának érdekében működni, s minden a környéken netalán előforduló, a hazai régészethez tartozó tárgyról a magyar akadémiának jelentést tenni, vagy ha lehet, azt beküldeni.*

Örömmel vesszük ezen tudósítást, e mozgalom fáradozásaim legszebb jutalma. Csak legyenek egyes megyékben

ilyen egyletek, a többi már a verseny tekintetéből sem fog elmaradni.

További tudósításokat köszönettel közlünk.

(A „Békésmegyei Értesítő“) 34-dik számában ezt olvassuk:

Fölhívás Gyula városa értelmesb közönségéhez!

Miután a gyulai főtanodának, illetve a város minden vállalás felekezetű közönségének muzeuma — melyben több száz régészeti tárgyak vannak elhelyezve — meg van alakítva, a haladás mai korszakában egy archaeologiai és régészeti társulat szükségelt megalakítása fordult elő. Hazánk vidékén e tekintetben már szép eredménynyel haladtak elő. Ne hagyjuk magunkat mi sem hátra.

Tudom, van városunkban több lelkes honfi, ki a városunk határában és vidékünkön található régiségeket szivből óhajtja az enyészet elől megmenteni, ugyanazért — bár ha elejénte kevesen — álljunk az ügy élére, és gyűljünk egybe e hó 29. d. e. 10 órakor minden felekezeti különbség nélkül a fennemlített egyesülésre muzeumunkba, a r. kath. iskola helyiségében.

Id. Mogyoróssy János.

Lehet-e nagyobb meglepetést képzelni, mint mikor a „Gyula hajdan és most“ már 1858-ban erélyesen működő írójának ezen férfias felszólalásából nemcsak azt látom, hogy Gyula városának már van régészeti muzeuma, hanem még az is remélhető, hogy régészeti társulata is alakulóban van.

Távol lévén hazámtól ezen felhívás eredményét nem ismerem, de már ez magában is szép jelenség! Bár maradnának Gyula lelkes honfiai lapunkkal folytonos összeköttetésben, és a társulat haladását, biztosítását ne a sok tagtól, de a lelkes munkatársaktól remélenék. Város, mely saját Értesítővel rendelkezik, üdvös, közhasznú intézeteit keresztül viszi és állandósítja. Csak a kicsinylés, irigység és gyanúsítás konkolya a jó magot el ne ölje.

Az archaeologiai bizottság részéről előre is biztosítom a gyulai régészeti társulatot, hogy ügyeit örömmel fogja felkarolni, csak aztán önök is, uraim, sziveskedjenek irományain-

kat terjeszteni, és a közczélra irányzott áldozatainkat méltányolni.

Minden tudósítást, főleg az eddig létező muzeum rövid leírását szívesen vesszük és terjesztjük! Csak előre!

E g y v e l e g.

(*Debreczenben*) egy ház átalakításánál nem mélyen a föld alatt egy embervázatot találtak ülő helyzetben. Azóta még három ilyesféle leletre akadtak, és minthogy emberemlékezet óta azon vidéken temetőhely nem létezett, „*Debreczen*” ujság azt véli, hogy azon vázak 1849-ben ott el-esett vagy agyonütött orosz katonáké lehetnek. — Ezen rövid, minden körülmény nélkül említett leletnek közlése után nem vagyok ugyan feljogosítva ezen állítás ellen kétséget támasztani, mindazonáltal nem ártana, ha tudós barátom és lelkes régészet-pártoló *Kovács János*, kinek már eddig is oly sok jeles adatot köszönhetek, ezen esetet is bővebb vizsgálatra érdemesítené. Okaim ezek: már több helyen, jelesen a *baracsi* pusztán, *Derecskei* uraság udvarában egymás mellett és pedig nem mélyen a föld alatt találtak ilyen guggoló vázakat; azonkívül *Morillet* Gábor a *Materiaux pour l'histoire positive et philosophique de l'homme* első évi folyamának 362. lapján közli: hogy *Féraud* és *Christy* urak *Constantine* közelében, több műsirt bontottak fel, melyekben égetlen vázak úgy valának eltemetve, hogy karjaik keresztbe téve, lábaik pedig úgy valának helyezve, hogy az állakat érték. Ez, úgymond továbbá a *derék* szerző, épen azon helyezet, melyben az *első kőkorszak alatt Dániában* a vázakat találják a dolmenekben. Ezeknek tudomása késztet a további kutatások sürgetésére, és mind azon jeleneteknek, melyek a fennemlítettakkal egyenlők, közlésének felhívására. Ha kiderül, hogy az ilyen módon eltemetett emberek egy bizonyos korszakhoz vagy népfajhoz tartoznak, ismét egy érdekes érintő ponttal gazdagodik tudományunk, s talán földásóink nagyobb figyelmet fordítandának ezen eddig egészen elhanyagolt térre.

(*Ó-Budán*), a gőzhajógyári szigeten az ásatások alkalmával kőfalra bukkantak, mely az ottani nagyobb kiterjedésű római fürdőknek egyik része volt.

(*Szombathelyen*), a „*Vas megyei Lapok*” szerint közelebb több érdekes régiségre akadtak. Találtak egy darab aranyat *Valens* korából, több római rézpénzt, két kis mécset agyagból, több db. könyvtartó üveget stb. Embercsontot mintegy 12 mázsát szedtek össze. A föld jelenlegi színe alatt majd két ölnyre egész szobafalakra és utcakövezetekre akadtak. Egy fülkében mintegy két mérőre való búzát találtak, mely egészen fekete, de különben ép. Hihető, hogy mindezen tárgyak akkor

temették el, midőn Szombathely, vagy helyesebben akkori Sabaria, Kr. u. 455. évben földrengés által romba döntetett.

(*A pannonhalmi benczéseknek*) 1001-ből való Sz.-Istvánféle alapító okmányát, mely egyszersmind legrégebb magyarhoni műemlékünk, *Mátyás Florián* akadémiai tag, az október 4-kén tartott akadémiai ülésben védelmezé, annak valódiságát éles kritikával és kissé maró humorral is bebizonyítá. Ideje már egyszer, hogy a száz éves harcznak döntő érvekkel vége vessessék, és az aljas csalásnak bélyegétől meg mentessék azon hártya, mely mellett annyi érv szól, miszerint a legtudományosabb ellenokoknak is eddig hátrálniok kellett a kül- és belsőleg eredetinek bebizonyúlt alapító-level elöl.

(*Könyöki* (Ellenbogen) *József*) tanár tudósít, hogy *Nyitra-, Turóc- és Liptó-megyékben* tartózkodván, e vármegyékben mindennemű, igen érdekes tárgyakra bukkant: két, három lábnyi szentségmutatóra, két szárnyoltárra stb.

(*A magyar és lengyel nemzet*) politikai s különösen mivelődési tekintetben egymásra való kölcsönös hatása kutatására *Czartoryski László* herczeg, a m. tudományos akadémia által ezer o. é. forintnyi jutalmat tüzetett ki, melynek határnapja 1872. dec. 31-dike. Minthogy ezen befolyás nemcsak valószínűleg, hanem kétségen kívül a ruházatra s érmészetre, szokásokra, talán még az építkezésre is kiterjedt, némely érdekes és kényes kérdések megfejtését remélhetjük, ezen pályamű szerencsés megoldójától; a kényes kérdések közé mindenesetre azt számítjuk, mely a ruházat, fegyverzet és a díszek egymásra való hatását meghatározza.

(*Baudri urat*) a Kölnben megjelenő olcsó, szép műmellékletekkel ékesített régészeti lapnak „*Organ für christliche Kunst*“ alapítóját Köln polgárai egy díszpohár-ral tisztelték meg, melyhez a rajzot *Schmidt Frigyes* bécsi tanár tervezé, és *Hermeling Gábor* kölni aranyműves elkészítette. Ezen 15" magas fűdeles pohár az izlésnek és stílszerű szerkezetnek remekje, és a mi ötvöseinknek is, kik annyiféle mintákból lopogatván egyes eszméket, valódi quodlibetes monstrumokat állítanak vagy állíttatnak össze, követendő mintául is szolgálhatna.

(*Blakwall-on*) azon kikötővel szemközt, melyen a themsei-gőzösök megállnak, nem rég reáakadtak azon rakpartra, melyet még a rómaiak építettek. Mindenesetre érdekes lesz a kiásott róma-városi *emporiummal* összehasonlítani.

(*Claudius császár diadalivének*) alapköveit akkor találták Rómában, mikor a *Piazza Sciarán* egy bankintézet alapköveinek a szükséges gödröket huzzák.

Könyvészet.

Az 1869. szept. 1-ig megjelent régészeti művek jegyzéke. Közli Aigner Lajos könyvkereskedése Pesten (váczi-utcza 18. sz. nemz. szálloda.)

Bernhardy, G., Grundriss der römischen Litteratur. 5 Bearb. (Braunschweig, Schwetsche u. Sohn.) 9 fl.

Conze, A., Beiträge zur Geschichte d. griechischen Plastik. Mit 11 lith. Tafeln. 2. Aufl. 4. (Halle, Buchh. d. Weisenhauses) 6 fl.

Mazhafa Tomar. Das äthiopische Briefbuch nach drei Handschriften hersg. u. übersg. v. F. Praetorius. (Leipzig, Brockhaus Sort.) 84 kr.

Rig-Veda Sanhita., the sacred hymns of the Brahmans. Transl. by Max Müller. (London Trubner.)

Vol. I: Hymnes to the Maruts, or the Storm Gods.

Porter, J. L., the giant cities of Bashan, and the Northern Borderland. (Philadelphia, Amer. Bap. Pub. Co.)

Desjardias, E., la table de Peutinger, d'après l'original conservé à Vienne ect. Livr. I—III fol. Avec pl. (Paris Hachette et Comp.) la livr. 4 fl. 67 kr.

Dupont, P., histoire de l'imprimerie. 328 p. (Paris Dupont.)

v. Eye, A., u. J. Falke, Kunst u. Leben d. Vorzeit ect. 3. Aufl. 3. Bd. 5. Heft 4. (Nürnberg, Bauer et R.) 2 fl.

Siebmachers, J., grosses u. allgem. Wappenbuch ect. Neue Aufl. mit Erläuterungen. 71. Liefg. 4. (Ebend) 3 fl. 20 kr.

Weisz, A., Kärnthens Adel bis zum Jahre 1300. (Wien, Braumüller.) 3 fl. 34 kr.

Bell, E., the Oxus and the Indus. (London, Trübner.) 2 fl. 40 kr.

Hemans, C. J., a history of mediaeval christianity and sacred art in Italy. (A. D. 900—1350) (London, Williams et N.) 6 fl.

Beauvois, E., les antiquités primitives de la Norvège. Age de pierre et âge de bronze. (Paris, Challamel aîné.) 80 kr.

Biéchy, A., histoire de Maures en Espagne. 248 p. (Limoges Barbon.)

Bompois, F., médailles grecques autonomes frappées dans la Cyrénaïque. 124 p. et pl. (Paris, Rollin et F.)

Madsen, A. P., antiquités préhistoriques du Danemark (l'âge de pierre.) Avec grav. (Kopenhagen, Höst.) 28 fl.

Adam Krafft u. seine Schule. 1490—1507 ect. Mit Text v. F. Wanderer. 10—12 (ietzte) Liefg. Fol. (Nürnberg, Schrag.) á Liefg. 2 fl. 34 kr.

Hibaigazítás.

Lapunk II. évf. 3. számában, az 52. lapon, alulról a 9. sorban : CCC helyett CCCC-at kérünk olvasni.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1869.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.

m. n. muzeum.

8. szám.

November 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ikenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárúsnál.

Schulez Ferencz építész jelentése erdélyi utjáról.

A vajda-hunyadi kir. vár helyreállításával megbízva, régi törekvésem volt az Erdélyben még nagy számmal fennlevő középkori épületeket megvizsgálni, meg lévén győződve, hogy azon művészek, kik Vajda-Hunyad várát építették, a környéken még több emléket is teremtettek. Hittem, hogy ezen műveken tán találok Vajda-Hunyadban létesíthető eszméket. — Különösen az ezen országban dívó tetőzeteket kívántam tanulmányozni, mert a födelek készítése legsürgősebb teendőm ezen épületen.

Julius elsején Vajda-Hunyadról utra kelve, Gyula-Fehérvár volt az első hely, mely figyelmemet, mind kitűnő székes-egyháza, mind számos római maradványa által leköté. A három hajóú román basilica stylje oly tiszta, egyszerű alaprajza oly okszerű, részletei oly művészien szépek, hogy külföldön is kevés jobb románkori épületet találunk. Az egyház külseje, sajnos, igen el van torzítva és az idő viszontagságai által sokat szenvedett; de ez nem is bírt soha annyi építészeti összhanggal, mint belseje; mert míg belül az egyház

egészen a román korból származik : külsején az átmeneti korszak és később a renaissance sokat változtattak. Az épület külsején ennél fogva nem annyira az össz-behatás, mint inkább a részletek szépségei keltenek érdeket és teszik az egészet becsessé. Gyönyörű ez épület külsején a nyugati homlokzat eredeti, máshol elő nem forduló nagy és magas előcsarnoka, mely a középhajó egyik hold-osztályát (travé-ját) elfoglalva, ezen hajó magasságával bír. E pompás előcsarnokban van elhelyezve a ritka szépségű főkapu, félig román, félig átmeneti stílusban. Szépek és eredetiek továbbá az oldalhajók szentélyei, melyeken a román kor legremekebb szobrászati munkái szemlélhetők. A dél-keleti szentélyen az oszlopokon oszlop-fökként kör-féle domborodás díszlik, mint ezt csakis Spanyolhonban láttam. Az egyház kül-ékítményei közé tartozik szintén a déli oldalkapu, számos díszes ornamentumával és egy, sajnos, nagyon megrongált tám-oszlop az átmeneti román-goth korszakból. Ezen tám-oszlop az épület északi részén a közép-hajónak szolgál és kora fialék (toronyfi) kombinációjából áll.

Ritka, díszes példány, mely megérdemli, hogy közöltessék.

Az épület általános szerkezete sokkal ismeretesebb, sem hogy erről bővebben kelljen értekezni. A templomot az utóbbi években Haynald érsek kijavíttatá és ezen restauratio annyiban nem volt káros, amennyiben csakis az épület belsejéről a falragaszt szedték le és így most a kő szép természetes színe látszik. A létezhetett fal-festmények szenvedtek-e e javítás alkalmával? — nem tudom; e bel-javításnál azonban sürgősebb leendett az épület külsejét állítani helyre, ami ha gyorsan nem történik, az épületnek sok érdekes része el fog pusztulni. A belső részletek (kapitaelek) oly szépek, miként kár, hogy az e restauratiohoz szükségelt állásokat gipsz-öntvények készítésére föl nem használták.

Ily öntvények, ezen jeles oszlopfőket ábrázolók, minden rajzteremnek, minden művésznek nagy előnyére szolgálnának.

Nem kis meglepetésemre és öröömre szolgált, hogy a vajda-hunyadi vár első emeleti lovag-termének márvány pilléreihez hasonlókat leltem ezen templomban. Az északi oldalkapun belépve, jobbra az ajtó megett két fél márványpillért pillanték meg, melyek kétségkívül Vajda-Hunyadról, az előbb

említett tereméből hozattak ide. Ezt bizonyítják a következő tények:

A vajda-hunyadi alsó, még fennálló lovagterem pillérei 8 szegletűek és tudvalevőleg a középkorban Piszkeről hozattak ide, s piszkei veres márványból állanak. Ezen vastag pillérek már most valószínűleg, mert egy terűre nagyon nehezek lettek volna, vagy mert ezen márvány igen vastag rétegekben nem törik, hosszában elhasították két részre, azért minden pillér két darabból áll. Ez oly tény, mely tudtommal a világon sehol sem fordul elő. A Gyula-Fehérvártt talált e két hosszú pillérfél először 8 szegletesek, másodszor szintén piszkei veres márványból való, harmadszor ugyanazon szélességi térímével bir és negyedszer, minthogy a felső lovagterem az alsónál jóval magasabb, ezen pillérek szintén megütik a kívánt magasságot. E szerint eléggé be van bizonyítva, hogy ezen pillérfelek csak Vajda-Hunyadról kerülhettek ide, és pedig, midőn *Bethlen* korszakában a felső lovagterem bolthajtását lebontották, elvitték ezen pilléreket, hogy ezen becses anyagból sírköveket készítsenek. Hogy ez így történt, mutatja egy, szintén a templomban heverő harmadik pillérfél, melyen tisztán láthatni, hogy róla több kőlapot lefűrészelték, amilyeket sírkövekre szoktak használni. Ezen lelet a vajda-hunyadi várra annyiban fontos, mert most teljesen be van bizonyítva, hogy a felső lovagterem, mint az alsó, kéthajóú volt; amit eddig, ám-bár ezt más tények is igazolják, sokan hinni nem akartak. A főegyház szentélye körül egy érdekes tagozott ablakrész hever, mely a templom ablakaira, ha helyreállíttatnék, világot vethetne. Kár, hogy így, felvigyázat nélkül, csorbításnak van kitéve.

A főegyházon kívül van a várban még egy egyszerű, de elég díszes góth egyház, melybe, minthogy katonai raktár, nem juthattam. Ezen épület szentélyén érdekes tám-oszlopok szemlélhetők.

Szász-Sebes (Mühlbach). Gyula-Fehérvárról Szász-Sebesre csak egy órai kirándulás, de olyan, melyet senki sem fog megbánni. Az egész út római régiségek, oszlopfők, talapzatok mellett vezet el. Architravok és sarcophag-darabok majd mindig a házak előtt padokként fordulnak elő. Csak ritka esetben falaz-

vák be e régiségek, ha t. i. féldomborművek. A szász-sebesi főegyház a kifejlett góth-izlés legjelesebb példánya Erdélyben. Idomai szépek, gazdagok, de nem túlterheltek. Keleti része góth-izlésű három hajóu, s egész a diadalívig terjed, hol a góth építészet egy szentség-zárfallal (Lettnerrel) végződik. A templom többi része, és pedig a toronytól kezdve nyugatnak román és átmeneti stylű s igen rosszul van a góth részhez csatolva, úgy, hogy hinnünk kell, miként midőn a szentély góth izlésben épült, a terv az lehetett, hogy az egész román részt lebontva, a templom tisztán góth-izlésű legyen.

Ha ezen egyház legkiválóbb részleteit tekintjük, első helyet foglalnak el a belső faloszlopok (Wanddienste) s a szentély külső tám-oszlopai, melyeken gazdag compositio jeles kivittel (technikával) párosul; és bár a nép azt hiszi, hogy ezt s a brassói egyházat egy művész tervezte, tény az, hogy e mű sokkal nemesebb, és azon kevés középkori épületekhez tartozik hazánkban, melyeken jó szobrász-munkát látnunk. A belső faloszlopok szépen tagozottak, díszes alapból kiemelkedők; fél-magasságban angyal által támogatott consolon, 4' 6" magas szentek szobrai díszítik azokat. A szentek felett gyönyörű mennyezet (Baldachin) angyal nyugszik, mely angyalok letört kezeikben mindenestre hangszerek voltak. Az oszlopot szép kapitael fejezi be.

A mi az ezen belső faloszlopoknak megfelelő külső tám-oszlopokat illeti, úgy ezek felső csúcsait már a renaissance korszakban szedték le s pótolták durva vízszintes párkányzattal. Szintén ezen korban tétettek a mennyezetek alá a régieknél vastagabb, gömbölyű oszlopok. A tám-oszlop legfelül díszes nagy mennyezetben végződik, mely alatt szent szobor áll s mely fialékkal és homlokfalakkal (Giebel) van díszítve és magas csúcsban, piramisban végződött. A mennyezet alatt, consolon, egy valószínűleg zenélő angyal áll, kiterjesztett szárnyakkal.

Lenn, az első párkányzat felett, szép mennyezet alatt, díszes consolon, ismét szent szobor áll, a párkányzat alatt pedig egy három tagos fémerben valamely szentnek mélyre vésott feje látszik.

Ezen oszlop és tám-oszlop izlése igen eredeti s ritka fel-

fogásról tanuskodik; az utólagosan említett fejek alkalmazását pedig még sehol sem láttam.

Ezek után érdekes és ritka az ezen egyházban rejlő szentély-zárfal (Lettner) töredéke, melyhez hasonlónak, tudtommal, hazánkban csak Nagy-Szóllóson van nyoma azon különbséggel, hogy a nagy-szóllósi egyszerű kőfal, ez itt ellenben boltozott, mennyezet-szerű oszlopcsarnok, aminők Oberweselben, Lübek-, Danzig- és Münsterben gyakran fordulnak elő. Említésreméltók még a csinos szentségház és a díszes szentély ablakok is.

A románkori torony kapuzata érdekes, de fájdalom oly vastagon van bemeszelve, hogy idomai alig látszanak. A torony utolsó emelete is igen csinos; négy sarktoronynyal ellátott teteje renaissancekori; de annyira illik az egészhez, hogy megnyugvással időz rajta a szemlélő. Említést érdemel ezenkívül egy kápolna, mely önállóan a templom mellé van építve. Az egész épületecske egy 3° travéból és nyolczszeg szentélyből áll; idomai egyszerűek és kora góth izlést mutatnak. A kápolna most torna-iskolául szolgál és szép fehérre van meszelve. Kevés biz' itt a kegyelet!...

Az előbb említett király-fejek, melyek a tám-oszlopokon háromtagu üregben vannak elhelyezve, az iskolás-gyermekeknek kőhajítási célpontul szolgálnak, és ezen üregek kövekkel telvék.

A templom területe falakkal, tornyokkal és kapukkal volt körülvéve; a falak egy része még áll, a kapukat pedig csak ez előtt pár évvel bontották le hg. *Schwarzenberg* parancsára.

Maros-Sz.-Imre.

Szász-Sebesről Küküllő-vár felé indulva, nem messze Fehérvártól láttam a regényes fekvésű maros-sz.-imrei egyházat, mely magas dombon fekvén, az egész táj díszét képezi. A lakosok az egyház építését *Hunyadi Jánosra* viszik vissza, a mi, tekintve az idomokat, csakugyan lehetséges is. Különben egyszerű, egy hajóu, egy tornyu templom, melynek belsejében semmi látnivaló nincs, és melynek minden diszítményét az ablakok kőtagozatai teszik. Érdeket leginkább az által kelt, hogy régi erődítési körfalának kapuja még létezik.

Horvátországi Uti-Naplómból.

III. Varasdi hévvíz. (Folytatás). Grebengrád.

A századokon át tartott rombolások sem voltak képesek a hatalmas rómaiak nyomait megsemmisíteni, de ha a pusztításokban így haladunk, el fogjuk érni, hogy nem sokára még a föld alatt, elődeinktől érintetlenül hagyott alapok és sírok is elenyésznek. Azonban örökdik a tudomány éber geniusza, és míg a köznép legnagyobb része csak rombol és pusztít, addig a műveltebb osztály a morzsákat gyűjti, és az emlékeket védi.

Ily gondos régészet-pártolót adott a végzet Toplice-nek dr. *Rakovec* barátomban. A fürdő-irodában a kén-gőz különalakú lerakatai és egyéb természettudományi előjövetelek közt egy szekrényben felállítva találtam a vidék római maradványait is. A többi közt van itt olvadt ólom, 6'' hosszú négyszegletű vasszeg, kerek, lapos fejjel; különféle vaspántok, furó-féle eszközök, késtörédek, és sajátyszerű nagyobb lakatokhoz való háromágu kulcsok, milyeneket a klagenfurti muzeumban láttam, de visszahajló szakállal. A vaskészlet mellett előfordul itt a köszörűkő is, és egy doboz egészen tele van üvegtörédekkel.

Az érmek közt egy nagy bronz Diocletianus tűnt fel,)(GENIO POPVLI ROMANI felirással; a mezőben A, a szelvényben pedig ASIS olvasható; a kisebb szintén bronz érem CONSTANTINVS-é GLORIA EXERCITVS hátlapi körirással.

Az agyagművekre átmenve, láttam nemcsak feketés cserép-törédekeket, hanem mázasakat is. Lelhelyükül *Tuhovecet* és *Angjelt* emlegették, mely közel fekszik az angolkerthez. Innen többféle festett faldarab és vörös, barna, valamint sárga márvány is volt eltéve. Nagyon feltűntek a sajátóságos idomu, talán bolthajtás-téglák. Ezek 3''-nyi vastagság mellett felső szélükön $1\frac{1}{2}$ ''-nyi fülekkel bírnak mindkét oldalon, innen 5''-nyi hosszúságban rézsut ismét kifelé hajolván a nevezett füleknek szélességét eléri, itt újra $1\frac{1}{2}$ ''-nyi foggal bírván, alul $6\frac{1}{2}$ talajjal végződnek. Nem talállok alkalmas kifejezést, mely-

lyel ezen előttem egészen új téglá-alakot megnevezzem. Vannak téglák, melyek szélükön vagy egész szélességükben rovatosak, vannak párkányos födélcserépek, valamint

10□"- és 2"-nyi vastag

7□"- " 2" "

7□" 3"- és 3"-nyi vastag padlat-téglák,

melyeken a munkás jele többszörös váluban átmetszőképen egyik szögletéről a másik felé terjed, de mind ezen, dr. Rakovec által a nevezett lelhelyeken és Loboreczen meg Gromácsán gyűjtött égetett kövek bélyegekkel nem bírnak. A hypocautumok üres téglái közt egy szép példányt őriznek, ennek magassága 10" 8"', szélessége 5", belső világossága a keskenyebb oldalon 3 $\frac{1}{2}$ "', a lyuk ugyanezen oldalon négyszögű, és 3"-nyi mértékkel bír. A mozaik darabok, melyeket láttam, durvák és fekete, valamint vörös kockákból állanak.

Magyarovon túl a *kamena-goriczai* vadászlakhoz is elmentünk, hogy onnan a gyönyörű gesztenye-erdőn át a hegyoldalon mindig tovább és tovább érve, a *grebengrádi* vár romjait szemlélhessük. A pihenés a sűrű pagony alján terebélyes bükk alatt, csörgedező forrásnál történt. Az itten álló asztalok és padok a parlagi tűzhely, a pázsitos ülőhelyek eléggé mutatják, hogy ez a varasdiak, topliczi vendégek és körösi polgárok kedvencz kirándulási helye.

Grebengrád, valószínűleg a hírneves *Geréb*-család egyik sasfészke nagyszerű romjaiban meglepő, bár a régész egy lábnyi faragott tagozatot nem talál, melyből az építés korára valami következtetést vonhatna. A vár lejtős hátgerinczen terül el; de ettől roppant mély árok által el van választva. Kapui, ajtai egészen a homlokzatig omladékokkal töltvék fel annyira, hogy csak hason lehet a tömérdek nagyságu falakban vájt lyukakon át az udvarokba, tornyokba, egyes hajlékokba jutni. A beomlott bolthajtások sok helyen egész dombokat képeznek, míg másutt a mélyedéseket kiegyenlítették; és midőn ezen ingatag, lábaink alatt guruló, nagy zajt és recsegést okozó szikla- és faltörmelék tömegeken át a szédelgős ormokra feljutunk, észreveszszük, hogy ezen dynasta-féle nagy várnak csak magváig hatoltunk. Minél mélyebbre ereszkedünk a hajlékony ágak segélyével, annál több tornyot látunk magunk

előtt, és annál inkább tágulnak előttünk az előudvarok magas, időbarnított falai.

Ezen vár a törökök alatt még állott, legalább így mondja a mese. Mert midőn a keresztények ellensége már egy évig ostromlá, és a bennszorultaknak csak egy kakasuk és egy mérő búzájuk volt, látván a parancsnok, hogy a várat fel kell adnia, azon csellel élt, hogy az ujonnan ostromlók közé ezen utolsó élelmét hánnya, mondván, hogy még annyi kakasa van, mennyi a kidobottnak a tolla, és annyi mérő búzája, a hány szem a zsákban foglaltatik. Látván az ellenség a bőségnek ezen jelét, megcsalatra távozott, Grebengrad pedig fölszabadult. Tudom, hogy ilyesmit más várakról is regélnek, talán Kőszegről is, de mivel ezt ifj. Erdődy István szívélyes kalauzunktól hallám, emlékezetül ide jegyeztem.

Már estve volt, midőn a gyalogolástól elfáradtan, a grófi család csinos fürdője mellett, melyet *Toplicsiczának* neveznek, elhaladtunk. A fürdő melletti térségen mindenütt bugyognak a meleg és hideg források, és alig egy-két ölnyire az uttól ketyeg a malom, melyet a mesterségesen árokba terelt víz hajt.

Hogy ezen rengeteg erdők közt a rég mult hajdanban laktak emberek, bizonyítja azon gyönyörű, fehér-kék eres kőbalta, melyet mintegy 14 év előtt Forst fővadász barátomtól ajándéku kapván, mint gf. Erdődynek nevelője, a zágrábi muzeumnak ajándékoztam. Látogatván ugyanazon muzeumot, hijában kerestem e csinos fegyvert; bizonyosan ügyes műbarátnak tűnt szemébe, miért is eltűnhetett. E balta lelhelye a grebengradi forrás tája. De most is kaptam *Kamena-Goritzáról* a jakobcsiczai dülön lelt kőszekerczét, és egy palstabot, melyet akkor találtak két ölnyi mélységben, a gradinovetzi hegy alatt, midőn a belszki dolból a lonszki jarek felé vezető erdei utat készítették.

Mit nem lehetne még itten ügyes vizsgálódás és fürge, tapintatos keresés mellett találni, s mily érdekes lenne, mindezeket a Novi-Maroff termeiben felállítani!

Archaeologiai levelek.

XIV.

Folyó évi aug. hó 22. indultam a kőkorszak maradványainak alföldi színhelyére.

Elsőben is Bojtra mentem, a hol 1863. a *kőbalta* vagy inkább *kőkalapács* találtatott; de *Fekete Jánost*, a volt tulajdonost, — dolog-idő lévén — meg nem kaphattam, hanem csak *Pásztor Sándorral* beszéltem, a kilencz kincskereső egyikével. Ez egyenes és a nagyításra — mint látszik — nem nagyon hajlandó ember egészen másként adta elő a dolgot, mint a lelész. Nevezetesen a mint a 2° átmérőjű kút-féle gödör ásásához kezdtetek, igaz, temérdek cserép-, tégl- és kőtöredékre találtak, de kőfalnak vagy éppen pinczének nyoma sem volt. Egy ölnyi mélységben nagy emberi csontvázra találtak, mely mellett ruhának és koporsónak nyoma sem volt. Az alak vízfektetű helyzetben rendesen ki volt nyújtóztatva s nagyságra oly óriási, hogy alsó álla a legnagyobb állu ember állkapcsára is ráment. E nagy ember jobb karja mellett találták a *kőkalapácsot*. Még más csontvázra is akadtak, de ez csak gyermeké lehetett. Ezenkívül nem találtak semmit, s miután meggyőződtek, hogy oly agyagot kell ásniok, melyet emberi kéz még nem bolygatott, negyedfél öl mélységben felhagytak az ásással, s a gödröt ismét betemették. Természetesen a csontvázat is visszahányták.

Másnap kimentem a helyszínére.

A Pör-domb egy ér kanyarodásába esik s egy mindig keskenyedő földnyelvet mutat, mely amint keskenyedik, ép úgy magasodik is. Ez az oka, hogy egyik oldaláról halomnak látszik, s tán még inkább annak látszott, míg föl nem szántották, s az eke forgatásával el nem lapították. Most is tarló föld. Régi cserép-töredékekkel van fődve s tégladarabokkal, de úgynevezett *ugarkovát* (obsidian szilánk) csak egyetlenegy találtam rajta. Azonban az ásatást megérdemelné; a minek, természetesen, rendszeresen kellene történnie, egyközű árkokkal, egyiket a másikból betemetvén; s ha a megye e tudományos érdekű vállalatához segítséget adna, nem idegenkedném az ásatás vezetését magamra vállalni; ámbár jobb szeret-

ném, ha más vállalkoznék, aki idejével szabadabban rendelkezik, mint én.

Ugarkovát azon egy darabon kívül, melyet magam találtam, nem kaptam; de remélem, hogy a lelkész, a tanító és dr. *Lonovics*, bojti tehetős földbirtokos fognak többet is szerezni. Ez utóbbitól kaptam egy, elvitázhatlanul emberi kéz alakította, egyik oldalán simított, de csak két □"-nyi lapu fővenyő-töredéket, durva kavicsszemekkel, de a mely mégis elég finom arra, hogy *gabona-örlésre* használtathatott. Ez is a Pör dombjáról került s nagyon hasonlít ahhoz, melyet a kö-udvarról kaptam, csakhogy annál jóval kisebb.

Innen Keresztesre rándultam, honnan a múlt évben néhány szép *obsidian-késtöredéket* kaptam. A helyszínére, mely most már szőlővel van beültetve, ki sem mentem; elégnék tartottam a lelkészt, az orvost s egy ügyvédet figyelmeztetni e tudományos érdekű régiségekre. Az ügyvéd birtokában volt egy szép darab, *kovapalából* készült régiség, mely csónak-alaku, felső lapja egyenes, csakhogy két végén lefelé hajlik; oldalai és alsó lapja domboruak, a két végén fölfelé hajlók, egyik vége azonban kevésbé csorba, sőt oldalain is mindkét felől van egy-egy simítatlan hely; hossza 1' 0" 10"', egyenes lapjának szélessége 10—11"', magassága, fenekétől az egyenes lapig 1" 4"', vastagsága 1" 2" — minek az az oka, hogy alsó és oldallapjai, mint mondám, domboruak. Vajjon mire használták ezt? (Ezen érdekes szerszám egészen hasonló azon 3 darabhoz, melyeket a muzeum bír, és pedig leginkább azokhoz, melyeket e nyáron *Koppe Mór* uradalmi főerdész *Bakony-Nánáról* (l. *Értesítő* I. 255. és 317. l.) beküldött. Tudtommal ezen kétvégű vésűk hazánkban és másutt is alkalmasint a legnagyobbak, és eddig, mivel semmiféle muzeumban nem láttam, egészen sajátságosak. R.) *Keresztúri* Ferencz ügyvéd úr a becses régiséget főiskolánk muzeuma számára szívesen átengedte. Ő azt egy pór-embertől vette, ki az orvos szőlőföldének rigolozásával foglalkozván, azt a második ásó-nyomon, és így nem egészen 2' mélységben találta. Körrajzát mellékelem. Az anyag tökélyesen egyező a bojti kőkalapács alakjával, csakhogy nincs oly művészileg készítve.

Ezután bejártam *Váncsodot*, *Furtát*, *Zsákát* és *Békésvme-*

gyében *Szeghalmot*, mindenütt czélul tűzvén ki a lakosság értelmesebb részének e régiségekre való figyelmeztetését s érdekeltségek fölébresztését. Kaptam is mindenütt úgynevezett *ugarkovákat*, de a melyeknek egy része nagyon gyanus, és ujabbkorinak látszik; mert jobbára tűzkőből készítvék; de van köztök achát és jaspis is

Váncsod-ról két nagyobb darab követ is kaptam, melyeket *Hodossy Imre* ekéje vetett föl a falu alatt az úgynevezett tengeri szigetben. Az egyik $8\frac{1}{2}$ " hosszú, 5" széles, 1" vastag *csillámpala*, mely előttem csak azért érdekes, mert a többször említett *kőudvaron* (amint az *elepi* és *hortobágyi* pusztának s az *ujvárosi* határnak összeszőgelésénél egy nagy területet neveznek) ilyen kő található szerte-szét s egyenkint nagy mennyiségben. A másik 9" hosszú, $4\frac{1}{2}$ " széles, 2" magas finom *fövenykő*, vörös színnel s kiváló keménységgel; köszörülés folytán mindkét lapja egészen völgyes, sőt igen darabos oldallapjai itt-ott szintén ki vannak simítva, jelesül úgy, hogy a felső és alsó lappal nem éles ormót alkotnak, hanem az gömbölyítettet.

Legjobban meglepett azonban azon eset, hogy midőn elmenetelem előtt egy fiatal ügyvéd öcsém nálam *obsidián-késtőredéket* látott, még azon napon 96 darabot szedett a debreczeni belső legelőn, azon homok-dombok között, melyek egyikében a debreczeni kőbalta találtatott; de ugyanekkor s ezekkel együtt több bronz-darabot s régi, durva edénycserepet is lelt, a többi között egy egészen ép, két tekercsű bronz-gyűrűt, melynek vastagabb végéről a kő már le voll válva. — Ime, e lelhely itt van közünkben, s mind ez ideig mitsem tudtunk róla!

E kis utamban két dolgot észleltem, a mi nagyon feltűnő. Egyik az, hogy alföldünk lakói már a kőkorszakban*) nem nomadok, hanem falvakban megtelepült földművesek voltak;

*) Uj bizonyítéka annak, hogy inkább *kőeszközökről*, mint *kőkorszakról* kell beszélnünk; hiszen épen előbb halljuk, hogy a sok obsidián bronzokkal jön elő, pedig ez a *Bodroghközben* is úgy van, még akkor drágább lehetett a bronz, és azért divatban maradt még az olcsóbb kőszerszám. Vagy nem használja-e a szegény ember ma is a fatengelyt, míg az úré vashól van? Belgrádban akárhány szekérekereket láttam, mely meg nem volt vasalva.

— mert a kőszerszámok minden határban csak bizonyos területen s ott nagy mennyiségben fordulnak elő, s mert már két helyről tudok olyan követ felmutatni, mely azt tanúsítja, hogy volt gabonájok, melyet meg kellett őrteniök. — Másik az, hogy különböző telepeken különböző köveket használtak kőszerszámaikhoz; így Debreczenben, Bojton, Keresztesen és még Váncsodon is obsidián-töredékek találhatók; Furtán, Zsákán és Szeghalmon pedig tüzkö, achat, jaspis, chalcedon stb. S e helyek így következnek egymás után.

A szeghalmi kővésőkből ezuttal egyet sem kaptam, de remélem, hogy fogok kapni. Ezeket csak gyermekkoromban láttam s 1845-ben a külföldön emlékeztem azokra vissza. — A napokban a skandináviai régiségek rajzát nézegetvén, ráismerem ilykép egy kis kőre, mely gyermekkoromban Szeghalmon úgy forgott a kezünkön, mint *kigyókő*, melyet a kigyók fúnak, s melyről azt hittük s hiszik ma is, hogy *gyógygyerővel* bír. Erre is figyelmeztettem a szeghalmiakat s lehet, hogy ilyen is kerül birtokomba.

Hanem ugyancsak szükséges volna itt egy *régészeti egylet*. De, ha azt nem tekintjük is, hogy minden valamirevaló ember 5—6 egyletbe adózik már, azt még sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy itt — a mi az egyletek alapításához legszükségesebb: az *érdekeltség hiányzik*; még tudományos képzettségű emberek is csak kinevetik a kőkorszak maradványainak kutatóját és gyűjtőjét. Sőt többet mondok. Nálunk, Debreczenben, még a muzeum iránt sincs a *művelt* közönségben érdekelttség. — 13 év óta fáradozom itt egy muzeum alakításával, s nem sikertelenül, s nem is igen megy nálunk keresztül külföldi utas, ki azt meg ne nézze s meglelégedéssel ne távozzék: de a debreczeniek közül csak a tanulók, mester-inasok és legények látogatják, pedig minden vasárnapon nyitva tartom 10—12-ig. Ugyan hogy lehetne tehát őket a régészet iránt érdekeltségre serkenteni? Én megfelelek rá, s azt hiszem, hogy majd megjön ez is, de nem erőltetve, hanem csak természetesen, nagy lassan, ha a régészet mellett buzgólkodó fehér hollókat a türelem, kitartás és áldozatkészség el nem hagyja.

Közelébb a bihari havasok közé indulok, leginkább a bar-

langok kutatására, melyekből eddig már 23-at volt alkalmam megvizsgálni. . .

Debreczen.

Kovács János, tanár.

El ne csüggedjünk, kedves Barátom! Hiszen a magnak is hónapok kellene, míg megéri. Megjön az véletlenül. Csak legyen egy-két megyének vagy városnak ilyen egylete, majd *demonstrálnak* a debreczeniek is, mert nálunk minden csak a kisebb-nagyobb *demonstratió*nak eredménye. Nem féltem *régészeti* dolgunkat, hol Kegyed az ekeszarvát megragadta; noli respicere ab aratro! Egyes ember lelkes működése felér tiz tunya egylet szundikálásával! Hát azt gondolja Barátom, itt a középponton több valódi érdek mutatkozik? — Majd megszűgom, hogyan állunk — de azért egy perczig sem csüggedek. — Kérem nyujtson segédkezet, írjon minél gyakrabban, és bosszantsa a „*Debreczen*“ olvasó közönségét észleleteivel. Ha nevetnek, majd belefáradnak és később komoly gondolkodás következik. Ha évenként egy embert nyer szakunknak, elég az, majd az ismét buzdít másokat.

R.

XV.

A *gottviczi* (Göttweig) apát úrtól mentegetőző levelet vettem, melyben felelete elkéséseért bocsánatot kér, s ezen igen érdekes mellékletet küldi:

A *gottviczi* (Alsó-Austria) benczés-apátság könyvtárában van két XV. századi pergament-kézirat, melyeken *Corvin Mátyás* címere díszlik; és pedig: 260. (458) sz.: „*Bessarionis super Evangel.* „Quid ad te.“ etc.

„Epistola ad Grecos.“

„De Sacramento Eucharistiae.“

E hártya-codex, mint említők, XV. századi, kis ív-rét alaku és 57 levelet foglal magában; az írás szép, kerek minuta. Az első kezdő s az első beirt levél egész széle gyönyörű arany és színes miniatűrökkel díszített; ez utóbbin kétszer fordul elő

a Corvin-czímer. A barna bőrkötésen szintén rajta van a Corvin-czímer, besajtolva. Az apátság kézirat-jegyzéke idevágólag azt mondja:

E codex kétségkívül *Corvin Mátyás* budai könyvtárában létezett s nagyon valószínű, hogy ennek számára iratott Flórenczben. Hova került később, erre nézve azon kis, nyomott lap ad fölvilágosítást, (mely lap az első könyvtáblára van ragasztva, belül) s így hangzik: „Emptus est iste liber per nos Doctorem Joannem Fabrum, Episcopum Viennensem et Coadjutorem Novae Civitatis, Gloriosissimi et clementissimi Romanorum, Hungariae Bohemiaeque etc. Regis ac Archiducis Austriae Ferdinandi pientissimi a Consiliis et a Confessionibus. Et quidem non ea pecunia, quae ex proventibus et censibus Episcopatus provenit; sed ea, quam ex honestissimis nostris laboribus aliunde accepimus. Proinde liberum est nobis donare et legare, cui voluerimus. Donamus igitur eundem Collegio nostro apud s. Nicolaum ordinamusque, ut ibi in perpetuum Studentibus usui sit juxta statuta et praescripta nostra. Actum Vienne in Episcopali Curia, 1-ma die Septembris anno salutis MDXXX.

A másik 446. (555.) sz. „M. T. *Ciceronis* Cato major, Laelius, Paradoxa, Somnium Scipionis.“

E hártya-codex XV. századi, kis negyedréti alaku s 93 levélre terjed. A kezdők gyönyörűek, arany és színes miniatűrökkel; a munka elején levők nagyok, a szakaszok előtt levők ellenben kisebbek; az írás szép, tiszta minű. Az első beírt lap széle szintoly gyönyörűen van befoglalva, mint az imént említett codexé s alul a *Corvin-czímer*t tünteti föl, mely ez idő szerint meglehetősen ki van ugyan vakarva, a diszítmények átlagos egyöntetűségénél s e codex írásánál fogva azonban az előbbivel (a Bessarion-félével) együtt *Corvin-czímer*nek bizonyul.

E g y v e l e g.

(Az idei hontmegyei történelmi társulati) gyűlés alatt régészeti tárgyakat állítottak ki, maga *Hont megye*, b. *Nyáry Jenő*, *Lamy István*, *Pál István* mindketten költárgyakat; *Ray Pál*, *Pongrácz Lajos*, *Méhes József*, *Libertiny József*; nevezetes azon *lászlófalvai* gazdag bronzlelet, melyet már

említettünk. Hogyan lehet ilyennek két darabra leolvadnia és nyom nélkül eltűnnie? Bár lenne ezen kiállításnak valami állandó nyoma és szervezkednék ezen régiségi tárgyakban oly áldott megyében egy archaeologiai egyesület! Ugyan ezen gyűlés alkalmával értekezett b. *Nyáry Jenő* az ó-báti *Pogányvár*ról; kíváncsiak vagyunk az ezen érdekes tárgyra vonatkozó közlésre. Szintén szívesen vennők, ha azon archaeologiai tárgyakról, melyeket a társulati tagok Selmezbányán, Korponán stb. láttak, egy kis tudósítást küldenének.

(*Véghely Imre*) veszprém megyei első alispán úr a m. n. muzeumhoz megtekintés végett beküldött egyet azon *arany csatokból*, melyek mint email cloisonné saját művezetű tárgyak, eddig Franciaországban *merovingien*-eknek neveztettek, újabb időben pedig valami vándor nemzetének, leginkább *góthok*énak bizonyultak be, és Rumániától kezdve egész közép Európán át a spanyol félszigetig egyaránt találtatnak. A szép csat 16 aranyat nyom, dítzitmény-része, melyből azonban a granát vagy üvegpasta ékesség hiányzik, három osztályú, különben a darab maga egészen ép. Bár a muzeumi pénztár már ez időre ki van merítve, még is lehet reményünk, hogy a lelkes alispán ur fog módot találni, miszerint e lelet külföldre el ne adassék. Egyébiránt az ilyen leletek nálunk épen nem ritkák, mert nem régen Egger D. urnál is láttunk egy hasonló művezetű és alakú csatot, melynek azonban peczke *ezüst*-ből volt.

(*Markó Károly* nem található.) Curiosumképen ezt olvassuk a lipcei „Zeitschrift für bildende Kunst“ 200. lapján: A kasseli müegyleti szálítónál 5 éve, hogy (1864) Markótól két kis tájfestvény van, melyek biztos adresse miatt — mivel a művész többé nincsen Florenczben — vissza nem küldethettek. Fölkéretnek a művészt ismerő olvasók, hogy annak hollétéről a szerkesztőt tudósítsák. — Bizony legjobban szeretnők, ha a két képecskének ura nem akadván, azokat egyenesen a m. nemzeti muzeum számára lehetne megszerezni és mint illik, Markó többi remekjeihez csatolni. Markó fia legcompetensebb, hogy ezen ügyben fel szólaljon.

(*Lippert József*) primatialis főépítész, a honi építészet körül szerzett érdemei tekintetéből a vaskorona-renddel díszítettett föl. Kivánjuk, hogy ezen kitüntetésnek sokáig örvendhessen és építészetünk terén minél többet teremthessen.

(*A csalomiai templomról*) sajnálattal halljuk szakértő egyéntől, hogy az bár még néhány év előtt meglehetősen karban volt, tető nélkül *érdekes* romságra van kárhoztatva. Ifj. Kubinyi Ferencz jeremiádjá folytán folya-modott az archaeologiai bizottság illetékes helyre, de úgy látszik semmi sem történt. Vajjon nem lenne-e a primatialis főépítésznek, *Lippert* barátomnak, egyszer kedve oda kirándulni és ezen ősrégi *árva* Isten-hajlékot *Ő herczegsége* kegyes pártolásába ajánlani. Hajdan a pásztorok jöttek, hogy a kised Jézust istállóban imádják, most mint hallom, a pásztorok azok, kik az Isten házát rendszeresen rombolják. *Ergo Csalomia non furit, sed sit!*

(Az érmeszet barátait) figyelmeztetjük egy november 29-én Bécsben kezdő és deczember közepéig tartó *éremárverésre*. Az érmek görögök, egy római, byzanci és keresztthadosok gyűjteményével, 806 darab; *lenygelek* 3240 darab; és magyarok: sok igen ritka fémerrel 694 db, együttesen 4740 darab. Ezek többnyire igen jól vannak fentartva, és sok van közte, melyeket a híven leíró lajstrom R¹, R²-tel jelzett meg. A részletes és alaposan szerkesztett „*auctions katalog*“ dr. Eggernél Bécsben vagy Egger Samunál Pesten kaphatók, kik Egger testvérekkel együtt bizományokat is elfogadnak.

(*Libertiny József*) hontmegyei főjegyző urtól azon tudósítást vettem, hogy turóczmegyei *Lászlófalván* a Turócz vize partján történt ásáskor 1863-dik évben, mintegy 300 darab nyársforma bronztűt találtak. Ezek az akkori megyefőnöknek átszolgáltattak; két darab Ipolyságra jutott, honnan az egyiket a m. n. muzeumnak ajándékozták, a másik ngos *Ipolyi Arnold* főpapnöveldei igazgató úr gyűjteményét ékesíti. Mily kár honi tudományunkra nézve, hogy ily tetemes, ily érdekes leletek minden nyom nélkül eltűnhetnek, főleg ha meggondoljuk, hogy a kormány által annyszor felszólított megyei hivatalok az ilyen eseteket nem tartják érdemesnek egy-két sorral is az akademiának vagy a muzeumnak bejelenteni. Mennyit kiabálunk, hogy a *nép* mindent ront, a népet kell nevelni; de bizony az *uri rend* is, melyről csak föltehetjük, hogy kellőleg nevelték, jobb példával mehetne elő és több kegyeletet mutathatna a hajdankor annyira gyér maradványai iránt!

(A *IHS*-t) még mindig „*Jesus Hominum Salvator*“nak olvassák honfiaink, míg a *H* nem más mint a görög *Eta*, s így e három betű Jézus nevének első három jele, melynek *H*-jából későbbben *ihs*-et csináltak és a *h* felső részére a rövidítés keresztvonalát tették, miből aztán a *IHS* származott, és a fennebbi magyarzáatra alkalmat adott.

(A *zsámbéki prépostság emlékében*) l. a Magyar Sion VII. évfolyam a IX-dik füzetét, *Sztupiczky Béla* a *zsámbéki* romról is megemlékezik, felhívván azt, hogy ngos *Gózon György* jelenleg fehérvári kanonok és *Zsámbéknak* 15 éven át *esperes-plébánosa*, tapasztalván az ott lakók azon visszaélését, melynélfogva a rom nagyobb négyszögű köveit házaik és pinczéik kiboltozására használják, a rom akármilyen megsértését vagy megfosztását szigoruan megtiltotta és hatóságilag is megtiltatta, sőt a templom-rom kijavítása és fölépítése ügyében is tett lépéseket az akkori kormánynál, de hasztalanúl. Alkotmányos életünk beálltával azonban látszik, hogy a templomromra is örvendetes nap fog virradni, mert kormányunk ezt figyelmének tárgyává tette. Véleményezésre jelenlegi *esperes-lelkésze dr. Pados János* szállított fel, ki külföldön szerzett bő tapasztalatai nyomán, a romnak angolkerttel való körülvételét és az egész térségnek sétahelylyé való átalakítását ajánlotta. Szép eszme, csak hogy a *Gózonféle* tilalom is érvényben maradjon, hogy a középkor legszebb műemlékeinek egyik legimposansabb, példányszerű maradványától a haza meg ne fosztassék.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1869.

9. szám.

II. évfolyam.

Deczember 1-én.

Szerkesztő:

Bizományos:

Dr. Rómer Flóris.
m. n. muzeum.

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvárusnál.

Schulcz Ferencz építész jelentése erdélyi utjáról.

(Folytatás).

Küküllő-vár. (Kokelburg) (Cetatie de Balte). Küküllő-vár
oly tünemény, mely ritkán fordul elő az építészetben. Exoticus
növény, melyet idegen művészek ültettek hazánk földére;
szóval: Küküllő várát olasz mester építette körülbelül *Bethlen*
Gábor idejében. A várat közönségesen sokkal régibbnek tart-
ják, mert összezavarják azon várral, mely régenten nem mes-
sze feküdt a mostanítól, s melynek romjai a Küküllő folyam
partján még máig is szemlélhetők. Tudtommal ezen *Bethlen*
Gábor idejébeli vár építéséről történeti adatok nincsenek, de
vannak a régi Küküllő-várról.

Így említetik 1197-ben, mint *Villa cuculiensis castri*;
1371 *Petrus Ruffus castellanus*; — már 1565 *dirutum castrum*
Küküllő.

A kies fekvésű vár még minden részében tökéletesen jó
karban van, és csodálom, hogy valamely erdélyi főuri család
nem választotta mulató helyéül; mert ily czélra alkalmasabb
épületet képzelni sem lehet. Jelenleg özvegy *Bethlen* grófné

birtokában van, ki olasz létére Olaszthonban lakik, és így a vár szomoru és pusztá. Hajdan ez máskép volt. A most is gyönyörű parkba fel volt vezetve a Küküllő-folyam egy ága, mely szökőkutakat, vizeséseket képezett . . A kerteket éjjel száz meg száz szurok-koszoru s lámpa világítá, melyek a vár padlásán ma is szemlélhetők.

Nem tudom a várat, mint erődített épületet csodáljam-e inkább, vagy mint kéjlakot. Azt hiszem, inkább kéjlak volt; de mert hazánk ezen időszak alatt majd folytonos háboruk színhe-lyeül szolgált, még kéjlakot sem hagytak erődítés nélkül, sőt kedvelték, ha minden épület magán hordta az erődítési jelleget.

A vár elrendezése következő: az épület zömét hosszúkás négyszeg képezi, melynek sarkai négy gömbölyű toronynyal vannak védve, az egész épület pedig sánczban állva majdnem négyzet alaku fallal van körülvéve. Ha első emeletét tekintjük, ez egy nagy előteremből áll, egy ép akkora teremből, és jobbra-balra két-két szobából, ezen kívül a négy sarktoronyban négy kerek szoba; tehát minden emeleten 8 szoba, s két terem van. A régi lépcső az egyik sarktorony megett fekszik és nem igen nagy csiga hágcsó, mely később, 1700 körül épült, teszi a most is használatban levő nagy lépcsőt, s ott van az épülethez tapasztva, hol elébb a vonó-híd volt, melynek kapuzata még fellelhető.

Az épület külalakja, amely egyszerű, oly hatalmas benyomást gyakorol és picans tetőzetével az egész környéknek bizonyos jellemet ad. Az épület anyaga téglá.

Mindenből az tűnik ki, hogy az épület egyöntetű, hogy kevés idő alatt készült, de azért igen derék munka; faragás alig van a váron, kivéve a csigalépcső kapuzatán, a többi díszítmények kőragaszból készültek.

A vár pinczéje és földszinti emelete boltozott, kivéve a terem-helyiségeket, melyek fa-mennyezettel vannak ellátva. Az első emelet egészen boltozott; a második emeleten pedig csak a tornyok és a négy oldalszoba. A termek zár-mennyezetekkel vannak ellátva. A bolthajtások igen változatosak és szépek.

Az ezen jelentésben említett tárgyakat többnyire le is rajzoltam, és bel- és külföldi lapokban közölni fogom.

Gogány-Váralja. Küküllő-vár és Segesvár között fekszik Gogány-Váralja, csekély falu. A hegyen, melynek lábán a falu épült, római? vár maradványai szemlélhetők. A helység templomának külseje oly szegény és semmit mutató, hogy a küszöböt átlépve, senki sem vélne ezen egyházban oly művet találni, mely párját ritkítja. Ezen templom fa-mennyezete 48 3 lábnyi négyszeg mezőnyre osztva, 48 szebbnél szebb növény-diszítményt vagy alakzati képeket tüntet fel. Ezen rajz- vagy ornamentális-festvények a 14-dik századból, a góth-styl legkifejlettebb korából valók és az akkori diszítményi festészetnek mintaképei, melyek, miután vajmi ritkák, e leletet a legnagyobb fontosságúnak tartom.

A 48 kép közül, rövidség okáért, csak azokat akarom itt felemlíteni, melyek alakokat vagy címereket ábrázolnak; a többi négyszeg növény-diszítménynyel bír.

Az első négyszeg:

Mária fogantatását tünteti fel veres háttérrel; a 3. Krisztust a feszületen; a 4. angyalt; az 5. sz. Györgyöt a lándzsájára ördögöt feszítve; a 6. püspököt; a 8. a Bethlen-czímert; a 9. a magyar-czímert és a Hunyadi-családét; a 13. János evangelistát (angyal); a 14. egy pánczélos és egy zöld ruhás embert, buzogánnyal; a 15. három rózsás címert; a 16. Sámson az oroszlánal; a 17. címert; a 18. Mátét (sas); a 25. Márk evangelistát jelképileg; a 30. Lukács evangelistát; a 33. Anjou-liliomokat. — Gondom lesz reá, hogy ezen fontos mennyezet leírását minél előbb, s minél pontosabban közzé tegyem.

Tartalmaz továbbá ezen templom egy érdekes imaszéket, szintén a 14. századból.

A lelet igen véletlenül történt. Erzsébetvárosban, mint-hogy korcsma nincs, az ottani tisztartótól kértem szállást, ki azt egyszerűen megtagadta; szerencsémre Gál, gogány-váraljai birtokos úr hitt meg aztán, és szives vendégszeretettel ütötte helyre a történt gorombaságot, így jöttem Gogány-Váraljára és így akadtam egy ismeretlen hazai kincsre. Borura derű!

Segesvár (Schässburg). Ha Segesvár azon szerencsés országok egyikében volna, melyeket évenként ezer meg ezer művelt

tourista látogat: akkor ezen város, ha középkori erődítésekről van szó, a legelső városok közt fogna említettetni. Nálunk eddig alig vették figyelembe, és ezen város polgárai alig foghatták fel, hogy én az előttük oly közönyös tornyokat és kapukat rajzoltam!

Erzsébetvárosról Segesvár-felé menve, egy út-kanyarulatnál, ott, hol félig eltorzított középkori oszlop áll, egyszerre tűnik az utas szemeibe Segesvár leirhatlan szépségű képe. Magas sziklán elterülve gazdag vegetáció közt, számtalan tornyaival és ódon falaival elfelejtethetlen, soha sem érzett benyomást gyakorol az utasra és én bátran ki mondhatom, hogy nem ismerem várost sem nálunk, sem a külföldön, mely régi jellegét legalább ezen oldalról és kívülről tekintve, olytökéletesen megtartotta volna, mint Segesvár.

Segesvár építészeti fő becsét erődítési művei képezik, ámbar mint később látni fogjuk, templomai is igen érdekesek. A vár fala majdnem valamennyi tornyával még jó karban van. E tornyok majd 4, majd 5, majd 6 és 8 szegletűek, még régi tetőzettel és régi belfelszereléssel.

A vár tornyai közt a legrégibb, még román koru, a kádár-torony; jelenleg fogház. E nagy toronyban egy érdekes kereszt bolthajtás van, kezdetleges, egyszerű bordákkal és levél-diszítményü consolokkal; az épület külsején pedig román koru kettős ablak látható.

A tornyok mindazon czéhek neveit viselik, melyek háboru idejében ezen tornyokat védelmezték, és ha a vár fő kapujánál kezdjük, melyet óratoronynak hívnak, ezek következőleg állnak egymás után és pedig jobbról: a kovács-torony, kádár-, lakatos-, varga-, szabó-, takács-, szűcs-, mészáros-, köteles-, aranyműves- és timár-czéhek tornyai. Ezen tornyok közül csak a takácsok és az aranyművesek tornya van lebontva.

Emeli e tornyok regényes benyomását még azon körülmény, hogy a legfelső, a köteleseké, pár száz lábbal magasabb ponton áll, mint a már szintén magas, de legalantabb ponton álló vargák tornya. A vár, és a városban a házak mindig egy sarokkal a szomszéd ház elé tolvák, úgy, hogy minden házon les-ablak legyen, szóval: az erődítményi jelleg mindenütt képviselve van.

A város profán épületei nagy részt igen szegények voltak és jellegnélküliek, vagy át lettek idomítva; csak néhány házban szemlélünk még régi ablakokat, melyek annyiban érdekesek, hogy fából készültek. Láthatni továbbá itt-ott még egyszerű, de jó régi fa-mennyezeteket is.

A mi a templom-építészetet illeti, Segesvárnak három érdekes temploma van.

A hegy-templom (Bergkirche), mely a vár legmagasabb pontján fekszik, s melyhez több száz lépcsőű földött folyosó vezet, igen érdekes. Alaprajzi elrendezése nem rendkívüli, bolthajtása durva, de még is van az épületen sok figyelemre-méltó részlet.

E tekintetben kiemelendők 1-ször a déli oldalkapu, előcsarnokával. Ezen kapu valószínűleg azon mesterek egyikének műve, kik a kassai főegyház kapuzatait készítették és annyiban nevezetes, mert a kassai eredeti architecturának eddig sem honunkban, sem azon kívül nem jöhettem nyomára.

Érdekes továbbá a gyönyörű arányokkal bíró szentség-ház, valamint az ezen egyházban nagy számmal létező imaszékek, melyek részben olasz, részben német mesterek művei.

Az egyház sekrestyájében levő butorok és címerek elhanyagolt állapota fölött azonban megbotránkoztam. Egy ritka szépségű és nagyságu ruhaszekrényről minden ajtó le van törve; két csinos fal-fülke el van torzítva, 3 igen értékes és szép festvényű hadi paizs, melyeken még a tartó szíjak és csatok megvannak, a pallón hever és pajkos gyerkőczöknek szolgál játékszerül. E címerek hajdan az illető családok által voltak a templom falaira végrendeletileg aggatva és ott is van a helyük; sajnos, ha egy nemzedék annyira kegyeletlen, hogy végrendeletet sem tud megbecsülni és megvédeni.

A másik, szintén érdekes templom, az úgynevezett zárdatemplom (Kloster-Kirche). E templomnak csak körfalai és szentélye régi, mert a három hajó bolthajtása és pillérei ledőltek és a renaissance korszakban pótolattak; a régi zárdából pedig csak a kereszt-folyosó egy szárnya és a refectorium maradt reánk.

Ezen refectorium 4 travéből (négyzetből) áll, melyek bordái egy a terem közepén álló alacsony oszlopból erednek. A

bordák támkövei szép növény-diszítéssel bírnak. A templomban érdekes bronz keresztelő medence van a 14-dik századból, (melyhez hasonlót Szebenben és Brassóban is találtam). Említésreméltó még egy kis zárda-templom, melyet most hangversenyteremmé akarnak átídomítani. Ezen kápolna a 14-dik századból való és megérdemlené, hogy eredeti alakjában tartatnék fen. Tervben van az is, hogy a kovácsok tornyát átváltoztatják kaszinónak, és így ezen érdekes történeti emléket szintén ki fogják vetköztetni régi alakjából. A többi tornyok is csak úgy kerültek ki eddig az elpusztítást, mert raktáraknak igen alkalmasak lévén, a városnak jóvedelmet hajtának.

Horvátországi Uti-Naplómból.

IV. Remetinecz.

A szép kastély és annak előzékeny, szeretetreméltó, magyar vendégszerető lakóitól augusztus 27-én el kellett válnunk, de azt nem tehattük anélkül, hogy a közel fekvő *Remetinecz* plébániáját meg ne látogassuk.

Utitársammal és Pray úrral korán reggel kigyalogoltunk a völgyi saluhoz, hol hajdan a *Kmet*-féle udvar mellett elterülő mélyutban érdekes *ganoid* nemű kövült *haltelepet* találtam. Mutattam egyes darabokat a bécsi császári muzeumban, de már akkor Heckel többé nem élt, és ezen, mint hiszem, nevezetes fölfedezésemmel azóta senki sem törődött. Ezt csak azért emlitem, mert egyéb ilyen leleteimről is megfélekedtek régi természetbuvár-barátaim, kik későbbben egyik vagy másik efféle prioritásomat egészen agyonhallgatták.

De térjünk át Remetinecz régiségeire. A templom külseje még jó karban van és faragott kövekből áll. Szentélye sokszögű; ennek keleti falán egy kerek ablak van hármasszögű csúcsívből tagozva, talán a Szent-Háromság tiszteletére. Támai három párkányuak, kőesvetőkkel. A déli oldalon álló ablakok tagozatai egyszerűek, és még ép állapotuak.

A torony, mely a karzáradék északi oldalán létezik

négyszögű, minden párkány nélkül emelkedik, falai egyedül az egyenes záradéku ablakok által törvék át. Valamint a torony, úgy az alatta levő sekrestye is, bár régiek, későbbben csatoltattak a templomhoz. A sekrestyében az ívezet és a vállkövek még épen állnak. A torony opus italicum, azaz csak szögletei faragott kövűek, a töltelék köztük termés kőből épült.

Hajdan a négyszögű kolostor a templom északi oldalát foglalta el, de ennek jelenleg csak keleti része van meg és a lelkésznek szolgál lakásul, sőt még egy erős külfalnak nyomait is lehet észlelni, úgy, hogy ezen építmények némileg erődített kolostorra emlékeztetnek.

A templom északi fala alján még a régi folyosó fut körül, mely a kolostor beludvarához szolgált; csúcsíves ablakai részenként befalazvák. A faragványokból csekély részletek maradtak fenn; így az udvarban fekszik egy medencze alaku kő, mely a refectoriumi *lavabo*-hoz tartozhatott, az északkeleti falon pedig egy vállkövön emberfő látszik, kalappal vagy szentfénnyel fején.

A folyosóból a szószékhez vezető ajtón ezen évszámos felírást találtam, mely mivel már alig látható, ide irom; felül ez áll: VINEA DOMINI SERAPHICA, alább:

DEI

TRIVNIVS HONORI

DEIPARAEQVe SVb

SIGNO NATIVITATIS EIVS

CVLTVI PERILLV

STRIS PAVLVs PA

THACHICH EX SINGV

LARIS PIETATIS ZE

LO EREXIT ORNA

VITQVE.

Ennek az 1710-dik év felel meg, melyben nevezett püspök, eme szép műemléket azon kor fogalma szerint, sok ujítással és diszítéssel — sok kacsringós és aranyos czifrasággal — elcsufította.

A templom belseje szegény és elhagyott s ilyenként hat a bemenőre, kit talán csak az el nem pusztíthatott ősi formák lepnek meg némileg.

A szentély, melynek két oldalán a sz. ferenczi szerzetesek karpadjai állottak, 10 lépésnyi szélesség mellett husz lépést számlál hosszában, az egy hajó 14 lépés széles és 25 hosszú, mi által a régi stýltól eltérőleg sajátosságos benyomást gyakorol ezen szentegyház. A szentély négy osztályból áll, a diadalív-től kelet felé a 2-dik ablak hiányzik, valaminthogy az egész északi falon nincsenek ablakok. A csillag-ívezet szép, zárköveinek elsején fogas malomkerék látszik négy küllővel, és egy balra néző evettel. A másodikon balra szikla áll, melyből koronás négylábu állat ugrik ki, felül pedig egy fészekben pelikán eteti fiait. A harmadik Dalmatia címéréhez hasonlít, de az alsó koronás oroszlánfó mellett egy-egy hatágu csillagot látunk; a negyedik boltívezet zárkövén semmi faragmányt sem láttam.

A szentélyben a klastromi kriptá földköve fekszik; ezen, lapos domborműben a kereszt előtti két kar látszik, mint a sz. ferencziek rendjének jelképe.

A diadalív tagozata körtealaku, és csinosan van kidolgozva. Maga a templom csak három osztálylyal bír. A hálós ívezet a templomfalat erősítő féloszlopokból emelkedik; ezek fejezetek helyett egyszerű kupokban végződnek. Zárkövei kicsinyek, laposak.

A templom déli oldalát áttörték és ide a Patachich-család stuccoval gazdagon diszitett kápolnáját és sírboltját rakták. Valamint ezen melléképület, úgy az oltárok, szószék, képek stb. aranyos faragmányokkal túlságig terhelvék. A foszló vakolat alatt régi falképek nyomai láthatók, főleg a diadalív fölötti nagyobb falmezőn.

Nyugati homlokzata még eredeti, csakhogy a bemenet fölötti ablakrózsa idomtalan kerekíves ablak által van pótolva. Ennél magasabban még egy egyenes záradéku, leszelt félfāju ablakot hagytak, ormát pedig csinos egyenkaru kőkereszt tetézi. A főajtó körte-tagozatu, ép; ettől köröskörül fut a kőtalapzat.

A templom előtt nem hiányzik a terebélyes hársfa, mely a szép tájképet csak élénkíti.

Hogy ezen szentegyházban hajdan jeles faragványu karszék-ek álltak, nem lehet kétségbe vonni. Erről tanuskodik a sekres-

tye butorzata, csinos fa-rakműveivel, még inkább pedig egy 1734-ből fennmaradt díszes ajtó, mely már alkalmasint a novimarroffi kastélyban fog őriztetni. Ezen ajtó felső mezejében a b. szűz van ábrázolva, az alsóban pedig sz. József, mint ács, műhelyében dolgozik. Felirása ez :

S · IOSEPHVS
QVI TERRAM COLVNT ET
SEGNES VIVERE NOLVNT
HI CAPIENT SOLI GAV
DIA NOVA POLI

Kivonat

a m. tudom. Akademia archaeologiai bizottságának

1869-iki oktob. 19., akadémiai termében, tartott VIII. rendes ülésének

jegyzőkönyvéből.

Elnök: Szalay Ágoston ő méltósága.

Jelenlevők: Henszlmann Imre, Mátray Gábor, Rómer Flóris, Rónay Jácint, b. tt.

79. *Henszlmann* Imre bemutatja *Lx-Barte* : „*Histoire des arts industriels au moyen âge*“ cz. munkáját, melyet jelenleg igen kedvező föltételek mellett meg lehet szerezni, s mely nélkül a „Műrégészeti Kalauz“ III. kötetét alig lehetne megírni; továbbá ajánlja a „*Vitraux de Bourges*“ czimű hírneves munka megvételét is. A bizottság belátván ezen munkák fontosságát, azt határozá, hogy az akadémiai könyvtári hivatalnak egyelőre az első munka megszerzését fogja ajánlani.

81. Előadó bemutatja azon regensburgi kép mását, mely egy magyar és Dollinger közti viadalt ábrázolja, s melyet előadó kérésére ft. Weber Béla nagy-szebeni esperes úr az akademiának ajándékozott. Köszönettel vétetik.

83. Közzöltettek az utolsó ülés óta beérkezett levelek :

1. (128.) *Gyárfás* István *Kis-Kun-Halásról* egy jász-apáthii réz-csákányt jelent be.

2. (129.) *Lehoczky Tivadar* a *závidfalvi* obsidian-leletet írja le.

3. (130 és 140.) *Stornó Ferencz* a *tótlaki* falfestmények néhányát küldi be.

4. (131.) *Myskovsky Viktor* néhány, *Kassán* talált, régiség rajzaival kedveskedik.

5. (132.) *Balogh Lajos*, Felső-Bükkön, két arany-érmet talált, és egy sz. Benedek-féle keresztet.

6. (133.) *Schulcz Ferencz* több vajda-hunyadi régiséget említ, melyeket a *medve-gödörben* találtak.

7. (134.) *Gyárfás István* tájékozás végett egy, az országban talált cserepekből rendezendő kiállítást tervez, és (135) megígéri, hogy a *halasi czölöp-építményekről* értekezést fog beküldeni.

8. (136.) *Vendégi Gábor*, abaujmegyei első alispán jelenti, hogy a sz.-istván-baksai halmok ásatásához aug. 3-án hozzá fognak, és Rómer kiküldését sürgeti.

9. (138.) *Sövegjártó Lajos*, ollári urad. számtartó, u. o. talált római rézpénzeket küld be.

10. (141.) *Leyenthal Henrik*, építész-mérnök, jelentést tesz az első ó-budai részvényes téglavetőn, a római sírok alatt talált hordóról.

11. (142.) *Horváth Gáspár*, a maros-vásárhelyi gf. *Teleky-könyvtár* őre, az ottani *Corvin-codexet* írja le.

12. (143. 153.) *Pelargus János* ev. lelkész, *Dörgicsén* Zalában, érmei leírását közli.

13. (145.) *Lehoczky Tivadar* új obsidián-leletekről értesít, rajzokkal.

14. (146-) *Lacsny Vincze*, hernád-kércsi esperes, előadót meghívja saját házához, a sz.-istván-baksai ásatások alatt.

15. (148.) *Kovács János*, debreczeni tanár, igen becses tudósítást küld be.

16. (149.) *Chernel Ignác*, kir. tanácsos, Csab-Rendekről némely magyar pénzt küld meghatározás végett.

17. (150.) *Thorn-ból* a *Corvin-codex* másolatát küldi be *Curtze* tanár.

18. (151.) *Molnár Pál*, szegedi kir. főmérnök, előadót az ottani régiségek megtekintésére hívja.

19. (152.) *Várady József*, udv. tanácsos, előadónak utasítást ad Dalmátiában teendő régészeti útjára nézve.

Pest, okt. 20. 1869.

Jegyzette :

Dr. *Rómer Flóris*.

Műiparunk ügyében.

Senki sem kétkedik abban, hogy a versenyzést mennyire előmozdítják a *kiállítások*. E tekintetből az ügy élére állt a kereskedelmi miniszterium és egy országos kiállítást rendel. Szép és gyakorlati eszme ez a fővárosiakra és vagyonosb vidékiekre nézve, mint szintén a főváros iparosaira és vendéglőseire. Eből nagy haszon is háramlik. De ez mind csak a centralisatio előmozdítására, a főváros szellemi és anyagi emelkedésére hat első vonalban, és ha a főváros az ország szive, ennek hypertrophiájára van számítva. Minthogy pedig a *vidéki* városoknak ugyanazon joguk van az életre, gyarapodásra, szellemi emelkedésre, miért nem gondoskodunk már egyszer arról is, hogy a középpontban legyen ugyan egy, az ország tekintélyéhez és méltóságához illő műipari muzeum, mely folytonosan gyarapodjék, de a melynek mintaszerű tulajdonát évről évre a szomszéd, sőt távolabbra eső városokban is lehessen egy ideig tanulmányozásul kiállítani, melynek remekjeiről gipszönteteket lehessen készíteni és rajziskoláinknak eladni, mely mintatárlathoz a vidék mesterei is csatolnák remekjeiket — összehasonlításul, ösztönzésül.

A szomszéd Ausztriában már rendezett ilyen kiállításokat a bécsi cs. iparmuzeum: *Brünn, Lincz, Pilsen, Innsbruck* városokban; hogy mily eredménynyel, mily ösztönzésül — arról a cs. műipar-muzeum közlönye tanuskodik.

Ha mindenben szeretjük utánozni a külföldet, miért nem utánozzuk lajthántúli polgártársaink ezen életrevaló példáját? és ha magunknak nincs még mit a magunké gyanánt kiállítani, miért nem szövetkezünk azokkal, kik úgy is természetes szövetségeseink? Duzzogunk még most is, és attól tartunk, hogy tárgyaik ártalmunkra lesznek, vagy inkább a költsége-

sebb francia és angol készleteket veszszük meg, csak hogy a bécsiekre ne szoruljunk! Van még annyi időnk, hogy sokáig várhatunk! Eitelberger iparmuzeumi igazgató legnagyobb készséggel engedné át nemcsak photographiáit, gipszmintáit, de a többi muzeumi mintaszerű tárgyakat is. Nekünk csak helyet kellene teremtenünk és a viteli költséget fizetnünk. Lehet-e ennél jutányosabban okulni és szellemileg gyarapulni? Ha Pest városa ezt nélkülözhetőnek vélné, lesz talán más műiparos város, mely ilyen kiállítás szükségét érezi, belátja.

Tessék dr. Eitelberger Rudolf urhoz fordulni Bécsbe, és ő, ki szűkkeblűséget nem ismer, kinek a mi szellemi és ipari haladásunk szívében fekszik, ki fogja a gondnokságnál eszközölni, hogy a fennemlített városok példájára ily vidéki kiállítások nálunk is lehetségesekké váljanak. Az, hogy mit és megnyit akar a vállalkozó község kiállítani — az körülményeitől fog függni; de hogy minél több helyen létesüljön: honi műiparunk előmozdítása tekintetéből őszintén kívánja

Rómer Flóris.

Archaeologiai levelek.

XVI.

Az „Archaeologiai Értesítő“ 15. számában olvasván azon ohajtást: „bárcsak valaki a rumi és cziczellei harangokat leírná és beküldené“ — siettem a mult napokban kínálkozott alkalmat felhasználni s felmásztam a rumi toronyba. Ugyanitt három harang van; a legnagyobbon semmi fölirat, alakja is közönséges. A másik harangot 1686-ban készítteté: *Ladislaus Rumi*, önté: *Mich. Caspar Wolf*. A harmadik harang 1791. évszámmal bir.

Cziczellére a rossz idő miatt nem mehettem. Úgy hallom, hogy régi templom és régi harang van ott. Ez utóbbi *tejes-fazék* alakú s belsejére, állítólag, 1171 vagy 5 van vésve. Még lesz alkalmam megvizsgálni s akkor sietek a tudósítással.

Ide mellékelve van szerencsém egy, a Gajában talált római (1"-nyi vastagságú) cserép rajzát beküldenem.

Körmend.

Turcsányi Andor.

Az érdekes harang évszámát hű dörzetben vagy pacskolatban elvárom. A cserép barbarkori, nem római mű. R.

XVII.

Szíves figyelmeztetése, ügyelnék lakhelyemen régiségekre — hatottak.

Temetés alkalmával . . . föltűnt a sírfölddel kihányt, szokatlan vastagságu, de összetört cserepek sokasága. Kérdésemre, minő cserepek azok? — azt felelte a sírásó, hogy temetőnk egy részén valahányszor sírt ás, mindenkor sok cseréptöredéket talál. Kérdém azután, talál-e egész edényeket? és sajnálattal kelle hallanom, hogy vagy két év előtt egész *kannát* ásott ki, mely téglával volt földve s melyben valami por-féle volt; de boszuságukban, hogy nem akadtak benne pénzre, ásó-segédei összetörték. Lelkére kötöttem ekkor, hogy ezentul bárminő nagyobb darabot ás ki, azt hozza hozzám, s azóta sír-ásáskor magam is mindig megfordulok az ásóknál.

Ilykép két föltünőbb töredéket szereztem már . . . Laicus létemre a töredékekről bővebben nem szólhatok. Az egyik nagyobb faju *kő-balta*, lehet, a másik töredék *gomb-alaku* végei miatt tűnt föl, . . .

A lelhelről annyit irhatok, hogy ott egykori síroknak valami külső jele épen nem látható; temetőnk sík föld, amenyiben fensíkon — minő az én lakhelyem — sík földről szólani lehet.

Agárd.

F a b ó András.

A *kő-darab* szekercze-darab, de ez agyagtöredék, véleményem szerint, nem más, mint egy nálunk eddig nem látott válaszfállal bíró ivópohár. Félhold alakja és gombos fogója nevezetessé teszik, kár, hogy nem ép. Vigyázat mellett talán lehetne egy egészet nyerni, mely azután a muzeum agyagkészletének egyik ritkasága lenne.

XVIII.

Dereskey Lajos úr *baracsi* szőllejét, melynek helyén egykor római castrum állott, a téli hónapokban vagy kora tavasszal másik felében is föl szándékszik forgatni; és pedig azon nézetből indulván ki, hogy „a mit most 3' mélyen felásatunk s ismét betemetünk, vagy lát többé napvilágot, vagy soha“ — elhatározta, hogy ha netán alapfalak fognak mutatkozni, ezeket tudományos szempontból végkép fel kell kutatni. A kérdéses szőlő másik felét ugyanis csak 3' mélyen forgatták föl. Arra nézve pedig, hogy a lelendő érdekes és értékes tárgyak a tudomány számára fönmaradjanak, valamint az ásatás egyéb részleteire vonatkozólag *Höke* Lajos úr a következőket indítványozza :

Azon napszámos, ki arany vagy ezüstpénz lel: az aranyért kap hat forintot, az ezüstért, nagyságához képest, 1—2 huszast; a nagyobb bronz-, sárgaréz-vegyítékű pénzdarabokért 1 tizest, a kisebbekért 1—4 krt; a szobrocskák, érczöntvények, kőfaragványok, terra-sigillata-edények, cserepek, értékökhöz képest: 1 és több forinttal díjaztatnak.

Hogy a munkások egymást szemmel tartsák és ellenőrizék, a nyerendő jutalom fele a találóé, másik fele pedig a többiekkel közös.

Gond leszen arra, hogy a föliratos téglák, cserepek és ol-tárkövek külön helyeztessenek.

A lelendő s a munkásoktól megváltandó értékes tárgyak a szőlőtulajdonos úréi, azonban ha ezekből a m. n. muzeum számára átengedni hajlandó lenne, az érdekesb leletek ennek szerzendők meg.

Dereskey úr a találandó tárgyak biztosítására vonatkozó e pontokat — mert tapasztalásból tudja, „hogy a mindenben a mi a föld alól került, aranyat leső értelmetlenség, ha a legrozsdásabb érczet nem birta kívülről aranynya csiszolni: össze-töri s belülről keresi azt, de még sem adja elő, a míg csak annak rá nézve értéktelenségéről meg nem győződött“ — magáévá tette s azonkívül az ásatást személyesen fogja vezetni.

Irodalom.

(*Irodalom és olvasó közönség*). Ha ezen utóbbi, annyi figyelemmel és méltánylással volna régészeti működésünk iránt, mint ezt az összes magyar lapirodalomnál örömmel tapasztaljuk, egészen meg lehetnénk elégedve; de az olvasó-közönséget, mint a bocchai szirteket egyenkint erővel kell elfoglalni, és nagy szerencse, ha azon keveseket ismét el nem veszítjük. Vannak hónapok, hogy olvasó-körünk alig szaporodik egy új taggal, pedig mennyire iparkodunk, hogy lapunkban mindenki valami magának valót találjon. A tudományos táplálék még nem vált nálunk szükségessé, de dolgozó-társakkal sem igen kérkedhetünk nehéz vállalatunkban! Meglehet, hogy idővel másképp lesz, ha a csecsemő addig ki nem mulik!

(*Dr. Henszlmann Imre*) „Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Baudenkmale“ V. füzetében hozza a pécsi fő-egyház származtatását, nagy olvasottsággal terjedelmes számításokkal és még nagyobb sejtelmi tehetséggel bizonyítván be azt, hogy: Calanus azon pécsi érsek? ki a gurki templomot látván, egy dijoni bencze által, ezen mintára tervezettette székes-egyházát. Miért más alaku a felső egyház és miért kellett a tervezőnek az altemplomra nézve a dijoni mintát követnie, azt Henszlmann saját viszonzyszámítása szerint oly biztossággal állítja, mely csak ily fáradságos előmunkálatok után szerezhető meg. Ő ezen munkálatát összehasonlító építészeti boncz-tannak nevezi, és ezen új úton, meglehet, hogy még tetemes és meglepő fölfedezéseket fog tenni! Csak az az egy sajnos, hogy ily nagy pusztulások és szántszándékos rombolások, vagy felismerhetlenségig történt átídomítások után nem találhatunk a föld kerekiségén, főleg a remek építményekben oly gazdag birodalomban egy templomot sem, melyben Pécs arányait és viszonyait fel lehetne találni. A gondatlan pusztításoknak és átváltoztatási viszketeknek ez is egyik szomorú következménye!

(*Schulcz Ferencz*) legujabb munkája: „Denkmale in Original Aufnahmen, erstes Heft, Gerona“ előttünk fekszik, és nem csekély örömünkre szolgál, hogy derék hazánkfia, kit a külföldön már jobban ismernek s többre becsülnek, mint itthon, ezen

munka kiadhatása által, mely mű két oszlopban, német és franczia nyelven nyomtatott, módot nyert, miszerint tehetségét a művelt világ megismerhesse. Itthon aligha talált volna kiadót, mert még nincs is olvasó-közönség, mely ilyen élvezet után vágyódnék. A díszes, kis folio füzetnek kiállítása a lipcsei Seemann céghez illő. Az első lapon Schulcz köteles háláját rója le mestere, *azon nagyon tisztelt mester irányában: ki a művészet terén első lépteit irányozá, ki öt műutazásai alatt tanácscsal és tettel segíté, kinek képe törekvéseiben mindig előtte lebegett!* És valóban Schmidt Frigyes akadémiai tanárnak Magyarország sokkal tartozik azon hajlamért, melylyel magyarországi tanítványait fölkarolá és működéseikben atyailag segíté.

Schulcz könnyű, természetes modorban ismerteti a csinos spanyol város fekvését és külsejét, átmegy annak főtemplomára, előadván annak építészeti történetét, valóságos és constalt adatokra fektetve munkáját; leírja ezen díszes műnek benyomását a nézőre, átmegy a keresztfolyosóra; majd a kart, a benne levő nagyszerű püspöki széket, és a csoda művezetű ezüst oltárfalat írja le. A sekrestyének és a kincstárnak épen annyi figyelmet szentel, mint egyéb részleteinek. Végre a templom falaihoz ragasztott síremlékekre kerül a sor, úgy, hogy ezen tanulságos séta után e szép műemlék körül egészen ott-honosknak érezzük magunkat.

A másik sajátságos alapu templom sz. *Felix* egyháza, mely nemcsak szabálytalan elrendezése által köti le az olvasó figyelmét, hanem még inkább tömör és tágas boltozatu árkádjai által, melyek fölött szép triforium huzódik el. A falakra rakott sírládák, a magas, alsó részében igen egyszerű, de sisakjában díszes torony, meglepő.

A sz. *domingói*, és sz. *Pedro de Gallicans* (ez bencze-rendű) kolostorok, valamint a pokolvarasok kórodája zárják az egyházi építményeket.

De ezeken kívül bír e város, bár nem bámulatos mérvű és gazdagságu, de még is figyelemre méltó polgári építményeket is. Látjuk a díszes, karcsu oszlopszatu ablakokat, gazdag rácsozataikkal; könnyűded lépcsőzeteket és mennyezeteket. Figyelmet érdemel a nyilvános mérő ház, sajátságos nyilvános mérőekkel, melyeken a tartomány címere látható, melyhez tartoznak;

csinos azon nyilvános kút is, melyet Pavo püspök készíttetett, a miért *pávás* czímere háromszor is előfordul.

Schulcz nem győzi a spanyolok előzékenységét köszönni, és említeni azon szivességet, melylyel a geronai káptalan tagjai tanulmányait elősegítették. A kedves szöveghez 34 csinos fametszvény van csatolva; a munka végén pedig kőmetszetben látjuk 1. a főtemplom főoltárát mennyezetével, 2. ugyanazon főoltár táblázatát vert ezüsből, 3. igen díszes körmeneti keresztjét, a kicsided művészet meg annyi remekét.

Reméljük, lesz hazánkfiában annyi hazafiság, hogy ezen munkát legalább a főtanodák és rajziskoláink számára megszerezzék, és így e mesterünk műkörével megismerkedjenek; mi pedig ohajtjuk, hogy e fáradhatlan művészünk többi, ropant portefeuillek- és jegyzőkönyvekre terjedő rajzai, tanulságos szövegükkel, minél előbb napvilágot láthassanak.

(*Schulcz Ferencz*) építészünk csinos fametszvényekkel ékes czikke: *Profanbauten des Mittelalters in Rom und dessen Umgebung* II. közlés, Lützow „Zeitschrift für bildende Kunst“ 10-dik füzetében jelent meg. Az egész a mily tanulságosan, épen oly érdekesen van írva. Nem sajnós-e, hogy hazai művészeinknek külföldi szaklapokat kell fölkeresniök, ha munkáikért jutalmaztatni és fáradalmas kutatásaik eredményét tanulmányoztatni kívánják. Vagy nem tengődnek-e folytonosan az 5-dik számig műlapjaink, műcsarnokaink stb? Igaz, hogy ha nálunk valaki művészetről ír, alig talál egy-két olvasóra, s még kevesebb előfizetőre. Így legalább a *Ferencz* keresztnév után tudhatja a világ, hogy létezik még nálunk ész és tehetség, de a művészet pártolásának ideje még eddig el nem érkezett.

(A „*Századok*“) nem csak élénk figyelemmel kísérik hazánk archaeologiai mozzanatait, hanem helylyel-közzel archaeologiai ismertetéseknek is nyitnak tért, mennyiben t. i. ezen tudomány a magyar történelemmel közvetlen összeköttetésben van. Így találjuk az ezen évi folyam 494-dik lapján a *Libatlani* család XV-dik század elejéből való igen érdekes sírkövét, mely az azon kori kőfaragók izléséről és gyakorlottságáról tanuskodik. A kő határozott évvel nem bír, mint ez a millesimo quadringentesimo utáni hézagból kiderül; a kő felirata ez:

hic § est § sepultura § nobilium § De § Labatlan §
 Anno § dominni § milesimo § quadrin gentesimo.

A czímer nyíllal átvert szívet mutat, mely a sisakon is azon módon fordul elő.

E g y v e l e g.

(*Ö felsége a király*) a régiségek iránti hajlamát az által is bebizonyította, hogy november 1-én Stambulban, az arzenal megtekintése után, Bajukderébe ment és megnézte az ottani *régi vízvezetéseket*.

(*A városi muzeumok*) eszméje Magyarország nagyobb városaiban terjedni kezd. Pozsonyban, amint az eszme megpendített, 1200 darab régiséget küldtek a városházához; Sopronyban hasonlólag a város által van több terem berendezve, részint az ottani vidéken fölfödözött római, részint pedig hazai történeti becsű régiségekkel. Ugyanott a muzeummal kapcsolatban városi közkönyvtár is nyitott, amelyben már is több százra menő kötet könyv áll az olvasó közönség rendelkezésére. Most Szombathelyen terveznek ilyen városi muzeumot, s reméljük, hogy létre is jön. Halason egy ilyen kész városi muzeum van egy ottani polgár, Révész J. birtokában, — ki évek óta gyűjti a város körül található régiségeket s abból egy jól rendezett muzeumot állított össze, mely azért is nevezetes, hogy minden darabnak találtatási helye is fel van téve.

(*Az orosz, lengyel és magyar*) nemzeti viseletről egy különben illetékes német író ezt mondja, midőn *Weiss Kostumkunde* 5-dik fejezetéről szól, melyben szerző a byzanci mű- és művelődési viszonyoknak sokat tulajdonít. — Igaz, úgymond ismertető, hogy a kutforrások alapos történelmi kutatásokhoz nem elégségesek, azért kissé merész volt szerző működése, midőn a történeti kifejlődés és származtatás helyett egyszerűen a mostani orosz népviseletet vette alapul. Minthogy nem tudjuk, vajjon a középkorban is ugyanazonosak voltak-e ezek, jobb lett volna mindezen dolgokat a munka utolsó fejezetére hagyni. Azon kevés rajz és megjegyzés, melyeket Weiss a lengyelek- és magyarokra nézve felhoz, eléggé tanuskodnak arról, hogy ezeknek régisége sem vihető vissza messzire, és hogy ezen nemzetek is inkább hódoltak a középkorban a divat mindenható hatalmának, mint ezt mai nap ohajtani látszanak vagy milyenek lenni akarnának. A lengyel népviseletet szerző a XVI. századba helyezi, midőn a németeknél is a nemzeties viselet kezdődött. — Ideje lenne már egyszer, hogy mi e tekintetben tisztába jöni iparkodjunk, és ne kénytelenítessünk külföldiektől octroyáltatni magunknak szabályokat. Fontos kérdés ez — melynek eldöntéséhez komolyan hozzá kellene fogni minden előítélet és heveskedés nélkül. Érdekében állna ez leginkább a *nemzeti színháznak*, miszerint egyszer már megszabaduljunk a képzelmenyes öltönyöktől

és ezen intézetünk által a nemzetnek a különféle időszakokról valószínű képeket adjunk: ruhában, fegyverben, bútorban és építészeti festményekben.

(*Gf. Waldstein János*) ő excja a több század viharait kiállott *vinai* templomot tetemes áldozattal, a legszebb góth-stylben, valóban fényes állapotba hozatta. — A nagy *Széchenyi* mély belátását, rendkívüli éles emberismeretét tanusította akkor is, midőn a tisztelt grófot bensőbb barátjának választotta.

(*A sz.-pétervári Eremitage*) öblöny- (*Vasen*) gyűjteményét *Stephani L.* tudományos jegyzékkel látta el. Ezen pompás gyűjteménynek főrészét teszik azon régi *agyagedények*, melyek a császár költségén tett ásatások folytán déli Oroszországban találtak; ehhez járulnak a *Cumpana* és *Pizatti-féle* gyűjteményekben vett jeles darabok. A pétervári öblöny-gyűjtemény kincsét teszik a remek stylben készült példányok; köztük 81 darab aranydiszítványokkal bír. A jegyzék csak tudományos használatra készült minden bővebb magyarázat nélkül, azonban nem hiányzik az útmutatás a rólok szóló irodalomra, régi birtokosaikra, felírásaikra és mértékeikre nézve. A mellékelt 16 köre metszett tábla a munka hasznavehetőségét tetemesen emeli.

(*A jövő építészetének*) úgymond, egy hírneves német mester, minden lehetséges építészeti stylek keverékének kell lennie, minthogy mai műveltségünk minden előttünk való műveltségeknek kifolyása; és valóban úgy látszik, hogy a tétovázó, főleg az úgynevezett *utazó építészek*, kik minden utjokból visszatérve, más meg más styleket valósítanak, ezen igazán jellemtelen habozást kívánják érvényre hozni.

(*Halleinban*), hol a fa-faragászatban a lakosság szép előmenetelt tesz, ő Felsége egy műipari iskola szervezésére 2500 frtot engedélyezett, várván, hogy a tartományi bizottság és a község a többi teendőket elvégzendí, miszerint a virágzó *berchtesgardeni*hez hasonló intézet jöhessen létre. A *székelység* és tótság számára szintén ily iskolák lennének kíváncsok, hogy a vásárainkon annyira keresett gyerekjátékok készítésében versenyezhesse. Sok pénz maradna az országban — ha az annyira szükséges fa-faragványokat itthon tudnák előteremteni.

(*A magy. nemz. muzeum*) régiség osztályát f. é. octoberben összesen 1475 vendég látogatta; és pedig october 4-én hétfőn 853, october 10-én vasárnapon 753, october 11-én hétfőn 915, october 18-án hétfőn 295, october 24-én vasárnapon 1082, october 25-én hétfőn 405, a többi nem nyilvános napokon 7—20.

(*Régi könyvek*) barátait figyelmeztetjük a *M. Sion* újabb füzetében *Knauz*-tól nagy szorgalommal összeállított egyházi bibliográphiára, mely a régi *breviariumokat* és *misekönyveket* ismerteti.

(*Szegeden*) a *ballagi* tó új töltésének emelése alkalmával egy kubikölnyi gödörben több százra menő *ember-koponyát* és csontokat találtak. Alkalmasint még a török uralom alatt temették oda közös sírba a csatán elesetteket.

(A pozsonyi emlékszobornak), mely a sertés piaczon áll és legujabban több jeles honfi biztatására helyreállítatott — rajzát és rövid leírását hozza a Mitth. d. k. k. CComm. f. Baudenkmale in Wien, f. évi kötete CIV. lapján. Ezen tér hajdan a pannonhalmi benczéké volt, ma a város birtokában van. (L. Romer: Pressburg's archaeol. Denkmale.)

(Nápolyból) november 24-én távították a „Presse“-nek, hogy Pompejiben arany- ezüst- és gyöngyökből álló ékszerkincset, valamint 782 ritka római arany- és ezüst-érmét találtak.

Archaeologiai díszművek leszállított áron!

Kedves szolgálatot vél az archaeologia barátainak tenni az által, hogy a következő jeles és igen becses művekre, melyek ára tetemesen leszállítatott, figyelmeztetni bátorodik *Aigner Lajos* könyvkereskedése Pesten.

Heider, Eitelberger und Hieser. Mittelalterliche Kunstdenkmäler des österreichischen Kaiserstaates. 2 Bände 1865. Mit vielen Abbildungen. Eleg. gebunden. (48 helyett) 12 frt.

Heideloff, Leibnitz und Hassler. Die Kunst des Mittelalters in Schwaben. Denkmähler der Baukunst, Bildnerie und Malerei 1864. Starker Quartband, eleg. geb. (21 helyett) 8 frt.

Cavenda. Geschichte der Baukunst in Spanien. Mit vielen Illustr. 1858. (4 helyett) 2 frt.

Krieg v. Hochfelden. Geschichte der Militär-Architectur in Deutschland, mit Berücksichtigung der Nachbarländer. Von der Römerherrschaft bis zu den Kreuzzügen. Mit 137 Abb. 1859. (5.34 helyett) 2 frt 60 kr.

Eser. Zwei Monate in Italien. Reiseerinnerungen eines Kunstfreundes. 1859. (2.40 helyett) 1 frt.

Jaumann. Neuere zu Rottenberg aufgefundenene römische Alterthümer. Mit 14 lith. Tafeln. 1855. (1.60 helyett) 1 frt.

Christliches Kunstblatt. Herausgeg. von Schnaase, Grüneisen und Schnorr von Carolsfeld. Jahrg. 1859—1866. Mit vielen Illustr. Minden kötet (2.40 helyett) 1 frt 20 kr.

Paulus. Die Römerstrassen, nebst einer Anleitung zur Erforschung der alten Römerwege. 1857. (80 kr. helyett) 40 kr.

Müller, Khenzinger und Seubert. Neues Künstler-Lexikon. 3 starke Bänder 1865. (31 frt 20 kr. helyett) csak 15 frt.

Kugler. Kleine Schriften und Studien zur Kunstgeschichte. 3 Bände, mit 512 Illus'r. 1854. (36 helyett) csak 20 frt.

Lübke. Denkmäler der Kunst. Volksausgabe. Zugleich Bilderatlas zum Grundriss der Kunstgeschichte. 1865. 56 Tafeln in Querfolio mit Text. Eleg. geb. (20.80 helyett) csak 14 frt.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1869.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.
m. n. muzeum.

10. szám.

Deczember 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárushál.

Schulez Ferencz építész jelentése erdélyi utjáról.

(Folytatás).

*Szász-Kéz*d (Keisd) azon helyek egyike, melyeket a gond-
viselés csak azért látszik fenntartani, hogy a szorgalmas ré-
gész vagy építész a középkori élet legmélyébe pillanthasson;
különben alig lehetne megmagyarázni: miként maradhatott
meg ezen helységben a templom és a hegyen a vár teljes ép-
ségben, holott másutt mindenütt pusztítás dúlt.

A szász-kézdi egyház azon erődítési templomok sorába
tartozik, melyek Erdélyben még száznál több példányban
maradtak az utókorra. Efféle épületek a külföldön vagy nem
léteztek, vagy elpusztultak, és azért emez erdélyi védelmi
templomok becse igen nagy lévén — kötelességünk azok főbb
képviselőit a külfölddel mielőbb megismertetni. E részben tör-
tént ugyan már valami, amennyiben Müller tanár a bécsi kö-
zépponti bizottmány lapjában idevágólag sok tanulmánynyal
írt cikket közlött, e cikkben azonban, sajnos, a rajzok oly
hiányosak, hogy azok után senki sem igazodhatik el.

Ezen erdélyi falvak vagy kisebb városok, melyek várral
nem bírtak, falakkal, tornyokkal és kapukkal vették körül

templomaikat, úgy, hogy veszély idején az egész község e templom-várban talált menedéket. E külső védfallal azonban nem érték be, hanem magát a templom épületét is megerősítették, jelesül a templom támoszlopai közt a hézagot ív által elrekesztették olykép, hogy a templom padlásáról e hézagon (mâchicoulis) át köveket lehetett hajítani azon esetben, ha a támadók a templomvár külső védfalát már bevették. A templom padlásáról számos lörés nyílik az ellenség felé, míg a templom magasságánál és központi állásánál fogva donjonként szolgált. A templom és ennek padlása volt a község végmenedéke. A szász-kézdi erősítési templom tökéletesen megmaradt, nem úgy a körfal, melynek csak főkapuzata (kaputornya) áll. A templom egyhajóú és mintázott borda-bolthajtással bír; a zárkövekben látható címerek után könnyű volna kimutatni, kik voltak az építők. Ezen 14-dik századbéli templomban több famaszéken kívül, két szép román művü kapitaél és két vállkő is van. Ez alkatrészek jelenleg a főoltáron a gyertyatartóknak alzatul szolgálnak. Az oltár mellett, balra a falon, van egy szép szentségház eltorzított felső része, a másik hiányzó alsó részt később a lelkész ajtaja előtt találtam, mint padot. E szentségház oly csinos, hogy bízvást megérdemli a restaurációt. A sekrestye viszont egy érdekes mise-ruhát tud fölmutatni — szép himzésekkel és több fehérműi szövetet, egy középkori czéh-gyertyatartót fából, a milyeneket hajdan az egyházban szoktak felállítani és a milyeneket tölem a bécsi „Bauhütte“ Lübek- és Danzigból közölt.

Szász-Kézd jelenleg 2000 lélekkel bíró mezőváros. A középkorban 8000 lakosa és három egyháza volt. Ha tekintetbe vesszük e körülményt, elképzelhetjük, hogy — a lakosok száma ily nagy lévén — a templom-vár szűknek bizonyult, s hogy ennél fogva kénytelenek voltak maguknak veszély idejére még más menhelyet építeni.

Nem messze a várostól van egy magas hegy, mely északnyugat felé igen meredek s így már természettől várnak kinálkozott. Ide építették a lakosok menedék-várukat, mely maig is ritka épségben fennáll. A vár ellyptikus idomban simul a hegy hason idomu kupjához; hossz-átmérője 45, szélessége 17 öl, falvastagsága 5'.

A vár falait 5 egyes és egy kettős torony védi ; a bejárat kettősfal által képzett sikátor, melyet elején és végén torony véd. Ezen vár tetőzetével és valamennyi fa-folyosójával (Mordgänge) teljes épségben van. Nézetem szerint e várban, melyet egyszerű, durva kivitelénél fogva parasztvárnak vagyok kénytelen elnevezni, béke idején soha sem laktak, mert a körfalakon és tornyokon kívül nincs benne épület, csak ha veszély közelgett, akkor menekültek ide s tanyáztak a vár udvarán fabódékban, hogy sátrak alatt ; egyszersmind pedig itt helyezték el vagyonukat s marháikat.

A vár kapu-tornyában fennmaradt még egy góth feliratu vész-harang és több pánczél. Hogy a vár ily jó karban van, annak oka azon régi szokásban rejlik, hogy a polgárok e várat, a középkor óta máig, magtárnak tekintették és ott tartják a helység gabonáját, a miért ezen épületet, mint magtárt, megvédték az idő viszontagságai ellen.

Sövényszeg (Schweischer) Szász-Kézdről Kővár felé indulva, megtekintettem a sövényszegi egyházat. Az egyház négy-szegletes, toronynélküli, úgy, hogy kívülről inkább magtárnak, mint templomnak véli a kutató. Egyébként a 14-dik században épült és egyszerű szép bolthajtásokkal birt, melyek sajnos, pár évvel ezelőtt ledölvén, most a templom körül hevernek. Az egyik zárkövön hosszú felírás olvasható. Ezen épület oly rossz karban van, hogy napról napra ledőléssel fenyeget ; a falak össze-vissza repedezvék és a felső védelmi fa-szerkezet elavulva, szintén nem képes már az épületet összetartani. Mint sok helyütt, úgy itt is, e védelmi templom padlása még mai napig is menhelye a falu kincseinek ; a jobb vásznat és drágább házi-szereket lopás vagy tüzvész elől még manap is itt tartja minden család külön-külön lázában ; a padlás azonkívül telve van nagy kövekkel, melyeket talán pár száz év előtt hordtak ide védelmi czélból. Ezen templom egy becses honi kincset rejt, egy 14-dik századbéli góth szárny-oltárt — képekkel, melyek részben szent Márton történetét, részben Krisztus életét ábrázolják. A képek ugyan nem valami nagyon kitűnők, de mindenesetre érdekesek. Mint értesültem, ezen környéken még egy hasonló oltár van.

Kővár. (Reps) A regényes fekvésű kővári várrom — ámbár

mindenkorra elfelejthetlen benyomást gyakorolt reám — építészeti, vagy egyáltalán művészeti szempontból mivel sem bír; erődítési szempontból érdekes volna, még jó karban levő alaprajzát felvenni.

Brassó. (Kronstadt) Ha Brassó fő-egyházát tekintjük, távol képzeljük magunkat Erdélytől . . . mert a többi szegényes erdélyi épületek között ezen egyház — tünemény, mely kábít! . Egy részt nem tudjuk fölfogni, miként győzte a város a költséget, másrészt pedig, miként lehetett ily nagyszerű épületet oly háborús időkben létesíteni?! Midőn e templom épült, bizony nagy építészeti iskola volt Brassóban, s azonkívül még sok épülhetett — de sajnos, Brassó templomai- s profán épületeiből alig maradt reánk valami.

Brassó fekvése oly kies és meglepő, hogy kevés város fog vele Európában versenyezhetni. Magas hegy lábainál fekszik, mely hegy oldalában, magasan a város felett, gyönyörű sétatér vonul el a város egész hosszában; innen áttekinthetni a város nem érdektelen, de sajnos, igen rossz állapotban levő erődítését. Tornyai roppant nagyok és eredeti erkélyekkel birnak; a legszebb erődítési épület egy város-kapu, egy közép és négy sarktornyocskával 1529-ből. A kapu felett ezen felírás olvasható:

Turris fortissima nomen domini ad ipsam curret (ms. 19) et exaltabitur. Conditur haec porta annis cum bis quinque ioannes Benkuerus gereret iudicis officium.

A brassói székesegyház késő góth-stylű; és bár sok tekintetben igen érdekes és igen gazdag, mégis sok stylistikai fél-szegség és durvaság uralkodik rajta; főkép nyugati oldalán oly dolgok fordulnak elő, melyek a góth-styl nagy hanyatlásáról tesznek bizonyosságot. Az épület legnemesebb része szentélye, gazdag támoszlopaival. Kár, hogy a templom belsejét a renaissance-korban majdnem egészen kivetköztették alakjából, és így a templom belsejében alig talál a szemlélő valamit, a mi figyelmét lekösse. Az újabban történt restauratio sem olyan, hogy abban az építész vagy régész szerfeletti örömet leljen. Főlemlítendőek mindenekelőtt a szentély faláról leszedett és most a toronycsarnokban, a padlón heverő renaissance-koru sírkövek. melyek mind a történet, mind a művészi faragás szem-

pontjából érdekesek s azok kivált a befestési módnál fogva. Ritkán láttam ily sikerült szobor polychromiát, és épen, mert a festék az idő viszontagságai folytán majd mindenütt leveszett, ily megmaradt emlékeket annál több figyelemmel kellene megőrizni. Van továbbá a templomban egy szép (a segesvárihoz hasonló) bronz keresztelő-medencze, melynek lába, sajnos, falépcsőkkel van eltakarva. A templom sekrestyéjében egy becses hazai kincset tartanak, de nem őriznek; ezen kincs számos mise-ruhából áll, melyek himzés dolgában remek-művek, s melyek belbecse darabonként meghaladja az ezereket. Minden ily ruhát külön-külön üveg-szekrényben kellene tartani, de hát, itt nincs kegyelet, nincs sziv, nincs elég valódi civilizatio. E ruhák mind lomtárban függnek, egymáshoz szorítva, és az idegen elé úgy hányják oda, mint valami rossz pokróczot. S még azzal sem lehet a kegyelethiányt menteni, hogy nem tudják a tárgy becsét, mert ezen ruhák a bécsi műipar muzeumban voltak és ott megérdemlett dicséretben részesültek.

A templom déli oldalán van egy előcsarnok, mely az oldalkaput védi. Ezen előcsarnokban a szép faragványu oldalajtó felett van egy kép a 14-dik századból, melynél jobbat házánkban alig fogunk találhatni és mindenestre ama század legjelesebb mesterei egyikétől ered.

Brassó profán épületei közt csakis egy, a főtéren létező kora-renaissance idomokat mutató sarokház köté le figyelmet. E háznak csinos, hegyes torony-tetőzetű góth sarok-erkélye valóban érdekes.

Említésre méltó továbbá az oláhok egyháza, mely főalkatrészeiben, nézetem szerint, a közép-korból származik, (ám-bár e nép még manap is oly pontosan utánozza a régi izlést, hogy épületeiről vajmi bajosan lehet helyes ítéletet mondani). Érdekes ezen egyház alaprajza, festése és regényes külalakja. Brassó főutcáján haladva, egy épülő félben levő ház kövei közt, igen érdekes kora-renaissance ablakrészt láttam: két diszített félkör ablaknyílás közt czímer és a czímer felett vízszintes gazdag párkányzat. Ezen csinos művet is valószínűleg befalazták.

Az 1869-diki szépművészeti kiállítás Párisban.

A „l' Union centrale des Beaux-Arts appliqués à l' Industrie“-ről legelső szaktudós-, dr. *Eitelberger* Rudolftól a „Mittheilungen des k. k. österr. Museums für Kunst und Industrie“ 48-dik számában egy cikket olvasunk, mely tanúja annak, hogy Franciaországban a mindent kiszívó, a nemzetek életét folytonosan és mind jobban fenyegető európai polyp, a hadiszörny, a művészet szerveitől a segélyforrásokat elvezetvén, a nemzetnek műipari haladása mindinkább csökkenik és elsatnyul.

A kiállított tárgyak a mai francia műipart képviselték; egy úgynevezett keleti muzeumot, melyet francia műbarátok szerveztek; rézmetszeteket, régibb könyvkötéseket, és régi öblönyöket (Vasen) a Rouen-ben lakó *Dutuit* úr gyűjteményéből; végre ki voltak állítva a francia rajziskolák eredményei, azoknak segédeszközei, mintái stb.

A mai francia műipar kiállítása igen tanulságos és az ízlés áramlatáról kellő képet nyújt. Az 1865 és 1867-diki kiállítások óta valami nagyszerű haladás nem vehető észre; bár sok, főleg német műiparos tódul ide és tehetségét itt iparkodik érvényesíteni. A nemhaladás szemrehányása leginkább a kormányi muzeumok rossz kezelőit és a közoktatást sujtja.

A nagy művészet pang; ezt leginkább az építészetről és szobrászatról kell értenünk. Páris nagyobbodása bizonyos egyformasággal történik, mert a sietség a művészetnek nem enged időt, hogy a szépszép kivánalmait is valósítsa. A közlekedés, az egészség nyer ugyan, de az építészet alig valamit. Páris újabb templomai kényelmesebbek, mint a régiek; van itt salon-szerű világosság, és fűtés — de a francia XIII-dik és XVI-dik századbéli nagyszerű hagyományával az újabb építések meg hasonlottak, mert hiányzik a bátorság és értelem a réginek további fejlesztésére, de még inkább az erő, mely képes lenne valami újat teremteni!

A polgári monumentalis építményeket is zavar és stylkeverék jellemzi. A nagy szobrászati díszek eredetiség tekintetében szegény, szív és észnélküli, de csinos művek. A francia műakadémia még nem jutott el azon pontra, hogy új utat tör-

jön és jeleljen ki a művészetnek, s így annál inkább hanyatlík a műipar is, melyre mindig kisebb gond fordítottatik. Ezen hanyatlás egyik okául *Vaillant* és *Nieuwerkerke* muzeumi igazgatókat tekintik, kik I. Napoleon Denonával és társaival épen nem mérközhetnek. A musée Cluny szintén stagnál — műkedvelői felállításában. Du-Sommerard így vette át atyjától s érintetlenül fogja is átadni utódának; mert a szervezés eszméjétől is visszaretten.

A muzeumok tespedése ellen általános a panasz; és azon francziák, kik Angolhont látogatták és a német muzeumok szervezéseit tanulmányozták, igen elégedetlenek saját intézeteikkel, melyeket az állam kezel.

De ezen baj ellen az *önsegély* fegyverével küzdenek, és a mit a kormány mulaszt, azt egyesek és egyletek kívánják helyre ütni, miért is ez Union Centrale-féle kiállításnak nagyobb horderőt kell tulajdonítanunk, mint a közönséges kiállításoknak.

Izlés dolgában a francia mindig francia marad, s bár ma a német, holnap az angol, vagy a keleti eszméket karolja fel vagy az olaszoknak látszik elsőséget adni, és saját izlése szerint műveit átídomítani, azonnal ismét elfordul mindezekről és ismét a francia eszményiséget és felületességet követi. Jelesen a fafaragványok- és műlakatosságban a német; zománczokban, aranyművészetben és díszítésben a keleti; agyagművekben az angol izlést követi, maga pedig még mindig a *renaissance* és az *empire* izlései közt ingadoz; de azért le nem mond azon reményről, hogy a nemzeti nagy eszmék túlsúlyra fognak vergődni.

E perczben még mindenütt az uralgó eszmék ziláltsága tűnik fel, és ámbár Franciaország a német műasztalosságot messze túlhaladja és a legjelesb műzeti erők fölött rendelkezik, még is, e nemből alig található egy darab, mely építészeti feladatának, a butor természetének és céljának tökélyesen megfelelné.

Az ötvösség és a fayence jól képviselvék. A japáni rakművekkel ékeskedő készletek és a hildesheimi lelet másai feltűnést okoztak; a fayence pedig a porcellánt majd egészen kiszorítja a használatból, ámbár e téren az egyszerűbb díszítés

nagy előnynek tekinthető, és mellesleg megjegyzendő, hogy a nőnöveldeknél a leánykák rendszeren a porcellán-festészetben is gyakoroltatnak.

Üveg dolgában e kiállítás szegény volt, feltűnést leginkább a tükrök okoztak; de annál fényesebb volt a fém-művészet. A bronz-, horgany- és vas-művekben nagy haladás történt, és Ausztriának erőlködnie kellend, hogy ezen iparágban a francziákkal versenyezhesse, a mi annál nehezebb leend, mert Párisban a bronzgyárosok saját czéljaikra külön iskolát alapítottak.

A *kelmék* nincsenek kellő számmal képviselve, bár ezek készítésében Páris roppant haladást tett. A *himzésre* sokkal nagyobb gond fordítottatik, mint nálunk, hol ezen nemzetgazdasági ágra a kormány és az iskolai hatóságok oly kevés figyelmet fordítanak.

A *gipsz-alakok* ipara nagy lendületet nyert a szobrok befestése és a por ellen való biztosítása által. A fémzett gipszalakok előnyösebbeknek látszanak, de még eddig igen drágák és alig fognak nagy elterjedésnek örvideni.

Az *egyházi* művészet szegényesen állított ki, bár a francia templomok eléggé tanuskodnak azon roppant összegekről, melyek itt az egyházak fölszerelésére fordítottatnak; az efféle művészek valószínűleg nem érintkeznek az unióval.

A *diszítésben* a francziák mindig nagyszertűek voltak, és valódi művészek a régi *gobelinek* javításában, valamint az újabbak készítésében.

Általán véve észre lehetett venni, hogy a jó győzött a silány fölött, és ez csak ott lehetséges, a hol a *művészet* a *tudományossággal* párosul. A jól iskolázott kézmű mindenütt kivívja magának a győzelmet, és az ötvösség és műkovácsság minden *pót-félét* háttérbe szorít. Semmiféle gép sem fogja az iparosnak pótolni azt, a mit csak *alapos szakképzés* nyujthat. Mindinkább felötlik a *részletes*, bizonyos ágat tanító *iskoláknak* szüksége s annál hamarább jönnek feledésbe mindazon palliativumok és pótszerek, melyek *kérész-életüknek* nem igen képesek jövőt biztosítani. Nálunk Ausztriában ezen eszme szintén kezd érvényre jutni, és az egyes ágak körüli *külön* oktatás már is hozza gyümölcseit.

A *Musée Oriental*, Egyiptomot kivéve, az egész keletet átkarolja. A kiállítás országok szerint van rendezve. Képviselvék: India, China, Siam, Japán, Perzsia, Kis-Ázsia és a francia keleti gyarmatok. A tárgyakat a kisebb művészet, a szövetek és nyomtatványok köréből vették. Ezekből Ausztria igen keveset birna kiállítani, mert a kelettel való érintkezést kevésse kereste, s még kevésbbé művelte.

Dutuit úr külön állítá ki műtárgyait. Rézmetszvényei híresek, antik öblöneyei és terra-cottái szépek, könyvkötései, melyek a mai iparnak példányokul szolgálhatnának, nevezetesen.

Végezre említenünk kell a *francia iskolák* kiállítását, mely a közoktatási miniszter felhívása következtében teljes volt. Kiváló helyet foglaltak el a *külön műipari ágak* special iskolái, és a leány-tanodák — ez utóbbiak porcellán-festéseikkel.

Kitünik ebből, mily szükséges a rajztanítást kötelestárggyá tenni, azt minél előbb kezdetni, minthogy a gyerek az utánzásra úgy is hajlandó, és ha ezen hajlam bizonyos irányban nyilatkozik — őt ezen irányban specialis iskolában növelni. Míg a rajzolás nálunk csak időtöltésnek és játékszernek tekintetik, addig valódi haladásról az iparban és művészetben szó sem lehet. Erre a nőiskolákban különös súlyt kellene fektetni. Csak ezen eszme felkarolásától várhatjuk az izlés általános emelkedését és nemesülését. — Nevezetes, hogy a *rajzok nem rajzok, hanem modellek után készülnek*. Kitünők és teljeseek az iskola-barátok, frères-ek kiállításai.

A *kiadók és műipari művészek* kiállítása igen hiányos volt.

A kiállításban a kényelemről is volt gondoskodva. Botját és esernyőjét mindenki magával vihet, sőt a földszinti kiállításban a *dohányzás* is megengedett volt, bár ezen engedélyt a művelt párisiak nem igen vevék igénybe. A kiállításban mindent elkerültek, mi a charlataneriához hasonlítana. Az egész nemes és urias jellegű volt.

Kivonat

a m. tudom. Akademia archaeologiai bizottságának

1869-iki novemb. 9., akadémiai termében, tartott IX. rendes ülésének

jegyzőkönyvéből.

Elnök: Erdy János.

Jelenlevők: Henszlmann Imre, Mátray Gábor, Rómer Flóris és Toldy Ferencz, b. tt.

86. Előadó emlité, hogy *Tövisen*, Erdélyben, a plebániákban régi kályha áll, mely minthogy könnyen elveszhetne, előadó ez illető lelkész urat e műmaradványra figyelmeztetni fogja.

87. Említvén a *grobniki* szép régi miseruhákat, régi kelyheket és szent edényeket, melyekhez hasonlók nálunk már ritkábban találhatók, indítványoztatott, hogy Soics zengi püspök ő nméltóságától engedély kérendő, miszerint azokat a *grobniki* lelkész lerajzoltatás és megismertetés végett a bizottság költségén Pestre küldhesse.

89. *Henszlmann* bemutatja *de Linas* urnak a „*Revue de l'art chretien*“ czimű lapban közlött véleményét a *Ravegu* vagy *Ravesu* építész nevééről, ki *Raves* és *Ravisy* mellett nyilatkozik, ha a *Ravesu* olvasás helyes, — *Ravignan* és *Ravigny* mellett, ha a *Ravegu* az igazi olvasás. A dolognak a legnagyobb nyilvánosságot szerezvén, *de Linas* ur e vita eredményéről *Henszlmann* tudósítani fogja. — Tudomásul vétetett.

90. Előadó közli a következő leveleket, melyek az utolsó ülés óta beérkeztek.

1. (156.) Az országos kiállítási bizottság felhívja az „*Archaeologiai Értesítő*“ szerkesztőségét, hogy a kiállításra vonatkozó lapokat küldje be.

2. (157.) *Boleman Ede* tudósítja előadót a *magyaradi* kirándulásról.

3. (158.) *Kovács János*, debreczeni tanár, igen érdekes tudósítást küld be régészeti kirándulásáról.

4. (159.) A dunagőzhajó-társasági főhivatal értesíti a bizottságot a *római* falról, mely a gőzhajógyári szigeten felásatott.

5. (160.) *Engelbert*, gottviczi apát, beküldi a Corvin-codexek könyvészeti leírását.

6. (161.) *Müller*, erlangeni könyvtárnok jelenti, hogy a Corvin-codex táblájának lefényképeztetése 12—15 frtba fog kerülni. — Utalványoztatik.

7. (162.) *Cavalire Luigi Napoleone Citadella*, *ferrarai* könyvtárnok, a Corvin-codexekre vonatkozó tudósításokat közöl, és viszont kérdést tesz, léteznek-e nálunk olasz művészekből származott bronz-szobrok vagy domborművek?

8. (164.) *Turcsányi Andor*, körmendi ev. lelkész, némi régészeti tudósításokat küld Vas megyéből.

9. (165.) *Lipp Vilmos*, prémontrei tanár, értekezést küldött némely szombathelyi római fölíratokról.

10. (166.) *Könyöki* (Ellenbogen) József, pozsonyi reál-tanodai tanár, *Modor* városa kath. templomának alaprajzával kedveskedik.

11. (167.) *Lehoczky Tivadar*, egy dobozka obsidián-szilánkokat és nyílhegyeket közöl Bereg megyéből.

12. (168.) *B. Vécsey József*, szabolcsi főispán, tudósítja a bizottságot a *Rózsa-Pallagon* talált, ott öntött bronz-csákányokról.

13. (169. 170.) *Derecskei Lajos* és *Höke Lajos* levelei, melyek a *baracsi* pusztán fekvő római castrum területén teendő ásatásokról értesítik a bizottságot.

14. (172.) *Horvát Antal* pécsmelléki kőrégiségeket ismertet.

15. (173.) *Nagy-Bánya* városa *Schulcz Ferencz* által készített tornya süvegének tervezetét.

16. (175.) *Véghelyi Imre*, veszprémmegyei 1-ső alispán, egy, a *népvándorlási* korszakból eredő, 16 aranyat nyomó aranycsatot küld be véleményezés végett.

17. (176.) *Zsigmondy Gusztáv* jelentést tesz a Wurm-udvar előtt felásott *dunaparti* falról és lépcsőről.

91. Előadó említvén egy felírást követ, mely *Korpona* városában egyik polgárnak tulajdona, ki ez, eddig meg nem fejtett műemléket hajlandó lenne a m. n. muzeumnak átén-

gedni — határoztatott: hogy e kő ügyében az említett város elöljárósága felszólíttassék.

Pest, nov. 10. 1869.

Jegyzette:

Dr. Rómer Flóris.

A m. nemzeti muzeum rendeltetése.

Valahányszor arról van szó, hogy Magyarorszáiban gyűjtött, vagy specifice magyar tárgyakból álló gyűjteményeket szerezzünk meg, ha azok benső értékük és nemzetiségükre vonatkozó kincseik miatt a 2–3 ezeret felülhaladják, mindig azon stereotyp sententiát halljuk: *nincs pénz*; de ha alkalom nyílik, hogy a tengeren túlról holmi darabos mutatványokat felállítsunk, akkor nincsen szó a pénzről, azt akárhonnán is előteremtjük. — Kérdés, vajjon általános muzeumot akarunk-e és pedig örökké kezdetlegesen? vagy a tökéletlen, nem teljes szakokhoz ismét újakat akarunk-e csatolni, hogy a foltozás még kirívóbbá váljék? — Ha ezt akarjuk, akkor töröljük el mindenekelőtt a *magyar nemzeti muzeum* elnevezést! Ezen intézet alapítója jól tudta, mit akar *nemzeti* intézetével; jól tudta, hogy nekünk soha sem lesz annyi pénzünk, annyi emberünk, annyi összeköttetésünk, hogy Angol-, Franciaországgal, vagy csak a kisebb tengerész Németalfölddel versenyezhesünk, és így ő az universalis, hanem szegényes, hiányos intézet helyett oly intézetet kívánt létrehozni, mely a természet- régiség- és honi művészet osztályaiból gyűjtse mind azt, mi mindenek előtt *magyar*, vagy a *magyarral* valami viszonyban áll, ki nem zárván azt, hogy az adományképen beadott egyéb tárgyakat is fölvegye. Így vannak szervezve a világ egyéb *tartományi muzeumai* is és a mi ezeket oly nagyon becsesekké teszi az, hogy első sorban a tartomány minden ritkaságát gyűjtik és őrzik, s innen van az, hogy senki sem botránkozik meg, ha a linczi, vagy salczburgi, vagy klagenfurti muzeumokban hiányzik Egyiptom, India, China régiségi, terményi és művészeti kiállításai, midőn oly bőven nyújtja azt a mi édes sajátja.

Tudjuk, hogy míg a boldogult József nádor élt, a mu-

zeum szorosan ragaszkodott rendeltetéséhez; átlátta ő is, hogy valódi quodlibetté válik az oly helyesen tervezett intézet, ha mindent felvesz tárlatába! és hogy mennyire kár volt öntudatosan, sőt rendszeresen oda működni, hogy az egyetemesség árnyékába lépjünk, már is érzik mindazok, kik a sok küllhoni holmira pazarolt költséget látják, midőn másrészt azon gyűjtemények és becses tárgyak tőlünk külföldre vándorlanak, melyeknek valódi értékét csak mi vagyunk képesek felfogni — de mivel azt mondjuk, hogy *nincsen pénz*: a sibyllai könyvek módjára az utókor lesz kénytelen busás százalékon visszavásárolni.

Jól értsük meg egymást; nem mondom én, hogy a Dukától, Xantustól s több lelkes hazánkfiától ajándékozott, bárhonnan való tárgyakat föl ne állítsuk, sőt álljanak ezek, mint a hazafias áldozatok csillagjai a nemzet Pantheonában — de mig kénytelenek vagyunk mindennap a legbecsesb honi leletekről vagy gyűjteményekről lemondani — mivel állítólag *nincs pénz*, ne költsünk nagyobb összegeket olyanokra, melyek miatt, ha tárlatainkban hiányzanak, senki sem tehet szemrehányást, mig minden magyar fájdalommal nézi a külföld muzemaiban a *magyar tárgyakat*, melyeket megvenni elmulasztottunk, mivel erre *nem volt pénzüink*.

Alig hiszem, hogy ezen igénytelen nézet a határozó körökig hasson, de lelkiismeretem szerint kötelességemnek tartottam magam és sok hasonnézetű szakférfiu véleményét ide igtatni, nehogy idővel ennek teljes elhallgatásáról vádoltassam!

Archaeologiai levelek.

XVI.

Közvetlen Halas város területe alatt, nyugatról délnek terül el $\frac{3}{4}$ mfd hosszúságban egy 400 cat. holdnyi nagy tó, melytől Halas nevét nyerte e város, mely czímerében most is halakat visel; e tó kezdetét az úgynevezett „fejeték“-i forrásos helyből veszi, s a mult nedves természetű években bő vízzel

lévén ellátva, benne sok hal és nád termett, voltak ingoványai, sőt kisebb-nagyobb lápjai is; nyugati partja egész hosszában területnek el az 1700 hold kiterjedésű, s egy részben, hihetően már két század óta, mivelés alatt álló homok-talaju szőlők, melyek helyén hajdan nagy nyár- és tölgyfa-erdők valának.

E nádas tó egymást felváltó száraz évek alatt már több ízben kiszáradt; így 1794- és különösen 1796-ban, a midőn a más kutakban volt nagy vízhiány miatt, e tó kiszáradt medrében valának a lakosok kénytelenek bánya- vagy gödör-kutakat ásni. Egyébiránt e tó hajdan oly bő vizű volt, hogy a rajta túl, délnyugatra eső földek- és szőlőkhöz, a közlekedés fenntartása végett, a városnak kompot kelle tartani, a minthogy a révész bére a régi számadásokban elő is fordul; majd a víz fogyni kezdvén, a tó legkeskenyebb részén a szőlőkhöz egy hiddal ellátott töltés vagy gát hányatott.

E tó hajdan s még ma is több mellékágra oszlik, s miat már a „Budapesti Szemle“ 1861. 146-dik lapján érintettem, e tónak egy mellékága, a „mélyviz“-nek nevezett részétől kezdve, kikanyarodva keletre a Szűry-háznak, ma gőzmalom épületnek, innét a most is nedves természetű bánomkerteken keresztül, Fridrik, Besnyei-kert, s az ó-temető északkeleti oldalának menve, majd délre hajolva a Lázár városrészben sz. János szobránál a főágba szakadván, a mostani városnak $\frac{1}{4}$ -dét valóságos szigetté alakította posványos és nádas rétjeivel; a minthogy épen e körbe esik a városháza, a ref. egyház, s a város legrégibb, talán első megülését s legrendetlenebb része a „tabán“, a tó főágának északkeleti partján; hol még néhány év előtt is lehete ritkaságul találni keményfa oszlopokra épült ősi kun törvényházat, fasarkon forgó tölgyfa ajtókkal; majd e tó más mellékágai kisebb-nagyobb szigeteket formálnak; így egy ága a most is úgynevezett „templomhegyen“ felül ágazott ki a „pipa rétjéhez“ s innét kelet-felé szakadt ismét a főágba, alakítván itt is egy emelkedett fekvésű szigetet, melynek legmagasabb pontján, mint a neve is mutatja, talán az itt legelőször letelepedett kunok egyháza állott, de a melyről semmi történelmi adat, még csak valószínű hagyomány sem maradt fenn; e templomhegygyel átellenben a tó északkeleti partján fekszik a fentebb említett „tabán“ nevű városrész. Ebben van

az úgynevezett „piacz-hegy,” mely ezelőtt 70 évvel a tópart közelében még magas domb volt, de e század elején nagyrésze úttöltésre elhordatván, helyén jelenleg Szalai Kullogó János háza van, környéke telve csontokkal. E legrégibb városrészben találtatott meg 1810-ben Bikit Kovács István udvarában pörnye-gödör ásásakor Kecskemét városának XIII. századbeli, ép állapotban levő pecsétnyomója. (Tud. Gyűjt. 1834. X. 126. l. Hornyik Kecsk. v. tört. I. 146. l.)

E nagy tó által alakított szigetek közül való a nagy sziget, területe 7 ca^t. hold; a ref. egyházzal átellenben délnyugatra, jelenleg az egyház tulajdona; továbbá a mélyvizi sziget, melyet hajdan egészen víz vett körül, néhány év óta töltés vezet hozzá, e szigetben egyes lakosok jó fekete talajú veteményföldjei vannak; végre a körtefás sziget, hajdan bizonyosan több, most egy árva vadkörtefával; területe 1½ cat. hold; s körülötte a víz partja felé régi sánczárkolás nyomai látszanak; a körtefás sziget és Babó szárazmalma között a tó szélén, nem messze az „akasztóhegy”-től, mely már 1658-ban említettik, van a hires „boszorkány kút,” mely hajdan, még a mult század első felében is, boszorkányok vizpróbájára használtatott.

E nádas tó egymást követő száraz években csaknem teljesen kiszárad, s 3—4 lábnyi magas száraz zsombékok és nádtorzsok közt, sőt némi vigyázat mellett, a lápokon is megjárható.

Ily száraz állapotban van 1863 óta jelenleg is, ezt felhasználni kívánva régészeti kutatásra, mivel már a nád is le volt vágva, Szilády Áron, Gál Lajos és Pap Antal barátaim társágában f. 1869. évi jan. 6-án megsejlelni indultunk azon czölöpöket, melyeknek e tájon a nád között létezéséről már többször hallottunk beszélni.

Vilonya József takács és Péter Balázs házai közti utcza végén a tó partjától befelé 7—8 ölnyre elérvén a nagy lápot, id. Thorma Imre birtokos nádasában, a parthoz 40—50 ölnyi távolban, a láp szélében, az ide 60—70 ölnyre eső nagy sziget felé való irányban, a turfás föld színén felül egy lábnyi magas korhadt oszlopfejek láthatók, az oszlopok vagy czölöpök némelyike szegletes, másika gömbölyű, némely helyen sűrűbben,

más helyen ritkábban állanak, másfél négyszegölnyi téren 7—8 darabot is megszámlálhatni; felfelé vagyis északnyugat felé, s a parttal egyenközü irányban több mint 100 ölnyi hossz-
 szaságban több ily czölöp látható; azonban e czölöpöknek akár
 egyik, akár másik parttal való összeköttetése felfedezhető
 nem volt.

A mult évtizedekben, míg a tó vize magasabb volt, a
 zsombék és nádtorzs, vagy helyi néven kutu között ily oszlo-
 pok létezéséről csak öreg emberek elbeszélése után lehetne va-
 lamit hallani; majd az 1863-ki szárazság, s ebből következett
 tűzrevalóbeli szükség a szegényebb lakosságot oda kényszerít-
 tette, hogy a száraz nádtorzsokokat fűteléül kivágták, ekkor
 lettek láthatókká a tölgyfa-czölöpök, melyekből ugyanekkor
 némi munka után a tóparti lakosok több darabot ki is huztak
 s felhasználtak. Gál Lajos társunk szintén huzatott ki egy osz-
 lopot, melynek hossza 4—5 láb, vastagsága 3—4 hüvelyk,
 tölgyfából van hasítva, hegye vágó eszközzel faragva. Az osz-
 lopfejek földön felüli részei elkorhadván, a földben levő rész-
 nél vékonyabbak; az oszlopok körül nádtorzs-ásással foglal-
 kozó lakos egy czölöp mellett egy kis bögrét és reáilló cserép-
 fedőt talált.

A tó ezen ágának száraz lábbal átgázolása után elértük a
 fentemlített „nagy szigetet“, mely 1854 előtt a helybeli ref.
 gymnasium tanára fizetési földje lévén, mindig ez által hasz-
 náltatott, egy része be volt ültetve tölgy-, különféle vad gyü-
 mölcs- és tövisfákkal, melyeknek nagyja azonban kiszáradván,
 kivágatott, jelenleg egy része van ritkás cserjével borítva. E
 sziget területének a város felőli, vagy is északkeleti oldalán,
 hol a tó medre legszélesebb, egy sor, a szőlők felől vagyis dél-
 nyugati részen, hol a tó legkeskenyebb, három sor ároknak
 régi nyomai láthatók.

E nagy nádas tó délkeleti vagy is város felőli kiszáradt
 medrét egyes lakosok több évvel ezelőtt árokkal bekerítve
 „bánomkert“-nek felfogták s jelenleg is mivelik. Egy ily nagy
 bánomkerthez, mely özv. dr. Toth Józsefné asszony tulajdona,
 vezet ki a szigetből a város „tabán“ nevű része felé egy mé-
 lyebb, s most is vízzel telt árok, melynek délnyugati partjában
 egy és fél öl szélességben vonul a fentebbi bánomkert árkáig

három sor korhadt oszlopfej, legnagyobb része tölgy, de néhány fenyőfából hasított; úgy látszik, hogy a tó e széles ágának náddal benőtt része a város felől e részen a legkeskenyebb.

A mi már e két rendbeli czölöpmaradványok rendeltetését illeti :

Helyi hagyományok szerint a nagy-sziget a régi török, tatár világban a lakosságnak meglehetősen biztos menhelyül szolgált, s talán egyedül ennek köszönheti e város, hogy lakosságának a rabló csapatok elől messze földre elszélednie nem kellvén, mint oly sok más község, pusztává nem vált; mert ide, e vizes időben átgázolhatlan mocsár, ingovány, sűrű nád, sőt árkok által is védett hely fás sűrűjében vonultak az ellenség romboló pusztításai s gyilkoló fegyverei elől az időben még, egyedül csak a mai „tabán“-részről álló egész város lakosai; ide menekültek közelebb s legutóbb 1703-ban s ezt követő években a ráczok rablásai elől, a midőn itt is, mint Kecskeméten (Hornyik Kecsk. v. tört. IV. 187. s k. l.) Szűcs Istók vitézül védte a szigetből kenyérsütés végett titkon kijáró nőket egyes portyázó ráczok fegyvere ellen, kik közül többeket agyonvervén, neve a ráczok között rémülést gerjesztett.

A fentebb leírt három sor oszlop tehát azon régi hid maradványa, melyen a közlekedés a várossal fentartatott, s a hid felszedésével elzárathatott.

Ellenben az első helyen említett czölöpmaradványok, úgy látszik, egészen más rendeltetéssel birtak, mert ezek nem egyik szárazföldről a másik felé egyenes, hanem a tó partjával párhuzamos irányban a tó közepén vonulnak nyugat felé, s így hid vagy más közlekedési eszköz alapjait nem képezhették, hanem régi czölöpépítmények maradványai.

Az 1853—4-ben uralkodott szárazság alatt Schweitzben, Obermeilennél, a zürichi tó kiszáradt medrében tett ásások alkalmával akadtak a tófenékbe levert czölöpökre, s ezek között mindenféle kő, szaru, csont és agyag-eszközökre; más vidéken tett ásásoknál pedig bronz, vas, sőt római eszközökre is. A régészeti bűvárok bővebb vizsgálat után kimondották, hogy ezek emberek által a víz tetejére emelt, s lakott czölöpépítmények maradványai; majd Schweitzon kívül Olasz-, Né-

met-, Francia-, Angolország, Irland s Ausztria több vidékein is lettek hasonló maradványok felfedezve, s a számos oszlopok között tömérdek állatsontok, növényrészek és emberi készítmények láthatók. A czölöpök 3—9" vastagok, 8—20 lábnyi hosszuk, egymáshoz 1—5 lábnyi távolságban. E czölöpökön állott a gerendázat, melyen a sövényformára font, agyaggal tapasztott falak emelkedtek; mint ez e lapok igen t. szerkesztője által kiadott „Műrégészeti Kalauz“ 17—19. lapjain részletesen le van írva; megjegyeztetvén, hogy hazánk tavaiban még eddig ily őskori czölöpépítményeket feltalálni nem sikerült.

E czölöpépítményeken emberek állandóul laktak, ott voltak legszükségesebb élelmiszereik, házi eszközeik, a szárazfölddel csolnakokon közlekedtek; a viz, süppedékes mocsárok s nádasok emberek és vadállatok általi véletlen megrohanás ellen kellő védelmet nyújtottak. Ezeknek építési ideje, a turfaterület lassankinti lerakódásából számítva 4—6 ezer évet mutat, s így felnyúlik az őskorba.

A halasi czölöpök körül talált cserepek mind veres színű, mázatlan s korong használatával készültek.

A bögre vaskos, s a fedőnél durvább mű; magassága 2 hüvelyk, talpa átmérője szintén 2", öblének kidomborodása $2\frac{3}{4}$ ", szája szélei kissé le vannak törve; különben ép, erős; szája szélein füstösségforma fekete helyek látszanak.

A fedő hasonló halványveres cserép, gombos fogantyújával együtt magassága 2", szélétől másfél hüv. távolságra vastagabb, s domborodni kezd a fogantyúja felé, széléből fél hüv. le van törve, anyagában csillámporok látszanak; belől a külsőnek megfelelő domborodásnál vékony prémkarika van, mely a fentebbi bögrécskének szájára ráillik. Hogy e két darab cserépedény összetartozott-e, vagy hogy az összeállítás csak véletlen, azt bizonyosan meg nem határozhatni, mert nem együtt, hanem bár egymáshoz közel, de külön találtatott.

Mind ezen leletek azon eredményre vezethetnek, hogy e czölöptelep nem az őskorból való; mert tapasztalni lehet, hogy e tő feneke évek hosszú sora alatt részint növénykorhadékból, részint a város utczaiból nagy esőzések alkalmával ide siető víztömeg rohama által separt földrészekből tetemesen magaso-

dott; de miután a czölöpök hossza az 5 lábat meg nem haladja, s a turfás föld színén alól csak 4 láb hosszú részök van a földbe eresztve: fel nem tehető, hogy ezer évek alatt e tófenék csak 3 lábnyi emelkedést nyert volna, e mellett nem hihetni, hogy eredetileg e czölöpök a turfa alatti szilárdabb földbe csak egy lábnyi mélyre lettek volna besulykolva.

En tehát e czölöpöket legfelebb a XVI. és XVII. század-beli török-tatár pusztítás korabeli építmények alapzatai maradványának tartom, s rendeltetésök az volt, hogy a lakosok nagyobb ellenséges erő által véletlen megrohanás esetére csolnokokon az e czölöpökre tett építményekbe hordják s rejtsek el értékesebb ingóságaikat, sőt talán családjaikat is; vagy ha családjaikkal biztosabbnak látták távolabb vidékre elmene-külni, elásták csolnakjaikat, a minthogy néhány évtized előtt e tó partján ily elásott csolnak fedeztetett is fel.

Halas.

G y á r f á s I s t v á n.

Jelentés

a m. nemzeti muzeumi gyűjteményeknek a f. év harmadik negyedében történt szaporodásáról.

Ezen negyedben (július, augusztus, september) az általános szünnapok miatt a szaporodásnak némi hiányát vesszük észre, úgy, hogy egyáltalán valami nagyobb szerzeményről vagy ajándékról nem tehetünk jelentést. A könyvtári lajs-tromozás, a képtár rendezése, a régiség- és ásványtár lassan-kinti, de folytonos szervezése, a körülmények és kor idősze-rinti postulatumai, a rendelkezésre álló erőkhöz képest látható-lag halad. A termény- és műipari-tár szerencsésebb állapotban van és már nagyrészt rendezve áll; a leginkább keleti expe-ditió által küldött tárgyakról, minthogy a tárgyak még foly-vást érkeznak, még eddig teljes jegyzéket nem lehet készíteni.

Az egyes osztályokat vevén tekintetbe a *könyvtárnak*, *hir-lapok*-, *folyóirat*- és *könyvekből* álló szaporodása 356, 324 és

275, összesen 955 darabot mutat ki; melyek között van a több év óta járó „Monumenta graphica medii aevi“ és a bécsi cs. k. katonai földirati intézet által kiadott térképek folytatásai. A terményosztályt leginkább a pesti állatkerti társulat gyarapítja ajándékaival, bár Widero Ágoston, Kusch Gyula, Ivánka, és Bogsch János urakat is, mint pártolókat kell említenünk. Csere útján 25 külföldi rovarfaj egészíté ki a gyűjteményt. Ásványtárunkat b. Majthényi József mammút-fogakkal, Buzány József kövületekkel, Kubinyi Ferencz csiszolt márványokkal, Berkész Ferencz opálokkal, és Borbély János bányász, egy aranybánya mintájával szaporították. A régiség'ár jótéevői közt legelől említendő a barsi gyógyszerész-egylet magyaradi ősmaradványaival; Szilágyi Ferencz, dr. Óváry és Hampel József urak, valamint ft. Lacsny Vincze és Lengyel urak a Sz.-István-Baksán és a dobszai halmok környékén talált régiségekkel. Ős cserepeket küldöttek be: Margittay Gábor élesdi 1. érnök, id. Mándy Péter urak; római régiségeket: a Victoria téglavető-társulat, Ecker Márton és Kaemeter Antal ó-budai polgárok. A bronzgyűjtemény gyarapodott Jász-Apáti városa szép csákányával, és dr. Stessel József és Bulyo Lajos urak ajándékával; a pilissz.-kereszti fő vadászati hivatal több képes padlattéglát és vízvezető csöveket küldött be; míg Madarassy László cserép edényeket és ezüst pecsétnyomókat, Keller Rezső úr Szeklebről egy török órát ajándékoztak. Egyes érmekeket többen adtak, de nagyobb számmal Schiffbeck József úr kedveskedett.

A látogatók számát csak augusztus havában kezdték beadni.

Volt tehát :

a könyvtárban	augusztusban	774	szeptemberben	25
a régiségtárban	„	10,283	„	6,173
természeti osztályban	„	9,460	„	4,885
a képtárban	„	14,256	rendezés miatt zárva	—

augusztusban 34,773 szeptemberben 11,083
összesen 45,856. Az augusztusi nagy számot a sz. István-napján összegyűlt sok vidéki okozta; voltak napok, melyeken több ezren özlöltek a gyűjtemények látogatására.

E statistikai adatok egyrészt az intézet népszerűségét és

életrevalóságát fogják kitüntetni, másrészt pedig csalhatatlan világot vetnek fejlődő kulturai állapotunkra is.

Pest 1869. nov. 12-én.

Közli a havi ülés meghagyásából

Rómer Flóris.

E g y v e l e g.

(*Mátyás király Stambulban őrzött budai kéziratai*), mint ma legnagyobb örömmel olvassuk, a m. n. muzeumnak visszaadtak, és ha ő Felsége utazásának egyéb kihatóbb eredménye nem lett volna, mi ezen szerzeményt valóban epochalis dolognak tekintjük. Eddig csak a külföld dicsekedhetett ezen világhírű műkincsek remekjeivel, most lesz nemzeti intézetünknek is néhány darabja, melylyel halhatatlan királyunk emlékét szentesítse. Köszönet ő Felségének és azoknak, kik ezen nemzeti ügyben fáradoztak, köszönet a hatalmas Szultánnak, ki nemzetünk iránti rokonszenvét ez által bebizonyította. Oly dolognak tartjuk ezt, melyért csekély eszünk szerint a nemzet, főleg az akademia, a tudomány nevében örömet és köszönetét kifejezhetné!

(*Örvendetes hírként*) közölhetjük, hogy a nm. vallás- és közoktatási miniszterium 2000 frt. utalványozott azon magyar érmek megszerzésére, melyek a b. Ocskai-féle hirneves gyűjteményből Bécsben elárvereltetnek. Vannak azok közt oly ritkaságok, melyeket más alkalommal alig sikerülend nemzeti intézetünknek máshonnan kapni, és mivel épen a m. n. muzeum van leginkább arra hivatva, hogy teljes magyarországi éremgyűjteménye legyen, óhajtjuk, hogy a hiányzók egy nagy részét-éremtárunkba bekebelezhessük.

(*A muzeumi régiségtárt*) novemberben 2423-an látogatták, nevezetesen 7-én vasárnapon 732-en; 8-án hétfőn 380; 15-én hétfőn 166; 21-én vasárnapon Károly oláhországi fejedelmen és nején kívül 548-an; 22-én hétfőn 362; 29-én hétfőn 235-en. Deczembertől márczius 15-ig a muzeum zárva marad. A régiség osztályban hétköznapiakon 12—1-ig lehet az örrel értekezni; tudományos kutatások a dolgozó teremben végbe vihetők, ezekre az alkalmas időt előleges bejelentés után, az ör határozza meg.

(*Emberek barlangjai Basuto-országban, délkeleti Afrikában.*) A tudósításokat, mintha a basuto-k között emberevés volna még divatoan, ha nem vonta is teljesen kétségbe a világ, de legalább mindeddig túlzottnak tartotta. A főnebbi állítást igazolja azonban Bowker jelentése (*Anthropological Review* XXV. sz. apr. 1869.), mely ránk nézve annyiban bir különösen érdekel, a mennyiben a barlang-lakók létét újabb adatokkal támogatja. Bowker t. i. Thaba Bosiu-tól a hegyekbe menvén (valószínűleg 1868. dec.-ben), mintegy 130 yard hosszú és 100 yard széles barlangra bukkant, melyet következőleg ír le:

„... A magas és boltozatos tető füsttől és koromtól fekete; a földön mindenfelé embercsont-halmazok heverték, részint csakugyan földhalmozva, részint szerteszórva. A barlang előtt levő s lassankint lefejlő kőtömegeken is, a meddig a szem láthatott, csontok, koponyák heverték, ez utóbbiak, főleg nő- és gyermek-koponyák, rendkívül nagy mennyiségben. Ezeket tompa bárdokkal vagy élesített kövekkel vágták darabokra, mint a velő-csontokat, melyeket hosszában hasítottak szét. Csak néhányon voltak a tűznek nyomai észlelhetők; a barlang-lakók jobban szerettek főzni, mint sütni.

Képzeltetni, mily izgatottsággal kutattam át e komor üreget. Vezetőm oly helyre kísért, hol pár durva, rendetlen lépcső sötét karzatra szolgált; itt őrizték az áldozatokat, míg a sor rájuk került. Szökésre, gondolni sem lehetett. Vad embereknél, kiket tán az éhség kényszerít a legvégsőre, hogy eltökelt tengessék, még lehet érteni az emberevést. E népnél azonban másként áll a dolog: ez emberek termékeny földön laktak, melyen vad is bőségben volt. De azért ők nemcsak elleneikre vadásztak, hogy azokat fölfalják, hanem egymást is fölemésztették, saját törzsükből fogtak el egyéneket, s ha épen nem volt más áldozat, saját nejeik- s gyermekeikre került a sor! Röst, vagy czivódó nővel röviden végeztek s aztán izletes lakoma vált belőle; a gyermeket, ki sokat airt, elcsöndesítették s megfőzték; betegeket s gyöngéket nem hagytak tán természetes halállal kimulni, mert akkor nem tölthették volna meg mások gyomrát. Így volt ez a népnél. Mondják ugyan, hogy már évek óta megszűntek emberevők lenni, de én a barlangban csalatlan bizonyítékot leltem az iránt, hogy az emberevés még gyakorlatban van, mert néhány csont még igen friss volt; nyilván valami erős csontu férfié lehettek, kinek koponyája érc-keményiségű volt; a csuklókon még velőt s bizonyos kövér állományt láttam. Csak pár hó előtt ölhatték meg.

E barlang a legnagyobbak közé tartozott az egész vidéken, a mint értesültem, a kannibáloknak mintegy fő hadi szállásul szolgált. Egyébként 30 év előtt a Moluta-folyótól a Caledonig az egész országot, továbbá a Putesana-folyamvidék egy részét emberevők lakták, s a körülöttök levő törzseket rettegésben tarták. Vadászcsapatokat küldtek ezek ki, melyek járt ösvények, kertek, legelők, itatók közelében lesbe állottak s különösen nőkre és gyermekekre vadásztak.

Még ma is sok emberevő él, s ugyan a napon, melyen ama barlangot meglátogattam, megismerkedtem egygyel közülök. Ez most mintegy 60 éves. Midőn még a barlangban lakott, egy ízben három fiatal aszszonyt fogott; egyet élettársul vőn, a két másikat pedig megfőzték. A házasság igen szerencsés volt, s a nő hamar hozzászokott az új életmódhoz, megmutatták a zugot is, mely e boldog családnak tartózkodási helyül szolgált. Ennek egyik sarja, csinos, izmos fiu, tejet hozott nekem. A férj neve: Rantlutsent, a nő: Mategyeni. Midőn a barlangból távoztam, széttört gyermek-koponyát találtam, mely virágcserepül szolgált valami gumós, asphodelacea-növénynek.

Néhány barátommal több kannibál-barlangot is meglátogattam a Caledon forrásainál; egyik-másik tágas, de egyik sem oly nagy, mint az imént leírt, a Thaba Bosiu közelében levő. Ama Caledon-barlangokat most is lakják, de már nem emberevők. Ott beszélte el nekem egy öreg vadember, hogy ő a régi jó időkben mintegy 30 embert főzött meg; s igen jogtalan s izetlen dolognak vélte, hogy az emberfőzés kiment a szokásból. Úgy látszik, mintha némely emberre nézve nagy varázs rejlenék a kannibalismusban. Egykor szép fiatal lányt raboltak el, de nem emésztették fel, mert a vadak egyike nőül vette. Rövid idő múlva eljött érte apja egy hitküldér kíséretében s kiváltotta; a díj 6 ökröből állott. Pár hétig szüleinél időzött a kannibál-feleség, aztán megszökött s barátainál maradt a barlangban . . .

(*Heuszlmann Imre*) egy cikket közölt a kalocsai ásatásokról. E szerint a másfél heti munkának igen szép sikere van: fölfedeztek egy román stílusú építészetben nálunk eddig még ismeretlen idomzatot (typust), a kápolna koszorus szentélyét, mely a francia építészeti iskolából való. Régi sírt négyet tatáltak, csontvázakkal s egy kis rézkehelygel.

(*A nyitra-iváncái*) Konstantinos Monomachos-féle koronát *De Linas* úr erővel a magyar királynak a byzanti császártól való függése jeleül tekintvén, egy kerek lapból, mely ugyanazon helyen jött napvilágra és sz. András apostol képét tartalmazza, azt hozta ki, hogy ezen korona I. András hűbéri királynak volt átküldve. Mit mond már most tudós francia barátunk, ha arról tudósítjuk, hogy egy egészen hasonló lemezt láttunk, mely sz. Pétert ábrázolja, ezen felirással: *A' IJETPOC*; ebből alkalmasint az lesz a következtetés, hogy Péter király számára volt elküldve, s így ezen szerencsétlen királyunk alkalmasint a délkeleti és nyugati császároknak egyszerre volt hűbérnöke?! Így aztán könnyű lenne egészen új történelmi combinatiókra szert tenni. — Az említett két lemez azt gyaníttatja velünk, hogy ott alkalmasint Krisztus az egész apostoli társasággal volt a korona alsó övére alkalmazva, mert láttunk még egy négyszögű, táblázatosan csiszolt, aquamarinnal (?) diszített arany foglaltványt, mely az említett ékszerhez bizonyos viszonyban állhatott.

(*Obsidian*) darabokat találnak azon kovakő szilánkok közt is, melyekből, mint Ebenhöch esperes úr írja, a *koronczoí* határban egész vékával szedett össze.

(*Gr. Károlyi Alajos*) palotája számára *Schröfl* szobrász által szerkesztett és készített *candelaber*, melynek öntését *Mohrenberg* vezette, a bécsi cs. műipari muzeumban ki van állítva. Mikor jön meg azon időszak, midőn nagy uraink ilyen megrendeléseket fővárosunkban fognak tehetni? — A kiállítók közt gróf *Waldstein János* b. t. tanácsos tisztelt nevét olvassuk, ki szép gyűjteményéből többféle majolikát és porcellánt tett ki közszemlére; *Fischer Mór* porcellánjai is diszesítik ezen tárlatot. Van még egy tárgy, mely jelenleg feltűnő, a XVII. századbeli *kályhafiókok*, melyekhez még a fazekasok képtábláit, szentek szobrai s a ház-

ormok és a kapu fölötti ívezetek *agyag-diszítványait* számítjuk. Érdemes lenne, a hazai fazekasság efféle törekény műveit még idején az enyésztől megmenteni, és a vidéken, vagy nemzeti muzeumunkban felállítani. A honfiak, vagy külföldről hozzánk bevándorlott iparosok művei ezek, melyek után majd hiában sovárgunk, ha mindenünnen eltűntek.

(A bécsi császári *iparmuzeum*) szakjegyzéke megjelent és 12 íven 28 főrészletet tartalmaz. Műiparosaink figyelmébe ajánljuk. A 10 ösztöndíjas közt, kik 1869/70-dik évben az intézetet látogatják, van 4 cseh, 1 morva, 1 gallicziai, 2 tiroli, 1 karnioliai, 1 salcburgi, kik üveg- és porcellánművészettel, és lapos- és dombor-diszítványokkal foglalkoznak. Hazánkfia, úgy látszik, egy sem folyamodott, vagy nem volt eléggé képesítve; pedig többször felszólaltam, hogy ezen kitüntetésre egy magyar fiúnak igénye van.

(A *pesti oltáregyletnek*) ez évi tudósítványa fekszik előttünk, amely akár tanulságos tartalmát, akár az egylet működését tekintjük, igen érdekes. 138 szegényebb templomot látott el a lefolyt évben hazánkban összesen 117 miseruhával, 64 vecseryepaláttal, 2 dalmatikával, 17 velummal, 14 mennyezettel, 26 zászlóval, 67 miseinggel, 55 papi- és 76 oltárszolgai karinggel és igen sok más egyházi ruhával, sz. edénnyel s más kellékkel. Semmit sem ohajtottunk öszintébben, mint, hogy ezen áldásdús egylet keresztény muzeum-egylettel forrjon össze, a legényegyletnek is alkalmat nyújtson a keresztény művészetben való haladásra, és évenkénti kiállításai és az országban szétosztandó ajándékai által az egyházi készletek iránti jobb és keresztényiebb érzületet előmozdítsa. Így boldogító hatása kétszeres leend, és ezzel mintegy alapja vetve egy, országunkhoz illőbb műállapotnak!

(*Angol régészek*) Mily kedvvel üzik a csatornán túl a régészetet, tanúsítja egy árverés, melyben egy gentleman Londonban 1110 forintot adott egy 1595-ben készült ezüst fedeles kőkorsóért; ugyanakkor valaki 13 kanálért, Krisztus és az apostolok szobrocskáival a nyél végén, (milyenek a m. nemzeti muzeumban is láthatók) 710 frtot adott. — Nálunk ilyen pazarlás nem fordul elő, sőt a régi tárgyakra nézve oly fukarok vagyunk, hogy kincseink legnagyobb részét kiküldjük a külföldre.

(*Overbeck Frigyesnek*) Rómában nov. 13-án bekövetkezett halála által a műrégészeti irodalom majd pótolhatatlan veszteséget szenvedett. Csakhamar követte a szept. 9-én meghalt *Jahn Ottót*, a hirneves bonni egyetemi archaeologiai tanárt, ki a műkritika élén állván, a régi hiányos hagyományokkal szakítva, valamint a tanteremben, úgy az életben is, mint szigorú tudományt állítá vissza az archaeológiát. E két nagy ember veszteségét nem oly hamar fogja a jelen pótolni, emlékü pedig mindaddig fog élni, míg a régészet, mint tudomány, virágozni.

Hibaigazítás.

A 158-dik lap 20-dik sora így olvasandó: csigahágcsó. Később, 1700 körül, épült a most is használatban levő nagy lépcső, ez ott van stb.

Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában. 1869.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1870.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.
m. n. muzeum.

11. szám.

Január 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárusnál.

Schulcz Ferencz építész jelentése erdélyi utjáról.

(Vége).

(*Vidombák*). Brassóból Szebennek menve, az első falu Vidombák, ritka érdekű erődített templommal, vagy jobban mondva templomvárral. A templom góth-izlésű, 3 hajóú, belül durva boltokkal kezdetleges tagozatu ablakok- és három kiváló kapuzattal. A templom kettős fallal van körülvéve, és különösen nevezetes a három torony által védett várkapu. A vártornyok, a falak és a kapu még mind jó karban vannak. A templom külseje a bástyákkal együtt igen regényes és eredeti.

Fogaras. Fogaras vára kora-renaissance modorú; de már e stílből is alig mutat némi töredékeket. Legérdekesebb egy pár e korszakbeli ablak és egy elfalazott kapu-átjárat, melyet most szemét-lerakásra használnak. Említendő továbbá az oláhok temploma, mely a XVI. században, vagy még később épülhetett. Ezen épület ablakain tisztán láthatni, hogy a góth-izlés, ha nem tehetett is e vallásban nagy hódításokat, de befolyással mégis volt. Egyébként az épület elrendezése, festése és fa-faragványú ajtaja, nem érdektelenek.

Szeben (Hermannstadt). Szeben, a szász civilisatio közép-

pontja, Szeben, Erdélynek a középkorban leghatalmasabb városa, kell, hogy számos emléket bírjon ezen korszakból. S van is itt nagyszerű székesegyház, érdekes városház, vannak egyéb profán épületek, és vannak végre erődítmények — s mindez ritka épségben; de ha a mellett, a mi még meg van, tekintetbe vesszük azt is, a mi volt: örömünk nem lehet tökéletes. Ehelyütt is csak úgy rontottunk, mint másutt: nem a török, nem a tatár az ki rontott, hanem mi magunk!

A kegyeletnek, és valódi civilisatióinak hiánya e században, sőt ezen évtizedben is sokat megsemmisített; a legújabb időben bontottak s bontanak

A szebeni székesegyház, bár építészeti tekintetben nem oly dúsgazdag, mint a brassói, mégis Erdély leggazdagabb épületei közé tartozik. Külseje egyszerű, és csak az egyes négyzeteknek (travéknak) megfelelő homlokfalak adnak díszet ezen épületnek; szép és ritka felfogásról tanuskodnak az északi és déli oldalkapuk, melyeknek előcsarnokai a kifejlett góth-izlés remekei, a milyeneknél jobbat alig lelhetni; a főkapu szintén említésre méltó.

Az épület belsejében igen meglepő néhány négyzet, pazar boltozata a késő góth-kor játékszerű, de kitűnő technikával készített styljében, ezen boltok egyike annyira hasonlít egy, a kuttenbergi hercegi palotában létező és a bécsi „Bauhütte”-ben közölt bolthajtáshoz, hogy tán ugyanazon mester készítette. Az épület belseje ügyetlen restauratók által sokat szenvedett. A templom oszlopain és vállkövein mindenütt díszes góth levél-diszítványok vannak; a szószék, mely kőből készült, szintén csinos, és a templom egyik pillérén kőmennyezetrel bír; ezen rendkívül eredeti és érdekes művet a templomból kiküszöbölték és egy muzeumba tették, melyről később szólandok. Ezen szószék még tökéletesen megtartotta középkori festését. Vannak továbbá emez egyházban szép falfülkék (vagy papiszékek) és egy falkép, roppant dimenziókkal és pompásan festve, mely még teljesen jó karban van és csak felső részében szenvedett keveset kontár restauráció által; a restauráció dr. Reissenberger, akkori conservátor felszólalására szakasztott félbe, s így mentetett meg eme kincs a hazának.

A festmény Urunk felfeszítését ábrázolja, és a középkori

festészet remekei közé számítandó. (Tudtommal Stornó ezen képet lemásolta, és így nemsokára szerencsénk lesz azt díszes kiadásban bírni).

Tán még a brassóiaknál is szebbek a szebeni mise-ruhák; ezek némelyike még oly jó állapotban van, hogy a nem szakértő szemlélő könnyen újnak tarthatná. E ruhák a szebeni egyház sekrestyéjében több régészeti-barát közbeszólása folytán elég figyelemmel őriztetnek, mert a templomszolga át van hatva a kezére bízott tárgyak becsétől.

A báró Bruckenthal-féle igen érdekes muzeumban, melyet Reissenberger tanár kezel, sok érdekes római régiség őriztetik, melyeket nagyrészt a jelenlegi vasúti munkálatok közben találtak. A képtárban különösen az ó-német iskola egy pár remeke említendő. A könyvtárban ritka becsű missale van pergamenre festett gyönyörű képekkel és számtalan iniciáléval; létesítenek továbbá a főegyházban egy középkori muzeumot is, de ezzel többet ártanak, mint használnak, mert ezen muzeum részére elfalazták az egyház egy harmadát, és így az épület belbenyomását jóval csökkenték. Ide helyezték az előbb említett szószéket is, ide számos érdekes sírkövet, melyek közt szintén van néhány festett kő. Az eszme ugyan igen dicséretes, csak a helyiségért kár.

Nem messze a főegyháztól díszes kápolna áll, mely Szeben legnemesebb emléke volt a kifejtett góth-stylből, szép tagozattal, szép növény-diszítványokkal; ezen kápolnát ezelőtt 2 évvel tökéletesen elrontották az által, hogy iskolává átalakították, az új szobák, padozat, s bemeszelés miatt ma már alig lehet formájára ismerni. Nem tudom, kinek volt jogában ezt cselekedni.

A városház eredetileg nem volt nyilvános czéloknek szentelve, hanem valamely gazdag polgárnak háza volt, és azért nem is bír városházi jelleggel. Külsője keveset mutat, csak egy erkély érdemel említést. Sokkal csinosabb az udvar, mely tagozott kereszt-ablakokkal van ellátva; alattok, szépen tagozott váll-köveken folyosó nyugszik, ez pedig csinos lépcső-toronyhoz vezet, mely mellett díszes erkély van. A lépcső-toronyból kimondhatlan szépségű előcsarnokba jutunk, e pompás boltozatu csarnokon három szebbnél szebb ajtó van; az egyiken át terembe léphetni, melynek a fennemlített erkély alkatrészét ké-

pezi; a teremnek boltozata egyetlen oszlopon nyugszik és jó benyomást gyakorol a szemlélőre. Sok érdekes fegyver, páncél és paizs hever itt a porban rendetlenül, úgyszintén díszes guzsaly, mely ritka szépségű esztergályos mű; ugyanez épületnek másik helyiségében kő „Roland“-szobrot, találtam tudtommal honunkban ez az első, melyet ismerünk*) s ez, mint az alatta lévő kereszt-virág mutatja, magas góth-oszlop befejezése volt. Szintén itt őrzik I. Rákóczynak egy zászlaját.

Legszebbek voltak az épületen a kertre néző loggiák, 8 szegletes oszlopokon szépen tagozott góth-ívek, melyek ember, állat, vagy növény-vállköveken nyugszanak. Az e nemű építészetnek ez volt talán hazánkban egyetlen példánya; ezen loggiákat, sajnos, ezelőtt 2 évvel elfalazták és irodákká alakították.

Szeben bástyái még részben fennállnak s a középkorban létezett 24 torony közül körülbelül 10 épségben áll még. Emez érdekes tornyok téglá architektúrában építvők; fő érdeküket teszi az, hogy fa-felszerelésük még tökéletesen fennmaradt; a fal hosszában futó folyosók (Lauf- oder Mordgang) még megvannak. Ez nagy ritkaság, és tudtommal csak Schweitzban és Bajorhonban van pár ilyen példány. (L. „Mittheilungen: Befestigungsbauten“ 1859. tőlem.) Biztos kutforrásból értesültem, hogy eme tornyokat és falakat még ez év folytán le fogják bontani.

Szeben volt utazásom végpontja... nem találtam utamon azt, a mit kerestem. Erdélyben nincs Vajda-Hunyadhoz fogható épület, de azért találtam annyi nem gyanított építészeti kincset, hogy utammal tökéletesen meg vagyok elégedve, sőt feltettem magamban, hogy minden évben teszek Erdélybe hasonló kirándulást. És most végül, visszapillantva egész utamra, elmondhatom, hogy alig van hely, hol honi kincseink ellen nem vétenének: vagy directe lerombolják, vagy nincsenek elég kegyelettel azok iránt. Egyedül a kormány segíthet a bajon, különben kevés év múlva már csak siratni lehet azt, a mit még most könnyű szerrel meg lehetne menteni; némely esetben ily régi épületek csakugyan útban állnak, s alig lehet a városoknak megtiltani, hogy le ne bontsák azokat, de kötelességükkel lehet tenni, hogy a kormánynak szigorú rajzok és leírások ké-

*) De van egy a bártfai városházban is, melyet ismertettem. R.

szítése végett, ezt tudtul adják; mert az ily monumentalis művek nem a városok, hanem az ország vagyona. Azért a kormánynak oly testületre van szüksége, melynek tagjai az egész országra elterjedve, neki ily dolgokról jelentést tegyenek, a népet felvilágosítsák és a pusztítást jó szóval, de ha szükséges, erővelis megakadályozzák; ily testületnek mintaképe a bécsi központi bizottmány. Másrészt pedig szüksége van a kormánynak oly férfiakra, kik képzett építészek, s az ily emlékeket az utókornak pontos rajzokban fentartani képesek.

Adja az ég, hogy a kormánynak ideje és ereje is legyen, e sürgős ügyben mielőbb intézkedhetni.

Eperjes megszállási érmei.

(Numi obsidionales).

A rajzban itt látható rézérem *előlapi* fölirata:

EPER ·

BLOC ·

Eperjes blockirt (bloquade bloquirt).

Hátlapján: korona alatt L betű (Leopold), alul 1704. évszám.

(Nemzeti muzeum).

Welzl Lipót gazdag gyűjteményeiben, egy lapra vert ide tartozó példány így iratik le:

Korona alatt L. betű, nem alul, hanem oldalain 17—04. évszám áll. *)

Appel József, ezüst példányt hoz fel, és azt így írja le: Egy lapra vert csegely (Klippe), közepett csúcsokkal ékes körben EPER · BLOC · 1704 · három sorban. Négyszögletű jó ezüst példány.**)

*) Welzl von Wellenheim, Verzeichniss der Münz- und Medaillen-Sammlung. Wien, 1845. 8. II. Bd. II. Abth. S. 33. n. 1032.

**) Appel's Repertorium zur Münzkunde des Mittelalters und der neuern Zeit. Wien, 1828. 8. IV. Bdes. I. Abth. S. 244. n. 927.

Ily ezüst példány a régibb érem-gyűjtők előtt ismeretlen. Dobai Székely Samu, ki Eperjesen lakott, Csirbesz János iglói érem-gyűjtőnek 1767. évben írja: „Mitto obsidionis seu Bloquadae Eperiesiensis numum.“ Itt nem mondatik ugyan ezüst volt-e, vagy réz azon eperjesi példány, melyet Székely küldött Csirbesz Jánosnak? de Székely érmeinek azon összeírásában, melyet 1776. évben Wiczay grófnak Hédervárra küldött, az EPER · BLOC · 1704. után, következő jegyzet olvasható: „Rákoczianis Eperiesinum obsidentibus, commendans e cupreis canalibus cudi curavit, in adversa parte litera L significat Leopoldum.*)

Minthogy a házak rézcsatornáiból ezüstöt nem érmelhetek: Appel József eperjesi ezüst példánya, azon ujdon koholt álpéldányok egyike, melyeket Bärstedt báró nyugalmazott őrnagy, Eperjesen éremgyűjtő rendeletéből Rombauer, ottani ötvös 1820—1824. évek között készített úgy, mint Berchtold Zsigmond gróf Bécsben és Prágában érem-gyűjtő, a magyar vármegyék czímereit, magyar aláírásokkal, egy lapra négyszögű lemezelt fémerek (medaillon) alakjában vereté.

Eperjes feladásának föltételei.

Nos Franciscus Dei gratia Rákóczy de Felső Vadász, Dux Munkácsiensis et Makoviczensis, Comes de Sáros, perpetuus de Sárospatak, Tokai, Regécz, Ecsed, Somlyó, Lednicze, Szerencs, Onod. Notum facimus: quod postquam Perillustris Dominus Baro Eduardus a Wilson Centurio et constitutus Commendans praesidii et civitatis Eperies, post diu toleratam obsidionem, certam rationem deditionis praedicti praesidii ini-visset, et ad nostram capitulationem conficiendam concludendamque Magnificus Dominus Comes Simon Forgách noster Generalis Mareschallus, et ad haec capitulationis puncta destinatus plenipotentarius sequentia puncta retulisset; ex adverso vero, quod nos praenominatas deditionis condiciones ad eo maiorem securitatem deinceps confirmare dignemur, quarum tenor in sequentibus consistit.

Puncta capitulationis, quae hodie sub dato infrascripto inter Dominum Colonellum et Commendantem Baronem Eduardum a Wilson, Do-

*) Székely Samuelis, commercium Epistol. in 4. Vol. III. pag. 310 312. In Bibliotheca Széchenyiano — Regnicolari. MSC. sub n. 784.

minos Centuriones et procenturiones, vexilliferos et integram praesidiam militiam ex una, et Magnificum Dominum Comitem Simonem Forgách Serenissimi Principis Rákóczy Generalem Mareschallum et ad has deditionis condiciones specialiter deputatum plenipotentiarium ex altera parte, cum unanimi consensu constituta, firmata, et usque ad serenissimi Principis Rákóczy ratihabitionem inita fuerunt.

1. Et ante omnia, ut omnia tempore armistitii violata puncta complanentur et bonificentur, in specie autem omnes fluvii iterum ad alveos et molas reducantur, transfugae milites, cives et incolae uti etiam equi et alia pecora ablata, iuxta insertam specificationem restituantur et bonificentur.

2. Dominus Colonellus et Commendans tenetur cum suo praesidio primo die futuri mensis Decembris 1704. ex civitate egredi.

3. Si Domino Colonello placuerit terminum hunc antevertere, potest facere, sed praevis facta 8. diebus ante insinuatione.

4. Quodsi vero ante egressum Domini Commendantis et praesidii suppetiae adessent, aut generale armistitium, vel pax concluderetur, eo casu Dominus Colonellus non tenetur civitatem dedere, sed eam servare pro sua Caesarea Maiestate.

5. Post conclusam capitulationem usque ad discessum et exitum, prius conclusum armistitium deinceps utrinque inviolabiliter observetur, nec durante hoc tempore ad sublevationem deficientis annonae, hic Eperiesini publicae nundinae hebdomadariae in suburbio celebrentur, et 20. frusta boum adducentur, ne tamen magazinum quodpiam inde erigatur, idque in praesentia unius Commissarii.

6. Quodsi intra illud tempus donec discedant, rapinae quaedam aut violentiae contingerent, curet Commendans officialis obsidionis in similibus excessibus inquiri, et laesis competentem satisfactionem dari, ad uberiora mala avertenda.

7. Praesidiariis, prout hucusque factum est, licitum sit ex salis et vini venditione hebdomadarium stipendium erga quietantiam levare.

8. Traditionis termino adveniente licitum sit Domino Commendanti et toti praesidiariae militiae una cum uno patre e societate Jesu, cum uxoribus, prolibus, equis, pecoribus, impedimentis et mobilibus, explicatis vexillis, accensis funibus incendiariis, sonantibus militaribus musicis instrumentis, cum globis in ore, cum superioribus et inferioribus armis, cum 50. oneratis granatis, quatuor tormentis (ex quibus tria sunt ex Civitate Cibiniensi), viro quovis et tormento 20. impleturis instructo, una cum pyrobolorum praefecto, 3. pyrobolariis, per inferius specificatos passus et vias proficisci, qui demum usque ad destinatum locum tuto et sine impedimento per hungaricam militiam comitati ducentur, et sine ulla laesione Caesareae potestati tradentur.

9. Respectu tot faeminarum et prolium, 200. currus, quilibet cum sex bobus vel equis, ad eos avehendos et res alias, item 40. equi et boves

ad avehenda tormenta et alia necessaria ordinabuntur et constituentur, usque ad terminum itineris.

10. In itinere sequens ordo observetur, ut singulis diebus duo solum milliaria conficiantur, tertio autem die quies sit, nisi Dominus Commendans ultra proficisci mallet, aut ob tempestatis inclementiam diutius subsistere. Haec vero militia semper iuxta placitum Domini Commendantis cum consilio Dominorum Commissariorum dislocetur.

11. Ut militia haec nullum defectum in carnibus et pane patiatur, necesse est, ut per rusticos sufficientia pecora, erga solutionem iuxta portionum rationem adferantur et interteneantur, et si quid inde perderetur, per Dominos Commissarios resarciatur. Panis hic Eperiesini coctus et farina a parte in destinatis curribus pro officialibus et gregariis auferatur, nempe pro portione una pro die una libra carnis et duae librae panis ita, ut semper in stationibus per Commissarios erga reversales, et alia necessaria ut foenum, avena procuretur et quidem gratis detur.

12. Post egressum militiae huius, 2. Commissarii et Capitaneus cum 100 Hussaris eosdem per Scepusium et Fatram usque Posonium comitentur, iuxta ordinem constitutum, quem Commissarii iuxta 10. et 11. articulos observabunt. Hussari vero una cum Capitano, ab omni contumelia et damno eos defendent et praeservabunt.

13. Si qui aegroti essent, quibus iter difficile accideret, remaneant, curentur et provideantur, qui post recuperatam sanitatem, ad caeteros Posonium transmittantur, et impensae factae complanentur.

14. Si qui officialium defectum equorum aut aliorum pecorum pro suis curribus paterentur, licitum sit illis 14. diebus ante egressum coëmere.

15. Omnes hucusque comissi excessus, rapinae, caedes, incendia, ablatio pecorum, vini, frumenti et cuiuscunque demum rei quocunque nomine, in civitate, quod gregarii consumserunt, vel in pagis per cives incolae accidit, penitus annullentur et oblivioni tradantur, nec ulla refusio petatur; minus vero currus officialium, vel militiae visitentur, vel illorum res aut personae arestentur, sive in egressu, sive in itinere, nulla violentia, vel contumelia ipsis irrogetur; ex adverso officiales cavebunt, se nullas res alienas ablaturus.

16. Quodsi Comitatus, vel civitas Eperiesiensis, vel personae particulares huic militiae tenerentur, omnes item habitae obligationes, assignationes, transpositiones ante abitum persolvantur, nominatim vero 5000 fl. rhenenses, quos Dominus Colonellus Sarosiensi Comitatu pro intertentione militiae ante obsidionem mutuo dedit, una cum interesse, ut hucusque absque ulla detractioe sub quocunque praetextu, item 400 fl. rhenenses pro domo quapiam restituantur; e contra vero etiam Domini officiales particularia debita alter alteri solvant; notandum vero quod debita in vestiendum militem contracta ad Commissariatum Viennensem relegari debeant.

17. De Hungarica militia cavebitur, quod eadem neque in civitate,

neque in egressu, neque in itinere ullum nostrum seducere, avocare, et occultare velit, et admittere, ut miles seductus, occultatus, avocatus profugus repertus a nobis comprehendi et ad militare corpus adduci possit, cum restitutione damni rerum, et si quis famulorum nostrorum, vel militum cum rebus sui officialis profugeret, omnis refusio ex parte militiae Hungaricae promittitur, quae insuper Jurisdictionem et auctoritatem Domini Commendantis super suos semper manutenebit, et sub honesta parola omnem assistentiam dare si quo casu seditio quaecumque contra officiales oriretur, ne illi vel in persona, vel in rebus damnum quodpiam patiantur, quo casu accordatorum officialium cura magnopere ipsis incumbat, cum de hoc securi non satis esse possint.

18. Post ratificationem memoratorum articulorum a sua Serenitate Principe Rákóczy, Commendenti liberum sit octo diebus ante suum abitum, officialem unum Viennam expedire ad suae Majestatis Caesareae mandata intelligenda et referenda.

19. Omnibus civibus et incolis hujus Civitatis, una cum sex Austriacis salis fodinarum operariis cum uxoribus, liberis, rebus licitum sit cum praesidiariis abire.

20. Quod si unum alterumve e memoratis punctis, quod non speratur non observatum fuerit, de hoc satisfactio per Dominos Commissarios praestetur.

21. Religionis negotium, ut et templa et scholae in statu suo legali, juxta legum tenorem et hujus Civitatis privilegia et immunitates permaneant.

22. Civitas in suis privilegiis conservetur, et in nullo violetur.

23. Defuncti juxta dispositionem suorum sanguine junctorum, in suis tumulis non violentur, neque eorum cadavera inde extrahantur.

Denique omnia et singula supra adducta Capitulationis puncta, sub honesta parola et amissione honoris et reputationis, in omnibus et singulis clausulis utrinque inviolabiliter sine minima fraude et dolo observentur, et sub fide christiana sancte custodiantur ita quidem, ut omnia et singula, quae fortasse ante conclusionem praesentis Capitulationis, alterutra ex parte contraria evenerant, quaecumque demum ea sint, quaecumque demum ratione ab intellectu humano concipi possint, omni vi loquendi aut respondendi spoliarentur, nec minimus praetextus proferri possit, vi cujus unus alterve officialium ad carceres abripi, aut alio modo incomodari possit. Alioquin ad praecavendas omnes ejuscemodi inconvenientias proxime ante traditionem Civitatis, si quae fors adhuc sunt difficultates usque ad plenam discussionem et satisfactionem proxime proponendi et deputationem instituendi, sufficiens tempus et opportunitas esset.

Ad quorum omnium uberiolem firmitatem nos supra memorati Capitulationis hujus, sed solum usque ad Principis Rákóczy ratificationem, puncta utrinque manu propria subscripsimus et cum nostris propriis sigillis insignivimus.

Datum 1. Novembr. A. 1704. Eperiesini.

C. Simon Forgách L. S.

De Vilson Colonellus et Commendans L. S.

Philippus de Vilson Capitaneus L. S.

Joannes Rupertus de Haistermann Capitaneus L. S.

Joann. Ernestus Comes a Scherffenberg Capitaneus L. S.

Quapropter nos, ad supradicti Comendantis instantes preces, omnia et singula per nostrum Plenipotentiarium conclusa deditionis puncta hiscce rati habuimus et confirmavimus ita, ut eadem in omnibus punctis et clausulis in vero verbo nostro Principali fideliter, firmiter et sancte observentur, in quorum fidem nos hanc ratificationem propria manu subscripsimus, et nostro Principali magno sigillo corroboravimus.

Datum in castris nostris ad Uivarium, 17. mensis Novembris 1704.

F. P. Rákóczy L. S. *)

Dr. Érdy János.

A régiségek hamisítása.

A csalásnak egyik érdekes ága a műemlékeknek — legyeknek azok írottak vagy műipari czikkek, — *hamisítása*, melyet a napirenden levő és nyíltan bevallott remek *utánzásoktól* jól meg kell különböztetnünk.

Alig volt idő, melyben a régiségek megbecsülése oly fokra hágott volna, mint manap, és alig volt korszak, melyben a gyűjtési vágy, a ritkaságok hajhászata azon pontig jutott volna, melyen ma áll. Ezen nemes vetélkedésnek egyik oka az, hogy a műízlés egyáltalán emelkedő félben van, másrészt pedig azon féltékenység, melyet azon meggyőződés idéz elő, hogy a valódi régi műkincsek napról-napra fogynak; és innen következik, hogy egyes tárgyakért ötszörte, tízszerre többet adnak, mint a mibe csak 20—25 év előtt is kerültek; innen az, hogy egyes tányérok 10—12,000 frankra becsültetnek, hogy egy művészileg utánzott lovag-szobrocska, melyet a művész 800 frton árult, a másodlik kézbe, mint eredeti műremek 8000 tallérért ment át, és hogy egy óra mása, mely mint gal-

*) Conditiones dediti Eperiesini 1704. Jankovichiana et Wagneriana Analecta Diplomatica omnis aevi. In Bibliotheca Széchenyiano Regnicolari. MSC. n. 2278. fol. Vol. VIII. pag. 173.

Stadt Eperies Übergabs Accord 1704. Heveneszy MSC. DDDD. Tom. XVI pag. 83.

vanoplostikai kísérlet 300 frton árultatott, egyik párisi műértőnek, ki majdnem a haját kitepte, 7000 frankon adatott el.

Nem is könnyű az utánzó-művészet mai álláspontjánál fogva oly hamar, főleg műkedvelőnek, a valódit az utánzástól, vagy hamisítástól megkülönböztetni. Volt nálunk is időszak, midőn az elég otrombául utánzott és Ó-Budáról az országban elterjesztett hamisítványok drága pénzen elkeltek, és mint aquincumi, bregetiumi, sabariai kincsek magánosok birtokába, és a nemzeti muzeumba is vándoroltak, és még mai nap is vándorlanak. Azért, a ki nem műértő, óvakodjék közbenjáróktól, vagy bár gyűjtőktől is, főleg drágább tárgyakat jó hiszemre szerezni, és oly kiszámított speculációnak áldozatává esni, mely a vándor francziákat és angolokat rendesen kelepcezébe viszi. Tapasztaltam az ilyen üzletet még Szerbiában is, hol az ismert régi nevezetes római helyeken bécsi gyártmányú gyűrű köveket, arany- és ezüst-műveket árulnak, bár azokon a mostani művezet izlése nyilván észrevehető.

De éppen azért, mivel a régiségek és műrekek utáni kapkodás oly nagy, bizonyos, hogy az utánzás és hamisítás az összes művészi tevékenységnek nagy részét teszi. Ennek határt szabni, ezt mesés roamaiban feltartóztatni feladatunk lenne, ha léteznének általános szabályok, melyeket itt zsinórmértékül fel lehetne állítani. De éppen ez a legnagyobb baj; mert ehhez a régészet ítési tanulmányozása szükséges, és ha a bíráló fölfedezné az egyes hibákat, a hamisító is megfigyelve azon foltokat, melyek árulói lehetnének, készítményét csakhamar még tökéletesebbé alakítaná, hogy annál könnyebben célzt érjen.

Elég legyen itt a legkeresettebb és leggyakrabban hamisított tárgyakra figyelmeztetnünk olvasóinkat.

A csalásra igen alkalmasak az *elefántcsont-faragványok*, u. m. apró diptychonok, házi oltárkák, tükör-tokok, fésűk, melyek Francia-, Olasz- és Németország titkos műhelyeiből kerülnek ki, és a nevezetes muzeumokban is egész sorozatokat képeznek. A *bécsi és párisi kehlheimi* kőlapokon előtűntetett művek annyira elérték Németország efféle remekeit, hogy ezen álműveket még a legilletékesebb szaklapok is földicsérték.

Velenczében, Brüsszelben, Köln- és Párisban a régi butorok utáni kérdezősködést az által elégítik ki, hogy egész gyárakat

állítottak, melyekben vagy szú-ette fát dolgoznak fel, vagy éles vassal fúrják az ily lyukakat, vagy, hogy valóban régi darabot szétvevén, ennek egyes részleteit alkalmazzák a hamisított butorba, és a hiszékeny vevő főfigyelmét épen ezen valódi részletre irányozzák.

Még nagyobb szédelés uralkodik a *fémkészítményekben*. A régi rozsdát vegytani szerek segítségével sikerül ugyan utánozni, de az archaeologiai tudomány nélkül, felületesen hamisítók siettükben és telhetetlenségükben oly eszközöket használnak, melyek őket elárulják.

Régi *fegyvereket* nagy számmal árul *Nürnberg, Páris, Stuttgart, München*; és idevágólag már nagy készütség kell, hogy a polyvát a szemtől megkülönböztethessük.

Az *ötvösség és arany-művesség* tárgyai közt *Páris és Bécs* a fő rakhely, honnan ezen fattyú-művek százankint mennek át utazó angolok és oroszok birtokába. *Leeds*-ben, Angliában, tavál egy régészeti kiállításban a száz és száz darab közt, melyeket ott magánosok kiállítottak, alig volt tíz, mely a műítész szeme előtt, mint valódi, megállhatott volna, a többit mind szépen osztályozni lehetett azon különféle gyárak szerint, melyekből kikerültek. Ha a szerencsés tulajdonosok szemei ezen alkalommal vélt kincseik fölött ki nem nyiltak, akkor vakok, legalább a régiségek dolgában.

A régi bronzokra nézve *Rómában* nagyszerű gyárak vannak, a középkoriak nagy részét *Némethonban* gyártják. A zománczok (*emailleok*) nemeit sokáig nem utánozták; a hamisítási viszketeg most már erre is kiterjedt. Roppant számmal tűntek fel egyszerre a *cloisonnék*, a *limousinok*, míg ezen tömeges megjelenésük *Párisban* fel kezdett tűnni és a gyűjtőket kissé megdöbbenettette; de azért a gyárak működnek, és nem ismert hamisítványaik a németeket és angolokat boldogítják.

Az *agyag-művészetnek* is tetemes része van ezen csalási vállalatokban, melyeket a természettan és a vegytan roppant haladásai annyira előmozdítottak, hogy a mai hamisítványok a régieket már régen túlszárnyalták. Ebben is nagy — *Páris*, honnan az *Alpokon* át egész szállítmányok érkeznek hozzánk is. Most, a *majolicák és fayence-ok* korában, az ügyes üzérkedők kilesik és fokozzák a vevők kíváncalmait, míg más részről

ritkaságaikkal kiürítik azok zsebeit. Nehezíti a valódiság bebizonyítását az árucikkek sikerültsége, de ha az egyszerre feltűnő legiót vesszük tekintetbe, bizonyosak lehetünk, hogy ezek eddig nem lappanghattak volna, s azért mindegyik darabot gyanus szemmel kell kísérnünk. Csak egy cikk nem lépett még a versenytérre: a delfi fayence, melyet utánozni nem igen sikerült.

A bécsi régi porcellán is kerestetik, és a vevőknek elég, ha az edényeken előfordul a *pólyás paizs*; jólehet a festmények egészen újak. Így vagyunk a velencei üveg-cikkekkel is, bár azok régiségét nem a készítő, hanem a furfangos eladók költik. A kis címereket, a bibliából s életből vett régi ábrázolatokat feltűntető *üvegfestmények* száma szintén annyira növekszik, hogy maholnap e téren is szemfüleskednie kell a vevőnek.

A *gschaeftelés* nem elégszik meg Európával, minthogy van sok *keletieskedő* archaeolog is; ezek számára is vannak gazdag raktárak, úgy, hogy a nélkül, hogy valaki keletre fáradozzék, akár egész házáat felszerelheti — *páris-keleti* cikkekkel. Csak gondoljunk vissza a török és japáni kereskedésekre a Rue Rivoliban, és a *Seinen* túli, egész utcákat elfoglaló raktárakra!

Ezen figyelmeztetés talán kissé óvatosabbá fogja tenni tüzes archaeologjainkat és arra bírni, hogy a becseréléseknél jó, *authenticus* régiségeiket oda ne adják holmi gyári cikkekért, melyekkel a laikusok szemeit kitolhatják ugyan, a valódi archaeologus részéről azonban csak gúnymosolyt fognak aratni.

R.

Szombathelyi közlemények.

IV.

Hogy a *Hercules-cultus* Pannoniában a *Mithras-é* mellett talán leginkább volt elterjedve, azt a több helyütt föltűnő Hercules-szobrok és szobrocskák maradványaiból szabad következtetnünk. Eddigél Szombathelyt csak egy ilyet ismertünk t. i. a colossális fehér márvány torsot, a püspökvár udvarán. Nemrégiben egy Hercules-szobrocska töredéke fedeztetett fel, városunk délnyugati részén, az úgynevezett *Bagóvár-utca*

430. sz. alatti kertjében. A háztulajdonos, egy kőműves, szabad óráiban kertjének földjét kissé porhanyóbbá akarván tenni, az irtó-kapával kemény tömegbe talált ütni; a leütött részt jobban megvizsgálván, azt valami talapzat részének ismerte föl, melyen a rajta állott szobornak lábujjai megvoltak. Gondosabban ásta ki most már a többit is, mely egy meztelen férfi-alakot mutatott — a nyaktól a czombok feléig; a kezek végeit, lábszárait és a fejet hosszas keresgélés után sem birta megtalálni. Mint hasznavehetlen holmit kertjének egyik sarkába veté. Én csak néhány hóval utóbb tudtam meg, hogy a Bagóvár utczában, hir szerint, valami kőbabát találtak. Rögtön fölkerestem a találót, és a követ a föld és piszoktól megtisztítván, a szobrocscsa balhóna alatt az oroszlán-bőr egész tisztaságában tűnt elő. Néhány hatosért megvettem a kisebb töredékekkel együtt, és gyűjteményünkbe kebelezém.

A szobrocscsa ép állapotában, tekintve az arányokat, mintegy két lábnyi magas lehetett, és kemény fehér mészkőből igen díszesen van faragva. Azóta megtudtam azt is, hogy ily nagyságu és alaku Hercules-szobrocskát a régi *Carnuntum* (Petronell) helyén már vagy hatot ástak ki

Áttérek most a legujabb *salfai* leletre. A Suránynyal határos és Szombathelytől mintegy másfél órányi távolságban fekvő *Salfa* község határában, az úgynevezett *Lajos-telepen*, a surányi gróf bérései, répa alá való s a rendesnél mélyebb szántás alkalmával jókora nagyságú sírkőre bukkantak. Azon hiszemben, hogy ezen kő alatt okvetlenül kincsnek kell rejtőznie, a fölfödözést eltitkolták, és másnap éjjel lámpákkal és egy ökörszekérrel szép csendesen kivonultak a hely színére — a reményelt kincseket birtokukba kerítendő. Találtak ugyan mindenfélét, kincset azonban nem. Roppant erőfeszítéssel — mert csak négyen valának a kincskeresők — emelték ki helyéből a másfél öl magas, három láb széles és féllábnyinál vastagabb követ, és lelték alatta — egy egyszerű római téglasírt. Belegrábtak a sirba, kiszórták belőle a csontokat, s minthogy a talált dolgok nem feleltek meg várakozásuknak, azokat az összeszedett csontokkal együtt átadták a *salfai* gazdasági tisztnek, ki az egészet ismét uraságának, Pálffy grófnak szolgáltatta át

Surányban, hová eközben a sírkövet is átszállították és a kastélykertben egy fa alatt felállították.

A sírkő igen porladó homokkőből készült, felső része rézszut irányban hiányzik. A fölírat már nagyrészt olvashatlan és egy 36" magas, 32,, széles szegélyezett négyszögben van alkalmazva. Ide jegyzem, a mit nagy ügygyel-bajjal biztosan ki tudtam belőle betűzni:

II.

S E M P R O N I

MF /// LI /// ACN

IV /// C I /// FILI

P

Ezen négyszög alatt egy másik 9" magas és 32" széles négyszögön még meglehetősen ép domborfaragványok láthatók. Ugyanis jobbról balra — alak van; jobbjaiban ostorral eke elé fogott pár ökröt hajt, baljával pedig az eke szarvát tartja; evvel szemközt négykerékű kocsi — plastrum majus — melyen két alak ül, s mely elé két ló van fogva.

Ezen sírkő határozottan nem azon sírhoz készült, melyen találtatott, hanem hihetőleg egy elpusztult sírbolttól vette azt egy későbbi korszak nemzedéke, és használta föl sírfödél gyanánt.

Maga a sír három oldalban téglákból készült, a téglák közül három: „FABIVS FIGVLVS“ bélyeggel van ellátva; a többi bélyegnélküli.

A csont-maradványok közt a következő tárgyak voltak:

1. Kis rézpénz. FLIVL CONSTANTIVS NOB C. Gyöngy-soros fő. Hátlap: GLORIA EXERCITVS · Két katona közt két signum.

2. a) Bögre. Magassága 1" 8"', átmérője szájánál 1" 8"', hasban 1" 9"', talapján 1" 6"'. Füle hiányzik; b) korsócska. Magassága 2" 7"', átmérő a kicsucsorodó szájnál 1" 4"', nyakban 1"', hasban 1" 8"', talapján 1" 6"'. Füle hiányzik. Mindkét edény vörösre égetett agyagból készült, hanem a mi legkülönösebb, s itt még elő nem fordult körülmény, mindkettő *sárgás mázzal**) van bevonva.

*) Sőt inkább előfordulnak ily edények mindenfelé, s nemzeti muzeumunkban a legkülönbözőbb alakoknak egész sorozatát birjuk.

3. Három db. bronzkarperecz, a) kigyóalakú közönséges ; b) reczés lapú szintén kigyófejjel ; c) sodronyalaku, törött.

4. Bronzsodronyból spirális módon font irón vastagságú karperecz, mely belül üres és három részre van törve, hihetőség a kincskeresők által. A darabok összes hossza 5". Két négyszegű 1" hosszú bronzsodronyból készült láncszem, mindkét végén kampóalakú nyujtványnyal.

5. 4 db. zöld üveggyöngy.

6. Egy 3" hosszú, 2" széles és az egyik felén bevert karikákkal diszített lapos bronzpánt.

7. Egy nagyobbyszerű, darabokra törött átfúrt gyántagyöngy.

8. Egy bevert karikákkal diszített szívalakú bronzlap, valószínűleg valami csat vége.

9. a) Szabályos háromszögű lapokra csiszolt fejű 2" 8" hosszú tű, ezüstből ; b) egy lunula, ezüstből.

10. a) Bronzgyűrű. Legnagyobb átmérője 10", fölül kő helyett 5" átmérőű kerek lap, melyen domborműben két nagyobb emberalak közt egy kisebb gyermekalak látható. Az egész gyűrű, de különösen felső lapja igen szép zöldrozsdával van bevonva ; b) bronzgyűrű. Átmérője 9". Fölelől hiányzik a kő ; c) egy 9" átmérőű lapos, sodronyalakú gyűrű ezüstből, külső része rovátkos.

11. Több, 3" széles, lapos csontkarperecz darabjai.

Mindez a surányi gróf birtokában van, ki leirhatás végett igen szívesen bocsátá rendelkezésem alá.

Az újabb szombathelyi leletekről — legközelebb.

Lipp Vilmos.

Jegyzőkönyvi kivonatok.

I.

a m. tud. Akademia archaeologiai bizottságának

1869-diki nov. 13-án tartott X. rendkívüli ülése.

Elnök: Toldy Ferencz ő nagysága.

Jelenlevők: Dr. Arányi Lajos, Henszlmann Imre, Ipolyi Arnold és Rómer Flóris b. tt.

Előadó jelenté, hogy ft. *Lacsny Vincze*, hernád-kércsi esperes ur levelében tudósítja, miszerint *Baki Ferencz*, a sz.-istván-baksai halom tulajdonosa, a halom kövei alatt gerendázatra akadt, mely azt sejteti, hogy az eddigi ásatások épen a czölöpkamara közelében történtek, s csak most akadtak az ásatási tárgyra; — e tekintetből kéri előadó a bizottságot, nyilatkozzék, vajjon akarja-e az ásatást, a nevezett halomnál, folytatni és az arra netán szükséges összeget felajánlani, mely esetben *Hampel József* urat véli kiküldendőnek, hogy *Lacsny* esperes, *Szilágyi Ferencz*, és *Mester Antal* mérnök, urakkal az ásatásra felügyeljen; — határoztatott, miszerint azon esetben, ha az ásatás csakugyan megkezdetnék, *Hampel* úr az akadémiai bizottság részéről kiküldessék.

Pest, nov. 16. 1869.

Jegyzette

Dr. Rómer Flóris.

II.

A m. tud. Akadémia archaeologiai bizottságának

1869-diki decz. 7., akadémiai termében, tartott XI. rendes ülése.

Elnök: *Kubinyi Ágoston* ő méltósága.

Jelenlevők: *Ipolyi Arnold*, *Henszlmann Imre*, *Rómer Flóris*, *Szalay Ágoston* és *Toldy Ferencz* b. tt.

95. Elnök úr szóba hozta, hogy a magyar orvosok és természetvizsgálók Aradon tartandó nagygyűlése előtt a *glogorácsi* halmok közül egyik vagy másik felásassék s ez alkalommal a bizottság részéről az előadó kiküldessék; — az indítvány helyesléssel fogadtatott.

96. *Henszlmann* tagtárs beadja az „Archaeologiai Közlemények” számára a csanádi ásatás eredményét.

97. Előadó kéri, hogy a cserépedények főalakjait külön lapra lenyomathassa és a vidékre azon czélból szétküldhesse, miszerint a különféle tájakon divatos elnevezéseket megtudhassa; — elfogadtatott.

98. Felemlíté előadó, hogy valamint Verbőczy halála éve, úgy más történelmi, helyesírási hibák ellen, melyek a budai emléktáblákon előfordulnak, ismételve észrevételek s helyreigazítások tétettek, hogy ezen kellemetlen útbaigazításoknak vége vessék, — határoztatott: hogy *Toldi* Ferencz tagtárs a helyesírási észrevételeket mielőbb közölje a bizottsággal; dr. *Arányi* pedig megkéressék, miszerint a hibák kiigazítását eszközölni sziveskedjék.

102. Előadó olvassa a mult hóban beérkezett leveleket:

1. (178.) *Sztachovits* Remig, pannonhalmi könyvtárnok, több régiség kíséretében igen érdekes ismertetést küld Pannonhalmi vidéke régiségeiről.

2. (179.) *Fabó* András, agárdi ev. lelkész, egy, a plebánia körében talált régi temetőről tudósítja a bizottságot.

3. (180.) *Mester* Antal, mérnök beküldi a sz.-istván-baksai halom részletes rajzát és az ásatás szakavatott leírását.

4. (181.) *Pichler* Frigyes, gráci egyetemi tanár, több magyarországi régészeti leletről értesíti előadót.

5. (182.) *Gyárfás* István, K.-K.-Halasról értekezést küld az „Arch. Értesítő” számára.

6. (188.) *Lacsny* Vincze a folytatandó sz.-istván-baksai ásatás napját határozza meg.

7. (184.) *Ebenhöch* Ferencz, koronczói esperes, falujában talált kőrégiségekről tudósít.

8. (185.) *Lehoczky* Tivadar számos obsidián-régiséget, köztök szép nyílcsucokat küld a m. n. muzeum számára.

9. (187.) B. *Nyáry* Jenő számos kőeszközön és állatesonton kívül, melyeket *Magyaradon* gyűjtött s a m. n. muzeumnak ajándékozott, a *pogányvárról* készítendő értekezés beküldését igéri.

10. (189.) *Lipp* Vilmos, szombathelyi tanár, újabb római leletekről tudósítja a bizottságot.

11. (193. 194.) *Könyöki*, tanár, Pozsonyból érdekes adatokat közöl turóc-, liptó-, zólyom- és árvamegyei utjáról; az ottani műemlékek rajzait legközelebb be fogja küldeni.

12. (198) *Vecsera* Albin, Sz.-Pétervárról, az ottani császári könyvtárban őrzött *Corvin Mátyás-féle* codexről tudósítja elő-

adót, s igéri, hogy valószínűleg még egyéb ottan létező ilyféle kéziratokról fogja tudósítani.

13. (199.) József főherczeg ő fensége jelentést és igen érdekes alaprajzot engedett át a bizottsági előadónak, melyen a *windischgarsteni* legujabb római ásatások felmérték és leírvák.

14. (200.) Végre közli — *Schulcz* Ferencz levelét, melyben a mellékelt 35 érdekes rajzot, erdélyi utjának ugyanannyi felvételét, a bizottságnak a „*Monumenta Archaeologica*“-k számára felajánlja.

Mindezen közlések hálás elismeréssel vétetvén, az utóbbi két mű és mellékleteik kiadásra elfogadtattak.

Pest, decz. 9. 1869.

Jegyzette

Dr. Rómer Flóris.

Archaeologiai levelek.

XVII.

..... Baksi József úr addig kopácsolta a baksi halmat mig nem eredményre jutott, t. i. *három czölöpre* bukkant.

Erről értesülvén azonnal a hely színére siettem, s meggyőződtem, hogy a jelen esetben a halom beljében levő kamrával, illetőleg ennek 3 czölöpjével van dolgunk.

A czölöpök a tölcser (crater) délnyugati oldalán találtattak, mintegy 3'-nyira a munkakezdési metszettől

H.-Kéres.

Lacsny Vincze
esperes.

XVIII.

... Utolsó levelém óta 4 darab mennykővet kaptam. 3 saját plebániái tagbirtokomról való; egyet magam találtam.

Az első kisded, lapos *ék*; hossza 3.4 ctmtr., szélessége, élén

2·7, fókán 1·8 ctm.; kékes kigylakő; fókán, élén, sőt lapján is csorba, mintha az idő viszontagsága viselte volna meg. Aratóm találta az árpatarlóban, közel a templomhoz. A másik szintén lapos *ék*, de nem készülhetett el; hossza 5·7 ctmtr., szélessége fókán 2·, élén 3· ctm., csak hogy ez még nincs kiélesítve; részben tompára van csiszolva, és 1·5 ctm. szélességben a hajdani lyuk szelvénye látszik, mert lyukas csákány-töredékből készült. Ez a második lapos kő-ék, melyen a régi lyuk-szelvény, vagy öböl, még most is látszik, s nyilván azt bizonyítja: hogy őskori eldődeink a messze földről ide szállított kigyla- s egyéb kő-fegyverek s eszközöknek legcsekélyebb forgácsát és darabját gondosan összeszedték, és mint drága anyagot újabb, bár néha igen kicsiny szerszámok gyártására használták; ez is kékes, eres kigylából van. Aratóm találta *vajdaréti* árpatarlómban. A harmadik, lyukas kőcsákánynak *foka*; szélessége 4·5 ctm., vastagsága 5·, hossza szintén 5· ctmtr.; a nyél-lyuk $\frac{1}{4}$ részben látszik teljes hosszúságában; szép sötétkék és fehér eres kigylából készült; csiszolása középfinomságú; egyik fele mész-kéreggel van bevonva; anyaga az előbbiéhez annyira hasonlít, hogy azt merem állítani: ennek töredék-forgácsából készült amaz is, miután az előbb említett *vajdaréti* földön találtam keverő szántáskor. A negyedik szép sötétzöld kigylából készült, lófog-idomu *kő-vésű*; hossza 11 ctmtr., szélessége, élén, 5·5 ctm., foka csucsban végződött hajdan, de most le van törve belőle mintegy 3 ctm. hosszúságú darab; azok közé sorolom, melyek szaruba vagy agancsba foglalva inkább kézi szerszámul, mint fegyverül szolgáltak. Talán félszázad óta, mint gyógyhatásu *lapos-mennykő* házról-házra járt Koronczón most — gyűjteményem egyik kiváló darabja.

Az „Értesítő“ 130. lapján olvastam csak t. *Lehoczky* buzgó ügyfél felszólítását, melynek, kovand-tárgyaim beküldése által, már évek előtt megfeleltem; ezuttal csupán azt jegyzem meg, hogy a múlt nyáron akáptalan *sz.-páli* pusztájáról két darab májszinű *kovand-nucleust* kaptam; az egyik ököl-nagyságú. A kovand-forgácsok vidékünkön, a futó-homokban épen nem ritkák; magam is egy fazokkal szedtem össze.

A templomból dülő-ut által elválasztott brányi tagon, a homokdomb lehordásakor *Varga* Mihály zsellér nem rég po-

gány sirra akadt; a tetem égetve, a csont- és hamu-maradvány nagyobb öblönyben volt, de az — sajnos — a föld súlya alatt szétmállott; átmérője, a szájnnyílásnál, — a meglevő jókora szél-darab szerint — 18 ctm. lehetett; nem tisztázott agyagból, nem korongon és kezdetleges modorban készült; széle kifelé volt hajtvá, ez alatt peremül késsel huzott hullámos czifrázat; kemenczében égetett s fekete-szürkés. Ugyanott egy kisebb, nagyobbbrészt ép *vederke* találtatott; magassága 7 ctm. feneke 6.5, szájnnyílása 7 ctm. átmérővel bir; hasa igen csekély; különben színre, anyagra, technikára s égetésre nézve egészen hasonló az előbbihez, czifrázat nélkül.

Most pedig... örvendő jelzem, hogy megyénkben tavasz folytán lelt, vörösrézből készült s vastagon megaranyozott *románkori kézi-vagy zászlófeszület* van birtokomban, mely oly sa-játságos, hogy *Dudik* barátunk állítása szerint eddig egyetlen a maga nemében: a fölfeszített üdvözítő vállát felkunkorodott végű humerále fedi, a láb-tám oroszlánföből áll, a lábak természetesen egymás mellé helyezvék, az ágyéket kötényszerű ruha takarja. Ritka kincs!

Mig egy indítványom volna. Hogy az agyag-művek leírásában *állandó határozott műszavaink legyenek*: jó volna az „Értesítő“-ben rajzokkal illusztrált értekezésben ilyeket adni, hogy utóbb rajz nélkül is világos fogalmával birjunk annak: mit értünk p. veder, öblöny, fazék, bögre, csupor, cserép, tál, tálna, korsó stb. alatt. A czifrázatok s vonalakra nézve is szükséges volna a főbbeket határozott kifejezéssel jelölni meg, aztán majd a műkedvelő is le tudná írni leleteit.....

Koronczó.

E b e n h ö c h Ferencz.

XIX.

Csepen (Komárommegyében), melynek határában ugyró-mai, mint árpádkori pénzek is találtatnak, 1869. tavaszán család birtokunkon, az u. n. szőlők alatti dülőben, szántás közben a föld beszakadt, mire a béresek tovább ásván, sirra akadtak,

melyben egy csontváz *ülő helyzetben* találtatott. Én csak hetek múlva menvén haza, anyám látogatására, kimentem a helyre, de már akkorra, a csontokat újra földbe téve, a sírgödör is be volt töltve s leszántva.

Thaly Kálmán.

Irodalom.

(A „*Havi Szemle*“) III. x. füzetében Szulik József úr fordításban közli Kraus „*A keresztény archaeologia irodalma az utóbbi években*“ cz. művét. Örömmel olvastuk ezen különben jeles dolgozatban a római katakombák, a most annyira érdekessé lett vizsgálati tárgy, ismertetését; és szerzőnek a *vérámpolnákról* szóló munkája, melyet már előbb ismertettünk, rövid kivonatát. Az utolsó soron, hol ez áll: „*Németországban még nincs sajátképi közlönye a keresztény archaeológiának*“, mégis főnakadtunk. Hogy Kraus a kölni: „*Organ für christliche Kunst*“-ot, melynek már XIX-dik évfolyamát olvassuk legnagyobb, érdekléssel nem ismeri, nem hiszszük, vagy akkor nem is tarthatjuk őt keresztény archaeologusnak!

(V. László király) pecsétjeit igen sikerült fametszvényekben közli a „*Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Baudenkmale*“, XIV. évi november-decemberi füzetében. Sava Károly bő és gyönyörű pecsétgyűjteménye, a pecsétek hű másolataival együtt, a bécsi cs. kir. műipari muzeumba jutott vétel útján; e gyűjtemény igen sok pecsétet tartalmaz, melyek minket közelebbről érdekelnek. Az első pecséten, mely *majestaticum*, feltűnt a kétszer előforduló *Camanie* irás, *Cumanie* helyett; továbbá az, hogy Magyarország 4 pólyás czímere, ezen és a többi pecséteken is hibás, mivel majd 3 fehér pólyát mutat vörös mezőben, alul egy fehér csíkkal: majd 3 vörös pólyát tüntet fel fehér mezőben és alul vörös csíkkal. Továbbá nem értjük, miért datálja szerző a pecséteket 1444. évről: 1848, midőn a rajz hívebben az 1454-dik: 1878 évet mutatja. Egy dolog mégis megfektetlen előttem, t. i. valamint III. Frigyes kedvencz mondata jeléül az A · E · I · O · V-t választá, úgy

László mondatának az: ADCJP, vagy a schweidniczi pecsét szerint az: ADCIN látszik. Mit jelentsenek ezen betűk, nálamnál ügyesebb vizsgáló fogja talán sejteni; a bécsi ismertető legalább hallgat erről.

(A bécsi cs.arsenal fegyvertárának) okadatolt jegyzékét az intézet igazgatója, *Leitner Quirin*, cs. kir. kapitány adta ki. Ezen kalauz kedves vezetőül fog szolgálni minden szakférfinak és szakkedvelőnek, mert a történelmi bevezetésen kívül a tárgyakat a mennyre lehet, időszaki rendben hozza, egyszersmind a majd 2000 számot, sajátságait, idejüket, készítőjüket és felirásaikat illetőleg, igen tanulságos jegyzetekkel kíséri. — A fényes épület oszlop-csarnokában az Ausztria körül legtöbb érdemeket szerzett hadvezérek szobrai állnak, köztük magyar is van. Az emelet termeiben egyszerű, de csinos üveges asztalokon a tár cimeliai fekszenek, a falakon pedig minden túlzás és halmozás elkerülésével, a többi fegyverek nyalábokban vagy trophaeumokképen lógnak. A mennyezeten és alatta Ausztria hadi Pantheonja van festve, különféle korszakokban szerzett diadalalaival.

A középkori fegyverek állványokra alkalmazvák, és ez helyes. Az ijesztő bábak és képzelményes adalékok egészen el vannak kerülve. Reánk, magyarokra nézve legérdekesebb II. Lajos mellvértje, mely német izlésű és annyiból is figyelemreméltó, mert a rajta előforduló S—E monogramm még nincsen megfejtve. Leitner S(ancta) E(lisabethá)-nak olvassa, de ez ki nem elégít, bár tudjuk, hogy kardokon stb. is sokszor segítségül hívák az ős vitézek a szenteket. Ha valaki ennél jobb magyarázatot tud, szívesen közöljük! — 615. szám alatt *Gall Ádám*, győri ezredesnek *rák-vértje*, (magyar mellvért, melyet rákfark idomu tagjaitól neveztek úgy) fordul elő. Gall 1574-ben halt meg. — 784. alatt magyar kardot látunk arabs felirással. 1001. ostromkalapot egy magyar püspöktől, a XVI. századból. Felötlő 1255. alatt Rudolf császár díszvértje, mint a fegyverek legfényeseb unicuma. 1440. és 43. alatt *Zischaegge* nevezet alatt magyar *sisakokat* látunk. 1643. alatt: „GEORG RAKOTZI II.“ feliratu buzogány van. 1772. a. *Apaffi* Mihály pánczélinge, magyar kardok, fokosok, csákányok, hajdu fegyverzet stb.

Kár, hogy a Bécsben megforduló magyarok ezen nevezetes tárt oly ritkán látogatják.

(*Fiorelli József*), a nápolyi kir. muzeum és az ásatások igazgatója, a m. tud. Akademiának e következő becses munkákat küldé be: „Sulle scoperte archaeologiche fatte in Italia dal 1846 al 1866.“ Ezen munka egyszersmind jelentés a közoktatási minisztériumhoz és Etrurián kezdve a faliscok, sabinusok, samniumiak területén, valamint Campanián és Lucanián át a görög coloniákig terjed és még a festett öblönyöknek és epigraphiának külön fejezeteket szentelt. Ezen remek és kimerítő művet követi a bibliographia, mely 182. szám alatt 580 értekezést említ, melyek a római és etrusk régiségekkel foglalkoznak. Ezen számból kitűnik, hogy évenként mintegy 30 ilyen mű hagyja el a sajtót, mi tudományunk élénkítésére nem csekély befolyással van.

A másik munka in folio a „Catalogo del museo nazionale di Napoli“, mely szintén a fáradhatatlan *Fiorelli* alatt lát napvilágot. Eddig kijöttek: I. Iscrizioni Greche ed Italiche; II. Iscrizioni Latine; Monete Greche; Monete del medio evo; Matrici, punzoni e conii della R. Zecca; Armi antiche; Raccolta pornographica. Mindezek szigorú itészettel és eléggé bő magyarázattal pompásan, jó vastag papíron, gyönyörű betűkkel állítják ki.

A harmadik mű kis folioban a „Giornale degli scavi di Pompei, nova serie publicata dagli alunni della *Scuola Archaeologica*.“ Volume primo. Így gondoskodik a felvilágosodott és haladó kormány kellő tudományos erőről. A *napló* rendesen és legnagyobb pontossággal vitetik, a legérdekesebb tárgyak bővebben vannak leírva, sőt szép litographiai mellékletekkel ellátva. Lesz-e valamikor nekünk is ilyen vállalatunk? Örömmel láttam a múlt romjai közt az új gyarmatot, mely a legjelesb növendékeknek hajlékot ad, és egy szakkönyvtár használata mellett a mély és komolyabb tanulmányozást tetemesen elősegíti.

(„*Wandtafeln zur Verschaulichung antiken Lebens und antiker Kunst*“) cím alatt Launitz Kasszelben oly művet ad ki, mely gymnasiumokban és egyéb magasabb tanintézetekben nagy hiányt fog pótolni az által, hogy a drágább gipszöntvé-

nyeket és plastikai műveket némileg pótolandja, és a görög színházokról, templomokról, ruházatról stb. szóló magyarázatok mellé jó és helyes rajzokban igen hálás képeket nyújt.

E g y v e l e g.

(*A korona-hercege*) november 23-kán meglátogatta a m. tud. akadémia könyvtárát, hol a elsőd-nyomtatványok, főleg pedig a régi kéziratok vevék igénybe figyelmét. A XIII-dik századbéli okmányok, a legrégibb magyar kéziratok és magyar érmek majd másfél óráig mulatták ő fenségét, és minthogy most a rómaiak történelmét tanulja, a római érmek szemlélése közben az illető örökhez többféle kérdést intézett, melyek eléggé tanusíták, hogy a nézlettani oktatásnak fontosságát egészen ismeri. Rendes kíséretén és az akadémiai tiszti személyzeten kívül még az oktatási miniszter úr vezette a herceget, ki az akadémiai és Kazinczy-féle emlékérmekből több példányt fogadott el szíves megemlékezésül.

(*A sz. atya*) az *aachen*i dom restauratiójához különféle ritka és csak *Róma* romjai közt található márványokból, úgymint a *cipollino*, *africano*, *porta santa*, *giallo antico* és *serpentin*oból több nagy duczot ajándékozott, melyek a római porosz követségnek ki is szolgáltatottak. Az általános zsinat alatt a *Diocletian* thermái közé épült *Certosa* kolostor beludvarában, mely üveggel fog födetni, keresztény művészeti kiállítást fognak rendezni, melyhez az előmunkálatok már meg is tétettek.

(*Horvátország*) valódi színeire nézve némi zavarban vagyunk. Mert a muzeummal szemben állva, egyszerre látunk két zászlót, a mágnessok terme előtti e rendben hozza a színeket: *fehér*, *vörös* és *kék*, míg az országházán, mint hiszszük helyesebben: *vörös*, *fehér*, *kék*. A királyi váron is ez utolsó színeket láttuk, hanem *függélyesen* egymás mellé állítva! Már most melyik az igazi? Nem egyszer hallottuk külföldiektől, hogy akárhányszor látják Magyarország czímerét, mindig más színekkel van festve, péld. a párisi kiállításkor is arany keresztet láttunk ezüst mezőben! A négy *fehér* pólya alig jön elő maga elfogadott rendjében, hanem vagy vörös pólyákat látunk fehér mezőben, vagy csak három fehér vagy három vörös pólyát! Ideje lenne, hogy már egyszer saját országunk czímerét, mely gyakran még a hivatalos pecséteken és pénzeinken is hamisan állittatik elő, kellőleg tanulmányozzuk és használjuk!

(*Barabáson*) Bereg megyében, *Orosz Károly*, saját házi kertjében 410 darab ezüst érmet talált, melyekből találó a m. n. muzeumnak 50 darabot ajándékképen átengedett, a többi ezüst értékbe 20 frtéért adott el, és ezen összeget a m. n. muzeum a közbenjárt alispáni hivatalnak küldé be.

Az illető érmek 1. *Zsigmond* lengyel királynak 1510-től 1545-ig vert érmeit, köztük *Danzig* városáét is; *Báthory* István 1581—1586.; III. *Zsigmond* 1588—1607-ig forgott pénzeit foglalják magukban. Voltak ezen leletben II. *Ulászló* és I. *Ferdinand* egy-egy cseh érme, továbbá I. *Ferdinánd*, *Miksa* és *Rudolf* királyaink, de csekélyebb számú denárjai. Ezen lelet legjobb bizonyása annak, hogy *Lengyel- és Magyarország* a XVI. században és a XVII. század elején élénk pénzcserében és így virágzó kereskedelmi viszonyban álltak egymással.

(*B. Nyári Jenő*) úr az ó-báti sziklabarlangokban talált állatsontokat beküldte hozzánk meghatározás végett. A kérdés ép oly fontos, mint érdekes, „miután hazánk ős multjára vonatkozik, s miután annak megoldásával adatokat szerzünk magunknak arra nézve: „hogy a pogányvár barlang-lakói idejében miféle állatok voltak elterjedve; a kezdetleges vaskor barbár népei titokteljes házi életébe világítunk; az akkori éghajlattal ismerkedünk meg.“ Nevezett küldeményhez csatolvák még a *Magyarodon* lelt állatsontok is, melyek meghatározását a báró úr szintén kíváncsnak látná. „Minden ügyekezettünket oda kell fordítanunk — úgy mond levele végén a tisztelt báró — hogy virágzásba hozzuk a régészetet, a tudományok e mostoha gyermekét!... Végül megemlítendőnek tartom *pilini* eredmény-gazdag ásatásaimat, valamint a *lapujtői* östemető felfedezését, melyekről azonban majd legközelebb írok“...

(*A kölni dom*) építése halad. Az északi torony zöme már 150 lábig haladt. 1868-ban az építő-műhelyben 6400 követ faragtak. 1869-ben az említett tornyot 15 lábbal fölebb emelték, és a műdarabok 20 lábig elkészültek. Jelenleg egy gőzgép állítatott fel, mely az építő-anyag gyorsabb emelését eszközli. Belsejében a diszítés 16 szoborral gazdagodott; a festett ablakok ajándékokból kerülnek ki. A kiadott sorsjegyek 180,000 tallért hoztak, és csak 1868-ban 175,000 tallért költöttek ezen óriási műre. A tornyokra 5 év alatt 550,080 tallér volt szükséges.

(*A német nemzeti muzeum*) Nürnbergben, ellene több oldalról emelt nehézségek után, újra szervezte magát. Kívánjuk, hogy a német nemzet áldozatkészségének ezen nagyszerű bizonyása az általános műveltségnek, a rég elmúlt idők tanuja, egy hatalmas nép fejlődésének és polgárosodásának örök emlékeként fennálljon és gyarapodjék.

(*Nagy-Bánya*) városa a leégett toronysisakra nézve, elfogadta az archaeologiai bizottság ajánlatát, és annak részleteivel *Schulcz* Ferencz építész bízta meg. Örvendünk, hogy így a hirneves bánya-város ősrégi tornya nem kénytelen holmi czopfos, vöröshagyma-kidudorodásokkal éktelenített tetőzettel tekinteni a messze vidékre; és talán más városaink is azon meggyőződésre fognak végre jutni, hogy a középkori öltözkéhez olyan czilinderféle süveg nem illik.

(*Schulcz Ferencz*) ezen lapok 142-ik lapján ezen kérdést teszi: A létezhetett falfestmények szenvedtek-e a javítás alkalmával? — Nem tudom. — Hogy szenvedtek, és pedig annyira, miszerint egyik a balhajóoltáron a lelkes püspök tudtán kívül rögtön elpusztított, tudom és

szívből sajnálom. Újabb szomorú bizonyítéka ez annak, hogy a keresztény egyházi régészetet minden papnöveldeben kellene tanítani, nehogy az egyházak újításával megbízott főurak ilyen vandalismusokat köveszenek el.

(*Düsseldorfbán*) az idei XX-dik németországi katolikus gyülekezet alkalmával számos fölötté régi egyházi tárgyat állítottak ki, melyekhez hasonlókat alig lehet másutt szemlélni; volt azonban igen sok jeles, bár újabb művezetű utánzat is, mi a régi egyházi ízlésnek föllevenítéséről tanuskodik!

(*Attila trónjának*) egy része, t. i. egy faragatlan köducz őriztetik az *aquilejai* patriárka templomában, melyet ezen templom gondnoka *Urbanetti József* úr a m. n. muzeumnak ajánl, ha viszont a lovagias és nem magyar nemzet, a most nagyon elszegényedett anyatemplomot némi pénzbeli segedelemmel megörvendeztetné. Nem tudván, miben áll e dolog és tekintetbe vevén a könek, melynek mértékei és alakja nem említetnek, áthozatala költségét, a m. n. muzeum előbb ezekről biztos tudósításokat vár, remélvén, ha csakugyan a néphagyományos követ hitelesen lehet a *világ-ostora* ülőhelye egy részének tekinteni, hogy fognak találkozni lelkes hazafiak, kik ezen erekllye megváltását és átszállíttatását elő fogják segíteni.

(*Archaeologiai kirándulást*) rendeztek mult májusban a bécsi régészek. B. Sacken Eduard vezetése alatt. 40-en látogatták meg a fölötté érdekes Hainburgot, Német-Óvárt és Petronellt, ugyanazon régiségekben gazdag lelhelyeket, melyeket a pozsonyi orvosok- és természetvizsgálók nagygyűlése alkalmával látogattunk, csak hogy mi akkor reggelire még a *dévényi* várat is megszemléltük. Nemcsak mulatságos de tanulságos is lenne, ha nyarankint Pest-Buda régiségekben épen nem szegény vidékeire kirádnánk. A közlekedés oly könnyű, hogy kevés költséggel egy nap alatt is sokát láthatnánk. Talán lesz belőle valami, ha mindjárt csak *tizen* lennénk is 40 helyett!

(*Mintha csak valahol mindlunk történt volna*). Bajorországban a gyönyörű és nem is igen rossz karban levő *schönraini* góth-ízlésű várat csak azért akarták lerombolni, mert s fővadásznak, ki benne lakott, messzinek tetszett onnan naponkint a csapszékbe menni. I. Lajos király a jó karban levő várat nem engedé leromboltatni; de a kormány változával az *erdőszeti hivatal* addig remonstrált a vár ellen, míg földig lerombolták, gyönyörű faragmányait széttörték és a *fővadász* számára a koresma mellé egy nyomoru mindennapias lakházat építettek. A pozsonyi vár 1811-ben a lángok martalékává lett, mert a benne elhelyezett olasz katonák restellettek onnan a hercegtérre gyakorlatokra menni! Hány szép régi egyház dült romba, mert a papnak nem tetszett a falun kívül az isteni szolgálatot végezni — és hány város fosztja meg magát ősi dicsőségét tanusító régi falaitól és tornyaitól, hogy szélesbedjék, lelapuljon és a dicstelen jelennel régi fényét ne homályosítsa!!

(*Lajtán innen is, túl is*) ugyanazon vandalismus uralkodik a régi

falfestmények ellen. Így Tirolban *Kaltern* mellett, az ország legrégibb temploma állt, az apostolok képei oly kitűnőek valának, hogy azokat az *újabbkori festők* is dicsérték, mi már magában véve nagy dolog, mert természetes, hogy saját műveik mellett az olyan ódonságokat csak fitymálják. A képek datálva voltak, mert azon felirással bírtak: „Ich Thomas Egnolt maler zu Pauls hab an Set. Michls Abant 1440 nach Xti Geburd das Gemaeld volbracht.“ És ime, midőn egyik régész legújabbban ezen képeket kereste, teljesen el voltak rombolva. A katolikus Tirolban úgy látszik még nem ébredt annyira a nép és a papság, mint Némethon egyéb tartományaiban!

(A *Corvina* ügyében) majd minden magyar lap felszólalt, mióta Ő Felsége az ajándékban nyert 4 *Corvin-codexet* a m. n. muzeumnak ajándékozta; azonban lapjaink tudósítói oly furcsákat írnak e könyvekről, mintha valami új-zeelandi tárgyról írnának. Tudtunkkal eddig *Corvina* név alatt értették a budai Mátyáskirály-féle *könyvtárt*, alatta gondolván a *bibliotheca* szóra; jelenleg tudósítóink minden egyes könyvet úgy neveznek — nem tudom ezt mivel concordálván, mert a *corvina* sem *codex*, sem *liber*, sem *manuscriptum*-mal nem egyeztethető. Hogy a *corvinák* csak azok, melyeken a hollós czímer van, ismét tévedés, mert mi bizony sok minden czímer nélküli kéziratot, vagy nyomtatványt is a *corvina* részének tartunk, melyekről kétségtelen, hogy a budai könyvtárba voltak keblezve. Végre furcsa az is, hogy a *codexek* kötése és zománczozása a 16-dik századba tétetik, holott *Mátyás király* köztudomás szerint a XV-dik század utolsó tizedében halt meg. Első rangú lapoknak ilyenekben egészen *correcteknek* kell lenniök, mert a vidéki tudománybarát belőlük készít jegyzeteket, melyek ha hibásak, egyik lapból a másikba, sőt az olvasó közönség nagy részébe átszivárognak. Ha maxima pueris debetur reverentia, az olvasó közönség iránt is tartsuk meg az ildomosság ezen tekintetét, s inkább közöljünk kevesebbet hitelesen, mint sokat, de hibásan!

(Az *ausztriai archaeologia*) ez évben két igen érzékeny veszteséget szenvedett az által, hogy *Rösner* Károly, a bécsi akadémiai tanoda jeles tanára és működő építész és *Keiblinger* Ignác, melki benczés régészeti író és hírneves zárdájának történésze, az archaeologiai bizottság sajnálatára, mindketten júliusban meghaltak.

(A melki *Mária-ének*) *Strobl* Józseftől, *Pfeiffer* Ferencz hagyománya után kiállítva egy XV-dik századbéli *kótás* énekét mutat be a régi zenebarátinak. Reméljük, hogy ezen egyházi művészet is, újabban több mivelőre fog találni, kik ezen, két fényképes táblával kiállított munkát örömmel veendik. (Ára 2 frt.)

(F. I.) A „Hon“ 1869-dik évi 205-dik számában (esti kiadás) olvassuk, hogy a *besztercebányai kir. kath. államfőgymnasium éremgyűjteménye* 565 darabból áll. Honfiúi bizalommal kérjük a *besztercebányai* ör urat, szíveskedjék megmondani: *hány régi vagyon ezek között?*

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1870.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.
m. n. muzeum.

12. szám.

Január 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet **Aigner Lajos** könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárúsnál.

Ujlaki Lőrincz pecsétje 1519.

Kont Miklós nádornak, az Ujlaki-ak ősének, 1363. évi pecsétjét kiadta Wagner Collectanea Genealogico-Historica Familiarum etc. Dec. I. Fig. 14., hol a dőlt paizs két szelement (vagy vizirányos pólyát) mutat. A paizs sisakjából koronás és szárnyas nő-alak emelkedik föl. Egy század mulva Ujlaki Miklós, bosniai királynak, 1467. évi pecsétjéről ugyancsak Wagner által (id. h. fig. 15.) kiadva az egyenesen álló paizsban ugyanazon kettős szelement látjuk, a sisak fölött is azon koronás és szárnyas alakkal találkozunk; sőt ez utóbbi Miklósnak még egy kisebb pecsétjét is ismerjük, kiadva Török János „*Hazánk*“ című folyóirata I. köt. 227. lapja mellett külön lapon II. sz. alatt, hol a paizs és tartalma szintén egyez az előbbiekkal, de a paizs fölött sisak nélkül egészen angyalalakban jelenik meg, a fennebbieken látható és a címér lényegéhez tartozó nő-alak, hanem ezen utóbbin már az angyalnak kezei is láthatók, a XV. század végén és a XVI. sz. elején dívott szokás szerint mintegy a paizsot tartva maga előtt. Legyen egyébiránt bármi oka ez utóbbi pecséten a címér-paizs

fölötti változásnak, a hármat tekintve, kétségtelenül kitűnik az, hogy az Ujlaki-ak címér-paizsában (a szinekről nem szólhatva) két szelemen, a paizs fölött pedig koronás és szárnyas nő-alak képezi a címér lényegét.

Az Ujlaki-aknak — névszerint Miklós, bosniai királynak és fiának, Lőrincz herczegnek — síremlékeit rajzban kiadta a már nevezett Török János „*Hazánk*“ című folyóirata I. kötetében, I. sz. A. és B. tábláin (utána megjelent a „Vasárnapi Ujság“-ban is.) Az egyik síremléken úgy, mint a másikon négy-négy címérpaizs látható. Paúr Iván értekezésében nem bajlódott megfejtésekkel, csak az Ujlaki-családéről szólt (meg az oroszlanosról, melyet Csehországnak állított); nekem pedig nem e síremlékekkel lévén jelenleg dolgom, én is csak az Ujlaki-címérre szorítkozom. Az első síremléken, a Miklósén, baloldalon alul látni az Ujlaki-ak ősi címérét, t. i. a koronás paizsban a két szelement, mely azonban — mint a 229. lapon megjegyeztetik — a fametsző által hibásan van (rézsut) vonalozva, értvén a heraldikai színezést. A második síremléken, a Lőrinczén, már hiába keressük az ősi egyszerű címert; ott már azt a hősi alak baloldalán egy meg bővített címérpaizsban lelhetjük fel. De éppen ezen kiadott síremléken látható bővített családi-címér hitelessége ellen van nekem jelenleg kifogásom; mert ámbár a rajz is föltűnteti némileg azon lesúrolást vagy zúzást, melyet a márvány- emlék éppen e részen szenvedett, mégis a címér kivehetőleg így adatik a rajzban: négyfelé osztott paizs, az 1. és 4. osztályban van az ősi címér, a két szelemen; a 2. és 3. osztályban két szemközt álló ágaskodó oroszlán. A paizs fölötti sisak pedig két kitejresztett sas-szárnyat mutat. Már pedig a Wagner által kiadott és főlebb említett két rendbeli, u. m. 1363. és 1467. évi Ujlaki-pecsétcímér is világosan mutatja, hogy sas-szárnyaknak a sisak felett nincs helye, mivel ott azok helyett egy koronás nő-alaknak kell lennie, és annak vannak szárnyai. Ha tehát nem akarjuk azt feltenni, hogy a zúzás miatt ki nem vehető ábrát a lerajzoló és közlő Varsányi, saját képzeletéből varázsolta sas-szárnyakká, akkor a síremlék vésnökét kell megrónunk, ki hibásan véste az újított címér fölé a sas-szárnyakat. De más hibát is találunk még a síremlék e címérén, ha azt összehasonlítjuk Uj-

laki Lőrincz, bosniai fejedelem? (Dux) és magyar országbíró itt közölt pecsét-czímerével, melyet mindenestre, mint szemeinkkel látottat, hitelesebbnek kell tartanunk minden egyébnél.

Ugyanis 1519. évben Budán (feria 4-ta in profesto videlicet ascensionis Domini) gimesi Forgách Péter és Forgách Gergely, fiai Ferencz, Miklós és Zsigmond, somogymegyei mocsoládi és vásáros-merenyei részbirtokaikat 1500 arany forintért sógoruknak, Ellyewölgyi János, nádori ítélőmesternek és Forgách Zsuzsanna nejének eladták, gróf Ujlaki Lőrincz, bosniai fejedelem (vagy tán jobban herczeg) és országbíró előtt ily kezdetű latin nyelvű okiratban: Nos Comes Laurencius de Wy-lak, Dux Bosne, Iudex Curie etc., mely hártýára irt beválló oklevelet Papp Ferencz tót-vázsonyi birtokos úr levéltárából eredetiben közölt velem Véghely Dezső úr, ez előtt mintegy nyolcz évvel. Ez okmányról fekete- zöld- kék-selyem zsinór-ról függ Ujlaki Lőrincznek fehér viasz-fészekben vörös viaszba nyomott pecsége olyan címerrel, mint a következő lapon a rajz mutatja.

A pecsét körirata ez: „COMES · LAVRENCIVS · DE WIL · · · DVX · REGNI · BOSNE · IVDIX · CVRIE · REGIE · “

A pecsét keretében sávoljos háttérbe van vésve Ujlaki Lőrincz bővített címere, egy négyfelé osztott — úgynevezett német (Tartsche) paizs, melynek 1. udvarában két egymással szemközt ágaskodó oroszlán, koronát tartnak fejeik fölött; a 2. és 3. udvar a két-két szelement mutatja; a 4. udvarban kúpos fedelű emeletes vártorony áll. A paizs fölötti sisak koronájából koronás nő-alak emelkedik ki, vállain fölül széteresztett szárnyakkal. A címerpaizs tetejét és sisakját két oldalról oroszlán telamonok tartják. A címer vésete tiszta és elég gondnal készült.

E pecsétről láthatjuk a különbséget ennek és a síremléknek címere között. A síremlék címerében a paizs 1. és 4. udvara mutatja a két szelement; a mi pecsétünkön ellenben ugyan-ezen heraldikai képlet a 2. és 3. udvarban van. Amott a 2. és 3. udvarban ágaskodik a két-két oroszlán, úgy látszik, nem tartva első lábaikkal semmit; itt csak az 1. udvarban van két

ágaskodó oroszán, első lábaikkal emelve egy arany koronát; a 4. udvarban pedig a két oroszán nem ismétlődik, hanem ott a helyett egy hegyes fedelű két emeletes vártorony emelkedik föl. A síremléken — mint mondók — a paizs fölötti sisakon csak szárnyak láthatók, ellenben a mi pecsétünkön világosan kivehető a koronás nő-alak, magasra szétterjesztett szárnyaival. Ime a két különböző czímer! Melyik már most közülök a hitelesebb? A sírkő is egykoru és bizonyára családi megrendelés után készült! de a pecsét még inkább az, és — mert ki-

vehetőbb, épebb, és tudomásom szerint a rajz hű másolata az eredetinek — én a pecsét czímerét tartom egyedül hitelesnek, és annál hitelesbnek, minél inkább feltehető, hogy az ily hitelesítő bélyeg készítésénél kellő gond fordítottatott a kiállításra, a családi czímer eredetiségének megőrzésére kivált oly méltóságnál, milyennel Ujlaki Lőrincz országbiró bírt. Végre pedig a mi a 4. osztálybeli vártornyot illeti, annak is némi nyomát találjuk a síremléken is egy külön paizsban, habár vonatkozását megfejtteni nem tudjuk is. *)

Nagy Iván.

Műállapotainkról.**)

Bevégzett dolog, hogy 1871-ben, Pesten országos termény-, ipar- és műkiállítás lesz. A nemzeti muzeum igazgatósága ez alkalommal *retrospektív* kiállítást is akar a muzeum

*) 1866. augusztus 31-én megfordulván *Illok*on, nemcsak az említett síremlékeket és egyéb szobrászati és építészeti műveket irtam és rajzoltam le, hanem az énekkarra fölmenvén, ott az északi oldalon egy oszlopfőt találtam, mely úgy látszik a fennebbi czímerekkel némi összeköttetésben áll; csak azt sajnálom, hogy a faragmány két lapja, mint a 11"-es oszlop fölötti 11 hüvelykes egyes szalagtagok, annyira bemeszelvék, hogy az alattok lappangó czímert alig tudtam felismerni. Jobbra-balra mint *paizstartó* egy-egy szárnyas angyal fordul elő, fejükön *hercegi földött korona* kereszttel; jobb és bal kezeik az alul csúcsos paizst tartják, magán a paizson alul háromágú koronás oroszlán ágaskodik, melynek farka ágbogas; a koronából kiterjesztett szárnyú alak emelkedik, melynek jobb-jában tör-alakú rövid egyenes kard villog, baljában buzogány nemű fegyvert tart.

Míg érkezésem lesz *Illok* egyéb nevezetességeit, p. o. a románkorú diszes „agnus Dei“-t, a majdnem ép, de már dűledezni kezdő *török fűrdőt*, melyet, ha másképp nem lehet, *országos költségen* kellene fenntartani, részletesen leírni, szolgáljon ezen, eddig talán észre sem vett oszlopfő is az czímertanunk egyik ismertető lapjául.

R ó m e r.

**) Midőn a nemes grófnak talpraesett, elkéseredéssel, de szívből fakadt honszeretettel irt czikkét tárgyhalmaz miatt csak jelenleg adhatjuk egy fővárosi német (l. „Ungarischer Lloyd“ 1869. nov. 13. 264.

helyiségeiben rendezni,*) s ezzel tán módot lelmi egy műipar-muzeum alapítására . . . milyenek Német-, Angol-, Francia- és Olaszországban már sok helyt léteznek, vagy keletkezöben vannak

Igazán, örömmel üdvözlöm az új igazgatóság ezen eszméjét, az eszmét, mely korábbi években megpendítettett ugyan, de csak részvétlenséggel és szenvedőleges ellenállással találkozott; örömmel, főleg, ha ez alkalommal Ő felsége is fel fog kéretni, utasítsa az udvari hivatalokat, hogy azon műkincseket, melyek részint eredetöknél fogva a magyar történelemre nézve felette érdekesek, részint lelhelyöknél fogva culturtörténetünkre fontosak, s melyek a különféle gyűjteményekben s muzeumokban, mint az *ambras-i* gyűjteményben, az *udvari könyvtár*-ban, a cs. kir. *fegyver- és kincstár*-ban, a nyereg-s régiségtárban, a *laxenburgi* várban stb. szétszórva, ezúttal, s ha mindjárt csak néhány óra, az *országra* nézve megközelíthetökké tegyék, s azon ország fővárosában kiállítsák, a honét részben eredtek, s melynek műveltség-történetével oly bensőleg egybefűzvék. Hogy csak néhány példát idézzek: Az udv. könyvtárból a *Corvin-féle* remek *kéziratokat*, melyek a nagy *Mátyás* király számára irattak és festettek, részben az olasz *Attavante* által s a király képével, czímerével díszítvék; a fegyvertárból a szerencsétlen *II. Lajos* király fegyverzetét; az ambrasi gyűjteményből *Zrinyi* fegyvereit; a régiségtárból a *sz.-miklósi* (Bánság) *híres aranyeletet* s oly sok más magyar ékszer, fegyvert, római s byzanti eredetű leletet, melyek közül sok, a történelmi emléken kívül, ránk nézve még különös művészeti becses is bír. Ily kiállítás czélja sokszoros. Először látni fogjuk: mivel birunk, s ezt aztán többre becsülni.

és kk. számait) lap után, eléggé nem sajnálhatjuk, hogy ezen appel a magyar nemzethez nem jelent meg teljesen különnyomatban, magyar és német nyelven, ezer és ezer példányban, hogy azt magának mindenki, főleg honatyáink emlékegedül eltehetne volna. Lapom szűk tere miatt nem adhatom azon örök becsű és leginkább most igen időszerinti cikksorozatot szóról szóra, hanem, a ki az „*Archaeologiai Értesítő*”-ben azt olvassa, mi legkiválóan saját szakmánkra vonatkozik, alig fogja elkerülhetni, hogy a cikk egyéb igazságait is el ne olvassa.

*) Az erre vonatkozó hivatalos fölterjesztést legközelebbi számunkban fogom közleni.

Másodszor tudni fogjuk, hol léteznek bizonyos tárgyak s ezeket a közvélemény erkölcsi ellenőrzése alá helyezhetjük, hogy — mint ez sajnos, újabb ideig történt — számos kincs el ne tékoztassék s az országra nézve örökre veszendőbe ne menjen. Harmadszor azon igen szomorú tapasztalatra fogunk jutni, hogy *mily kevés van még birtokunkban* s hogy e kevés is majd kizárólag a kis-művészetre szorítkozik, hogy továbbá annak bizonyos ágai, melyek egykor aránylagos virágzásnak örvendettek, nálunk lassankint majdnem eltűntek, vagy annyira hanyatlottak, hogy alig kelthetők többé életre. Emlékezzünk vissza például csak arra, ami az utolsó 40 év alatt az országra nézve elveszett; nem szólok arról, amit a harcz furiája megsemmített, amit az oroszok, szerbek, stb. magukkal vittek; amit fegyverekben elloptak s értelmetlenül megsemmisítettek. Csak azt említem, hogy a *Viczay-, Fejérvári-, a Fesztetits Sámuel-féle gyűjteményeket*, (mely utóbbiban minden kép egy-egy gyöngy volt), *Zichy Jenő* ritka fegyvereit s ritkaságait részint szét szórták s eladták, részint elhurczolták, az országra azonban mindenestre veszendőbe mentek s ránk nézve pótolhatlanok. Damokles kardja még ott függ az *Eszterházy-képtár* felett, és szorongás fogja el a művészet kedvelőjét és tisztelőjét a gondolatnál, hogy az maholnap a *párisi rue-drouot-i Hotel-des-Ventes*-ban kótyavetyére kerülhet, s hogy aztán a jövő nemzedékek keserű szemrehányással fognak minket illetni, s *nem igaztalanul*; mert elmulasztók az egyetlen alkalmat, fentartani azt, ami, Istennek hála, most már az országban van, ami teljesen jó volna arra, hogy alapul szolgáljon nálunk a művészet további fejleményére, s mert ami e kincscsel *egyszer* veszendőbe menne, az *soha, ismétlem: sohasem fog újra visszakerülni*.

Gróf Zichy Ödön.

Kivonat

a m. tudom. Akademia archaeologiai bizottságának

1870-iki január 4., akadémiai termében, tartott I. rendes ülésének

jegyzőkönyvéből.

Elnök: Kubinyi Ágoston ö mltsága.

Jelenlevők: Henszlmann Imre, *Ipolyi* Arnold, *Mátray* Gábor, *Rómer* Flóris, *Szalay* Ágoston és *Toldy* Ferencz b. tt.

2. Felolvastatott *Hampel* József jelentése a sz.-istván-baksai ásatásról. Kinyomatása elrendeltetett.

3. Közöltettek az utolsó ülés óta beérkezett levelek.

1. (202/869) *Lipp* Vilmos, szombathelyi tanár, tudósítást küld egy, *Rigácson* talált római sírkőről.

2. (203.) *Zsigmondy* Gusztáv figyelmezteti előadót a buda-új-utczai 732. sz. ház előtti római mértföld-mutatóra.

3. (204.) *Höke* Lajos jelentést tesz a *baracsi* pusztán felásott római castrum területén talált régiségekről.

4. (206. 208. 209. 214.) *Hampel* József sz.-istván-baksai levelei az ásatás tolyamáról.

5. (207.) *Szontagh* Ferencz felvilágosítást küld a *Lapujtőn* talált barbar érmekről.

6. (212.) *Lehoczky* Tivadar igen érdekes rajzokat küld az általa fölfedezett különféle *obsidian-nyilcsúcsokról*.

7. (213.) Dr. *Óváry* Endre a *Regéczkén*, *Gibárton* és *Simán* talált régiségekről közöl igen érdekes lajstromot, részletes leirással.

8. (1/870.) *Nagy* Iván az „Értesítő“ számára beküldi „A czímertani kérdések“ megfejtését és *Ujlaki* Lőrincz 1519-diki pecsétjét.

9. (2.) *Lipp* Vilmos tudósít, hogy jan. 16. a helybeli muzeum érdekében *Szombathelyen* ülés fog tartatni.

10. (3.) *Sztachovits* Remig, pannonhalmi könyvtárnok, több — eddig ismeretlen — római telepet fedezett föl; készíti *Sz.-Márton* vidéke ősrégi térképét, azonkívül *Moson-megy*e XIII. századi térképével foglalkozik.

Mind e jelentések örvendetes tudomásul szolgálnak.

Pest, január 5-én 1870. Jegyzette: *Rómer* Flóris.

Archaeologiai levelek.

XX.

.... Pécssett mult tavaszkor több római cseréptégla-sírt bontottak fel, de semmi érdekest sem találtak; maguk a sírok — mint közönségesen — szétromboltattak. Azonkívül a *Makár-hegy* aljában, az ott létező tégláégető-telken, új kőkorszaki telepre akadtam, melyen azonban — mint azt az edényeknek a makáriaktól elűtő czifrázata mutatja — más népek lakhattak; mint fön a *Makár-hegyen*. Ez új lelhelyről már több érdekes kis edényt, kő-eszközt és cserép-töredéket bírok. *Szilvás*, baranyamegyei község, határából is ... több érdekes tárgyat szereztem, névszerint egy cserépgolyót, egy kőeszköz-töredéket bazaltból, és egy *tűzköből készült késpenge-töredéket*. Mindezekről azonban bővebben — legközelebb.

Pécs.

Horváth Antal.

XXI.

.... Utolsó közleményem óta ismét sok szép *obsidián*-példányt találtam, melyek közt tyúktojás nagyságu nucleusok (világos-zöld színűek is), különféle késpengék, ékek stb. megtekintésre méltók. Én hajlandó lennék egyes tan- és közintézeteknek is szolgálni példányokkal, ha más okból nem, legalább hogy az *obsidiánt*, mint kőzet-fajt ismerjék s birják, csak tudnám, melyek igényelnének ilyeneket ...

Munkács.

Lehoczky Tivadar.

XXII.

.... Uj lelet ... van már quantum satis, akár három közleményre. ...

Minthogy most itt, helyben, egy — eddig parlagon hevert földön — új utcát nyitnak, és előrehatólag több rend-

beli építkezések is fognak történni, kilátás van sok új és érdekes felfödözésre.

Ad vocem egylet. Szívesen állnék felhívása következtében a dolog élére, de a ki ismeri a . . . viszonyokat, az tudni fogja, hogy az egész szép phrásisnál nem egyéb. Csak *pap* kezdjen valamit, az . . . már előre megbukott. A particularismus és huzavona is nagy. Az esetlegesen felállítandó muzeumot észszerűen a főgymnasiumhoz kellene csatolni, de alig pendítette meg ezt valaki, már felszólaltak ellene, és a városra kívánják bízni az egészséget. A városok pedig, hogy mit tesznek és mit képesek tenni, azt tudjuk . . .

Az egyes házakban létező feliratos köveket a polgárok nemhogy ingyen ajánlanák fel a czélra, de mesés pénzt követelnek érte. Így állnak a dolgok. Mily eredményt várhat e szerint az ember, tessék következtetni.

Szombathely.

Lipp Vilmos.

XXIII.

. . . . Szeged határában, közel az úgynevezett *rüki* erdőhöz van egy magaslat, melyet a köznép régóta „templomhegy”-nek nevez. A földet *dorozsmai* ember birja, kinek tudósítása szerint a homokpart körül — mely meglehetősen magas — régi víz nyomai látszanak, s azt, ma is fölismerhető töltésen lehetett hajdan megközelíteni. E helyütt szántás alkalmával évenként különféle tárgyakat vet ki az eke; u. m.: embercsontokat: koponyákat, lábszárakat; karddarabokat, melyek az enyészet által csaknem teljesen fölemésztvék, a parton pedig fölirat nélküli nagy köveket . . .

Ugyan itt szántás alkalmával egy meglehetősen tömör ezüstpénz-darabot talált emberem; lenyomatát mellékelve küldöm . . .

Tanácsoltuk neki többen, hogy a magaslaton tegyen ásatást. Ha valami érdekes régiség nyomába akadhatunk, úgy azt hazafiúi kötelmemnek ismerendem közölni.

K.-K.-Dorozsma.

Vass Gyula.

A beküldött tallér 1554-ben veretett *Zobel Menyhért würzburgi* (Bajorország) püspök alatt; előlapján ez áll: MELCHIO (r): Eps * WIRCBV(rgensis) F (Franciae orientalis) DVX; középett sz. Kilián infulában, jobbában a kardot, bban a pásztorbotot tartja, előtte a püspök czímere, emellett 15—54, felül S—K;)(CAROLLV: ROM · IMPERA : AVGV., középett a kétfejű császári sas.

Ezen éremhez hasonló *Welzel* lajstroma II. köt. 128. lapján 3163. szám alatt fordul elő. R.

Dr. Henszlmann Imrének a képviselőház 1869. decz. 16-diki ülésén benyújtott törvényjavaslata a történeti építmények és műemlékek ügyében.

1. A történeti építmények és műemlékek országos védelem és a kormány felügyelete alá helyezettnek.

2. Megkárosításuk tilos; a kártevők rendőri úton fenytendők.

3. Fenntartásuk és czélszerű javításuk a birtokost illeti ugyan, ha azonban a birtokos azokat fenntartani és koruk szerinti stýlben kijavítani nem bírná, vagy nem akarná, azok az állam intézkedése alá esnek, s ezen esetben nemcsak az építmények, hanem azok területének kisajátítása is a kormány részéről az 1869. LV. t. cz. értelmében fogatosítható.

4. A történeti- és műemlékek fenntartásának, javításának és kisajátításának eszközzésére egy Buda-Pesten székelő országos régészeti felügyelőség rendszeresítettik, mely a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak rendeltetik alá.

5. Ezen felügyelőséget képezik: egy országos felügyelő, egy titkár és egy kiadó, mely utóbbi egyszersmind levéltárnok is.

6. A felügyelőség egyelőre három, erre kinevezendő szakférfiúval képezi az emlékek fenntartására felállítandó országos régészeti tanácsot.

7. Közégeit a tanácsnak képezik a vidéken kinevezendő conservatorok és levelezők, kik e tisztséget tiszteletből viselik.

8. A felügyelőség kiterjesztendi gondját a történeti és műbecsrel bíró ingó régiségekre is, és igyekezend a mennyiben lehet, azokat eredetiben, vagy legalább hű másban első sorban a magyar nemzeti muzeum, másodikban valamely vidéki muzeum számára megszerezni.

9. Az országos régészeti tanács javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter terjeszti az ügykezelésre, valamint az emlékek felkeresése, felállítása, lerajzolása, javítása, fenntartása, netaláni kisajátítása, s az ingó régiségek megszerzése végett szükséges előirányzatot az országgyűlés elé.

10. Ezen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter bizatik meg.

Irodalom.

(Telgárti Lipót) a „Magyar Sion“ m. évi tizedik füzetében a pálosok *gombaszegi* (Gömör) zárdájáról szólván, a többi között ezeket mondja: „Gombaszeg multjáról — tudtunkkal — egyetlen okmány beszél, az 1371-ben keltezett adományozó levél, melyben — több helyen fordulván elő — Gombaszeg *Zawazallya*-, majd *Zawayallya*-nak neveztetik. A kiemelkedő halmon levő rom (egy pálos zárda templomának maradványa) magassága 5—6, szélessége 1—1½ ölnyi; oldalfala a zárdai templomnak, s mint tisztán kivehető, a templom szentélye déli oldalának két ablak közti falmaradványa.

A fal téglalakakra vágott darázsköböl van rakva s ebből volt tán az egész templom építve, mi annál valószínűbb, mert a halom, hol a zárda s templom állott, építésre alkalmas darázskövet e napig szolgáltat.

E rom, a középkor vallásos buzgalmának szintén egyik parányi emléke. A templom építési modora tisztán góth, ezt bizonyítja a falazat, mely két oldalról a hosszú ablakok ki-metszett mélyedéseit tünteti föl; ezt a faloldal belülről, melyen a csúcsívezet egyik lenyult karjának helye világosan kivehető. A góth építészet sz. homályát e helyen díszes freskók tették még fenségesbbé, melyek egyike (tán 1 lábnyi átmérő) körkör-

ben, a rom nyugati oldalán, felül, az ablakmélyedésben még most is látható. A kép egy nőszentet ábrázol; kár, hogy a pajkosság azt czéltáblául vevén, lövések által eszközölt golyótűrés által több helyen megsértette. A művészetek emléke e helyen, a szintén máig látható asphalt szobatalaj, mi együttesen ama fényre mutat, melylyel középkori főbbjeink az általok Isten dicsőségére emelt ilyenét helyeket pazaron elárasztani megszokták volt . . .“

(Weber lipcsei könyvkiadó-hivatala) egy sorozat kézi-könyvecskét bocsát ki „*Illustrirte Katechismen*“ cím alatt, a tudományok, művészetek és ipar köréből, és kötetenkint 1 frt 26 krajczárba kerül. A 65. szám alatti füzet Kanitz F.-től a *diszítés* katekizmusát adja. Majd minden lapot jó fametszettel ellátva adja elő szerző a kezdetleges diszítés-módot, melyet a kereszténység előtti, kora-keresztény, mohamedán, középkori és modern ornamentika, igen változatos stýlnemekkel, követ. A ki könnyűszerrel és rövid idő alatt némi fogalmat akar magának szerezni, megtalálja e 160 lapu munkácskában a mit keres; bővebb tudósítást pedig a végen előforduló szakirodalom kötetei között nyerhet.

(„*Ravenna*,“ *eine Kunstgeschichtliche Studie von dr. J. Rud. Rahn*. Ára 1 frt 26 kr.) Szerkesztői tisztünkhez tartozik, olvasó körünket minden megjelenő újabb munkára figyelmeztetni, hogy úgy azután, mit magunk láttunk, kezeink közt forgattunk és ajánlandónak tartunk, mások is megszerezhessék, és könyvtáraikat kiegészíthessék. Természetes, nem vállalunk azért kezességet, hogy olvasóink saját igényeik vagy talán képzeljük szerint fogják-e a megvett könyvben azt találni, mit benne saját ítéletünkön túl is keresnek; mert valóban igen gyakran megtörténik, hogy új czímek alatt s tán másféle műmellékletek kíséretében is csak régi s többször felmelegített tárgyak lepik meg az olvasót!

Nem merjük állítani, hogy az említett műben, eddig nem tárgyalt újdonságokat fődöz fel szerző, hiszen ő csak tanulmányokat közöl és az olvasó figyelmét kívánja oly városra fordítani, mely, mint szerző mondja, bár egy időben a nyugat római birodalom nevezetes menhelye volt, sajátságos

műemlékei daczára egyes utazóktól ritkán, az Olaszországot átutazók áradata által sohasem érintetik. Nevezetes, hogy a fogadóban, melybe szálltunk, pedig a műveltebb osztály rendszeren ide szokott szállani, több év óta alig találtunk egykét magyar nevet, bár volt az utasok közt olyan is, ki magyar javadalmat bírván, magát osztráknak qualificálta. Pedig megérdemli *Ravenna*, hogy a régész, főleg az ó-keresztény régészet kedvelője látogassa, és még meglehetősen jó karban levő építményeit tanulmányozza, mert talán egész nyugaton nem fog négy oly építészeti csoportot együtt találni, mint ezen ósrégi császári székhelyen! — Rövid történelmi bevezetés után, sorban említi szerző a legrégibb, nyomaikban legutóbb fölfedezett kryptákat, a dom keresztelő kápolnáját, a pompeji-i festmények eleven-ségére emlékeztető mozaikokkal; *Galía Placidia* császárné sz. *János* evangelistának szentelt basilikáját, és a sz. keresztét, mely egészen eltűnt. Legfényesebb műemléke: *sírtemploma*, mely még ép állapotban van. A császárné testét, mely a 7' magas kősírbán, cedrusfából készült trónon ült, meggyújtották és elégették a gyerekek, kik azt belenyújtott gyertyával az idegeneknek mutogatták.

A keleti góthok uralkodása idejéből fennmaradt építmények közül sz. *Theodor* basilikáját kell említenünk az *arianusok* keresztelő-kápolnájával; *S. Apollinare nuovo*t jól őrzött rakműveivel, ezek közt a *CIVI CLASSIS*, azaz a tengerparti város képével, *CIVITAS RAVENNA*, és *PALATIVM* feliratu építményeivel. Itt is történtek változtatások, bár még látni több helytt a régi faldiszítményeket a legkülönbébb drága márvány-táblákból és a drága oszlopokat, melyek porphyrt Egyiptomból hozták.

Az egyházi építmények közt még figyelemreméltó az előbbi templom mellett *Theodorik királyi palotájának* homlokzata; és ugyanannak *mauzoleuma*, 9000 mázsás, egy darab kőből álló, födelével!

Ezeknek, valamint a *S. Apollinare in Classe* nevű templomnak és a sajtószerű alaku és díszű *S. Vitale*-nak nemcsak részletes leírások szentelvek, hanem a műemlékek két csinos kőmetszetű táblával és Rahn-tól felvett, remekül metszett, számos faképpel vannak ékesítve. Ezen műmellékek leginkább

az építészeti tagozatokat a többletől elütő oszlopfőket ábrázolják, egyszóval a góthok művészi izléséről tesznek tanuságot, mely azonban a későbben fejlődött *gothikával* semmiféle összeköttetésben sincsen.

(A római katakombákról), melyek iránt a figyelem ó-keresztény szempontból napról napra növekedik, s mely már magyar nyelven is illően van képviselve Zádory és Henszmann által, egész irodalom készül. Legújabbán a számos megjelent munka ismét egygyel szaporodott, „Die Katakomben . . . zu gemeinfasslichen Vortrag,“ dargestellt von Dr. Ludwig Housse, Luxemburg 1869. Ezen rövid, érdekes, X csinos táblával ellátott munka, csak 63 krajczárba kerül. Ajánljuk paptársainknak.

(Az ó-keresztény basilikáról), mint a protestans templom-építészeti előképéről, Allmers Hermann tanulmányt tesz közzé, mely egyebek közt azért is figyelmet érdemel, mert értekezése vége felé így nyilatkozik: „Ideje, hogy valamint más vidékeken már régen megszűnt a hideg, befehérített józan-ság és puritán meztelenség, a mi észak-nyugati német templomainkban is megszűnjék, és helyette a diszítés, a színezés, aranyozás érzelemélesztő országa jöjjön el. Hogy a reformatió behozatalával visszatérés, ellenzés támadt a középkor buja szinelési tulzása ellen, és ez épen a *kirívóbb* ellentétben gyönyörködött, — igen természetes volt; azonban ama hangulat, mely azt előidézte, már régen megszűnt és nem is védhető. Most új művészi életre ébredt a német haza, a hosszú sivárság és terméketlenség után; de ezért megmily kevés jut ebből a protestans egyház javára! Lakószobákat, termeket feldisztünk százakba kerülő képekkel, templomaink azonban megmaradnak merev kopaszságukban, úgy, hogy bennök fázkódunk! Mily szép volt ez a régi korban, midőn az ember lakása kicsiny és egyszerű, az Isten háza maga és felséges volt! . . . Miért ne tündököljék a templom mennyezete színekben és aranyban? miért ne láthatnók a kar falain apostolok és az áldó üdvözítő magasztos képeit? miért ne fessük mint a tisztaság, alázatosság és örök anyai szeretet jelképét Máriát, karján az isteni gyermekkel? miért ne melegítse ez át protestans templomainkban szíveinket? A szépség Isten-

től származik, mint minden jó, miért ne tisztelnók őt a *szépben*? mert nemcsak füleink vannak isteni szavai és szent énekek hallására, de vannak szemünk is a magasztos alakok láthatására! . . . Hogy ezen szavaknál bálványozásra, képek imádására gondoljunk, gyerekes, együgyű és mai időnkhez nem illő; illő ellenben, hogy Istent tiszteljük és neki szolgáljunk, minden nemessel és jóval, magasztossal és gyönyörűvel igazságban, szeretetben, szépségben!

Látjuk, hogy olaszországi útjában, római kószálása alatt mennyire felhevült egyházi művészetünk iránt a szerző; majd meglátjuk, mikép fogadják ihletett szavait hittársai? valószínűleg ultramontanizmusról fogják vádolni! (A füzetke ára 32 kr.)

(Dr. Dethier) m. akadémiai tag, legközelebb röpirvet adott ki e cím alatt: „*La main divine dans l'histoire, études sur deux Sarcophages*,” melyek egyikében Julian és Jovian császárok hullái barátságosan aludtak az ideiglenes álmot, miért is ezt *tolerant*-nak címzi. Ezen óriási porphyrt kőszí oly nagy, hogy benne többek sírládái is elfértek, és *stataraiói*-aknak hívták. Áll pedig jelenleg sz. Iréne temploma vas-korláta mögött, a serail kerítése között; fejnél és lábnál körívűleg ki van tágitva, hosszoldalai egyenes vonalúak. A másik kőláda *verde anticóból* volt, és a *Copronymus*-nak csúfolt Constantin maradványait rejté. Azonban ebből, melyet szerző *intolerant*-nak nevez, a test az ellenvéleményűek által ki volt vetve, elégetve, a sírláda pedig apró darabokra fűrészelve és épületköveknek felhasználva.

(Gozzadini) megtisztelt kis röpiratával: *Di un sepolcro romano su l' Apennino bolognese*. Conte Lucio Turini Prada községében római sírra akadt, s ennek részleteit és a benne talált kegyajándékokat írja le tudósunk. Az agyagedényeken G · E · L · L · I · (sic), CL · RVÆ (Claudii Ruæ) és TANAIS bélyegek fordulnak elő; ami azonban leginkább feltűnt, az az agyagedények máza, melyet eddig csak *ritkán* találtak római vagy görög edényeken. Mit mondana conte Gozzadini, ha m. n. muzeumunkban egész sorát látná a fénymázaz római edényeknek, melyekből némely szép példányt az erdélyi muzeum is rejt! Igaz, hogy midőn az ó-budai sarcophagra, melyet Ő felvéte, királyunk, lelhelyén megtekintett, egy zöldes bugyókát

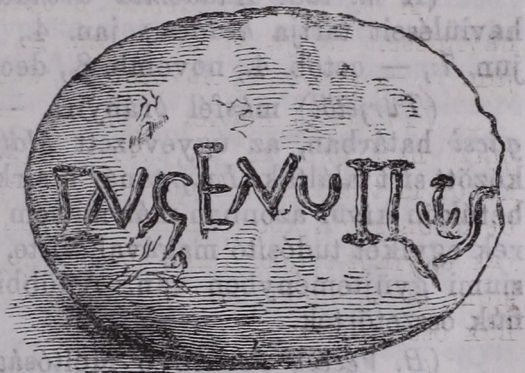
raktam, melyet előtte való napon egy kútásás alkalmával 2 öl mélységből római sírból kivettek, a kíséretből némelyek ki-nevettek, és arra kényszerítettek, hogy a korsót, mint *humbug*-ot eltávolítsam. Akkor a kényszerítésnek engedtem, de jelen-leg, midőn több sírből magam egymásután 10—12 dárabot kivettem, nem tarthattam e leleteket többé valami idétlen tré-fának, sőt igen feltűnőnek látszik, hogy ezen *másfélezrednél* régibb alak *honunkban* mai napig is fennmaradt! Kíváncsi va-gyok az olasz tudós válaszára, ha ezeket vele közleni fogom. Mindenesetre sajátságos, hogy Olaszthonban *mázos agyagedé-nyek ritkák*, mint valóban az elsőrangú muzeumokban alig lát-tam ezeket képviselve, míg a tartományokban a ritkaságok közé nem tartoznak. De a *pannoni* agyagművességről máskor fogom nézeteimet közleni.

E g y v e l e g.

(*Érdekes mécses-mintát*) szerzett a m. n. muzeum Szombathelyről, melynek felírását folyó írásmodorban mellékelve közöljük. E ritkább írás kissé nehezebb olvasásu és majdnem mindenki mást hoz ki belőle. Én INGENVLLVS, vagy az utolsó betűk közti sajátságos jel — rövidítés? — miatt INGENVI LVS, *Ingenui Libertus*-nak vol-nék hajlandó olvasni. Talán vár-hatjuk *Finály, Paur, Torma* epigra-phericusainktól, hogy ehhez szól-ván, a helyes olvasást velünk kö-zöljék!

(*Szúdon*) a *Sembery* család birtokában van egy több ezer da-rabból álló, családi elődöktől nagy gonddal összeszerzett *pénz-gyűjte-mény*, melyben különösen a magyar pénzekből legrégiebbek is feles számmal vannak, bár az egész rendezve nincs. Kár, hogy ezen gyűjte-ményről semmi alapos részletezéssel nem birunk!

(*Mennyi nálunk a kö-eszköz?*) Erről tanuskodik b. *Nyári Albert* tudósítása, kitől hallom, hogy négy nap alatt *Kereskényen, Kéren, Dal-mador, Szántón, Magyaradon, Borfőn* és *Boriban* maga 20, öcsese *Jenő*

63, ifj. *Kubinyi* Ferencz 35 = összesen 118 darabot gyűjtöttek. Mily zajt ütnek a dán muzeummal, mely országos kutatás következtében az ó-kő-korra nézve a világ első muzeuma; mi e tekintetben vele nem versenyezhetünk, de a *csiszolt kövekből* csakhamar hasonló tárlatot lennénk képesek felállítani, ha honfiaink a kutatási fáradságtól vissza nem riadnának! Nincs falu, melyben legalább 10—12 darab e *csodakövekből* nem lappangana.

(*A m. n. muzeum éremtárának*) eltett érmei, melyek közt igen sok becses kettős fordul elő, általában annyira át vannak kutatva és kiválasztva, hogy az egyes országokénak darabjait rendezni lehet. Legelőször rendezzük a magyar, aztán a római és görög régi pénzeket, valamint az alkalmi fémereket. Minthogy ezeknek leírása sok időt igényel, a nm. m. kir. vallás- és közoktatási miniszterium arra kéretett, hogy amint a könyvtár rendbehozását az által elősegíté, hogy kellő számmal díjnokokat engedélyezett, úgy helybenhagyandja azt is, hogy az éremtár is, mely amint állíttatik, legalább 90,000 érmet számlál, leltározása és lajstromozása végett néhány *szakértő díjnok* alkalmaztassék, és így a tudomány ezen hatalmas segédeszköze a közhasználatnak átengedhetővé váljék.

(*A szabolcsi régészeti muzeum*) örvendetes gyarapodásáról értesülünk. Nagyon sajnáljuk, hogy sem a régészet-egyleti *titkár*, sem dr. *Jósa Endre* egy szóval sem tudósítanak működésükről, holott épen ezen lapok feladata lenne, minden egyes mozzanatot följegyezni, és régészetünk majdan szerkesztendő történetéhez minden lehető anyagot összehordani.

(*A m. tud. Akademia archaeologiai bizottsága*) ez évben rendes haviüléseit tartja *kedden*: jan. 4., febr. 1., márcz. 1., apríl 5., máj. 3., jun. 7., — octob. 4., novemb. 8., deczemb. 6-án.

(*Türjétől*) másfél órányira — mint *Lipp Vilmos* tudósít — a *rigácsi* határban, az ügyevezett *Mátyus földjén*, több év előtt egyebek között sírt találtak. *Lipp* tanár a sírkövet még 1861. le akarta irni, egyes betűkön kívül azonban már mitsem birt feljegyezni. A sírban lelt bögrék egyikét tudósító magával vitte, s jelenleg a *szombathelyi főgymnasiumi* gyűjteményben van. A többit, számra valami négyet, a parasztfiúk összetörték.

(*B. Vécsey József*) ő Méltóságától halljuk, hogy *Zobel Imre* uraság Szabolcsban több hamvedret talált in situ; érdekes lenne ezeket tudományilag felkutatni és leírni.

(*A speieri dom*), mely maga nemében majdnem egészen eredeti alakjában fennáll, be van fejezve. Restaurációját Bajorország *Nagy Lajosa* intézé el; a fő munkásság 1854—1858 közé esik, és mult évben a déli ormozat bevégezésével készen áll. Egy építészeti bizottság, mely e domot látogatta, kivételt tesz az építő anyag nyughatatlan szinezete, a rá mákkal körül fogott egymásra halmozott falfestmények és a középkori bohóc és torzalakok ellen, melyek — mint a pozsonyi collegiata

kanonoki padokon — a mai fölfogás szerint épen nélkülözhetők is; de dicséri Gasser János, nálunk is ismert, elhunyt bécsi szobrász remekjeit, melyek a főajtó fölötti fülkéket díszítik. A nagyszerű építmények összes benyomása, valamint az egyes részekben észrevehető gondnal és kedvvel való működés egyáltalán dicséretet érdemel.

(*Zsigmondy Gusztáv*) Budán, az új-utczai 732. sz. ház átellenében római mértföld-mutatóra akadt, mely megfordítva van a járdában elhelyezve s kerékvetőül szolgál. A járda feletti feliratból *Zsigmondy* úr a következő betűket jegyezte föl:

A B A O . . . ◁ M

P VIII

(*Az ó- és új-művesetről*) hasonlítást közölve egy szakfőru, ezt mondja: „Az utolsó három században a himzés és aranyművesség terén általános *lelapulást* lehet észrevenni, valamint a szerkesztésre, úgy a művezetre is. A régi mesterek tervezeteinél észrevehető monumentális nagyszerűség elenyészett, és helyt adott a semmitsem jelentő alakjateknak, az eredmény utáni hiu kapkodásnak, mely leginkább a finomságban és a munka csinosságában nyilvánul, mestereink egyszóval *nagyokká lettek kicsiségekben és törpék a nagyszerűekben!* — Nézzük csak a tömördek kaczer műdarabkákat és piczike játékszereket, melyeket a *drezdai zöld boltban* az újabbkori aranyművesektől kiállítottak, és hasonlítsuk össze azon felülről emlékszerű *ars fabrilis* műveivel, melyek még a középkor virágzó szakaiból fennmaradtak, és az aacheni, esseni, xanteni, limburgi stb. egyházak kincstárait ékesítik!”

(*A régi Jeruzsálem*). Az ásatások, melyeket *Warren* angol hadnagy a palaesztinai régészeti egylet felügyelete alatt vezet, szokatlanul érdekes eredményeket hoznak napvilágra. A munka jelenleg csaknem kizárólag Jeruzsálem városára szorítkozik, s a szent város talaja figyelemre méltó régiségek forrásul bizonyul be. A mostani Jeruzsálem a hajdaninak romjain terül el. Az utazók, kik Jeruzsálembe jönnek, nem elégszenek meg többé azzal, hogy a városra, úgy amint van, csak futó pillanatot vessenek, hanem *Warren* hadnagy aknáiba szállván, íveken, karzatokon, beomlott csarnokokon, víztartókon és vízvezetékeken hatolnak át, s egyszersmind fogalmat szereznek maguknak arról, milyen volt hajdan a város. Ötvennél több ilyen aknát ástak már, s ezek egyikeben, kilenczven lábnyira a mostani felszín alatt, a templom régi falának alapkövét fedezték föl, a melyen különös, még eddig meg nem magyarázott feliratok vannak. A *Birket Izrael*, vagyis *Bethesda*-mocsár kiásásánál majdnem száz láb mélységű boltozott víztartóra bukkantak, melynek kiterjedése még nincs egészen kikutatva. *Haram Area* egyik részében medencze nyílásába jutottak, a mely hatvanhárom láb hosszú, s ötvenhét láb széles templomszerűleg boltozott nagy épületbe vezetett, mely *Warren* hadnagyot önkénytelenül a cordovai székesegyházra emlékeztette. Sokban a földalatti helyek közül, melyek közönségesen nagy romhalmazokkal vannak tele, ritka cserép-eszközöket találtak

melyek jelenleg a palaesztinai régészeti egyesület helyiségében, Londonban kiállítvák. Ezek csak egyes példák a felfedezésekből, melyek a buvárok első fáradozását jutalmazták. Úgy látszik, hogy Jeruzsálem talaja, a multnak sírja, és folytatólagos kutatások lassankint a szent város legrégibb topographiáját ki fogják egészíteni.

(*Bodányi földbirtokos úr,*) mint nem csekély örömmel értesülünk, újévi ajándékkul az *aradi városi* főiskolának 400 forint értékű gypszmintákból álló ajándékkal kedveskedett. Azonban ezen nemeslelkű meglepetés *Nagy Péter*, lelkes rajztanárnak nem kis bajt szerez, mivel oly helyiség, hol ezen kincset felállítsa, nincsen rendelkezésére. Reméljük, hogy *Arad* városának nemes tanácsa és iskolai széke fog módot találni, miszerint ezen ritka ajándék véka alá ne rejtessék, azaz *a ládákban elpakkolva ne maradjon*; mert ezen elkedvetlenítő közömbösség csakhamar rossz benyomást tehetne olyan férfiakra, kik, mint *Bodányi úr*, egy fél ezer forintot nem sajnálnak, hogy *rajztanításunkat*, melytől polgári iskolákban az ipar- és műipar emelése leginkább föltételeztetik, magasb polczra emeljék és papir előminták helyett, valódi remek dombormintákat kezdenek rajztanodáinkba behozni.

(*Régészeti mozgalom Halicsban.*) Az országgyűlés két évre 13,000 frtot szavazott meg a nemzeti műemlékek fenntartására. A *Przemysl* melletti — *Attila* sírját — felásták, de eredményéről semmi jelentés!? *Zolkiew* városban a régi felirások megújítottak. *Pieczychwosty* mellett a tatár csatákra emlékeztető oszlopot helyreállították. Ez történt több templomban létező műemlékekkel is. A *przemyslei* és *zolkiewi* templomokat 30,000 frtnyi költséggel restaurálták, az ősrégi felsztyni plébánia templomot pedig az ottani földbirtokos saját költségén újította, stb. De azért fordulnak elő itt is szomorú példák, így a *wicy'ni* basilika kolostor szép templomát lerombolták.

(*Vandalismus Trier-ben.*) Egy ház eladatása alakalmával egyik legrégebb egyházi műemlékük három részre oszlik és *Modoald* érsek basilikája, és *Adela* királyhölgy alapítványa, valamint *Ruothildis* sír-emléke tönkre tételnek, és a főmegye ismét egy ősrégi emlékekkel szegényebb lesz? Szunnyadnak-e a szakférfiak? Valóban, ezer meg ezer szem kellene nálunk is és egy szigorú törvény, mely ezen irányban a rontási vágyat korlátozná!

(*A hannoverai érem-buvárok egylete*), melynek czélja, az érem-, pecsét- és régiségek tanának elevenítése és előmozdítása, e lapok szerkesztőjét a részvételre szólította fel, és a külföldi tagok számára kiállítatni szokott okmányával tisztelte meg.

(*A legrégebb östyasütő-vasat*) Berlinben találták, mely állítólag egy régi kolostorból származik. Ha a 34-dik zsoltárból álló kilencz soros fölírás évszámát, 608-at helyesen olvasták, ezen ritka műdarab 1216 éves. Minálunk tudtommal a legrégebbek a XVI. századból valók. Meglehet, hogy mi is még régiebbekre akadnánk; ha az ilyen dolgokat közlenők!

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1870.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.

m. n. muzeum.

13. szám.

Február 1-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ikenként 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárúsnál.

Lipótvárnak megszállási érmei.

Föladatunk az ide mellékelt két réz-érmet megismertetni s
a mit az újabb éremvizsgálók elmulasztottak, meg is határozni.

1. ábr.

2. ábr.

Az 1-ső példány *előlapján*: egybekapcsolt L · S · két
oldalról 17—05. évszám adatik elő.

Hátlapján:

EX
NECESITATE (sic)

fölirat alatt lombozatba foglalt X · értékjegy áll.

A 2-dik egy lapra vert kisebb példány *előlapján*: szintazon egybekapcsolt L · S · betűket látjuk, de évszám nélkül.

Hállapja: sima s üres. (Nemzeti muzeum).

Hogy mind a két példány azonegy kéznek műve, azt könnyű átlátni.

Az 1-ső példányt adja Schoenwisner rajzban és leírva, melyről csak annyit mond, hogy az a Rákóczy-zendülés alatt vereték, utóbb eltörölteték.¹⁾

Megtalálható ez 1-ső példány a Széchenyi catalogusban, réznyomatban és leírva, hol ez mondatik róla: E példány el-lentétben áll a Pro Libertate föliratu érmekkel.²⁾ Az S · L · (helyesebben L · S ·) egybekapcsolt betűk annyit jelentenek, mint Sub Leopoldo³⁾, mások szerint annyit, mint Salva Li-bertate.⁴⁾

Welzl Lipót gazdag gyűjteményeinek leírása az 1-ső pél-dányt három változatban írja le, új véleményt nem mond, ha-nem a Széchenyi catalogusra hivatkozik, de az L · S · betű-keket megtartja és azokat S · L · betűknek nem mondja. A 2-dik, egy lapra vert kisebb példányt, szintén három változatban közli; mert a negyedik, 1704. évi ott leirt példány ezek so-rába nem tartozik.⁵⁾

Schlickeysen, ki az érmeken előforduló rövidítések magya-rázatán tiz évig fáradozott, úgy vélekedik, hogy az 1705. évi magyar pót-érmeken (Nothmünzen), az egybekapcsolt L · S · betűk annyit jelentenek, mint Leopold-Schemnitz.⁶⁾

¹⁾ Schoenwisner, Notitia Hung. rei Numariae. pag. 416. Tab. IX. n. 278.

²⁾ A Pro Libertate föliratnak ellenértelme Pro Servitute.

³⁾ Miért épen sub Leopoldo? I. Leopold 1705. évi máj. 5-kén szűnt meg élni s ez év második felében I. József (1705—1711.) volt király.

⁴⁾ Catalogus Numorum Hung. P. I. pag. 257. Tab. 46. n. 123.

A Salva Libertate I. Leopold király kormányára nem alkalmaz-ható, mely alatt az alkotmányos szabadság el volt nyomva.

Az akár Sub Leopoldo, akár Salva Libertate olvashatás kedveért, az előtérén álló L. betűt S. betű helyére háttérbe nem szoríthatni.

⁵⁾ Welzl v. Wellenheim, Verzeichniss der Münz- und Medaillen-Sammlung. Wien, 1848. 8. II. Bd. II. Abth. S. 33.

⁶⁾ Schlickeysen, Erklärung der Abkürzungen auf Münzen des Al-terthums, des Mittelalters und der neueren Zeit. Berlin, 1855. 8. S. 182.

Ennyi mind az, a mit az újabb érem-vizsgálók az előtünk fekvő érmekről mondanak; ezek világosan mutatják, hogy ez érmeket megismertetik ugyan, de meg nem határozzák; mert oly neműek, melyeket nem az egymástól eltérő s nem indokolható elméleti vélemények, hanem egyedül azon időszak, melyben verettek, részletes története után határozhatni meg.

Minthogy ez érmek meghatározását az újabb éremtudósok munkáiban hasztalan keressük, forduljunk azokhoz, kik ez érmek korszakában, vagy ahhoz közel éltenek, kik inkább adhatják értésünkre, hol keressük ez érmek meghatározására a biztos támaszpontot.

Dobai Székely Samu, Eszterházy-gyalog-ezredben szolgált, 1753-ban mint nyugalalmazott kapitány¹⁾ Eperjesen lakott, hol gazdag érem-, oklevél, kézirat- és ritka könyvgyűjteményei voltak, azon koru tudósokkal és gyűjtőkkel levelezésben állott, nagy számu eredeti levelezései részint a magyar tudományos egyetem, részint a magyar nemzeti muzeum kézirat-tárában őriztetnek.

Székely Samu 1764-ben írja Kaprinay Istvánnak: „Numos Illust. Cothman et Kempelen si vidisti, ingentem certe vidisti thesaurum.“

Cothman Antal báró, kincstári tanácsos Pozsonból, 1755. évi febr. 28-an írja Székelynek: „Was anbelangt die in der Lcopoldstädter Blokade geprägte Münze, so besitze ich schon eine solche.“²⁾ Itt Cothman Antal báró, Lipótvár megszállási érméről úgy tesz említést, mint Székely előtt ismeretesről, csak az a kérdés, milyen az a Lipótvár-megszállási érem?

Székely Samu, ki — mint Kaprinay Istvánnak Eperjesről 1772-ben írja — azon évi april 3-án 68 éves volt, 1776-ban érmeinek összeírását barátjának, Wagner Károlynak küldé el Pozsonyba oly czélból, hogy azt Wiczay grófnak mutassa be s őt megszerzésre kérje föl. Wiczay gróf ez összeírásból

¹⁾ Székely maga írja 1775. évben Czirbesz János iglói éremgyűjtőnek: „Dum anno 1753. castris valedixissem.“

²⁾ Székely Samuelis, *Commercium Epistol.* in 4. Vol. I. pag. 277. In *Bibliotheca Széchenyiano-Regnicolari.* MSC. sub nro. 784.

több római és magyar érmet jelölt ki, ezek közt: Ex (nem Pro) necessitate X. 1705. Leopoldstadtensis aeneus.¹⁾

Kaprinay István, kinek éremgyűjteménye is volt, és ki Székely Samu, báró Cothman és mások gyűjteményeit átvizsgálta, az-ez érmek L · S · egybekapcsolt betűit Leopold-Stadt néven olvasta.

Ez érem az 1838-ki jul. 29-én, életének 57. évében elhunyt Weszerle József éremgyűjteményeinek leltárában így iratik le. „Leopoldopolis, duo aenei cum monogram. L · S · Leopoldstadt (Kaprinay után) Ex necessitate.“

Ez érmek meghatározását tehát Lipótvár eseményeiben kell nyomoznunk. Lipótvár eseményeit részletesen egész 1849. évig, melyben abból a magyar csapatok törtek ki az ellenségre, mind elsorolni nem feladatunk, egyedül azt vizsgáljuk: mi történt e várban 1705. évben, hogy kétségbeesett várőrsége megszállási érmekre szorult?

Lipótvár építésére az 1664. év adott alkalmat, melyben a török had Sz.-Gothardnál azon évi augusztus 1-én, döntő csatavesztés után, a Rábától Vasvárig vonult vissza, hol Reininger (Reininger) a török táborban, I. Leopold (1657--1705) király követe, a nagyvezérrel augusztus 10-én 20 évi békeszerződést kötött, melyet a király azon hó 17-én megerősített.

E káros és törvénytelen, közelégületlenséget keltett suttomos békekötés szerint I. Leopold király, a török birtokában maradt Érsekújvár helyett más várat építhetett, melynek haladéktalan építése azért vált szükségessé, mert a török, nem véve tekintetbe a békekötést, Érsekújvárból annak vidékeit kegyetlenül égeté s pusztítá.

I. Leopold király, Nyitravármegyében a vágparti, harminczezer frtra becsült térséget és az azon elterült: Vörösvár, Beregszeg, Madonitz és Drahóc (Drahovec) helységeket, Forgách Ádám gróftól megvéteni rendelé, hogy e területen Galgócz irányában, a török dúlásainak meggátolására védvárat emeltessen.

Az 1665. évi márcz. 6-án Bécsben kelt királyi rendelete

¹⁾ Székely Samuelis, commercium Epistol. in 4. Vol. III. pag. 310. 312. Ugyanott.

védvár építésére Souchez Lajos grófot, szakértő tábornagyot hatalmazza meg, főépítésznek Arigsperger János nevezteték ki, a felügyelők és munkások fizetése Kielman Györgyre bízoték.

Azon 1665. évi május 4-én jelent meg Souchez gróf tervrajzokkal a helyszínen és a munkát legott elrendelte, hol rövid nap háromezer munkás dolgozott.

Az alapkövet 1665. évi szept. 19-én Wesselényi Ferencz nádor, fényes környezetben, ünnepélyes szertartással, ágyúdörgések közt tette le. Jelenvoltak ez alapkö letételén Souchez grófon kívül: Lippay György esztergami érsek, Magyarország primása, Szelepchényi György kalocsai érsek, valamint számos magyar és bécsi egyházi és világi, kik e védvárnak építőjétől, Leopoldopolis, Lipótvár, Leopoldstadt nevet adtak, és hogy az ünnepély teljes legyen, a munkás nép vigalmáról is gondoskodtak; a csapra ütött hordókból fehér és vörös bor folyt számos kádba, melyből az egész nép, tetszése szerint vigan meritett.

1703. évben II. Rákóczy Ferencz és Bercsényi Miklós kurucz hadai Galgóc elfoglalása után Lipótvárt szállották meg.

1704-ben II. Rákóczy Ferencz csapatai megszállták és víni kezdék Lipótvárt; de mivel Heister tábornagy seregével közeledett, felhagytak a vívással és decz. 25-én az alól elvonultak.

1705. évi jan. 23-án az elégületlenek Lipótvár felé nyomultak, azt körültáborolták és vívás alá fogták, mely iszonyu hiányt szenvedett élelemben és pénzben annyira, hogy Schwarzenau Károly báró tábornok, Lipótvár parancsnoka, nagy zavarban volt, nem tudva mihez fogjon? A szorongatott várórség minden élelemből kifogyva, hajlandó volt egyezkedést ajánlani s feladni a várat, melynek elvesztése szinte elkerülhetlennek látszék. Ily kétségbeesett állapotban volt Lipótvár, midőn augusztus 7-én Herbeville tábornagy hadsereggel és élelemmel érkezett meg annak fölmentésére.¹⁾

Az világosan mondatik, hogy 1705. évben a megszállott

¹⁾ Kaprinay, MSC. Tom. XX. pag. 331. et sequ. Ex annuis MSC. Missionis Leopoldopolitanae.

és vívás alá fogott Lipótvár iszonyú hiányt szenvedett élelemben és pénzben.¹⁾ Ekkor vereté Schwarzenau, Lipótvár parancsnoka, a kétségbeesett várórség némi vigasztaló megnyugtatóására Lipótvárban, annak megszállási érmeit.

Az L · S · egybekapcsolt betűk, a mondottak szerint, annyit jelentenek, mint *Leopold-Stadt*. A ki ez olvasást azért vonakodnék elfogadni, mivel ez érme hátlapján „*Ex necessitate*“ latin fölirat olvasható, s az előlap egybekapcsolt betűit németül olvasni s ez érmet két nyelvűnek tartani nem volna hajlandó, az olvassa az egybekapcsolt L · S · betűket így: *Leopoldopolis Schwarzenau*, ez olvasással is azon eredményre jut, hogy ez érme Lipótvárnak megszállási érmei.

Jelentés a sz.-istván-baksai Baksi-féle halom ásatásának folytatásáról.

1869. decemberben.

Azulírott, a m. tud. Akademia régészeti bizottsága által a sz.-istván-baksai Baksi-féle halom ásatásának folytatásával megbízatván, működéséről s az ásatás eredményéről a tek. bizottságnak ezennel számot adni bátorkodik.

Deczember 5-én utra kelvén, 6-án Szerencsen kiszálltam, s délutáni 2 órára az ásatás színhelyétől mintegy $\frac{3}{4}$ mértföldnyire fekvő Hernád-Kéresre értem, hol most is, mint az augusztusi ásatás alkalmával, főtisztelendő *Lacsny Vincze*, esperes-plébános úr vendége voltam.

Az esperes úr még az nap munkásokról gondoskodott, s másnap — 7-én — reggel megkezdődött a munka.

A halmot azon állapotban találtuk, melyben azt az augusztusi ásatáskor hagyták, csak a halom közepében levő ür volt nagyobb, miután abból a tulajdonos számos követ szedett ki.

Az ür délnyugati részén, vagyis a halom azon oldala felé, mely messze terjedő lejtőt képez, a kövek kiszedése alkalmával a halom tulajdonosa czölöpökre akadt; ezeket esperes úr,

¹⁾ „*Ingenti rerum et pecuniae penuria laboravit.*“

hogy hivatlan kéz ne érintse, a gödör egyik úgy is beszakadó-félben levő oldalával födette be.

Most tehát első feladatunknak ismertük a már felfödözött czölöpökről a földet s köveket eltávolítani, valamint a délnyugati irányban találandó kamarának legalább egy részét az azt terhelő erős kő- s földrétegtől megszabadítani.

Fölül kezdvén a munkát, 9-én már a földréteg alá a kövekre értünk; a kövek rendetlenül, földdel keverve, födtek a czölöpöket.

A czölöpök 10-én $2^{\circ} 3''$ mélységben egymás után, részint csoportosan, részint egyenkint tűntek föl. E napon, mint szintén a következőn és 13-án összesen mintegy 15 czölöpre akadtunk.

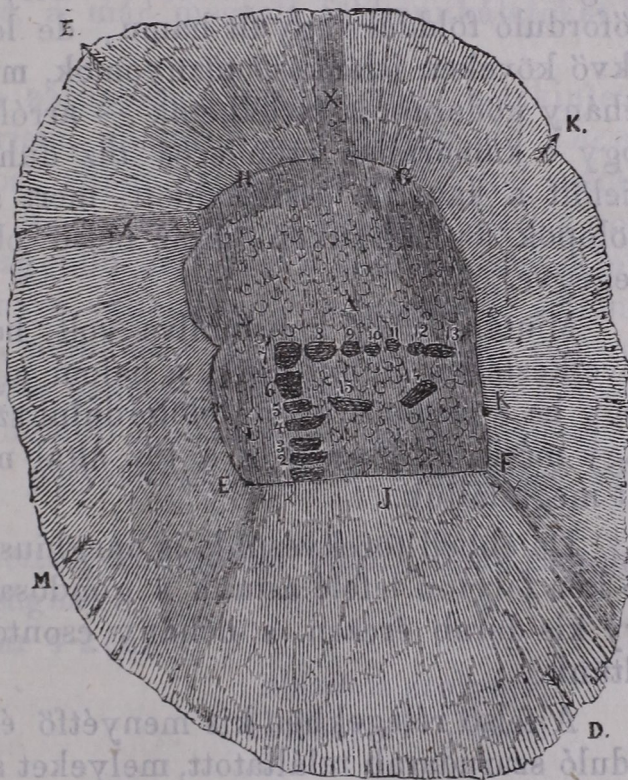
Már most is világosan láttuk, hogy nem ép, hanem összerombolt kamarával van dolgunk, melynek a két egymást szögletben érő czölöpsor, északi sarkát képezé.

A mellékelt ábrában E F G H a gödör területét tünteti föl. A a halom középpontja és erről délnyugatra esnek a számokkal megjelölt czölöpök, melyek közül 1, 2, 3, 4, 14, 15, fekszenek, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 pedig állanak.

A czölöpöket, mint az általam elhozott néhány dara-

bocska mutatja, mind korhadt állapotban találtuk; átmérőjük 18—20".

A czölöpökön belül s kívül is földdel vegyest kövek, szenes

és korhadt farészececskék s helyenkint hamu voltak észlelhetők; a fekvő czölöpök, (mint az ábra is mutatja) eredeti helyükön tehát az egykori kamarán belül találtattak.

E jelenségek mind emlékembe idézték dr. Rómer Flóris szavait, ki, midőn múlt augusztus hóban e halmot megpillantotta, ezeket mondá („Arch. Ért.” II. köt. 61. l.): „... ezen halom bármikor, ha mindjárt emberemlékezet előtt, ki lett rabolva,” stb.

Folytatván munkálkodásunkat azt tapasztaltuk, hogy az álló czölöpök nem érik a halom alját, hanem csak mintegy 4' — 7'-nyiak; hogy nincsenek a földbe ékelve, hanem alattuk is — hamuval és széndarabocskákkal vegyest — laza föld van, sok helyütt pedig 4''-nyi faszénréteg észlelhető.

Ezenkívül gondosan megtekintve a czölöpöket, úgy láttuk, hogy fölületök belülről, s csakis belülről, mintegy 2''-nyire el van égve; ezen jelenségen kívül még az egyes agyagrétegeken előforduló tűzfoltok, a helyenkint (mint mondám) előforduló földdel vegyült hamu, de leginkább a rendetlenül fekvő köveken jelenkező tűznyomok, mint azok általam hozott néhány kődarabon észlelhetők — arról győztek meg minket, hogy e kamarában igen erős tűz dühöngött valaha és pedig mielőtt a kamara összeromlott, mert a fekvő állapotban lett czölöpök alsó részükön, azaz belső oldalukon, voltak csak megégve.

Miután ilykép konstatálva volt, hogy a kamara belső tűz következtében omlott össze, a halom alá iparkodtunk hatni, hogy ha a czölöpsírokban előfordulni szokott tárgyakból egyik vagy másik rablókezek s a tűz által netalán megkiméltetett, azt megtaláljuk.

De ebbeli törekvésünk is megghiusult, mert bár 14-kén és 15-kén folyton lefelé ástunk s gondosan ügyeltünk mindenre, egy kis darab érczen s néhány csontdarabon kívül mitsem leltünk.

A felső rétegekben kis menyétfő és néhány porhadásnak induló szarudarab találtatott, melyeket szintén bátor voltam elhozni, bár e tárgyaknak semmi fontosságot sem tulajdonítok.

Vajjon az egykori kamara minő nagy volt, vajjon nem

lehetne-e egyéb részében mégis valamire akadni? arra természetesen a mi észleleteink alapján nem lehet válaszolni.

Hogy e kérdésekre felelhessünk, szükséges az I és K partoknak lebontása.

De ebbe nem bocsátkozhattam, mert a mellett, hogy az eredmény igen kérdéses lett volna, egyéb igen fontos okok az ellen szóltak. Nevezetesen: mert ama partok lehordása legalább néhány száz forintba kerülne ismét, továbbá az időjárás, mely az ásatás kezdetén ugyan tűrhető volt, végefelé igen zorddá s kedvezőtlennek vált; a partok a nedvesség következtében köröskörül lezuhanással fenyegettek, végre azon két urat, kiknek közreműködése mellett volt egyesegyedül e második ásatás lehetséges, hivatalbeli kötelességkörüktől távoltartani tovább nem lehetett — s így megelégedve e negatív eredménnyel, vissza kelle térnem.

A halom tulajdonosa azonban fölszólíttatott, hogy mindent sértetlenül hagyjon, hogy, ha talán valaha újabb kutatások vétetnek eszközölőbe, a már megtett földmunkákat ismételni ne kelljen.

E jelentést be nem zárhatom a nélkül, hogy a tekintetes bizottmányt föl ne kérjem, miszerint — főtisztelendő *Lacsny Vincze* esperes-plébános, valamint tek. *Mester Antal* szántói mérnök uraknak, kik az egész ásatás folyama alatt a rosz időjárás daczára a legnagyobb erélylyel s önföläldozással működtek közre e tudományos vállalatban: az esperes úr különösen az által, hogy a munkások körüli teendőket végezte, mérnök úr pedig, hogy a szükséges mérnöki fölvételeket eszközölte, melyeket legközelebb a bizottmány elé terjesztend — a tekintetes bizottság jegyzőkönyvileg is köszönetet szavazzon.

E jelentéshez a költség-kimutatást bátorkodom csatolni.

A tekintetes bizottságnak

Pesten, 1870. január 4-kén.

alázatos szolgálja,
Hampel József.

Műállapotainkról.

II.

... Ha igen gazdagok volnánk — a mulasztás helyre-
ütése végett tán azt tanácsolnám, hogy állítsunk Pesten mű-
vészeti akademiát; tanítókul jeles, szakértő művészeket hívnék
meg a különböző országokból; gazdagon fizetném őket; tehet-
séges egyének számára ösztöndíjakat, kitűnő művek számára
pedig jutalmakat tűznék ki s a legügyesebb tanítványoknak
utiköltséget adnék, hogy magukat Olaszthonban, Münchenben,
Brüsszelben s különösen Párisban tovább képezzék.

Csak hogy ezek jámbor óhajok, mert ehhez pénz kell —
pénz, és ismét pénz; s még ez esetben sem vagyok egészen
bizonyos az iránt, vajjon teljesen segítve volna-e a bajon; de
azért föltétlenül szükséges mégis, hogy e téren valami történ-
jék, mert ország, művészet nélkül — kert, melynek nincs vi-
rága. A művészet teszi széppé csak az életet, az az élet virága,
az nyújtja a legtisztább élvezet...

Sok pénz hiányában . . . a következőt indítványozom:
Először: a nemz. muzeumot rendezni kell, hasonló intézetek
mintájára; meg kell szűnnie a kíváncsiság tárgyának lenni s
a használat tanodájává válnia. A nemz. muzeum rendezéséhez,
mint hallom, szerencsésen hozzáfogtak, mint ezt másként nem
is lehetett várni, (*Pulszky* Ferencz, európai műveltségű férfiú,
ki a muzeum ázsiai állapotát nem tűrhette). Ha a gyűjtemé-
nyek rendezvék, úgy a főnforgó hiányok világosan ki fognak
tűnni; ezeknek lehető következetességgel s kitartással pótoltat-
niok kell, hogy minden egyes szak minél tökélyesebben legyen
képviseelve. Később, a természettudományokhoz tartozó szako-
kat egyenesen számúzném a muzeumból s az egyetembe kebe-
lezném, a hová tulajdonképen tartoznak; egyébként maradja-
nak a hol vannak. Egy ízben tudakozódtam, vajjon a növény-
gyűjteményeknek sokan veszik-e hasznát. Azt felelték: *senki*.
Az egyetemen hasznára volnának az orvosnak, gyógyszerész-
nek, botanikusnak, s helylyel-közzel a vegyésznek. Ha van
már az egyetemen ily gyűjtemény, küldjük a másikat Po-

zsonyba — Kassára — Kolozsvárra. A tudás segédforrásait lehetőleg értékesíteni kell, nem pedig holtan hevertetni.

Kézi-könyvtárt kellene alapítani s összeállítani, mely magában foglaljon minden újat, tudnivalót, a mit a művészet különböző szakairól irtak. E részben az osztrák műipar-muzeum jegyzéke jeles vezérfonalul szolgálhatna.

Önként érthető, hogy részint az antik, részint a renaissance kor után késsült gipsz-lenyomatokkal sokat lehetne pótolni. A galvanoplasztika, e bámulatos találmány, mely az ódon edényeket, ékszereket stb. oly gyönyörűen s a csalódásig híven adja vissza, valamint a fényképészet, mely újabb időben azon remek feltalálást tette, hogy a legszebb kéz-rajzokat színesen másolja: lehetővé teszik, hogy olcsó reprodukció által oly mintákat adjunk, melyek az oktatásra nézve csak oly jók, mint az eredetiek. E fontos javításokkal derék *rajz- és mintázó-* (modellir) *tanoda* felállításának kellene karöltve járnia. De, mert ez csak lassan létesíthető, azt javalnám, hogy *egyelőre alopítsunk tíz ösztöndíjat* tehetséges fiatal emberek számára, kik a bécsi műipar-tanodában — nyernék kiképeztetésüket, hogy meg legyenek a szükséges tanerők, melyek egységes rendszer nyomán járhatnának el.

További, igen fontos lépés volna, ha a rajz köteles tárggyá tétetnék a középtanodákban. Arra kell törekednünk, hogy minden kézműves, vagy képzett munkás tudjon annyit rajzolni, hogy oly esetekben, a midőn más magyarázat nem elégséges vagy hosszadalmas, eszméit néhány vonallal legyen képes felderíteni s megértetni. Ez mindenkinek, tartozzék bármely osztályhoz, igen nagy hasznára lesz. Német- és Franciaországban követik e rendszert s ez országoknak bizonyynyal nem kárára. Ezen ipartanodáknak 5–9 óráig este nyitva kell lenniök, vasárnapokon s ünnepeken is, ha sikert akarunk aratni, s jó, praktikus tanárokat nyerni. Ily iskoláknak a mondott hasznon kívül még azon nagy előnyük is van, hogy a munkásosztálynak hasznos esti foglalkozást adnak, s elvonják a korcsmai élettől s közben a hiábavaló politizálástól is.

Gf. Zichy Ödön.

Czímertani kérdések.

Az „Archaeologiai Értesítő“ I. folyamában a szerkesztő által feladott három címertani kérdés vár megoldást.

Az I. kérdés, mely az 1869. évi 5. szám 106. lapján olvasható, tulajdonképen genealogiai kérdés, mert nem annyira a címerre, mint annak tulajdonosára vonatkozik. A kérdéselt címér egy, XV. századbeli, hártýára irt Breviariumban, mely Domokos fejérvári préposté volt, található. Áll pedig a címér azon korban olasz modorban keretelt és szélent kétfelé osztott paizsból, melynek felső arany udvarában növő oroszlán, alsó kék udvarában ezüst csillag van. A paizs fölött püspöksüveg. A címér tehát előttünk van, azt is tudjuk keresztnévleg, hogy kié?! Csak az már most a kérdés, hogy ezen *ki* mily nevű magyar családnak volt tagja, vagyis e címér, melyik magyar családnak tulajdona? Ezt azonban, daczára, hogy nevezett tulajdonosa Domokos 1474—95. fejérvári prépost, majd 1503-ig váradi és erdélyi püspök és közben királyi személynök volt, jelenleg megmondani nem tudjuk; mert e címert — némi csekély — első tekintetre szembeötlő, de épen nem lényeges hasonlóságánál fogva a Dóczy-nemzetség címérének nem tarthatjuk, nemcsak azért nem, mert ezzel lényegében meg nem egyez, — hanem mint t. szerkesztő barátom helyesen megjegyzé, azért sem, mivel a Dóczy-nemzetségben — melynek családfája meglehetősen teljesen ismeretes — azon időben Domokos nevű elő nem fordul. A feladat tehát az volna, kitudni Domokos családi nevét; ámde ezt sem Ganóczy és Keresztúrynak a váradi püspökségről, sem Szerdahelyinek az erdélyi püspökökről, sem Lendvay Mártonnak a kir. személynökökről szerkesztett névsorában és egyéb forrásokban nem találjuk, daczára annak, hogy az oklevelek záradékaiban többször találkozunk *Domokos*unk névével, sőt Kereszturynál Domokos által kiadott oklevelet is olvashatunk, azonban családneve használata nélkül; és így e feltett kérdés minden igyekezetem mellett — jelenleg legalább — megfejtetlen marad, tanulságául egyszersmind annak: mily sok kívánni való van még történettudományi segédeszközeinkben.

A II. kérdés (az 1869. 13. sz. 275. lapján) a Kanisay-

czímerre vonatkozik, és csak annyiból áll, vajjon az ott közlött czímerben a sas czombjába festett pastoralis (vagy püspökbót) a családi czímerhez tartozik-e? vagy csak a könyvpapi tulajdonosára vonatkozva a festő képzelményének szüleménye? Én határozottan ez utóbbinak tartom.

A III. kérdés (a 14. sz. 295. lapján) a nemzeti muzeum kéziratai közt *C. Jul. Caesar De Bello Gallico*-féle hártya-codexben látható czímert illeti, mely hosszant hasított paizsnak jobboldali kék udvarában egyfarkú, ágaskodó oroszánt, a baloldali udvarban aranyon három kék pólyát mutat. Maga a kézirát kiállítása olasz kéznek műve, és ez megfejteti azon járatlanságot, melylyel e magyar czímer színei és berendezése heraldikailag elferdítvék; ugyan is én határozottan igazat adok néhai Jankovich Miklósnak, ki e czímerről azt állítja, hogy az „Magyar Cseh.” — A ki ismeri a XV. XVI. századbéli festett olasz czímeres gyűjteményeket, melyekből többet volt szerencsém láthatni, meggyőződhetik: mennyi szín és alakváltoztatással festették ugyanegy családnak czímerét is. De jelenleg csak egy ismeretesb és reánk vonatkozó adatra akarok figyelmetetni. Az „Uj M. Muzeum” 1853. évi foly. II. köt. 636—638. lapján közlöttem Corvin János velencei nemességét régi olasz krónikák után, és ezek egyike után azon czímereket is, melyeket a Corvin-családról irt adatok mellett ott czímergyűjteményekben leltem, leirtam; és most ezek például szolgálhatnak a főlebb vitatott elferdítések igazolására. Ugyanis Magyarország czímerében a hármaz zöld bércezen *ezüst helyett* arany kereszt áll és pedig *vörös udvar helyett* ezüst udvarban. Egy másik paizsban a Hunyadiak czímerét rosztól így színezi: *arany mezőben ezüst holló* és pedig balra fordulva (kék mezőben fekete holló helyett) stb. Azt hiszem e példák eléggé mutatják, hogy a színezés tekintetében főleg az idegenek (mint olaszok stb.) hitelére nem sokat adhatunk czímereinket illetőleg. De tapasztalhatjuk a pontatlanságot és következtelenséget egyebekre nézve régi pecséteink vésnökeiben is, ha csak Praynak (*Syntagma de Sigillis*) tábláit vesszük is szemügyre; látni fogunk egy korból különféle paizsokat, különféle keresztet, egy bizonyos czímer oroszánt egyszer kettős-, másszor egyes farkkal; látunk a magyar pólyák vésetei körül is elég eltérést.

Így Praynál a XII. táblán fig. 2. V. László kir. 1454. évi pecsétjén is csak három pólya van, és egy farkú oroszlán, épen mint a kérdésbelin. Egy farkú oroszlánt találunk Magyarországon pólyás czímere mellett II. Ulászló király 1491. évi (Tab. XIII. fig. 5.) és 1497. évi (Tab. IV. fig. 10.) pecsétein is, melyeknél fogva én minden torzítás daczára is a kérdéselt czímer ezt ezen utóbbi király korabelinek, sőt ezen királyénak vagyok hajlandó tartani.

Nagy Iván.

Adalék pecséttanunkhoz.

Boldogult *Ányos Mór* birtokában volt két ezüst gyűrű, melyekhez hasonlót sokat találunk az országban, és a milyenek gyűjteményeinkben is gyakran fordulnak elő. Az elsőnek lapja (l. 1. ábr.) egyenes; két gyöngykörös keret közt a ket-

1. ábr.

2. ábr.

tős-kereszt áll, melynek mellékágai a főághoz kötvék; a két mellékág közt előfordul még a magyarországi czímereket jelző félhold, balra a hatsugarú csillag. Körirata következő:

† ADLIPSOLAM? A majuskulák a XIII. és XIV. század közé helyeznék e gyűrűt, melynek magyarázatát olvasóimtól várom. A másodiknak felülete domboru, (lásd 2. ábra) a belső egyszerű vonal közt a heraldikai lilium felül áll jobbra nyolcszágú csillag, balra a befelé fordult félhold. Az írás e betűkből áll:

* OVTTIVNSAS.

Ányos barátom tudósítása szerint e pecsét-gyűrűk a *mámai* szőlőben találtattak a Balaton partján, mintegy négy év előtt, egy bögrében 10 Zsigmond-féle magyar, 7 cseh és egy ritka *Albert*-féle éremmel, milyen, állítása szerint, a n. múzeumban sincsen. Ezeken kívül volt a fazékban egy egyszerű, dülényes foglalványba illesztett zöldes kövű, talán *praelatusi*

gyűrű. A munka meglehetősen durva; a kő csiszolt szélei levannak pattogtatva.

Magam is gyanakodva kísérlem meg e rejtélyes gyűrűk megfejtését, de az akademiának éppen nagygyűlése lévén, Wenzel, Pulszky, Pauer, Knausz, Ipolyi, Nagy Iván társaknak adtam át a lenyomatokat. Többnyire vállatvonva rakták vissza az asztalra. Most tehát, mintegy megerősítettén gyanumban, kiszedtem a muzeumi pecsétnyomók tárából az ott levő, de általam még eddig nem vizsgált pecsétgyűrűk közt azokat, melyek a kérdéses gyűrűkhez leginkább hasonlítanak, és úgy tapasztaltam, hogy hazánkban valóban létezett *gyártelep*, mely ily készítményekkel ámitgatta gyűjtőinket.

Régen megszoktam, bizonyos tárgyakra mindig tartózkodással mondani ki, hogy *valódiak*. Hiszen csak rövid ideje, hogy a hazánkban annyira dívott hamisításokra kellő figyelemmel vagyunk. Nemes Literati Sámuel hártya iratai, a lehetőleg legotrombább mázolatok, sokáig ámiták a műkedvelő régészeket; ott van, egy koczkaszelenczén *Érzsébet királyné 1441*-ből származó czímerének — a Pray féle XI. tábla 6. ábrája után ugyesen készült — másolata, bár a szelencze a XVII. századból való lehet, és a négy osztály számára *négy* filigrán koczka készült. Dupirozás a tárgyra és a korszakra nézve! Magam láttam, mint készültek Pozsonyban Jankovich számára a Zrinyi-, Wesselényi-féle stb. kardok, és azon kritikátlan időben boldog volt, ki az ilyen áldarabot jó áron megvehette. És valóban szerencse, hogy az Attila-, Buda- és sz. István-féle 1001-gyel ellátott pénzek gyárosai még nem birtak a mai hamisítók eszével, gyakorlottságával; de erre reá sem szorultak, és úgy nekünk is nehezebb lenne ma másaikra reá ismerni!

Gyanupörrel élvén minden tárgy iránt, mely bizonyos gyűjteményekkel, vagy gyűjteményekből került muzeumunkba, amint vizsgálódáshoz fogtam, a legelső, a mi kezembe akadt azon szemtelenül hamisított, egészen ónos külsejű ezüst gyűrű volt, mely *Sárközy József* gyűjteményével jutott a muzeum birtokába. Semmi kétség, hogy mind a két gyűrű egy gyárban készült, és bizony nagy köszönettel vennők, ha ilyesféle gyűrűk birtokosai arról tudósítanak, vajjon nem rejtenek-e gyűjteményeik hasonló álkincseket? Perczig sem kételkedem,

hogy ezen álggyűrűk III. András király 1291-diki pecsétje nyomán készültek (l. Pray de sigillis IX. tábl. I. ábr.). A hibás, értelmetlen felírás, mely igen emlékeztet a barbar érmek meg nem fejthető körirataira, talán azt akará jelenteni: AD EPISTOLAM? vagyis valamely királynak levélpecsétje lett volna!

Ennyire haladván e gyanus ügyben, természetesen megvizsgáltam a többi kettős-keresztes pecsétgyűrűket is, és ime, az egyiken, mely fölültesen aranyozva is volt, ezt találom: DVN E ODI? itt NB. a kereszt, mely a pecsét felső közepén szokott lenni, balra áll oldalt; a szintén nem hiányzó S = Sigillumnak semmi nyoma; a másodikon a körirat kezdetén, semmi kereszt vagy csillag, hanem ezen írás: E V E C O V I D I? innét egy nagyon kétes betűjű, semmi értelmű legenda! (Jankovich gyűjt.)

A 3-ikon (Sárközy-félén) ismét egyszerű kettős-kereszt áll, ezen betűkkel:

S · VALENTINI · M; ez még réginek leginkább megjárna, de van egy negyedik is, sárga rézből, a kereszt oldalai mellett P—A betűkkel; (Jankovich gyűjt.) nem tudom, kinek tulajdoníták a feltalálók.

Az *Ányos-féle* lilomos gyűrűhez hasonló is van kettő a muzeumban, melyeket azonban már a félretoltak közt leltem. Az elsőnek liloma, a heraldikai lilom ügyetlen felfogása; a betűk ezek:

O V Q I I O V V L I; a másikon mint látszik már eredeti javítások után:

† 2DDVLHIV.

Ezeken kívül van még egy tuczat ilyen gyűrű, melyeken p. o. egy kinyújtott kezét látunk: † T V V 2 D Θ T H I V S felírással; egy másikon a jobbra fordult sas körirata: † S · NICOLAI; ismét egy siketfajd, mely balfelé halad, s háta fölött csillaggal van ékítve, e gyűrűn olvassuk:

† I C C O I · O V · I ∞ I ∞? — egy götte fölött 8-águ csillag van, alatta a félhold, a betűk pedig ezek: · · · ANETOABVc. (Jankovich gyűjt.); ugyanonnan egy másik ágaskodó oroszlánnal, és e körirattal:

† VI' Θ W VI' W CI; továbbá a *Sárközy* gyűjteményből egy arany gyűrű, melynek a lajstrom szerint Imre király tit-

kos pecsétgyűrűjének kellene lennie. Itt egy : Agnus Dei-t látunk :

S. SEEPHANI · MGRI körirattal ; azonban a mindenféle összehányt betűt ezt is gyanussá teszi.

Álljon végre helyütt még néhány világos hamisítvány, hogy evvel is bebizonyítsuk, mily óvatosaknak kell a régiségek kedvelőinek lenniök, ha ilyen tárgyakat vesznek.

A balra fordult sas mögött ágat látunk ; a körirat így hangzik :

† CTHORQ · VONFI, a másikon, ágaskodó oroszlának, ezen felirat jutott :

† · S · GVVG · COM ; ez művezetre nézve a legcsinosabb, és talán valódi ? ; ismét egy, ismeretlen ábrázolattal, talán két koronás királyi fővel, a betűk így következnek :

COARIA CI n IIc| talán : Mária REGINA-t kellene jelentenie. Van még két háromoldalú paizsszal ellátott pecsétgyűrű, egyiken három balról jobbra ferdén folyó pólya van ; † · S · VLR IQY, talán a Czillei Ulriké-nak kellene lennie, a másikon csak egy ferde pólya van, † CVN QTO ~ I betűkkel. — Feltűnő, hogy mind ezen gyűrűk karikáin hasonló vonaldisznítmény fordul elő.

Várjuk, hogy a magyar pecséttan barátai ezen érdekes és fontos tárgyhoz hozzá fognak szólani. Tudjuk, mily csekély e tekintetben irodalmunk, és csak ezen elhanyagolt állapotnak kell tulajdonítanunk azt, hogy majdnem félszázadig lehetségesek valának ily — sokszor valóban otromba — hamisítások, melyeknek a szakkedvelők coryphaeusai is áldozatul estek.

Ideje, hogy régiségtanunk ezen ága kellő pártolásban és művelésben részesüljön.

Lapjainkat a legszivesebben nyitjuk meg vitatkozásoknak, ismertetéseknek, melyeket mindenkor sikerült rajzokkal fogunk kísérni.

R ó m e r.

Archaeologiai levelek.

XXV.

M. év augusztus havát Németóvárott töltvén, alkalmam volt a hajdai *Carnuntum* határában egy 9 osztályból álló régi rakművet látni, mely a szántóföldeken egy láb mélységben találtatott. Egy-egy tábla 4□'-nyi nagyságu és a közép táblát kivéve, mértani idomokból álló diszítványokkal ellátott; a közép táblán férfi-alak van ábrázolva, jobbában edényt tartva, melyből madár iszik; bal keze egyszerűen alácsüng. Mind a 9 tábla épen fedeztetett föl, a leletet azután Traun gróf, a petronelli uradalom birtokosa, nagy gondnal kivétette, s kastélyában elhelyeztette.

Különféle fibulákon, egyéb bronzokon és téglákon kívül még egy szép kalpisra tettem szert, melynek rajzát bátor vagyok level-mhez csatolni.

Rakovszky István, cs. kir. kamarás ő mltsága, kit évek óta, mint a régészet buzgó pártolóját van szerencsém ismerni, gyakran említvén, hogy Liptóban, melyet nem igen bolygattak háborúk, számtalan régiség van — felszólított, hogy vele e megyét meglátogassam.

E felszólítást örömmel vevén, m. é. szept. 10. Nagy-Tapolcsánba érkeztünk, utunkat onnan Liptóba folytatandók. Tapolcsánban egy nagy, de izléstelen templomon kívül semmiféle érdekes tárgyat sem találtunk. Ugyane hó 11-én Novákra értünk, hol b. *Majthényi* Ágoston ő mltsága minket kiváló vendégszeretettel fogadott, s egyszersmind lehetővé tette, hogy Bajmóczot és Privigyét megsemlélhessem. A bajmóczi várat idő rövidsége miatt nem vehettem föl; de találtam egy remek *szenstégtartót*, mely 3' 6" magas és *Mátyás* király idejéből való Jelenleg az esperes úr lakásán van.

Privigyén, a városi templomban, szintén egy gyönyörű *szenstégtartóra* bukkantam, ugyancsak *Mátyás* király idejébe; ezenkívül egy szép *füstölőt* (*thuribulum*), két góth-izlésű templomot s egy régi harangot láttam.

Innen Geidel és Deutschbrodnak, *Turócz-Sz. Mártonba* utaztunk. Ehelyütt, valamint Szucsán és Turában (*Turócz*

m.), Nagy-Selmeczen, Lipcsén, Okolitsnoston, Szent-Miklóson, Szent-Mihályon, Szent-Márián, Teplán (Liptó) gyönyörű templomokra, falfestményekre, szentségház-, szárnyoltárok-, keresztelő-medenczék-, megvasalt régi ajtók- s egyéb érdekes tárgyakra akadtam.

Nagy-Selmeczről (innét rándultam ki az említett helyekre) Besztercebányára utaztunk, hol két góth-izlésű templomot, egy gyönyörű faragványokkal ellátott nagyszerű szárnyoltárt, s ugyanoly remek bronz keresztelő-medenczét találtunk.

Utazásom alatt valóban sokkal többet leltem, mintsem vártam.

Érdekes utamról jegyzetekkel s vázlatokkal terhelve tértem haza. Az idő rövidsége miatt azonban lehetetlen volt pontos rajzokat készítenem.

Rajzokkal ellátott jelentésemet később fogom előterjeszteni.

Hazafelé utazván, néhány napig Endréden, (Bars, Nagy-Kálna mellett) időztem, hol *Kürthy* József úr egy törött kőszekerczével volt szíves megajándékozni, melyet az endrédi határban, Nagy-Sarló felé, találtak. Értésémre esett, hogy ugyanott több ily tárgyat leltek, de melyeket az effélét nem ismerő nép elhányt. Endréd e szerint szintén a kőeszközök lelhelyei közé lenne sorolandó.

Végre meg kell említenem, hogy a pozsonyi városi múzeum tárgyai rendezvék, s hogy ezek napról-napra szaporodnak. Alkalmilag lesz szerencsém erről bővebb jelentést tenni.

Pozsony.

K ö n y ö k i (Ellenbogen) József.

XXVI.

. . . Utolsó közlésem óta régiség-gyűjteményem *Beregvármegyében* talált *obsidián*-műszerekkel ismét gyarapodván: van szerencsém azokból néhány jellegesebb darabot — természeti nagyságban rajzolva — beküldeni.

Az eddig összeszedett obsidián-darabok száma — a szilánkokat is ide értve — megüti a 422-t, miből az a tanulság: hogy ez ismeretlen korban, e tájon nem csekély volt a lakosok száma, kik az általok használt műszereket maguk készítgették. Tavaszkor újult erővel fogok a kutatáshoz

Munkács.

Lehoczky Tivadar.

Irodalom.

(Th. Gsell-Fells. „*Römische Ausgrabungen im letzten Dezen-nium Hildburghausen*“ 1870. Ára 1 frt 50 kr.) Azon olvasóinknak, kik a nagyobb kútfőszerű műveket nem tanulmányozhatják, ajánljuk e munkát, melyben a *Calixtus*-féle katakombák, a *palatinalis* ásatások és a *San Clemente* első kereszténytemplom körül tett nyomozások eredményei érdekesen rajzolvák.

E munkának nem a tudomány továbbfejlesztése lévén czélja, hanem csak az olaszországi utikönyvek ez ásatásokra vonatkozó hiányainak pótlása, e czéljának tökéletesen megfelel.

A 128 lapnyi füzethez csatolt mellékletek egyike a palatinalis ásatások alaprajzát, másika pedig a katakombák labyrintikus hálózatát ábrázolja. A szövegbe iktatott fametszetek nem tartoznak a legjobbak közé. Különben e hiányt pótolhatja azon körülmény, hogy az *utas* ügyis színről-színre láthatja a leirtakat, másrészt meg a legeslegjobb rajz sem képes távolról sem azon hatást előidézni, melyet maguk a tárgyak, eredetiségökben.

Őszintén kívánnók, hogy hazánkfiak közül minél többen zarándokoljanak a régészet valódi hazájába — Olaszhonba. Az 1869-dik év e tekintetben örvendetes kezdeményezésnek mondható, nem is lesz az üdvös utóhatás nélkül.

H. J.

(Joh. Vetter. „*Über das römische Ansiedlungs- und Befestigungssystem im Allgemeinen*“ stb. Karlsruhe Braunsche Buchhandlung. Ára 2 frt 90 kr.) A ki e munkát csupán czíme után

akarná megítélni, hajlandó volna azt olvasatlanul félretenni, mert hiszen szerző oly tárgyról szól, mely „a százakra menő szaktudományi munkák által már majdnem ki van merítve!” Nincs úgy! — E könyv szerzője nem csak hogy a régibb, a római védrendszerre vonatkozó nézeteket nem ismétli, de részben azokkal szembe száll s új állításokat hoz föl, melyeknek bebizonyítására számos tényt említ.

Sz. évekig tartott fáradság után, tanulmányainak mintegy magvát közli itt. Ő azon nézetből indul ki, hogy nem theoretice, a régi írók adataiból kell a régiek védrendszerét *construálni*, mint eddig majdnem minden író, a mi természetesen gyakran sok képtelenséget eredményezett, hanem keresztkasul kell járni a rómaiak által birt területeket, figyelemmel lenni minden egyes fönlevő nyomra s az azon vidéki lakosság emlékében netalán élő hagyományokra s csak az így nyert eredményeket vetni egybe, a régi írókban itt-ott előforduló adatokkal.

Sz. kutatásai nyomán azon meggyőződésre jutott, hogy a rómaiak által meghódított tartományokban tett minden építkezésen első sorban a *katonai* szempont volt mérvadó.

Utaik legeggyenesb irányban metszették át az egész birodalmat, s a végvidékeken minden legkisebb, stratégiailag nevezetes pont, minden út, minden völgynek be- s kimenetele várakkal volt védve.

Sz. a katonai telepeket városok-, castra-, castella-, praetenturae és speculae-re osztja. Eddig nem igen tettek az írók különbséget ezek közt s gyakran annak keresztelték e vagy amaz erődítvényt, a mi az tulajdonképen nem volt.

A város különféle lehetett; nagyobb — urbs, kisebb — oppidum, municipium, colonia, kisebb falu — villa. A tábor castra, lehetett állótábor stativa, vagy ideiglenes, aestiva. Amazt a haditechnika minden előttök ismeretes segéd szerével erősítették, s rendszeren pro-castra, melléktáborokkal vették körül, melyek a főtáborba nem férő katonaság elhelyezésére szolgáltak s azonkívül előőrségi helyek — praetenturae.

A főtáborok nem (mint eddig hitték) hegymagaslatokon, hanem többnyire sikon vagy a hegy lejtős oldalán keresen-

dők. A miket eddig a kutatók ily emelkedettebb helyeken találtak, azok szerző szerint nem castra, hanem *castella*.

Sz. szerint *praetenturae* és *speculae* közt különbség teendő, ezek t. i. a mai távirdai összeköttetés pótolására szolgáló, magasb pontokon épült tornyok voltak, melyek egymással jelek által érintkeztek. E szolgálatra egyenesen e célra főnálló *scholae speculatorum*ban taníttattak az örök, *speculatores*. E tornyokbeli jeladások által aránylag rövid idő alatt lehetséges volt a nyugat s a kelet legtávolabbra eső tartományai közt az eszmecsere, mi a katonai műtéseket természetesen fölötte elősegíté.

A városok erősítéséről részletesben szólván szerző, kimutatja, hogy a római erősítési mód az újabb fortificationális rendszertől csak kevésben tér el. Ennek megítélésére annál inkább van hivatva sz., mert a régészet mellett a katonai szak képezi foglalkozása tárgyát. Ez állítását igen érdekesen és bőven indokolja.

A 2-dik fejezetben a szintén általa tett nyomozások fonálán fejtegeti, mikép voltak a római kastélyok a német városok legelső csirái s ez eddig kevesebb figyelemre méltatott fejleményi korszak kellő felvilágosításának szenteli sz. a következő fejezeteket.

Az 5. §. mintegy az előbbi §§-okban mondottak igazolására szolgál, mert körül-belül 48 kisebb-nagyobb helységet említ föl egyenkint, melyeknek vidékein kutatót, a mely kutatásokra építi sz. a római védrendszerre vonatkozó nézeteit.

A szöveget dústartalmú fölvilágosító jegyzetekkel kíséri, melyekben a részletek fejtegetésébe bocsátkozik — s művéhez két régészeti térképet csatol, melyeknek szemléleténél magyar régésznek így kell sóhajtania „*Vajha csak Pannoniáról is bírnánk már ilyenféle földabroszt!*”

Az egyik térkép a Badenben egykor főnnállót! római útvár- és *speculae*-hálózatot, a legkisebb részletekig, állítja elénk, míg a másik a régi Augusta Rauracorumot (Basel) s környékét ábrázolja, s különösen az utóbbi, mely kisebb körre szorítkozik, bátran a legnagyobb pontosságú régészeti mappák közé sorolható.

Vetternek e jeles dolgozata, mely különben csak egy

nagyobb műnek alapja, teljes elismerést érdemel s reánk magyar régészekre nézve annál fontosabb, mer Pannoniában mégcsak megkezdjük azon nyomozások hosszú sorát, melyeket Badenben Vetter máris oly jelentékeny sikerrel befejezett; miután pedig a rómaiaknak katonai védrendszer tekintetében egész világon ugyanazon elvek szolgáltak zsinórmértékül, Vetter észleletei saját kutatásainkat is fölötte könnyítendik.

Ajánljuk V. művét olvasóink figyelmébe.

H. J.

E g y v e l e g.

(A „Századok“ archaeologiai forgácsai és a Corvin-codexekben előfordult Corvin-Mátyás arczképekről.) A „Századok“ III. kötete X. füzetéből reánk archaeologusokra nézve érdekes, Botka Tivadaról egy budai Kont-féle emléktábla helyreigazítása; jelentés a Varsányi János által bemutatott aszódi régiségekről; a jászberényi „deák czéh“ pecsétje, valamint a corvináról tett rövid jelentés. Arra nézve azonban, a mi a 746-dik lapon állittatik, az eddigi jelentések után, hogy: Az utolsóban (t. i. *trapeziumi Gergely* munkájában) Mátyás arczképe is látható, alapos kifogásunk van; mert a kezemben forgott számos Corvin-codexben, a munka első kezdőjében, ha csakugyan olvasó- vagy író-alakot foglal magában, az egyáltalán mindig magának a szerzőnek képzelmenyes képe; és pedig, ha egyházi író és szent a szokott nimbussal, ha pedig pogány vagy egyéb világi író, babér-koszorúval. Állításom bebizonyítására felhozom a bécsi 930. számú codexet, ez sz. Jeromos in Matthaeum et Marcum munkáját tárgyalván, sz. *Jeromos* ábrázolja a kezdőben, íróasztala előtt, homokórával; a 147. lapon pedig az M betűben egy könyvet tartó szentet. (Rómer); a párisi de la Vallière-könyvtár 21. kéziratában a P kezdőben ugyan szent fordul elő (Simonyi); ugyanott (Lat. 2129 codexben), mely sz. *Cassian*: „De institutione Coenobiorum“-féle munkáját foglalja magában, nevezett szent majdnem az Üdvöztetőhez hasonlítván, szentfényvel van ellátva, jobbjaival áld, baljaival könyvet tart. (Rómer); a modenai könyvtárban (MS. VI. C. 16.) jegyű codex: S. Gergely Papa homiliáival, a kezdőben a szent fényű pápa, háta mögött szép tájkép van rajzolva; ugyanott (VI. 6. 7.) S. Ambrosii „opera“, a kezdőben sz. Ambrosius van püspöki öltönyben, mögötte ismét tájkép, továbbá minden külön szakasznál a kezdőben egy püspök; u. o. (MS. V. G. 4.) aquinói sz. Tamás munkái kezdetén a szent barát-ruhában könyvvel kezében ábrázoltatik a kezdőben; u. o. (MS. VI. F. 6.) Chrysostom munkái előtt tudóst látunk, ki könyvet tart kezében (Simonyi; utána Rómer.) Rómá-

ban a jezsuiták „Collegium Romanum“ könyvtárában sz. Jeromos ^{4/45} jegyű munkájában „In S. Didymi librum de Spiritu Sancto“, szent Jero-most dolgozó szobájában találjuk írószereitől körülvéve. (Rómer.)

Ennyi talán elég a sz. írókra nézve; a világiakat illetőleg fel-hozzuk azt, mely a bécsi császári magán könyvtárban 10489. sz. alatt őriztetik. Ennek címe: „T. Livii . . . de bello macedonico“; az M kez-dőben *babérkoszorús szakállas* főt látunk (Rómer); a *müncheni* codexben (C. L. 175.) LIBER BEDE DE NATVRA, *babérkoszorús* kopasz férfi egy hártya-szalagról olvas; a *modenai* (MS. VI. G. 3.) codexben, mely Dionysii Halicarnassii műveit tárgyalja, a kezdőben egy görög bölc-s hosszú öltönyben könyvet tart kezeiben (Simonyi, Rómer). A *párisi* de la Vallière császári könyvtár osztályában Ptolomäus *Geographiája*, An-gelus *Jakab*-tól irt munkájában a kezdő A-ban V. Sándor pápa ül, ol-dalt hat bibornokkal, előtte pedig a szerző, Angelus térdel (Rómer). A m. n. muzeum könyvtárában (146. Quart. Latin) az O kezdőben a szerző t. i. Sallustius ül írószekrényénél, jobbjánál a tintás-üveg, baljánál a tollkés látható (Rómer). A *thorni* könyvtárba jutott: NALDI NALDII EPISTOLA . . . munkában a kezdő C-ben fez-féle süvegű, hosszú haju fiatal ember áll, kezeiben nyitott könyvet tartván.

A hol pedig *Mátyás király* kétségtelen arczképeivel a neki ajánlt kéziratokban találkozunk, az, mint az erlangeni codexben, a külső bo-ríték-bőrbe van nyomva, vagy mint a bécsi PHILOSTRATI LEMNI SOPHISTARVM (25. sz.) munkájában aranyos fémerben és MATHIAS REX VNG · BOE · Q · ET DVX AVST · (Rómer), vagy mint a wol-fenbütteli (MS. 851.) codexben bronz fémeren: MATHIAS REX HVN-GARIE, BOHEMIAE (Simonyi), vagy mint u. o. (MS. 73.) érem alak-ban fentebbi körirattal fordul elő (Simonyi).

Ezen arczképek elősorolását tovább is folytathatnók, ha ez szándékunkon kívül és lapunk körén túl nem esnék; itt csak azt említjük, hogy *Mátyás királyunk* sem ezen fémeres és nevével hitelsített, sem pe-dig egész alakjai, melyek a római codexekben előfordulnak, a trape-zunti Gergely kezdőjében festett tudós-alakkal meg nem egyeznek, s így a felhozottak nyomán inkább az író képzelt mintájával, mint *Mátyás király* képével diszítettnek jelentkezik az említett kezdőbetű.

(*Szepesi Imre*), egyetemi kegyesrendi tanár szülővárosában, *Léván*, a csinos *Kazay*-féle házat vette meg azon czélból, hogy ott *rajz- és min-tázó-tanoda*, valamint leánykák számára varró-, himző- és horgoló-iskola állíttassék. Evvel kimutatta a derék szerzetes, ki e szent szándékát bizo-nyosan csak előljárósága előleges beleegyezésével vihette ki, mire hasz-nálja fel azon pénzt, melyet neki iskola-könyvei kiadása jövedelmezett! Hogy *Szepesi tanár Lévának* ily becses ajándékokat ad, nem első eset; évek előtt az ottani gymnasiumot igen válogatott termény-gyűjtemény-nel lepte meg — és evvel a tudományosságot mozdítá elő; most a képző-művészetnek hoz áldozatot, és korszerű alapítványával a nőknek is alkal-mat nyújt, hogy az őket inkább illető műágakban kiműveltetvén, ma-

holnap kenyérüket illő módon kereshessék. Nem is remélhetjük, hogy honunkban a földmiveléssel az általános iparosság is emelkedni fog, és gazdáinkat egyensúlyozni, míg a népnevelésnek egyik főkellékeül mindkét nembeli ifjúságnál a rajztanulás, mintázás és a nő-munkák kötelező tárgyakul nem fognak behozatni. Erre nézve ajánljuk az „Ung. Lloyd“ Gewerbe-Zeitung-ja 2. számában megjelent e cikkét: „Die Heranbildung der Frauen für das gewerbliche Leben“, melyről nem nyilatkozhatunk eléggé elismerőleg. Valóban, míg hazánkban ezen nagy, képzettségre alkalmas és más országokban már is tekintélyes tényezőt nem méltányoljuk, európai polgárosodásunkkal nem fogunk nagyon dicsekedhetni!

(Ung-megyének) azon szemrehányást teszi valaki, hogy *scandalum* azon közönyösség, melylyel a magyar irodalom irányában viseltetik, mert a „Történelmi-társulat“-nak egy tagja sincsen az egész megyében! Hátha még mi akarnánk felszólalni! vagy nem igazán számalomra méltó állapot-e, midőn az „archaeologiai bizottság“-nak egyik legérdemesb s a magyar irodalom állásával leginkább törődő tagja, hallván, hogy „Értesítő“-nknek 90 előfizetője van, majdnem örömkönnyekeket sírt, s arcza szinte sugárzott az örömtől! Egy tudományos lapra nézve a *non plus ultra*, ha e nagy országban a száz előfizetőhez csak még 10 kívántatik! Nem irigyeljük a nagy politikai és mulattató lapoktól az előfizetők ezereit, de hazánkfainak, kik az olvasó-köröknek, casinóknak, nagyobb iskolák könyvtárainak élén állanak, mégis csak kellene gondoskodniok, hogy az irodalomra szánt összegből a tudományosságnak is jusson néhány morzsa! Az „Ung“ valóban lelkes szerkesztősége felhívja a „Történelmi-társulat“ titkárát, hogy küldjön be hozzá aláírási ívet, remélvén: hogy Ung-megyéből is szerezhethet néhány történet-kedvelő egyént, kik a megye becsületét hajlandók lesznek a tudományos világ előtt megmenteni! Örömmel olvassuk az ilyen áldozatkészséget; de mégis fájhat, midőn azt látszik a vidéki művelt közönség kívánni, hogy a la Homonnai gyötörjük a magyar intelligentiát aláírási ívekkel. Tudjuk, hogy más művelt országokban a nagy urak kiadási rovatában az irodalmi szak el nem marad; olvassák-e a könyvet vagy nem — az mellékes dolog, a fő czél a nemzeti irodalom előmozdítása. Nálunk eddig mindig panaszkodtak, hogy nincsen irodalmunk; de mikép legyen ott, hol nincsen az irodalomra szükség? Most kezdenek tudományos munkánkat és folyóiratokat kiadni, most meg nincsen közönség. Legtöbbet tehetnének e tekintetben nagyobb lapjaink, ha a nemzeti irodalomra behatódóbb gondot fordítanának. Pusztá az erdő, mely csak terebélyes nagy fákból áll, kellemes és változatos a liget, melyben a fákkal a bokor és virág is vigan tenyészik. Az előbbi üdvös árnyékával elősegíti ezeknek serdülését, emezek táplálékot nyújtanak s díszet kölcsönöznek a nagyobb növényeknek is.

(Egér S.) sajátságosan diszített ezüst-lapot küldött be lerajzoltatás négett, mely Duna-Földváránál találtatván, alkalmasint ruhacsatol szolgált. A 9.5 cent. hosszú, 5 cent. széles lap közepén túl 5 különféle nagyságú

labbal végződik. E loboknál hátul két keresztpánttal bír, melyek hosszabbika kapocshoz szolgáló fülben végződik. Közepén három-három szögletben álló kerek lyukkal bír, míg egyenes végén két nagyobb és két kisebb lyuk látható. Ezen lyukak alkalmasint e diszitmény megerősítésére szolgálhattak. Az ékesség eleje sokkal diszesebb. Köröskörül, valamint az emelt lyukak körül font filigránhuzal vonul el, mely itt-ott az ezüstlap széleiről kivágott és visszahajtott kampócskákkal van lekötvé; a fény nélküli, mintegy ezüstanyaggal befuttatott lapot magát egyszerű ezüsthuzal-köröcskéek diszítik, magából a lapból pedig három négyszögletű tokoeska emelkedik, melyek a zöld üveglapot régi egyszerű modorban foglalják be. Ezenkívül hat sorban 1—5 3.3 cent. hosszú, 2 cent. széles egyszerű akáczevlél idomu ezüst csörgő lemezke lógg apró huzal-hengerkéről, a ruhára alkalmazva egymást, melyek az alattuk levő czifra lapot tetőcserépszerűen fődik, és csak mozgatás alkalmával leplezik le a talajt.

Ehhez mindenképen hasonló két csörgő lappal bír a m. n. muzeum, azon különbséggel, hogy ezek épek, üveglapjaik vörösek, áttöréseik félhold-idomuak, és hogy a kisebb lyukak és a fül helyett, a lap hátára laposan forrasztott, de tűformára hegyesített, 6 cent. hosszú kapocscsal birnak. Van még ezen lapokhoz hasonló művezetű számos függő, mellű stb., melyek nagyobbára alföldünkről kerültek a m. n. muzeumba, és vagy török iparosok munkájának tekinthetők, vagy azok által befolyásolt déli magyar ötvösök műve. Ennek tisztába hozatalát a magyar ipar s művészet iróira bízván, csak mellékesen akarjuk fel- említeni, hogy valamint a legrégiebb bronzkorszakból fölötte sok ily csörgőlapocskás ékszer maradt fenn, úgy az északi népek, mint a svédek, lappok stb., még mai nap is használják az efféle csörgő-lapocskákat mellűik, függőik s egyéb csecsebecséik diszítésére.

(Nagy Péter), aradi rajztanár, egyéb becses tárgyakon kívül, egy igen csinos, három ezüst huzalból font barbarkori *gyűrűt* ajándékozott a m. n. muzeumnak.

(Dr. Pichler), gráci révészeti tanár, nemrég beküldé hozzám Wurmbrand gróf leveleit, melyek a gróf által, a történelmi muzeumnak ajándékozott tárgyakra vonatkoznak. Ezek közt van egy *köszekercze*, lelhelye Sz.-Kereszt, Horvátországban, s egy *kőlap*, különféle nagyságu kerek mélyedésekkel, zsirlaköböl, melyet ajándékozó játékszernek nevez, magam pedig *gyöngyöntő-mintának* tartok. Jelentést tesz az eszéki három római sarcophagról és 12 arany korongról, melyek közt n. muzeumunk és a cs. bécsi régiségtár már bír néhány példányt. *Tokaj* mellett egy arany érem találtatott, elől Pallas- vagy Alexander-féjjel? (ammon-szarvakkal, tehát Nagy-Sándoré))(ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΤΣΙΜΑΧΟΥ, a szék alatt ΚΑΙ jegyekkel; ezt a gróf celta, barbar utánzásnak tartja.

(A közelebb Pécsen elhunyt Horváth János), kir. tanácsos régiséggyűjteményét, mely 1050 darabból áll, a pécsi gymnasiumnak hagyományozá. (Budapesti Közlöny. 1870. jan. 9. sz.)

(*Esztergom városa*) lesz alkalmasint első a vidéki városok közt, mely a bécsi császári műipar-muzeum gipszöntvényeiből és egyéb tárgyaiból kiállítást rendezend. Többször felszólaltam e lapokban, és ajánlottam közbenjárásomat a vidék polgári, főleg műipari rajzokkal foglalkozó iskoláinak; de többnyire siker nélkül. Volt azonban nemrég alkalmam Esztergom városa egyik felvilágosodott és a korral haladó főtisztviselőjével találkozni, ki idevágó ajánlatomat melegen felkarolta és annak otthon leendő pártolását is megígérte. Ennek folytán Bécsben, Eitelberger műipar-muzeumi igazgatóval értekezvén, már közelebbi reményünk lehet, hogy a magyar műiparos jó munkákban fog gyönyörködhetni és otthon csekély költséggel élvezhetni a remek művészet utánzatait.

(*A nagykőrösi hely. hitv. lyc-um- régiség és éremgyűjteménye*) számára Fröhlich aranyműves 3 darab régi érmet, egy antik-gyűrűt s ugyanannyi régi pecsétnyomót, Czanik József 38, Gyurinka Antal, r. kath. lelkész 1, Kállai Ferencz 1, Kovács Lajos 2 db. régi érmet ajándékozott, Kovács János segédlelkész pedig egy régi kardot, melynek lelhelye, az úgynevezett *sírató* vala. [A „Hon” 1869. évi 187. sz. (esti kiadás)]. Valóban dicsérni és követni való példája a régészet iránti buzgalomnak.

(*A „Magyar Sion”*) szerkesztésétől Knauz Nándor visszalép, és az „Új magyar Sion”-t dr. Frankl Vilmos és dr. Zádori János fogják ezentúl némi változtatásokkal kiadni. Eddig archaeologiai szempontból mindig éber figyelemmel kísértük ezen tudományos, sok könyvészeti és okmánytani kincset tartalmazó füzeteket, és örömmel valljuk be, hogy gyakran volt alkalmunk olvasó-körünknek bemutatni egyházi-régészeti czikkeit. Hiszszük, hogy az új Sion a régiségeknek szintén szívesen fog helyt adni, és a magyar clerust azok őrzésére, megóvására serkenteni. Sok szerencsét és még több olvasót kívánunk az új erővel meginduló vállalatnak!

(*A rákos-csabai*) reformatus templomról azon hírt hozza a „Századok” III. évf. 426. l., hogy részben góth-stylű, és hogy egy hártya-okmány szerint a csehek építették. Nálunk minden régi templom, mihelyt a közönséges mostani alaktól elüt, vagy *vörös barátoké* volt, vagy csehek építették, vagy török mecsetül szolgált. Mikor fog nálunk a műveltebb osztály annyi érdeklődéssel viseltetni régi műemlékeink iránt, hogy az ilyenekhez is némi ismerettel szólhasson? Bámulatos, mennyire vannak e tekintetben a külföldön, hol gyakran a közönséges embereket is halljuk a stylekről s oly kifejezésekkel élni, miszerint azt kell hinnünk, hogy ott az oktatás egy részét a honi műemlékek ismertetése képezi.

(*Velencei érmet*) találtak Nagy-Szöllösön (Ugocsa m.) egy templom körüli ásatáskor, mely a *m.-szigeti* collegium muzeumába kerülvén, meghatározás végett hozzánk küldetett. Az érem előlapján ez áll: † ANDR · C · TAR' DVX, (Andreas Contarenus III. 1369—1382) gyönyörűs keretben, a j. n. térdelő doge kezeiben zászlós lándzsát tart;

előtte B,)(+ · S · MARCVS VENETI, szentfényő j b. n. szárnyas orosz-lán, előlábai közt könyvet tart, szalagos keretben, a külső keret gyöngyös; v. ö. Welzl „Verzeichniss der Münz- und Medaillen-Sammlung“ II. 171. l. 3003. sz.; és Appel III. II. 3934.

(Domokos, fehérvári prépost) breviáriumát Rómer a „Magyar Sion“ VII. évf. I. és II. füzet, 50 és kk. ll. irta le. Kik e díszes kéziratról bővebb tudósítást kívánnak nyerni, azt az említett folyóiratban fel lelhetik. Ugyanott találjuk a királyi eskükereszt hátsó lapjának rajzát, valamint sok fölötté érdekes könyvészeti adatot egyházi kéziratokról és elsőd nyomtatványokról.

(Marienburg), a híres német-vitézrend várának fölvételét Blankenstein berlini építész folytatja, mely vállalatra a porosz kereskedelmi minisztertől segélyben részesül, hogy munkáját több építész tanonczczal befejezhesse.

(CERIALIÉ) bélyeget, mely a hazánkban talált római mécseseken oly gyakran előfordul, olvashatni egy arezzói tálon is, melynek töredéke az ó-budai szeszgyár alapjai ásatása alkalmával a m. n. muzeumba került.

(Pecséttani kérdés). A m. n. muzeum három nyolczszögű rézlapot bír, melyeknek körirata ez: DISSIMILIVM IN FIDA SOCIETAS; a paizsban arczczal egy orosz-lán áll, széttárt előlábaival valami, példányainkon tisztán föl nem ismerhetőt, talán kigyót markol, a sisak fölötti nemesi koronából jobbfelé ágaskodó orosz-lán felső része látható. E mellett ezek állnak: G PP. 1695. Hallom, hogy ezen, alkalmasint a a rézlapokra pénzverdeileg sajtolt pecsétlapból még több példány is létezik hazánkban. Kérjük tehát ilyen rézlapok tulajdonosait, szíveskedjenek velünk közleni, a mit e részben tudnak; e korszaknak fáradhatlan kutatójától pedig, Thaly barátunktól elvárjuk, hogy véleményét olvasóinkkal közleni fogja; mert későbbben ezen érdekes ügy tisztába hozása még több nehézséggel találkozhatnak.

(Köeszközök a Bakonyból.) Azon kögyalúkhöz, melyeket az „Arch. Értesítő“ lapjain említettünk, legújabbán Paminger Károly, pusztaperei (Veszpém m.) erdész úr szívesességéből még 5 darab került. A lelet történetéhez tartozik, hogy ezek egy bojtártól múlt év september havában a pere-nána-técsi határok közt két lábnyira a föld színe alatt, a mező egyik barázdájában találtattak. Köztük feltűnő a három gyalú-forma eszköz, melyeknek hossza 31—35 cent., talapjuk szélessége 2—3.5 cent., magasságuk 4.5—5 cent. közt változik; 4, egyik vésűnek hossza 15 cent., legnagyobb vastagsága 2.8 cent.; felül 2, alul 3 cent. szélességű; (két gyalú ki van csiszolva, a harmadik és ezen vésű csak kinagyolva, és érdes felületű); az 5-dik darab szintén vésű, hossza 13 cent., vastagsága 2.5, szélessége felül 3, alul az élénél 7 centiméternyi. Nagyobb részt agyagpaláknak látszanak lenni ezen eszközök, és szürkés vagy zöldes felületűek.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1870.

II. évfolyam.

Szerkesztő:

Dr. Rómer Flóris.
m. n. muzeum.

14. szám.

Február 15-én.

Bizományos:

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárban.

Középkori miniature-ök és a Corvinának egy eddig ismeretlen maradványa.

(Felolvastatott a m. tud. Akad. nov. 16-kán tartott történettudományi ülésén.)

Midőn magamat Olaszország remek műemlékei tanulmányozására elhatároztam és gazdag, világhírű muzeumainak nemcsak látogatására, hanem arra is, hogy szervezeteikkel, elrendezéseikkel megismerkedjem, s ezzel a hol kell, a m. nemzeti muzeum régiség-osztályában tapasztalataimat érvényesíthessem, vagy teendő összehasonlításokból ennek, felületes fitymálók által gyakran nagyon is alászállított értékehez hozzá szólhassak: föltettem magamban, miként egyúttal a könyvtárak kézirateit is meg fogom vizsgálni, hogy így Corvin-Mátyásnak Simonyi Ernő és Frankl Vilmos barátaim által oly sok áldozattal felkutatott és remekül leírt, minket közelebb érdeklő színezett kézirateit constatáljam és böngészés közt itt-ott talán újjakat is fölfedezzek.

E szándékom egyik főirányától, t. i. hogy a stambuli maradványokat is láthassam, ez alkalommal elmaradtam, mert Olaszország bámulatos műremekei, Flórencz, Róma és Nápoly

nagyszerű muzeumainak csak futólagos áttekintése is annyira igénybe vevék minden időmet, annyira kifáraszták a tudomány iránti figyelmemet, hogy a szabadságidő eltelte és az itthon reám váró teendők halmaza visszatérni késztetett szeretett hazánkba; és ha azt, mi jogosan a mienk, s miről semmi elévülés ürügye alatt sem akarunk lemondani, a stambuli Corvina-féle maradványokat a három százados számkivetés után nem sikerülne megszerezniünk és itthon a m. nemzeti muzeum kézirat-tárában átkutatnom, hogy ezen talán legbecsesebb részt saját szememmel láthassam, jövő tavasszal fogok a Bosporus partjaira lerándulni.

Horvátországon át *Fiuméba* utazván, az első meglepetés *Zágrában* ért, melynek ősrégi domja, a magyar sz. királyok oltáráival, püspöki és báni síremlékeivel, főleg pedig a főegyház kincstárával megérdemli, hogy a régész behatóbb szemlére méltassa.

De sokkal érdekesebb azon latin Missale, melyet Kukuljevics Iván tagtársunk *Clovio Gyula* hírneves kicsidedfestőnek tulajdonít.

„A dom legnagyobb kincsei közé tartozik, ugymond Kukuljevics Iván úr („Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Baudenkmale“ in Wien. 1859. 265. lapon), a zágrábi egyház régi szertartása szerint készült azon misekönyv, mely latin nyelven van írva.

Ha nem csalódnunk, ez a halhatatlan *Clovio Gyula* műve, aki Grizanoban született, és tagadhatlanul a leghíresebb miniatűr festők közé sorolandó. A festő modora és a képek szerkesztése egészen megfelel lelkületének, ízlésének, és Erdődy Simon (1518—1543) zágrábi püspök, címere tanuskodik arról, hogy e mű ép azon időben készült, melyben *Clovio* élt. Lehetséges, hogy *Clovio* 1526 körül, midőn Magyarországon II. Lajos (szerző II. Lászlót említ) udvarában élt, tehát fiatal korában, azon művet hona főegyháza számára írta; mert még a képek is, nevezetesen ezek rajzai bizonyítják, hogy nem azon remek kéztől származnak, mint a milyennel *Clovio* későbbben dolgozott. Azonban a szép színezés, a képek és ékítmények mesterséges összeállításának és díszítésének modora ugyanaz, melyet utóbbi műveiben is észlelünk. Mennyire tudták elődeink e művet becsülni, tanusítja az, hogy *Mikulics Sándor*

püspök (1688—1694) vörös bársonnyal és jól aranyozott ezüst lemezekkel vonatta be.)* E sarkok a horvát szenteket: Jeromost, Imrét, Erzsébetet, István királyt, János, Gosztumil fiát, Salamont, Cájus pápát, mint dalmatiai születésűt, Kazulics Ágost püspököt, Quirint sziszeki püspököt, László királyt, Budimir királyt és Godeslavot tüntetik fel.

Az egész kézirat 280 lapból áll, melyeken számos kisebb képen, továbbá egyes növényeken és virágokon kívül 33 nagyobb ábrázolat látható. Az első, harminczhatodik és negyvenhatodik lapok egy püspök ismeretlen címérével díszítvék, felül t. i. egy oroszlán fele, alúl egy csillag fele.

Ezen kívül 13-szor fordul elő az Erdődi-, s egyszer a horvátországi címér. A többi kép Krisztus életéből vett tárgyakkal foglalkozik; ezenkívül különféle szentek, püspökök, miséző papok, a király udvarával, vadászok és nők fordulnak elő. A lombozatok közt geniuszok, állatok, főleg madarak látszanak. Tréfás tárgyak sem hiányzanak, p. o. a vadászt nyárson süítő nyulak, és más három nyúl, melyek a vadászt üstben főzik, míg az egyik nyúl kutyát visz hátán.

Mind ezen képek és kezdők gazdagon aranyozvák, a színek szépek és élénkek, némely arcz kedves és szép, csak azon kifogásunk lehet, hogy a rajz még több helyen nem annyira szabályos, mint ezt Clovio későbbi művein megszoktuk.

Ezen érdekes, Clovionál sokkal régiebb kézirat első lapja egészen más művésztől származik, mint a könyv zöme, ez pedig legnagyobb meglepetésemre a benne előforduló címér szerint *Dominici prepositi Albensis*-é volt, ugyanazon főpapé, kinek a híres lambachi codex tulajdonául bizonyult, s így festése is inkább: *Opus Francisci de castello itallico de Mediolano*, mint a kinek színei teltebbek vonásai határozottak, míg Clovio képei nem festvék, hanem inkább, mint a XVI-dik századbeli miniatorok szokták, a hártyára lehelvék, legalább olyan Clovio azon imakönyve, melyet a müncheni királyi könyvtárban láttam, s mely a zágrábihoz úgy viszonylik, mint a szellem a nagyon is kifejlett testhez.

*) Ezen ujításért a megboldogultnak csak úgy tartoznánk hálával, ha a régi kötést, mely a birtokosokra nézve bizonyosan igen érdekes adatokat foglalt magában, a főegyház kincstárában megőriztette volna.

Velenczében *Valentinelli* főkönyvtárnok a Marcianában kitűnő előzékenységgel fogadott. Magammal vittem *Simonyi* kéziratát, melylyel midőn az eredetit lapról-lapra összehasonlítottam, igen keveset találtam, a mit hozzá tennem vagy változtatnom kellett volna.

A Cl. VIII. Cod. II. jegyű kézirat, *Mátyás* királynak van ajánlva, és *Antonii Bonfinii Traductio in Architecturam Antonii Verulini* című munkáját tartalmazza. Ezen könyv kétségtelenül a budai könyvtárt díszítette. A király arczképe, ugyanő trónon ülve és négy ló által diadalmenetileg vitetve, több helyen előforduló czimerei, ezek közt *hollója* — igazolják állításomat.

Nevezetesen ezen munka rajzai, — a XV-dik század építészetének hű másai. Kezdve a *lábnyi* mértéktől, melyet a két, hüvelykkel összeállított marok képvisel, az egyszerű, faragatlan fából összetákolt lombos sátoron át igen díszes, gyakran képzelmenyes palotákat tüntet elő. Ezen festmények, úgy látszik, egészen más kéztől erednek, és mesterségre nézve nem érik el azon remek kezdőket és képeket, melyek az esztergomi primási könyvtár fődíszéhez, a nagyszerű Bakacs-féle missalehez hasonlítanak.

A kötés, bár kopott, eredeti. A fatáblák sötét violaszín bársonnyal voltak fődve. Az aranyvágás zsinóros vonalu, nagyobb dülényekkel van díszítve, melyeknek átmetszetei kisebb dülényektől környezvék.

A könyv előszava sokat foglal magában, a mi a *régi Budára* és *Mátyás király* könyvtárára nézve nagy érdekléssel bír.

A második hártya-codex Cl. X. Cod. CCXXXV. jegyű s: *Theobald Antal* „*Caesarum abbreviata Vitae Descriptio*” című munkája.

E könyv kiállítása egyszerűbb a szokottnál, de ez nem teszi gyanussá, mert a valóságos Corvin-codexeknek, melyek még hazánkban fennvannak, nagyobb része vagy inkább mind, az egyszerűbbekhez tartoznak.

Kétségtelen-voltáról tanúskodnak a *hollók*, melyek virágfüzérek tartanak, vagy füzérekben ülnek, valamint a kék mezejű szívpaizs a gyűrűs hollóval, melyet Magyarország pólyái és a cseh oroszán váltogatva környeznek.

A kis 8-ad rétű kézirat disznóbőrbe van kötve; kezdői egyszerűen kékek. A mű eredetileg elég csinos volt, de tulajdonosai igen elpiszkították.

A díszesebb maradványok közé számítandó a Classis XIV. Cod. XXXV-vel jelelt remekmű.

Tartalma: *Martianus Capella de nuptiis Mercurii et Philologiae.*

Alanus de plantu naturae.

Consultus de Rhetorica.

Albaldus de Minutiis.

Hogy a gyönyörű kicsided-festések *Attavantes* kétségtelen művei, kitűnik a hírneves festő keze írásából, mely kék festékekkel írva így hangzik: *Attavantes Floren pinxit*; de az is bizonyosnak látszik, hogy e remekmű csak a királynak, — kinek czímerét gyakran, de mindig kivakarva vagy ismerhetlenségig elmázolva találjuk, — halála után készült el, és más egyén kezébe került, kit a *Mátyásra* emlékeztető gyűrűs *hollók* nem bántottak, miért is ezek *Corvin-voltuk* bizonyságául, a lombozatok közt több helyen fenmaradtak: a farkát rágó sárkánynyal, a homok órával, a hegyes gyémántú gyűrűvel, a vedres kúttal, a hordóval stb. Mátyás király megannyi jelképével.

Capella díszes művének Morelli Jakab, a Marciana könyvtárnoka: *Jacobi Morellii bibliothecae regiae divi Marci Venetiarum custodis bibliotheca manuscripta graeca et latina. Tomus I. Bassani ex Typographia Remondiniana 1802. p. 329—332.* című munkájában érdekes cikket szentel, mely leginkább *Attavantes*-re és működésére vonatkozik.

Barison Miklós, jeles kicsidedfestő, előzékeny tudósítása következtében *Baco Verulamius* és *Silius Italicus* kézíratait is kerestem, minthogy azok *Corvin-codex*eknek tartatnak. Az első mű itt nem létezik és Barison alkalmasint lapsus memoriae-ből helyezé ide; *Valentinelli ai frari* levéltárához utasított, de ottan sem nyerhettem kielégítő feleletet. — *Silius Italicus*-t, melyen a Class. XII. Cod. LXVIII. jegy vagyon, elhozták ugyan, és én láttam e csinos könyvön a flórenczi szalagdísz, a nagy fényes arany kezdőket, mint szintén a ponczozott aranyszegélyt, mi lehetségessé teszi, hogy e könyv Mátyás ki-

rály könyvtárában helyet foglalt; minthogy azonban ezen föl-
tevésnek épen semmi alapját sem találtam, Corvinánk számára
fel sem jegyezhettem.

Ugyanazon *Barison* kalauzolása folytán kerestem föl a
veronai káptalani könyvtárt is. Conte *Giuliani* kanonok és
könyvtári igazgató, szívesen előmutatta könyvtára unicumait,
a IV-dik századtól a XV-dikig és tovább terjedő irott kincseit;
de Corvin-codexekről mit sem tudott. Én azonban régi taktikám-
hoz folyamodtam, és engedélyt kértem, hogy a XIV-dik szá-
zadtól kezdve a XV-diknek végeig terjedő kötéseket kissé né-
zegethessem. Igyekezetemet siker koronázta, mert két hártya-
iratot találtam, melyek egészen flórenczi jellegűek, sőt köté-
sük miatt *Corvin-Mátyás* számára készülteknek bizonyultak.

A CXXXVI. számú, ívrényi codex T · LIVII PATAVI-
NI HISTORIARUM DECAS TERTIA-ját foglalja magában;
a mű szalag-alakú, állatokkal váltakozó flórenczi stilben van
diszítve, kötése pedig egészen egyenlő *Mátyás* király köny-
veivel. T. i. a vörös bőrű táblák aranyozvák, zsinóros czifrá-
zattal, és mint a bécsiek, különféle színű apró bőrlemezek-
kel tarkásvák; középett fölvaltva a magyar pólyás és cseh
oroszlános négyosztályú paizs fordul elő, a korona fölött pedig
az *arany gyűrűs holló* emelkedik. Ugyanazon czímert látjuk a
hátlapon is, melynek felirata a lap felső részén így hangzik:

TIT9 : LIVI9 : DE : SECŪDO : BELLO : PVNICO.

Ezen kötethez hasonló a CXXXVII-dik számu is, azonban
a magyar czímer fölött korona helyett szárnyas angyalfő lebeg.

A két geniusz közti czímert, mely felső felében arany ró-
zsát, alsó felében pedig jobbról balra ferdén álló gerendákat
ábrázol, nem ismerem; ez alkalmasint *Mátyás* király czímere
helyébe halála után festetett.

Kötése hátlapján felül ez áll:

TIT9 : LIVI9 : DE : BELLO : MACEDONICO :

Különben a kötés a CXXXVI-dikével, mint mondtam,
egyenlő. Nevezetesnek tartom még e jegyzetet:

Nota · Hieronymus (vulgo)

„dei Libri“

minio pinxit

Initiales Literas“

Hű másolatok, vagy az eredeti codexek összehasonlítása által constatalni lehetne, vajjon nem léteztek-e ezen miniator-tól a budai könyvtárban egyéb codexek is.

Mantuán és Guastallán át, eltérven a vasuti közlekedéstől Parmába siettem, hogy az ottani könyvtárban őrzött *Corvin-codexet* láthassam. *Pulszky Ferencz* tagtársunktól hallám legelőször ezen hártakönyvet említett. Az emlékezet után följegyzett: *Carraciolus de modo bene vivendi*-t nem találtuk, de a szünnapok daczára is nagyon szíves alkönyvtárnok más kötetet sejdítvén, *Caraffa* (Diomedes) *de institutione vivendi* ad Beatricem Aragoniam, Pannoniae Reginam GG* III. 170. 1654. adá kezembe.

A 17.3 cent. magas és 12 cent. széles, finom hártájú kézirat 41 lapja mind viola és sötétzöld színre van festve; ugyanis az 1-ső és 2-dik füzetke 6 violaszínű lapból áll; a 3-dik 8 viola-, a 4-dik 8 zöld-, az 5-dik 8, a 6-dik 5 ismét violaszínű lapot tartalmaz. Az írás arany és ezüst betűkből áll; kötése újabbkori.

A második levelen kezdődik az ajánlás, melyben COL-ANTONIVS, megköszöni Lentulus Diomedes Carafa-nak, hogy őt olaszul írt munkájának latinra való fordításával megbízta.

A 3-dik levél b)-oldalán ez áll:

DIOME

DIS · CARAFÆ

COMITIS · MAGDALO

NI · DE · INSTITVTIONE ·

VIVENDI · AD · BETRICÆ

ARAGONIAM · PAN

NONIAE · REGI

NAM · PRAE

FATIO · IN

CIPIT · FE

LICI

TE

R

A 4-dik levél kerete aranylombozatu; felül hölgy-menyét, a tisztaság jelképe, fut jobbra, mondatszalogban ez áll: DE CO RVM; jobb oldalon keskeny keretben egy hátulról

tekintett nyitott könyv; baloldalon felül kerek keretben a balra néző *igazság* áll, jobbában karddal, baljában mérleggel, a középső keretben pedig egy nő-alak, mely valami harmonikafélét nyom össze, ezek közt felül arany korona alatt arany vár vagy szikla-forma van, melynek osztályai közt fehér, háromszögű fog-félék látszanak. Ezen symbolumot nem vagyok képes magyarázni. A zenélő nő és egy másik korona alatt arany trónon vagy oltáron égő tűz látszik.

A keret alsó, legszélesebb keretében két geniusz alaku paizstartó közt Beatrix királynő sok osztályú címere fordul elő. Felül jobbra Magyarország pólyás és keresztes címere van; alatta a szélső mezőben kék alapon a gyűrűs holló, a belsőben a cseh oroszlán; balra felül, belülről kifelé, az arany karók vörös mezőben, az Anjou-liliomok, végre a jeruzsálemi kereszt; alul ugyanaz, más rendben. A címertől jobbra kerek keretben oszlopot vivő nőt, az *állhatatosságot*, balra a jobbában kigyót, baljában tükröt tartó nőt, az *okosságot*, látjuk.

A keret egy képet foglal, melyen kerek boltívezet alatt balra a királyné ül sugárkoronával; jobbát a könyvet ajánló felé tartja, baljával a trón támlájára könyököl, lábai vánkoston nyugszanak, alatta ez áll: BEATRIX REGINA. Az ujjatlan zubbonyba öltözött író könyvét térdelve nyújtja át, lábai fölött ezt olvassuk:

DIOMEDES
PERPETVO
FIDELIS .

A C kezdőben a babérkoszorús szerző áll könyvére támaszkodva; ez alatt 5 sor arany írás következik. A kezdők sárgás, bástya-alaku keretek közé foglalva, arany talajon zöldesek vagy világos testszinűek. A 38-dik levél b) lapján a munka e szóval végződik: T · E · Λ · O · Σ; ez alatt ezüst betűkkel olvasható:

Ioannes Marcus Cynicus exscpsit.

Említendő még, hogy az első lapon, mely a kötéshez van ragasztva, tollrajzot látunk, melynek körirata ez:

DIVA · BEATRIX · HVNGARIAE · REGINA ·

Reánk nézve kitűnő értékű ezen könyv azért, mert Beatrix számára íratott. Midőn t. i. Eleonora aragoniai I. Ferdi-

nánd leánya férjhez ment, Diomedes 1472-ben tanácsadót írt; és később, midőn Beatrix Mátyáshoz volt menendő, iránta való hódolatát akará bebizonyítani, és előhaladt kora miatt nem lévén képes őt hosszú útjában követni, tanácsait mintegy kalauzul e könyvecskeben írta meg. Megvolt ezen divat későbbben is, és az akadémiai könyvtár bir egy ilyenféle, gyönyörűen írt instructiót, melyet egy francia nagyúr, Lunati Visconti, Eszterházyhoz menendő leányának szeretete zálogául adott.

Diomedes tanácsai férjes fiatal kir. hölgynek valók. Azon kötelességeken kívül, melyekkel rokonainak tartozik, elmondja szerző, mikép kell magát az országnagyok és a királyi küldöttek irányában viselnie. Tanítja, mit mondjon Rómán átutazván, a pápának, s mit írjon neki későbbben Magyarországból. Tárgyalja a módot, melyen magát férjénél megkedveltetheti, mikép kell alkalmazkodnia, hogy annak hajlamát mindenkorra megnyerje; mily tisztelettel és engedelmességgel kell iránta viseltetnie, stb. Záradékul a házi ügyekről szól és a takarékoságról, szívére kötven, *hogy a magyar szokásokat kövesse, a magyar nyelvet megtanulja, és mindenkit, ki nála kihallgatást kér. kegyes fogadtatásban részesítsen.*

Hogy Carafa ezen tanácsát a királyné lelkesen vette, kitűnik az 1497-ben nyomtatott: *De plurimis claris selectisque mulieribus* című munkából, melynek előszavában állíttatik: hogy Beatrix a *szittya nyelvet* nemcsak értette, hanem folyékonyan beszélt is. És mivel Carafa munkáját Beatrix mátkakorában 1476 előtt írta, a fametszeten pedig, mely a nevezett nyomtatványt megelőzi 1493-dik év áll, Beatrix királyné nyelvtanulási szaka is meg van határozva.

Pater Maria Paciaudi, a pármái könyvtár első igazgatója bizonyosan nem tudta, vajjon ki van-e már adva ezen becses mű, *Malaspina Károly* sem tudott engem erről biztosítani; de mi, ha úgy volna is, kötelességünknek tartjuk, hogy ezen művecske tüzetesen leirassék és jó fordításban a magyar hölgyek díszasztalaira, és az olvasó közönség kezeibe kerüljön.

A könyvtárnokság részéről minden meg fog tétetni, hogy a m. tudom. akadémia netáni megkeresésének eleget tegyen.

Különben a pármái könyvtár helyisége fényes és nagyszerű, és bár tanulók hiányában az egyetemet bezárni készül-

nek, az olvasók száma évenként mégis mintegy 32,000-re rug. Külföldiek közül, minthogy a kiadatlan kéziratok gyérülnek, már kevesebben látogatják.

(Vége követk.)

Műállapotainkról.

III.

.... „A képző-művészet szeretetteljes ápolása, minden igazán művelt emberre nézve a legtisztább szellemi életet nyújtó becsületbeli kötelmek egyike.“

Mily kevés kell ehhez, mily szívesen egyesülnének a művészi erők valamely központ körül, igazolja egyik jeles építész következő levele, melyet in extenso közlök, de, miután az átirat közlésére nincs engedélyem, névtelenül; író különben oly illetékes, a milyen hazánkban kevés van.

„Igen tisztelt úr!

Magyarországon s Erdélyben tett hosszabb utam alatt ijedve tapasztalám, mily rombolást visznek véghez büntetlenül s észrevétlenül építészeti emlékeinken. Tudatlanságból elpusztítják, műremekekben, sajnos, oly szegény hazánk leggyönyörűbb kincseit s fosztják meg ilykép a honi történelmet minden illusztrációtól. Miután pedig érzem, hogy ez építmények védelmére kell valaminek történnie, s tudom, hogy gróf úr azon kevesek egyike, kik szívéből hordják műállapotainkat, bátorkodom kifejteni e rombolás okait, s másrészt elősorolni azon módokat, melyekkel, nézetem szerint, a bajnak elejét lehetne venni.

Építészeti emlékeink lerombolásának fő-oka abban rejlik, hogy azokat nem ismerjük, tehát nem is becsüljük. Valamely építészeti mű értéke azok előtt, kik ezt gyermekkoruk óta látták, kétes; ha aztán megjelenik egyszer valami turista, ki az építményt lerajzolja, akkor az egész község csodálkozik ugyan a különös emberen, ki idejét elharácsolja, de mégis fontolgatni, méltányolni kezdik az emlék becsét, végül büszkének arra, s a tárgy gyakran már ezzel mentve van a pusztulástól.

A legsürgősebb feladat tehát, emlékeinket, melyek alig kutatvák ki, s majd épen nincsenek közölve, lehetőleg rövid idő alatt felvenni, közölni s valamint a tudós világot, úgy a nagy közönséget is felvilágosítani, mily építészeti gyöngyöket mentettünk meg a nagy rombolásból, mit birunk még, mit kelljen megvédenünk.

Arra nézve, miként volnának alapos felvételek gyorsan s kevés költségen eszközölhetők, véleményem a következő: Miután nincs műtanodánk, egyelőre a műegyetemen kellene tanszéket állítani a román-góth-styl számára, ide értve a korábbi renaissanceot is, (mert történelmi építészeti emlékeink mind e stylekben építvék). Az illető tanárnak évenként 1000—1500 frtnyi ösztöndíjak volnának rendelkezése alá bocsátandók, hogy a szünidők alatt a tanítványokkal az országban kirándulásokat tegyen, építészeti emlékeink fel-födözése, részint azok felvétele végett. Ez utazási felvételeket a iskola-év folyamában a tanulók kidolgoznák, s aztán vagy maga az iskola, vagy az akadémia archaeologiai bizottsága közzétehetné. Miután a tanulók dolgozata tanulmánykörükbe vág, tehát díjtalanul történik, hazánk ilykép az (1000—1500 frt) csekély összeg fejében évenként egy jelentékeny, építészeti emlékeit ismertető műnek jutna birtokába. Hogy ez eljárás kivihető s jó sikerre vezetend, mutatja azon eredmény, melyet *Schmidt Frigyes*, bécsi akad. fő építészeti tanácsos, kivívott, ki a fennérített módon tanítványaival hat év alatt az egész monarchiát beutazta. Ugyanő számos ismeretlen építészeti emléket fedezett föl ilykép, s 1000 lapnál több nagy rajzot tőn közzé; mindezt igen csekély államsegélyen.

Nézetem szerint így kellene jó szerével eljárni a műemlékek ismertetése s az ügy érdekében. Ezenkívül sürgető szükség volna, hogy a kormány rendelet által a régi épületeknek előleges bejelentés nélkül leendő lerombolását megtiltsa. Annak meghatározása végett pedig, melyik építményt szabad lebontani, s melyiket kell a honi történelem érdekében fenntartani, egy archaeologiai- s építészeti képzett fő-conservatorra van szükség, kit a kormány felhatalmaz, hogy minden rombolást megszüntessen; a cultus- vagy helyesebben a közlekedési-miniszterium által hivatal volna szervezendő, melynek

tanácsadólag s egyszersmind közbelépőleg kellene működnie, s melynek az emlékszerű építészetet illető, az országban előforduló minden ügy, legyen az restauratio vagy új építkezés, eléje terjesztendő lenne.

Később, a műállapotok fejlődésével, még egy bizottmányt leendő szükséges szervezni, az építészeti emlékek fenntartása végett, melynek a bécsi központi bizottmány bízvást mintául szolgálhatna. Ne tekintse a kormány az ügyet jelentéktelennek, s ne mellőzze; a kor sürget, emlék emlék után dől romba, s ha mi a civilisatiohoz vezető e lépcsőket magunk dúljuk fel, miként jutunk annak magaslatára? Ezen érzelmek nyilvánításával, melyek régóta nyomták szívemet, s melyek önnél viszhangra fognak találni, maradok stb.“

Más oldalról egyik kiváló financia-kapacitásunktól igen érdekes, jeles financia-tervet vettem, arra nézve, miként lehetne legkönnyebben s a nélkül, hogy az országnak tetemes áldozatába kerüljön, az Eszterházy-képtár megvételére szükséges pénzt előteremteni. Ha az itt letett elvek termékeny földbe estek, úgy e tervet szívesen ismertetem következő czikemben.

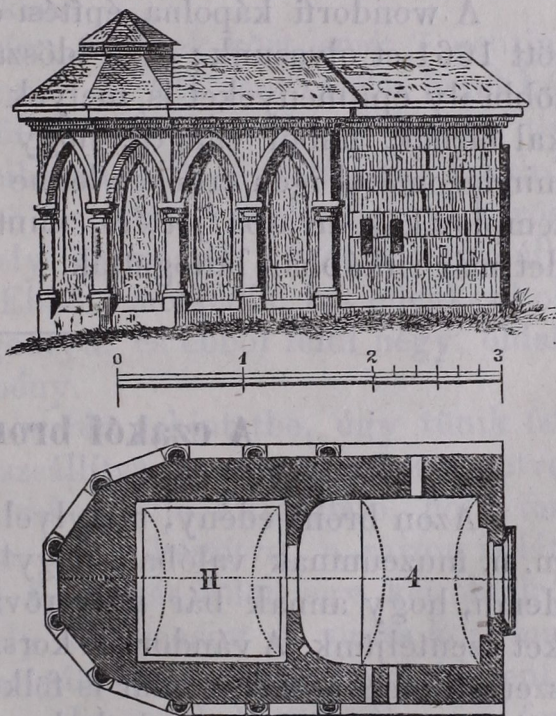
Végül néhány adatot kívánok idézni, azon műérdeklésre vonatkozólag, mely eddig nálunk jelentkezett; számokat idézek, a morált kiki vonja le magának. A képző művészeti társulat azon kiállításokon kívül, melyeket magyar művészek műveiből rendez, s melyek kisorsolással vannak összekötve, három rendkívüli kiállítást szervezett. Az első 1866. június végétől szeptemberig. 2. Egy történelmi kiállítást, az országban szétszórta különféle múkincsekből, három sorozatban, 1867. márcziustól júniusig. 3. Matejko képét, mely király ő Felsége tulajdona, 1868. július és augusztus hónapokban. Az első kiállítás tiszta jövedelme, a költségek, (jegyzék, szolgál stb.) levonása után, 15, mondd tizenöt krajczár volt. A második, három sorozatu, bizonyynyal igen érdekes és a koronázással összeesett kiállításnál, az első és második seriesben összesen 1790, a harmadikban 744 belépti jegy kelt el. Miután a kiadások tetemesek voltak, szekrényeket is szereztek, a catalogoknál még hiánylat is jelenkezett, ennélfogva a jövedelem nem is érdemel említést, számokkal nem is igen mutatható ki egész

pontossággal, miután a kiadásokat az egyes tagok viselték, s így pár száz frt többlet alakult. A harmadiknál (Matejko képe) a jegyzékek 1 frt 80 krt., a jegyek ellenben, a költségek levonása után szintén csak 80 s néhány frtot jövedelmeztek. Szomorú adatok, melyek egyébként csupán akkor fognak megváltozni, ha általánosabb műértelem fejlik ki nálunk, melylyel az érdekeltség is ébredni fog. Bizonyos „mácenás-ság,” értelem nélkül, nem elég!

Gf. Zichy Ödön.

A zuani (wondorfi) szent sír-kápolna.

Sopron és felső Vas megyének alig van valami régi mű- emléke, melyet *Storno Ferencz* hazánkfia le nem rajzolt volna. Így kaptuk bizottságunk számára *Wondorf* (egy 1296-diki okmány szerint magyarul *Zuan*, l. Codex diplom. patrius II. köt. 21. 24. 30. ll.) templomai rajzait is, és azok közt ama sírkápolnát, (l. 1. ábr.) mely nemcsak a bécsi közép- ponti archaeologiai bizottság XIV-dik kötete CXII-dik lapján közlött *neunkircheni* efféle kápolnához majd egészen hasonlít, hanem melynek párja a *pannonhalmi kálváriahegy* északi dombján is látható, s melyre, mint *Karner*-ra, Stornó-t már régen figyelmeztettem. Perczig sem kételkedem, hogy másutt — ha gyermekkoromból jól emlékszem, talán a *pozsonyi kálvárián* is, — szintén létezik egészen hasonló szent sír kápolnák, melyekre

1. ábr.

nem annyira régiségük vagy építészeti díszük, mint inkább keleties sajátságuk miatt figyelmeztetjük olvasóinkat s egyuttal kérjük is, hogy a hazánkban egyébütt fenálló ilyen imolákról tudósítani szíveskedjenek.

Efféle sajátságos jellegű sír-imolák két részből állanak; az *imahely*, mely gyakran ajtó helyett rácsozattal van ellátva dél felé csak egy, észak felé két egymás mellett álló keskeny lőrésidomu ablakkal bir; a keleti, *hátsó rész* egészen sötét záradéka a tizszög feléből áll; keletfelé eső fala aránylag igen vastag, úgy hogy a tizszög majdnem felét elfoglalja. A neunkirchenei kápolnában az oltár a záradék déli oldalán áll, mint-hogy alkalmasint itt volt a *szent sír*. Külsőleg a záradék körül tiz oszlopot látunk, melyek fölött kilencz nyomott csúcsivű vagy egészen egyenes oldalu bolthajtás nyugszik. A párkányzat igen egyszerű és e fölött ismét mint a wondorfinál lapos, kelet felé többszögű tetőzet emelkedik, és alacsony többoldalú födélben végződik; vagy mint a *neunkirchenei*-nél látható, az aránylag magas tető záradéka kúpos, ormát pedig hagymás sisaku fatoronyka koronázza.

A wondorfi kápolna építési évét ismerjük. A bejárat fölött 1661-et olvasunk; ezen időszakra akarjuk visszavezetni a többi ily építményeket is, melyek kálváriáinkon hasonló alakkal birnak, miből világos, hogy nagy régiség nem tűnik ki, mindazonáltal igen érdekes lenne megtudni, mi adott okot ezen templomkák divatba jöttére, minthogy ezen időben a szentföldet már ritkábban látogatták.

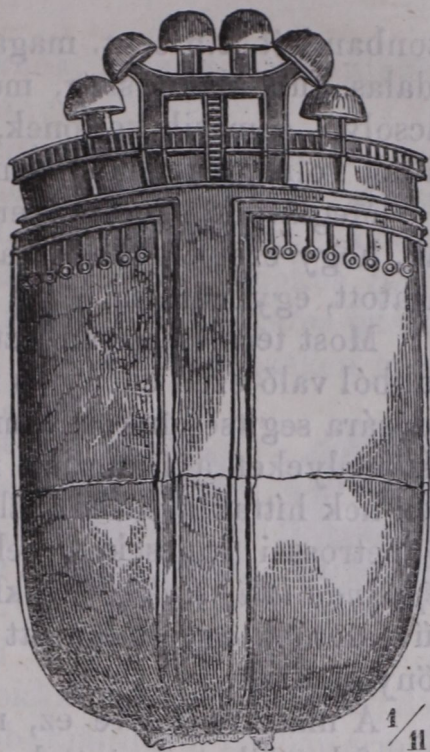
A czakói bronz-edény.

Azon bronz-edény, melylyel *Thurzó Ignác* úr *Körösről* a m. n. muzeumnak valóban nagybecsű ajándékot tett, megérdemli, hogy annak bár mily rövid, de mégis külön álló czikket szenteljünk. A vándorlási korszaknak eddigi tanulmányaink szerinti emez *unicuma* már is fölkelte a külföldiek figyelmét és már kérésekkel folyamodtak hozzánk, hogy azt tudományos publicatiók számára lerajzoltassuk.

A nagyszerű edénynek — mely majdnem fordított harangidomu, — (l. 2. ábr.) magassága 66 centim., felső átmérője 46 centim., körülete pedig 1 méter és 38 centim., alul tojásdadon végződik, hol a régi lábnak csak érdes nyomai maradtak fenn.

Az edény $\frac{3}{5}$ -e ép állapotban van, míg $\frac{2}{5}$ -e erőszakos ütések által egy darabban kiütetvén, ilykép nem csak felső szélében sértetett meg, a mennyiben t. i. 7 centiméternyi karimájától megfosztatott, hanem fogantyúja is letöretett.

Rajzunk az edény épebb részét tünteti elő, s ebből látszik, hogy az egész négy egyenlő, 34 centim. széles, alul kissé összehajló mezővel van ékesítve, melyek közt ismét 7 centim. széles szalagok maradnak fenn. A két cent. széles keret két centiméternyire kiálló szijból áll, és felső díszül kétszer tiz, kétszer pedig 11 (a rajzon hibásan csak 8-at látunk) fonalról függő karikát mutat. A felső karimát 3 centiméternyi köröskörül futó szalag képezi, mely egymástól 1.5 cent.-nyire álló rovátkákkal van ékesítve. Ebből emelkedik, két ellenkező oldalon, a középett osztott fogantyú, és ebből felül négy, oldalt egy-egy gombaszerű díszítmény.

2. ábr.

Az edény sima részeit vevén tekintetbe, úgy tűnik fel, hogy ez több részből van összeállítva, és nem egyszerre öntve. A hengeres résznek a monoruhhoz való forrasztása, hol a forrasztási vonalak reszelővel vannak kikészítve, a rajzon is látható. A töredék részen ezen forrasztás fölött egy két oldalról lealapált szöget látunk, mely alkalmasint az öntés közt maradt lyuknak befogására szolgált. A belül 8, kívül 12 cent.-nyi fenék, mintha csak lapos dugasz helyett volna reá forrasztva. Lábban végződött-e, alig lehet sejteni, fennmaradt

azonban két, 2.5 cent. magas, 5 cent. széles külön álló, három-oldalas gúla-alaku szeg, melyek a fenékre reá vannak kalapácsolva. A másik kettőnek, melyek a lábak kiegészítéseül szolgáltak volna, a fenéken semmi nyoma.

Meglátjuk, fog-e sikerülni valamelyik pesti kolompárosnak, hogy ezen érdekes darabot, mely már századok előtt összezuzatott, egybeállítsa.

Most természetesen azt kérdezik olvasóink, melyik korszakból való ezen edény és mire szolgált? Az első kérdés megoldására segítségünkül vannak azon diszítmények, főleg fibulák, melyeket a francziák maguknak tulajdonítván, merovingien-nek híttak a párisi kiállítás előtt; de ottan látván a bakodi és petrossai kincseket, belátták, hogy a mi elnevezésünk — *népvándorlási szak* — sokkal correctebb, mivel ugyanazon művészetnek egyáltalán ott találjuk nyomait, merre a góthok előnyomultak.

A másakra nézve ez, mindenesetre olyan edény, melyben folyadékot tartottak, talán borkeverésre szolgált, mert bár fenekén szenes foltok látszanak, még sem lehetett rendeltetése, hogy eredetileg talán halotti veder gyanánt szolgált volna. Ez ellen tanuskodnak már fogantyúi is. Minden esetre igen nagy hála kötelezne minket a nemeslelkű ajándékozó, ha e leletet velünk körülményesen közlené.

R

Archaeologiai levelek.

XXVI.

. A tudvalevő barbar-érmeket egyik juhász-bojtárom lelte 1868. — a Karancs-hegy aljánál árok-szakadékban, mint ő állította . . . egy elporlott cserép-edényben, melyből csak egy darabkát sem sikerült előkerítenem. A lelet 79 darab nagyobb, 22 kisebb és 7 legkisebb éremből állott.

Noha kétlem, hogy a nálam levő barbar pénzek idejére nézve a régészek valami biztosat tudjanak megalapítani: legyen szabad eddigi tapasztalataim nyomán igénytelen néze-

teim kifejezésével az avatottabbaknak, ha nem is utmutatással szolgálni, de — talán kezére járni. . .

Nekem már volt birtokomban mintegy 9 db. barbár-érem. Ezek nagysága, az ezüst ftos nehézségétől lefelé, változott egész a jelen lelet középső példánya nagyságaig. A legnagyobb és legsúlyosabb példány *Szügyben*, a homokos talajon találtatott, a többi itt, *Lapujtön*, s a közel fekvő *Kutas-pusztán*. A koszorús fő s a sisakos lovag (l. 3. ábr.) mindezekben megle-

hető alakban voltak felismerhetők, sőt némelyeket szépeknek lehetett nevezni; a mostani lelet érmeinek kiállítása azonban oly kezdetleges, hogy az előbb említettek czekhez képest valódi mesterművek. A kisebb érmek már nagyobb technikai

3. ábr.

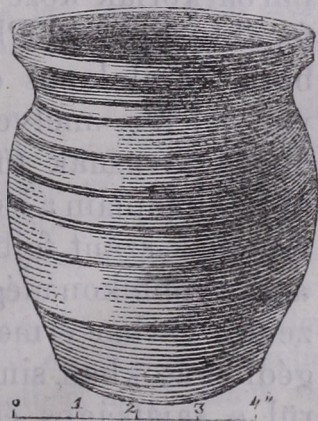
tökélyre mutatnak, noha ezek is sokkal tökéletlenebbek. Azon körülményből, hogy ama csinosabb kiállítású barbár-érmek s e durva öntvények egy helyen találtatnak, az utóbbiaknak sokkal régibb korára lehet következtetni. Én ily durva öntvényű érmekkel sem nem birtam, sem ilyeket gyűjteményekben nem láttam. . . .

Értesültem, hogy *Mocsáry Ödön*, b. *Nyáry Jenő*vel ásatásokat eszközöltek és edényeket találtak. Miféléket? — nem tudom. . . .

Lapujtó.

Szontagh Ferencz.

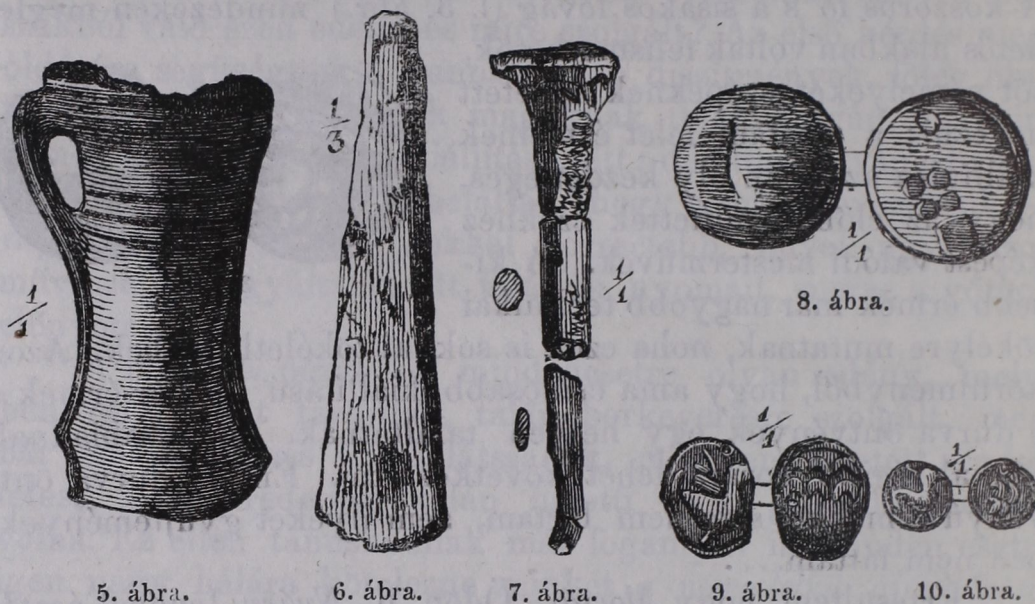
Örömmel értesítjük az olvasó közönséget, hogy nemzeti muzeumunk ts. *Szontagh Ferencz* úrtól igen szép ajándékot kapott, melynek darabjai: egy korongon idomtalanul tapasztott elég vékony *fazék*, (l. 4. ábr.) magassága 15·3 cent., feneke 9·3, szája 13 centim. Szája alatt kissé össze van húzva, és ezen torok alatt legnagyobb öblösségű. Színe fehéres sárga, hasán kigyózó vonal látszik öt sorban, mely valami éles eszközzel van belekarczolva. A másik két edény

4. ábr.

nyakas, füles bögre, melyek fenék nélkül ide-oda inogván, legalul létező kihasasodásuknál csücskök nyomaival birnak. — Négy cseréptöredék felül fogantyú helyett sorban álló csücskökkel bir, és szabálytalanul belekarczott vonalai a biztosabb tartást mozdíták elő.

A bronzeszközök közt említünk egy kacsakaringokba végződő sodrony-fibula-töredéket, egy réz vésőt (l. 6. ábr.) világos

zöld vastag szironnal, egy apró csak 4·5 cent. hosszú *celtet*, (l. 6. ábra.) és egy törött tű maradványait (l. 7. ábra.); ezen adományhoz járul egy lapos, érdes felületű üvegdarab. A lelet fénypontjául azonban az ezüst érmek tekinthetők, melyek a barbarkoriak közé számítandók. Ugyanis a legnagyobb (lásd fenebb) Lelewel Pl. II. 3. számához hasonlít, két kisebb domború darab lapos oldalán különféle golyócskákkal (l. 8. ábr.) van jelelve, melyek a jobb veretűeken a m. n. muzeumban durva lovasnak tűnnek fel. — A két kisebb faj (l. 9. és 10. ábr.) előlapjain a hajzat egyes fodrai láthatók, valamely nagyobb éremnek szánt fejből, hátlapjaikon pedig lovak részei, úgy hogy a nagyobbikon még mintegy IVo betűk is előfordulnak. A muzeumi barbar érmek közt nem találom, de a kezemnél levő segédforrásokban sincsenek. Ezen rajzok közlése után talán sikerül e sajátságos érmek meghatározása!

E g y v e l e g.

(*Schulcz Ferencz*) építész Erdélyben tett utazása alkalmával sok építészeti műkincsnek jöven nyomába, azokat a hazai műtörténelem érdekében közölni kívánja, ha a tud. akadémia archaeologiai bizottsága a művet megbírálván, ennek közzétételét elrendelné. A munka 7 táblát s 60 fametszvényt foglalna magában; a magyarázó szöveg pedig legfőlebb 6 ivre terjedne.

(*Éremtári díjnokok*). A m. vallás- és közoktatási miniszterium meggyőződven, miként a két régiségtári tiszt elégtelen arra, hogy a mindennap gyarapodó tárgyakat rendesen bevezesse, a gyűjteményeket rendezze és még az annyira kívánt okadatolt lajstromokat is készítse, de sok tekintetből szükségesnek látván azt is, hogy az éremtár temérdek anyaga kiválasztassék és leltározassék: a kért három díjnokot, kik az érmészetben annyira gyakorlottak, hogy ezen irányban sikerrel működhetnek, engedélyezte. Ezen korszerű engedély által nemcsak a muzeum nyer, mert így gyűjteménye hamarabb rendbe jön, hanem a tudományosság is, minthogy az illető rendezők, egyszersmind tanárjelöltek, kik az érmészetet az egyetemen hallgatván, a történelem ezen fősegédtudományába gyakorlatilag is bevezettetvén, idővel ugyanannyi szakképzett egyénekül tekinthetők, kik egyéb muzeumok és tanszékek keletkezténél mint az érmészet kész művelői kellő figyelemre számíthatnak.

(*Az Arpád-vér*) érdekében az archaeologiai bizottság részéről *Thán Károly*, egyetemi tanárhoz kérdés tétetett. Ugyanis „*Archaeologiai Értesítő*“-nk I. köt. 62. lapján említetik egy kökoporsó, mely *Német-Csanádon* találtatván, és némi vérfoltokkal lévén ellátva, azon gondolatra adott alkalmat, hogy ezen vörös foltok *Kun-László* király véréből származnak. Minthogy az idétt *Schaffhausen* vegyész, római koponyákban, ősszállatok csontmaradványaiban, a *globules du sang fossiles* konstátálta, azon gondolatra adott alkalmat, miszerint ezen sokkal újabb kökoporsón fennmaradt vörös anyag megvizsgálására *Thán* urat megkérjük. Előleges szóbeli jelentés nyomán közzé tehetjük azt, hogy a vörös ködarabokon látszó foltok *organicus* állománytól, és így vértől nem származnak. Reméljük, hogy a tudós tanár vizsgálatai eredményéről későbbben értesíteni fogja az archaeologiai bizottságot.

(Az „*Ung*“) idei 11-dik lapján olvassuk, hogy *Felső-Domonyán* mintegy 250 darab ezüstpénzt találtak. E pénzek I. *Leopold*-tól és *János* lengyel királytól valók, egy gazda ember udvarán voltak elásva és vízmosás által kerültek a felületre. Igaz, hogy ilyen leletek nem tartoznak a régészet foruma elé, mint azt rendesen értjük, s mennyiben nálunk a régészet az ausztriai ház kezdetével megszűnik; azonban magára az érmészetre, valamint a Magyar- és Lengyelország közti kereskedelmi viszonyok és a divatos pénzforgalom tekintetéből érdekes lenne tudni, hány *Leopold*- és hány *János*-féle érem volt e leletben, milyneműek valának a *Lipótfélék* és melyik bányavárosban verettek, azaz *K B* vagy

N B bélyeggel bírnak-e? Reméljük, hogy a fennebbi tudósítás írója e kérdésekre fog lapunkban válaszolni.

(*Római érem Zemplénben*). Koos Robert urtól a m. n. muzeum egy Domitian-féle ezüst denárt kapott, hátlapján álló Minervával, mely jban villámot tart, bban lándzsát, és 94. évről való. Szécs-Polyánkán a szántóföldön lelték. Bár egyes talált érmekről nem biztos a következtetés, de gyakrabban előforduló esetekben mégis a kárpátok-alji ős nép és a rómaiak közti kereskedelemre szolgálnak némi bizonyítékul.

(*Nagg-Tótfalu*), mint a „*Bihar*“ említi, egy pásztorgyerek nemrég nagy agyagfazékban éremkincset lelt, mely állítólag több ezer 16. és 17. századbéli tallérból állott. A főbiróság csak akkor értesült e leletről, midőn ezt már több izraelita megvette és maguk közt szétosztotta. Halljuk, hogy ezen eljárás ellen törvényes lépések tétettek, talán ennek sikeréről is fogunk valamit hallani. Egyébiránt sajnos, hogy a tudománynak ilyen leletekről semmi haszna, holott épen ily nagyszerű kincsnek együttléte sok tekintetben igen érdekes észleletekre adhatna alkalmat! Meglehet, hogy a szabadelvű törvények és a nép nevelése segíteni fognak ezen, addig az az egy dicsőségünk megmarad, hogy csakugyan sehol annyi kincs nem találtatik, mint nálunk, de szintén sehol sincs oly kevés haszna efféle találmányokból a tudománynak, mint nálunk!

(*Világkiállítás Bécsben*). Lajthán túl régen foglalkoznak már egy Bécsben rendezendő világkiállítás eszméjével; a fel-felmerülő híreket több ízben megeczáfolták, most azonban ismét olvassuk, hogy már az osztrák miniszterium keblében is tárgyalják ez ügyet, s a keresk. miniszter törvényjavaslatot szándékoznék a reichsrath elé terjeszteni, s a kiállítást 1871-re tervezné. Múlt nyáron volt szó egy magyar országos iparműkiállításról; eszmerokonságnál fogva önként felmerül a kérdés, vajjon az ezen, akkor melegen felkarolt ügy élén állók, miért hallgattak oly mélységesen, s a közelebbi tervek hol késnek az éji homályban? A magyar iparműkiállítást aligha valaki jobban kívánja, mint mi, kik az ipar emelése módjairól annyiszor felszólaltunk; de vigyázzunk, hogy a dolgot elhirtelenkedvén, jóhírnevünket jövőre ne kockáztassuk! Ha ezen ügy vezetői egyelőre elhallgattak, van bizonyosan alapos okuk reá; addig csak sűrödjünk, forogjunk és a mennyire lehet emeljünk európai színvonalra műiparunkat; elég lesz nekünk, ha 1875-ben vagy 1880-ban kilépünk a küzdterre, addig, mint hiszem, szemébe fogunk nézhetni a rohanva előre törő európai szomszédoknak; de addig készüljünk, teremtsünk, hogy becsülettel megjelenhessünk a világ arcopagja előtt!

 A második kötet a 15. számmal befejeztetvén, kérjük t. olvasóinkat, méltóztassanak a harmadik kötetre az előfizetést mielőbb megújítani, hogy magunkat a nyomtatandó példányok száma iránt tájékozhatassuk.

A szerkesztő.

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK
KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1870.

15. szám.

II. évfolyam.

Márczius 1-én.

Szerkesztő:

Bizományos:

Dr. Rómer Flóris.
m. n. muzeum.

Aigner Lajos könyvkereskedése
Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött fél- és egész ívnyi számokban jelenik meg. —
Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. —
Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váci utca 18. sz. nemzeti
szálloda) és minden egyéb honi könyvtárusnál.

Középkori miniature-ök és a Corvinának egy eddig ismeretlen maradványa.

(Felolvastatott a m. tud. Akad. nov. 16-kán tartott történettudományi ülésén.)

(Vége).

A *Corvinaféle* díszes kéziratokban egyike a leggazdagab-
baknak a *modenai*, előbb a *ferrarai* hercegek könyvtára. Ezt
Simonyi oly szorgalmasan kikutatta, hogy nekem, főleg az al-
kalmatlan vasárnapon, és szünnapi időszakban csak a consta-
tálás maradt fenn, meggyőződven arról, hogy az újabb kötésű
codexek, jelenleg számra XIII. mind valódi *Corvinianus*-ok,
pedig mind ívrétűek; és nagyon díszes voltukon kívül jól van-
nak fentartva.

Minthogy reánk nézve nem csekély érdekű a könyvtári
krónikának egyik pontja, azt ide mellékelem:

„Il 9. Ottobre 1847. furono per ordine ducale consegnati
al ministro degli affari esteri Marchese Giuseppe Molza due
codici MSS. in pergamena già spettanti a Mattia Corvino re d'
Ungheria, il primo de quali contiene una lettera di S. Gio-
vanni Grisostomo sopra lettera a Timoteo ec.; il secondo altra
lettera di Santo Girolamo sulla lettera ai Gallati ec., onde es-

sere messi a disposizione di S. M. J. per spedirgli alla dieta d' Ungheria."

Minthogy az idő sokkal rövidebb volt, semhogy a kéziratokat átnézhettem volna, a kötéseknek új volta pedig a külső jelvények utáni fürkészést nagyon nehezíti, bíznom kell *Lodi Alajos* alkönyvtárnok szives ígérétében, ki az említett 15 kéziraton kívül még egy eddig nem közlöttel akar meglepni.

Mivel a *modenai* könyvtár Ferrarából átvitetett, gondoltam, hogy talán a minket inkább, mint az olaszokat érdeklő Corvinianusokból egy vagy két példány az eredeti helyen visszamaradt. Azonban kutatásom eredménytelen volt, mert Antonelli főkönyvtárnokkal nem találkozhattam, az alkönyvtárnok pedig magyarázataim daczára sem emlékezett olyan kéziratokra, milyeneket neki szóval Irajzoltam. S így a ferrarai dómnak, a nagyszerű, még ép középkori várkastélynak, az egyetemi római emlékkövek-, és Ariosto lakházának látásán kívül, csak azon vigasztalást vittem magammal, hogy még a *luccai* herczegnél lehetne talán néhány hollós kéziratot találni.

Bolognában sem jártam nagyobb szerencsével mint Ferrarában. A szünnapok alatt itt mindenütt nagyobb akadályokat gördítenek az idegen elé, mint nálunk. Csak nagy bajjal, és személyes tolakodással sikerült a gazdag archaeologiai gyűjteményt, a hirneves egyetem régi épületét, és végre magát a könyvtárt is látnom. Úgy látszik, hogy itt is a rendes, itésetileg kidolgozott jegyzék hiánya nagyon nehezíti a keresést. Van ugyan elég könyv, mely külsőleg is a Corvinianusok jellegével bír, mi igen természetes, mivel a florenczi leirók és miniatorok, valamint a könyvkötők is nem csak Mátyás király, de saját hercegeik és kolostoraik számára is másoltak, s így meg kellett elégednem, hogy dr. Cavaliere Caronti főkönyvtárnok szivességéből még is egy kis folio, 618-al jelzett *Diodorus Siculus*-t láthattam, melyen azonban csak *Beatrix* királyné címere fordul elő Magyarország minden jelvénye nélkül.

Meglehet, hogy hosszabb idő alatt, a könyveket egytől-egyig forgatva, még valamit lehetne találni, de nekem jelenleg arra érkezésem nem volt, miért is quasi re infecta távoztam.

Florenzben a kéziratmásolás és kicsidedfestés hazájában igen sok a gyönyörűen festett codex; ezek támlákra és alattuk

levő deszkákra téve, le vannak lánczolva, míg a legnagyobbakat és talán a világon legszebbeket a főkönyvtárnok dolgozószabájában felállítva vagy üveges támlákon mutatják meg a látogatóknak. Itt a szünnapok semmi különbséget sem tettek, kérésre, nem csak a *Simonyi* által jól leírtakat hozták elő, hanem meg is engedték, hogy a padok egyikébe ülve, egymásután vizsgálhassem a kézirati kincseket.

Azon öt kézirat, melynek többjét Corvin Mátyás példányai után másolták, egy sem bír olyan jelekkel, milyenekkel a budai codexek rendszeren ellátvák, sőt inkább ezeken mind ama symbolumokat látjuk, melyek a Mediceiek kéziratain előfordulnak; így p. o. a SEMPER jelszó, a három strucz toll, a méhsonkoly, az égő tűz; a kék golyót felül és alatta háromszögben elrendezett 6 vörös golyót mutató czímer stb.

A mondat-szalagokban francia devisek foglaltatnak. A czím előtti díszlapon gyakran egy kerek főkeret fordul elő, mely körül a bennfoglalt könyvek száma szerint 5, 6 vagy több kisebb körkeret a részek neveit tünteti elő. Itt sem hiányzanak az arany, szemszórós golyócskák, a fémerek régi császárok arczképeivel, geniuszok gyöngydíszek, ékszerek, harpyák, bronzfejek. stb.

A 84-dik támlán fekvő „Aristotelest“ G. hispanus írta; a 12-diken, 1. szám alatt lelánczoltan, ezt olvassuk:

IOHANNES FRANCISCVS MAR
TIVS GEMINIANVS HOC EPI
STOLARVM DIVI AVGVSTI
NI VOLVMEN ESCRIPSIT.

U. o. a 2-dik számun: hol virágcsokor körül ez áll:
par letve reverdira, az író így jelenti magát:

ALEXANDER WA
ZANVS ES
CRIPSIT

1491.

A XIII-dik támlán fekvő 2-dik kézirat gyönyörű, Attavantes-féle miniatűrökkel, sz. Ágoston „super Psalmos“ könyvét tartalmazza; gyakoriak a hármastollak, SEMPER, gyémántos gyűrűk, virágcsokor, pálma, tűz körül repkedő méhek,

nádszálak, kajdácscsal és: non leset qui non lessayet, vagy: le tenps revient mondattal. Végén ez áll:

Scripto manu Sigismondi de Sigismondis Comitis palatini de Carpo 1491. in Civitate florentia.

Tudjuk, hogy ezen leiró Mátyás király számára is több könyvet másolt.

Sokat kellene még mondanom, ha ezen pompás könyvtár kézíratait, bárcsak felületesen, akarnám ismertetni; egy dolog még is feltűnt, t. i. a főkönyvtárnok figyelmeztetett azon óriási antiphonalékra, melyek közvetlen őrizete alatt állnak, és még Attavantesénél is nagyobb gonddal és ügyességgel festvék. Ezeket DON SILVESTRO és DON LORENZO vallombrosai benzések készítették, kiknek kolostora in via Castellacia állott és jelenleg a Stamperia della Gazzetta Ufficiale műhelyéül szolgál. Mondják, hogy e két jeles barátnak kezei bebalzsamozva templomuk sekrestyájében őriztettek. A kolostor földulatása alkalmával eltűntek, de van remény, hogy napfényre fognak kerülni és halhatatlan műveik mellett a mostani királyi könyvtárban őriztetni.

Az alkönyvtárnok úr észrevevén szorgalmamat, melylyel a Corvinféléket keresem, megigéré, hogy egy valóságos Mátyásféle kézíratról tudósít, a mint az t. i. ismét kezébe fog kerülni.

Rómában három könyvtárban fordultam meg. A *del Gesu* nevezetű jezsuita könyvtárban találtam a *Frankl Vilmos* által röviden ismertetett missalét.

A jezsuiták *Collegium Romanum* bő könyvtárában az igen előzékeny őr, P. Patrizi, nemcsak Cicero munkáit mutatta meg, melyeket 1868-dik év január havában Simonyi könyvtanilag leirt, hanem — *alexandriai sz. Didymus*-nak egy eddig le nem irt, s a sz. lélekről szóló munkájával is nagy örömet szerzett.

De mielőtt ennek leírásához hozzá fognék, szabad legyen a Cicero munkái végén előforduló jegyzetekből a következőt felhoznom:

Summa ergo Vigilantia perscrutanda sunt antiquissima monasteria et ecclesiae Cathedrales in quibus iacent in sterquilinio infinita volumina suis possessoribus ignota et invisae; bár

ne lenne annyira igaz, mily fanyar és igazságos még mai nap is ezen szemrehányás!

De még érdekesebb lesz talán ezen mondat:

In quodam Monasterio *dacie* ex ordine cisterciensium sunt, ut multi affirmant, *X decades T. livij in 5 codicibus antiquissimis et literis longobardis.*

Curandum est summa vigilantia, ut illa praeclara volumina in lucem prodeant.

A legvégső lapon 5 sor írás ki van vakarva; ez bizonynyal e könyv történelméhez tartozott; most csak ez látható:

Α . . . Ι Ι Α (mitia) FATA MIHI és

FRANCIS . . . ; elég talán, hogy egykori tulajdonosa kitudására nyomul szolgáljon.

A 4/f 45 jeggyel bíró ismeretlen codex szép folio hártyakötet. Kettős vonalú kerete karczolván van, egy lapon 32 sor fordul elő, tíz levél egy fogást teszen, mindenik fogás végére irt vezérszóval; a 225. levél eredetileg nem volt számozva.

A 2-dik, hajdan első levél b) lapján, mely nagyon díszes, vörös talapon, arany betűkkel ez áll:

HAEC OPERA

CONTINENTVR IN

HOC VOLVMINE · DIDYMV^s

ALEXANDRINVS DE SPIRIT^v_v

S · KYRILLVS ALESĀDRINV^s

DE APOMPEO PROCLVS

EP^s INĀTALE · Dⁱ : ICAN^{is}

S^cHOL^aSTICⁱ GR^aD^{vs}

A körülfutó keret arany és fehér szalaggal összekötött gyönyörű virágkoszorúból áll, pompás festés. A kereten kívül rózsákból, bogáncs-virágokból stb. font koszorú lebeg, melyet két szirén tart, és szemszórós arany pontokkal végződik. Felül kettős arany keretben, kék mezőben sisakos emberfőt látni, melyet két sphinx tart; majd a balra fordult gyűrűs holló jön elő, ezt a gyémántos gyűrű követi, ismét a clepsydra jön, és a kova az aczéllal, végre az arany kút, — mind ezek kék alapra vannak festve.

A fölötte csinos első díszlap ritkítja párját, és *Attavantes* legjobb festményeivel vetélkedik. Itt is oszlopcsarnokot lá-

tunk, melynek talapzata mythologiai domborművek rajzaival van díszítve; a pilléreken tropaeumok és Mátyás király kez-dője M. A., *Matthias Augustus* látható.

Az oszlopszat közt bíbor köpenyben *Mátyás* király térdel, fején korona van, a fehér gallért szép boglár tartja össze. Kezeit a király, mintegy bámulatot kifejezve, kiterjeszti. A királynak ez egyik legjobb arczképe, melyet valóban érdemes volna hí-ven lemásoltatni. A térdelő uralkodó előtt a hatalom jelképe, az egyenes kard fekszik; szíja fehér. Háta mögött főveg nél-küli, vörösés hajú fiu, és egy idősb férfi áll. A király és a pil-lér előtt olajágát tartó fehér ruhás gyerkőcz áll, jobbja pai-zson nyugszik. A czímer Mátyás királynak a szokásos szív-vértű, négyosztályú címere. A bal pillér mögött *Beatrix* ki-rályné térdel világos kék, aranszegélyű, kezeit félig fedő ru-hában; kezeit összekulcsolja, haja vörösés, egyszerűen hul-lámzó, fején a korona; térdeinél két kifejlett rózsza hever. Mö-götte szép, fátyolos női fő és egy bagolysüvegű banya áll. A megfelelő paizstartó balja *Beatrix*-czímerű paizson nyugszik.

Ez a fő kép, egész környezete gazdagon és a középlaphoz illően van díszítve, úgy, hogy egy hajszálnyi tér sincs, mely üresen maradt volna.

A középső beírott lapon két sötétkék táblán, felül arany betűkkel ez olvasható:

INCIPIT PRAEFATIO · S · HIERO
NYMI IN LIBRO · S · DIDYMI
GRAECI MONACHI ALEXAN
DRINI DE SPIRITU SANCTO ·

Az alsó táblán kezdődik a munka: Dum in babilone uer-saret stb. Az arany lombozatu keret belső terén hátul Florencz városának dómja, harangtornya és baptisteriuma látszik. Elül pedig sz. Jeromos dolgozó szobáját leljük az oroszlánál és egy íróasztalt, melyről a legapróbb kellékek sem hiányzanak.

Meg kell vallanom, hogy valamint szerkesztésre, úgy ki-vitelre nézve alig találtam szebb díszlapot.

A 3-dik levelen díszes környezet közt maga a munka veszi kezdetét. A kezdőben az író szent van ábrázolva, nyílt könyve fölött a sz. lélek lebeg galamb-alakban.

A 37-dik b) lapon:

INCIPIT LIBER PRIMVS ATHANASII DE FIDE · kezdődik; — a 30-dik, 50-dik, 51-dik és 63-dik stb. leveleken az egyes könyveknek díszes kezdete és befejezése szép initialok által jellegeztetik, míg a kisebbek inkább csínosságuk, mint gazdag-voltuknál fogva tűnnek fel.

El akarván kerülni az ismétléseket, csak a szép munka végszavát írom ide:

Scriptum hoc opus per me Sigismundum de Sigismundis Comitem Palatinum Fer³ Anno a natiuitate Domini nri Jesu Christi MCCCCLXXXVIII. die IIII. Decembris videlicet in die Jovis incivitate Florent.

Sokkal bajosabb, mint hittem volna, a vaticani codexekhez juthatni. Mindjárt Rómába jöttömkor kértem *Palomba* lovagot, az osztrák-magyar követségi helyettest, hogy a *muzeum Kircherianum*nak, mely a közönség számára zárva tartatott, látogatását, és a vaticani Corvin-codex tanulmányozását lehetségessé tegye. Az első azonnal sikerült. A másakra nézve Nápolyból való visszajövelemtkor, hol kutatásaim eredmény nélkül maradtak, még egy napot kellett Rómában töltenem.

Monsignor Martinucci, Antonelli bibornok rendeletére, a *Mátyás*-féle nagyszerű breviariumot kiadá a dolgozó-szobába, de azon egy-két óra, melyet áttekintésére szentelhettem, alig volt elégséges arra, hogy e remekművet csak felületesen is átlapozgassam.

E pazarfényű munka elejét, melyet már *Simonyi* a 210. levélig látott, csak futólag néztem át, a többi 387 levelet pedig valamivel nagyobb figyelemmel forgattam. A hat nagyszerű díszlap és a számos, majd egész, majd részletes díszkeretű lap ezen munkát, fényűzésre nézve, első rendű remekművé emelik. Sajnos azonban, hogy e jeles munka nincsen befejezve, sem a budai könyvtárhoz soha sem tartozott. Ez is azon számos kézirat egyike, melyek *Mátyás* király utolsó éveiben irattak és festettek, halála után pedig más nagy uraknak eladattak. Tanuságul szolgál az, hogy a díszlapokon jobbra a Corvin-czímer megvan, az ellenkező lapon pedig XIV. Benedek pápáé van a Corvin-czímer fölé festve. Ugyanezt bizonyítja az is, hogy az egyes lapokon a könyv harmada táján a

czímer és az Attavantes-féle kéziratokban előforduló symbolumok mindinkább gyérülnek, majd ismét félig festett, vagy csak lerajzolt részletek találhatók foglaltványukban, melyek mind azt mutatják, hogy mielőtt a festés befejeztetett, a megrendelő meghalt, a vevő pedig sietségében nem is volt azon, hogy a munka kellőleg elkészüljön.

Ha csak a végszót, mely az 597. levél 2. oszlopa első sorában veszi kezdetét, vennők tekintetbe, akkor ezen pompás mű *Mátyás királyé* volt volna, mivel számára iratott és az írás 1487-ben el is végeztetett, mint e szavak bizonyítják:

Exemplaribus satis fidis Ma-
thie inclyti regis hungarie et boem
mie breuiarij codicem ego martinus
antonius presbyter dei gratia fau-
stissime manu propria scripsi ·

Opus absolutum pridie
klas novembris

Anno salutis · M^o · ccccLxxx vij^o · Azonban a 345. b. lapon, melyen Magyarország czímere van, a pápai czímer által fődve, az ott álló oltár alján ezt olvasom: ANNO DOMINI · M · CCCC · LXXXII, azaz Mátyás király halála után festették ezen lapot, pedig még mennyi a hiány?

Itt ugyanazon eset fordul elő, mint az esztergomi, szintén befejezetlen nagyszerű kéziratban. Az általános czifrázatok egészen iparszerűleg készültek el, a címerek pedig a paizsokba, a symbolumok a keretekbe csak későbbben festettek bele, a megrendelő izlése és talán a reá szánt költség szerint is.

Ha Simonyi ezen adatokat olvashatta volna, bizonyosan nem helyezte volna e díszmű keletkeztét 1471 és 1476 közé, hanem valamint a flórenczieket, úgy ezt is a *kétesek* közé számította volna.

Így tehát midőn egyrészt egy *kétségtelen* codexxal, t. i. a Collegium Romanum *Didymusával* a budai könyvtár lajstromát szaporítom, ugyanazt egy sokkal díszesebb műtől kell megfosztanom.

Szolgáljon ezen eljárás új ösztönül, hogy az efféle kéziratokat mindinkább ítésetileg vizsgáljuk, és a mennyire csak lehet a budai királyi könyvtárról helyes nézetet szerezzünk.

Végre engedje meg a tisztelt akadémia, hogy *Hampel* József, jogász urnak, ezen kutatások alatti utitársamnak, nyilvánosan köszönetet mondhassak azon előzékenysége-, szolgálatkészségeért és szakérdekért, melylyel a szükséges jegyzeteket számomra lemásoló, és engem a codexek constataálásában segített.

A szombathelyi római mécsesen levő cursiv-írás megfejtése.

Az „Archaeologiai Értesítő” 12. számának egyvelegében közreadott római mécses-felirat így olvasandó: INGENVIL{VI}S=*Ingenui Lusi*.*)

Tudnunk kell ugyanis, hogy a római fazekasok bélyegein a figulina tulajdonosának neve rendesen genitivusban fordul elő, mint például — szintén mécseseken: V · IANVARI (Várhely); SEX · AEMILICALLI, ANTRVFI (Torda); C · DESSI (Maros-Portus), vagy ATIMETI (Veczel); FESTI; CAMPILI; MAXIMI (Maros-Portus) stb. Rendesen mondom, mivel nominativusban előjövő fazekas-bélyegek sem ritkák, így: SEXTVS; DRVSVS (Károly-Fehérvár, utóbbi cursiv-iratu); ez esetben azonban a névhez a *fecit* mindig hozzá értendő, mire nézve bizonyítékul néhány oly fazekas-bélyeg szolgálhat, melyeken az ige ki is van fejezve, mint például: IANVARIVS (Torda), APRIOF (Károly-Fehérvár) =

F

Januarius fecit, Aprio fecit.

A szombathelyi mécses felirata tulajdonképen nem bélyeg, mely a nyersagyagműbe benyomatott, hanem folyó (cursiv) írásu karczolat; e körülmény teszi tehát érthetővé, hogy

*) *Ingenullu*-nak már csak azért sem olvasható, mivel az V és L betük közt félremagyarázhatatlanul I betű áll; *Ingenui libertus*-nak pe- azért nem, mivel figulinák tulajdonosaiul libertusokat a római epigraphia — tudtomra legalább — nem ismer; de különben is a libertus szó másként szokott a római felirat-tan tanúsítása szerint rövidítettetni.

figulusunk *Ingenuus Lusius*, előnévének bekarczolása után, mit a kinálkozó tér nagyobb részének elfoglalásával esetlenül eszközölt, kénytelen volt családi nevét ligatura által L}VI{S = *Lusi* megjelölni, mit egy mindkét nevét feltüntető szabályos bélyeg alkotásánál bizonyynyal elkerül vala. Hogy az I nem az S, hanem az V betűvel fonta össze, az a római felirat-véseti szokásban rejlik, mely szoros értelemben vett ligaturát az S betűvel — tán az egy V kivételével — nem igen enged meg. Hogy végül a feliratot csak a végbetűről való visszaugrás által olvashatni helyesen, az a ligatura szükségkép való következménye; az ily esetek azonban a római epigraphiában gyakoriak.

Torma Károly.

Köszönettel veszem érdekes megfejtésedet; az INGENVI bélyegű mécsesek OFC · IN, (o)FFIC · INCe, INCEN, INCE-NVI, OF · INGE, INGEN, OF INGENII, INGENVI, INGE-VVS alakokban Wiesbadenben, Riegelben, Nápoly környékén, Zürichben, Tongresben, Poitiers, Allier, Tours, Jublains lelhelyeken fordulnak elő; INC . . . NVI bélyeget a szombat-helyi muzeumban is találtam, erre nézve nincs is nehézség, a LVSI névre nézve egyelőre elfogadom megfejtésedet gyakorlottságod és tapasztalásod tekintetéből. Mint valami analog dolgot csak LVSANVS, (I)VSA(ti); (I)VSCIO F siglákat találtam a külföldön, nálunk pedig a LVCIVS és LVCI bélyegeket.

F

R.

Régi arany-kapocs.

Stern Löwy mű- és régiség-kereskedése, Pesten, a m. n. muzeum igazgatóságához nem rég arany készletet küldött be, melyet állítólag *Duna-Pataj*on találtak, de sem a hely, sem az idő nincsenek meghatározva. A két, majd egészen ép, áttört aranymű 4·5 cent. hosszú, 4·2 cent. széles és 2·2 cent. magas, egy oldalról nyitott ládácska, melyek felső részén a szép erős horog és a megfelelő s golyókkal ékített gyűrű látszik. E gyenge, az idő viszontagságai alatt behorpasztott készlet va-

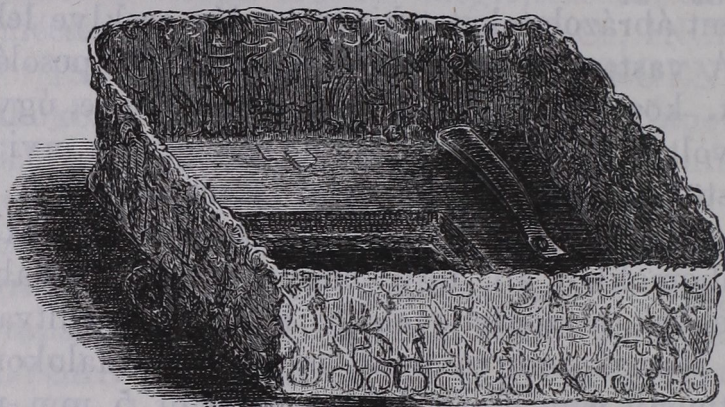
lami ruha- vagy köpeny-csat lehetett. A két összetartozó darab (l. 1. ábr.) szerkezete egyenlő, felső egyenközényeinek

1. ábra.

közepén egy-egy 1·8 cent. hosszú s 1 cent. széles drágakő, vagy a szent ábrázolatokat tekintve, talán ereklye lehetett befoglalva. A vastag arany lemez, melyhez a kapcsolási részek forrasztvák, közepén négyszögűen át van törve, úgy, hogy a kő à jour volt befoglalva, felső kerete pedig 2 mm.-nyi ívezetekből és köztük álló levelekből van szerkesztve. A felső lap többi részletei: a két keret, mely domborodó levelekből, úgynevezett liliomokból áll, úgy, hogy a külső hosszabb oldalai 7, a rövidebbek, a szögletleveleket is hozzá számítva, 6 gömböcskéből állanak, míg a belső megfelelő oldalakon 5 és 4 ilyen díszítmény van. Ezen két, egymástól 5 mm.-nyire eső keret közt ismét 4 és 3, négy mm.-nyi széles, lapos szalagból álló gyűrű van, melyeken három sornyi igen apró ponczozott karikácska látszik. Ezen összekötő tagok alatt a vastagabb lemez fénytelen felső lapja képezi a feneket. Az oldalak kerete két sor gömbből készült, az alsó gömbsor fölött még félkörű keretek látszanak, melyek szélei, valamint lapjai finom, mélyedett pontokkal bírnak. Az egész oldal 2 cent. magas, és három alakból készült, mely folyvást ismételtetik, minthogy ugyanazon poncczal van kiverve. Két gyöngyszalagos, kurtán nyírt haju, szakállatlan férfi szemközt néz, szemeik kerek vonalakból állnak, arczaik semmi nemesebb kifejezést sem mutatnak. A jobbiknak bal keze majdnem a másiknak álláig van felemelve, benne a keresztvirágú jogar, vagy némileg rézsut emelt keresztágu virág. Az arczkifejezés különféle, mi talán

az utánsegítésnek köszönhető. Ezen szemközt néző férfiak közt jobbra-balra egy egész arczczal néző fő ismételtetik, ennek hosszú, zsinórmódorra, vonalakkal ékesített haja két vállán lógg le, a ruházatnak semmi nyoma. Hogy ezen egész oldal egy szalagból készült, onnan tűnik ki, mivel a fejek nagysága, távolsága stb. egészen egyenlő, csak egy helyen, a karika alatt fordul elő a két női fő egymás mellett, lehetne mondani, a bal a jobbikat némileg fődve. Kerestem, mi módon lehetett ezen kapocspár a ruhára varrva, és ime a többször említett vastag lemezen, a két rövidebb oldalon van a két aranyzalagból készült, a szelencze mélyének megfelelő, hurok reá forrasztva, (1. 2. ábr.) ezen kívül semmi lyuk vagy nyílás sincsen, melyen át a kapcsokat meg lehetett volna erősíteni.

2. ábra.

A művészetet, valamint az egészen hanyatló művezetet tekintve perczig sem átalom ezen művet azon korszakba helyezni, melyben a római és görög érmeiken ilyesféle fejek gyönyös zsinórral előfordulnak a Constantinusoktól kezdve, bár vannak, kik a V—VII. századig fölmennek, sőt a XI. század császárai érmeit is példányokul hozzák fel. Itt bajos lesz határozott feleletet adni, mert a hanyatló görög művészet több századon át mintegy megállapodott technikai jártasságában, mely azonban, mint ezen kapcsok is mutatják, a remekkor alakjaitól vajmi meszsze esett, és ugyanazon alakok poncz általi sokszorozásában csak találékonyságáról és szerkesztési képességéről állított ki szegénységi bizonyítványt.

Kivonat

a m. tudom. Akademia archaeologiai bizottságának

1870-iki február 1., a m. n. muzeumban, tartott II. rendes ülésének

jegyzőkönyvéből.

Elnök: Pulszky Ferencz.

Jelenlevők: Henszlmann Imre, Mátray Gábor, Rómer Flóris, Szalay Ágoston, dr. Arányi Lajos b. tt.

8. Előadó kíváncsún látja, hogy az orsz. földtani intézet igazgatósága megkéressék, miszerint kutatásai alkalmával régészeti tárgyakra is szíveskedjék figyelmét kiterjeszteni. — Helyeseltetett.

10. *Varsányi János*, megyei mérnök, „szombathelyi album“-ának bemutatása alkalmával előadó igen előnyösnek jelzé, ha e becses gyűjtemény a muzeumi könyvtár számára megvétetik. — A bizottság felhatalmazá előadót, hogy Varsányi urral e tekintetben érintkezzen.

11. *Henszlmann b. tag* felemlíté, hogy a Bánságban társulat alakult, melynek feladata az *egresi* templomtelek átkutatása; minthogy azonban a kert, melyben az apátság romjai fekszenek, gr. *Szapáry Antal* ő excjaé, szükséges lenne a földbirtokos beegyezését kieszközölni. — A bizottság ez ügyet partolván, gr. Szapáry Antal ő excjánál az engedélyt ki fogja eszközölni.

12. Miután ft. *Lacsny Vincze*, esperes úr, a sz.-istvánbaksai halom ásatásánál *Mester Antal*, mérnök úr, társaságában a régészetnek valóban tetemes szolgálatot tettek, és utóbbi az ásatás folyamát leirván, egy térképpel a bizottsághoz beküldé, mind a fennevezett uraknak, mind a bizottságtól kiküldött művezető, *Hampel József*, jogász úrnak — köszönet szavaztatott.

13. a) *Glatz Theodor*, nagyszebeni fényképész, előadó felszólítására a Bruckenthal-muzeumban őrzött díszes psalterion fényképeit ajánlja; határoztatott, hogy ezen érdekes gyűjtemény a gr. Eszterházy János-féle alaphól megszereztessek.

13. b) Minthogy a m. történelmi-társulat azon díszes rajzokat, melyeket a kolozsvári albizottság az ottani városi toronyokról beküldött, az akad. archaeologiai bizottságnak aján-

dékozta; határozottatott, miszerint e becses ajándékért a m. történelmi-társulathoz köszönő levél intéztessék.

14. Közöltettek a f. év m. havában beküldött levelek:

1. (5.) *Pray* Valér úr a horvátországi műemlékek felvételére *Mekovetz* László, varasdi építész ajánlja; munkapéldányok beküldésére fog felszólíttatni.

2. (6.) *Ebenhöch* Ferencz, esperes, tudósít, hogy a románkori keresztek valószínűleg sikerül a muzeum számára elküldeni; továbbá igéri, hogy bronz-, cserép- és kő-eszközeit a m. n. muzeumnak ajándékozza; minthogy ezen gazdag és sok becses darabból álló gyűjteményt a bizottság saját közleményeiben ismertette, határozottatott, hogy *Ebenhöch* esperes úrnak e nagylelkű szándékáért már egyelőre a legszívesb köszönet tudtul adassék.

3. (9.) A földmivelés-, ipar- és keresk.-miniszterium rendelete a lapszerkesztőségekhez, a reclamatiók ügyében, közöltetik.

4. (10.) *Mester* Antal mérnök úr levele, a hozzákapcsolt rajzzal köszönettel fogadtatván, a jelentés felhasználása előadóra bizatik.

5. (11.) *Hollósy* Flóris kérdést intéz egy bronz-gyűrűkulcsot illetőleg.

6. (15.) *Paur* Iván egy fémer érdekében tudakozódik.

7. (17.) *Medvéssy* Rezső egy műdarabról intéz a bizottsági előadóhoz kérdést.

8. (19.) Dr. *Óváry* Endre az *obsidián*-leletekről tudósítja előadót s egy régészet-kedvelőt ajánl *Meczner* József úrban.

9. (21.) *Ebenhöch* esperes beküldi *Gelbmann* Márton, szomódi lelkes úr felvilágosító levelével a fölötte érdekes románkori keresztek, melyeket *Pihakker* Ferencz, sz.-miklósi lakos, a m. n. muzeumnak illő áron átengedett.

Mind e közlésekért előadó fogja a bizottság elismerését nyilvánítani, valamint a tett kérdésekre felelni.

Pest, 1870. február 2.

Jegyzette

Rómer Flóris.

Archaeologiai levelek.

XXIX.

.... Ime véleményem a *szombathelyi* mécses-feliratról. Igyekszem nemsokára valami bővebbet küldeni lapod számára.*) Régészeti buzgalmadnak s a kivívott sikernek gratulálok; hála az égnek, hogy disciplinánk mívelése emelkedőben van.**)

Deés, január 30. 1870.

Torma Károly.

XXX.

.... *Derecskei* barátunk a *baracsi* castrum talajának forgatását m. november végén megkezdte. A forgatás barázdánként megy, hat munkással, kik naponként rendszeren 40° hosszú árkot ásnek. A munka kezdetén jelen voltam. A munka haladását azóta is megtekintettem.

*) Bizony bizony ránk férne, mert eddig majdnem magam nyögtem és húztam az ígát. Nem is hinnéd, mennyire válnék lapom díszére, ha néha-néha a politikától kipihenve, Clio karjai közé vethetné magát!

**) Barátságos elismerésed új ösztönül szolgál a kitartásra, mert már resteltem, hogy az „*Archaeologiai Értesítő*” kiállítása egész szabad időmet igénybe veszi, és a *Corvina* története, a római védelmi rendszer és harangismém megírására nem marad időm, és a roppant anyaghalmaz feldolgozatlanul hever és talán sohasem fog napvilágot láthatni! Ez egyedüli gyötrelmem és ezenkívül annak meggondolása, hogy — mint mondjátok — életre való lapomnak nem akar több megrendelője lenni! Pedig, hány főiskolánk, könyvtárunk, olvasó-egyletünk van, melyekben néha egy komoly szó is eltérne, mely régiségeink ismeretére, megóvására és műiparunk emelésére az „*Értesítő*”-ben hangoztatik. Erről Ti tegyetek, kiknek ily testületeknél befolyástok vagyon.

Hogy a megrendelt könyvet meg nem kaptad, ne csodáld, én két év óta várok azon uton Párisból egy munkát! Megrendelem a kívántakat és hiszem, hogy két hét alatt kezeid közt lesznek. Kérlek, szólalj fel néha lapomban, hogy legalább egy *erdélyi munkatúr*ssal dicsekedhessem!

A castrum északi felében sokkal több cserép és téglá, itt viszont kődarab került fel. A hetedik árok-sor kezdetén, 3' mélységben, 3' hosszú és 2 $\frac{1}{2}$ ' széles négyszögű mészkövet találtak. Tovább ásván, kerek lyukra akadtak, mely hamuval, juh- s ökör-csonttal, fazék, kancsó és egy terra-sigillata edényfenék töredékével és szénnel volt tele

A cserép-darabok között csak egyet lertünk, TEREN feliratút . . . Néhány rézpénz darabon kívül találtak még egy bronz-lemeztöredéket, 4'' hosszút s 2'' széleset, mely torz emberarcban végződik, laposra nyomott fejjel, pisze orral, duzzadt ajakkal, s egy bronz kézfej felét, marokra fogott négy ujjal; a hüvelyk hiányzik.

A megkezdett 8. ároknál alapfalra jöttek, mely mészcementbe öntött apró kövekből áll. Derecskei . . . úgy sejtí, hogy itt egy 3 és egy 5' hosszú terem nyomába jutott. Beh gyönyörű, szilárd gyurásu egész téglák és cserép- vagy peremes téglatöredékek! . . .

A m. évekbeli szőlőkapálások közben talált mintegy ötven db. rézpénzből, Derecskei barátunk, negyvenet a nagyból megtisztított s ez érmek sokfélesége valóban meglepett. *Augusztus-tól Valentinian-ig* terjednek

Itt küldök egy tolnai bögrét és kancsót. Lerték: *Duna-Földvár*ott a kálvárián aluli, u. n. alsó szőlőhegyen, hol hajdan, nem tudni miféle, klastrom volt, s hol — mint egy öreg vinczellér mondá — több év előtt, talajforgatáskor, nagy kő-táblát s beirt sírfödelet látott, hol a szőlőtalaj 3' mélyen csupa alapkö, mely tájon négy év előtt egy napszámos két drága *füllenget* talált, melyet az itteni aranyműves Eggernek 120 frton adott el; hol két év előtt a számtartó szöllejében két római közönséges urnát leltek. Hallom, több ily cserepet is találtak a napszámosok, de a kemény földbe csákánynyal vágván, összetörték azokat. A m. oktob. elején Bonyhád és Tevel közt 50 db. velencei aranyat leltek a XVII. századból.

Duna-Földvár.

H ö k e Lajos.

Irodalom.

(Fr. Joseph Lauth. *Die geschichtlichen Ergebnisse der Aegyptologie. Vortrag. München 1869. Ára 75 kr.*) E minden tekintetben figyelemre méltó előadást a bajor akademiában Lauth m. évi márcz. 20. tartá s mintegy a tudományos világ háláját akarta az által leróni I. Napoleon emléke iránt, ki száz év előtt születvén, egyptomi hadjárata által, illetőleg az azon alkalommal felfödözött rosettei híres föliratos kő által az Aegyptológiának közvetve mintegy gyámatyjává lön.

E lelet egyidejű volt *Zoëganak* az obeliskokról szóló nagy munkájával, mely az első kísérlet a Sphinx magyarázatára. A napoleoni expeditióban résztvevő tudósok tanulmányaik eredményeit a „*Description de l' Egypte*“ czimű nagy úttörő munkában tették le, s ezen munka tanulmányozása vezeté ifj. *Champolliont* 1822-ben a hieroglyphhek rendszeres magyarázatára. Azóta, midőn az első kísérletek tétettek Franciaországban nagyban felkarolták az új tudományt, *Ch. tanítványai* nagy erőfeszítéssel folytatták nagy mesterük kutatásait; — *angol tudósok* rendre bejárták a Pharaok régi földjét, majd az emlékek tanulmányozása, majd azoknak a British muzeum számára való megszerzése végett; — végre a *németek* közt is támadtak ez irányban kitűnő szakemberek, kik ismeretes alaposággal fejleszték tovább az új tanokat, csak egy Lepsius, Brugsch, Dümichen stb. epochalis munkáira kell utalnunk!

Annyi kitűnő tehetség munkálkodván közre az Aegyptologia kifejlesztésében, természetes, hogy körülbelül 50 éves létének ideje alatt is óriási lépéseket tett ez ország évezredes történetének földerítésére.

Lauth, ki különben maga is szép munkákkal gazdagítja az Aegyptologia irodalmát, Egyptom történetének eddig tisztába hozott pontjait világos átnézetet nyújtó modorban állítja élénk.

A hol szerző nézetei mások véleményétől eltérnek, ott ezt indokolással kíséri; különben L. ezen értekezése is valamint egyik korábbi műve: „*Manetho und der Turiner Königspapyrus*“ világosan feltünteti, hogy bár Manethonak sok hibája van, melyeket a föliratok alapján ki kell igazítani, mégis egyedül

az ő segítségével lehet a most már roppant számra szaporodott emlékeket s föliratokat rendszerbe önteni.

Még azon olvasóinkat is, kik a régészetnek ezen egyik legujabb szülöttjével — az Aeg.-val — nem foglalkoznak szakszerűen, érdekelni fogja e tudomány eddigi főbb eredményeit röviden egybe foglalva megismerhetni; e célra a nevezett értekezés igen alkalmas. Reményljük, hogy néhány év múlva hazai nyelvünkön is birandunk alapos aegyptologiai munkát, mely mindenestre első lesz hazai irodalmunkban; bár nem mondhatni, hogy hazai olvasóink, kik oly csekély mértékben érdeklődnek még a hazai régészet iránt is, annak már most igen nagy szükségét érzik. Addig is ajánljuk L. értekezését olvasóink figyelmébe.

H. J.

(A bécsi régészeti-egylet) jelentés X. kötetének utolsó füzeté megjelent. Hivatalos jelentésein kívül, melyekhez a hainburg-, német-óvár-, petronelli kirándulásról szóló tudósítás van kapcsolva, tartalmát Bécs városának egy nagyon régi alaprajza képezi, mely Albert vagy László királyaink idejéből való, és Pozsony városának a pozsonyi régiségek leírásához csatoltam alaprajzát. Régi tervekre nézve Bécs városa az európai fővárosok között talán legszerencsésebb, és szorgalmas kutatóinak gazdag aratása eléggé mutatja, miképen kellene nekünk is e téren haladnunk, és minden legkevesebbé felötlő papirdarabot is, ha régiségeinkre vonatkozik el- és közzétennünk. Reánk nézve ezen értekezésben érdekes, hogy Weissgerberjeiket *Ircher*-eknek, irhásoknak hitták, hogy Constantia, Béla király leányának tulajdonítják, 1230-ban, *dy himelporrt* nevű kolostoruk alapítását, hogy az első domonkosiakat 1225-ben Magyarországból hitták át, miszerint ottan letelepedjenek; stb. Következik a marti szűz Mária (Maria am Gestade, vagy is redemptoristák) templomának alapos egyedirása, melyhez számos fametszvény van csatolva. Ezt több ausztriai kisebb templom leírása követi; b. Ransonnet jelentése az északi, az az: svéd norvég és dán muzeumokról; tőlem két okmány az aggsbacher karthausiak zárdájáról, melyeket a m. tud. akadémia kézirat-tárában találtam; végre valami a kovácsok műhelyei előtt álló oszlopokról. A rajzon egy ilyen oszlop tetejét látjuk, mely

valóságos magyar embert ábrázol, s melyről közlő úr, *Perger* lovag maga ezt írja: A második — s ez ismét tanuskodik a *Wielandcultus* elterjedtségéről — mint egész tartása mutatja, keletről származik, ez t. i. *Wieland* magyar szabásban, nagy bajuszszal, rövidre metszett hajjal, kerek kalappal, mint azokat hajdan azon gabnahajók orrán láttuk, melyek (Győrből vagy Mosonyból) Bécsbe feljöttek.

Emlékszem, hogy Pozsonyban, a 4 vödrös utczában, a Duna-utczában, a zöldfa hátsó kapuja mellett, de más kovácsműhelyek előtt is álltak ily nagy szakállu, ijesztő arczu *Wieland*-szobrok; ezek újabb időben lassankint mind eltűnnek; pedig kár, hogy egy ős mythos utolsó nyomait is lerontjuk. Kérjük rajztanítóinkat, vagy általán az efféléket becsülni tudó hazánkfiat, ne resteljék az ilyeneknek vagy rajzait, vagy legalább pontos leírását hozzám beküldeni. R.

Egyveleg.

(*Király ö Felsége*) a cs. kir. titkos levéltár számára megvétette *Nagy István* septemvir kézirateit. Így legalább ezek együtt maradnak és általunk is könnyebben lesznek használhatók; de a nagy becsű elsőnyomtatványok, sőt valódi magyar könyvészeti *unicumok* a külföldön fognak szétszórani. Késő bánat! (A „Századok“ nyomán).

(*Nagy Péter*), aradi rajztanár, igen csinos fonott ezüst-gyűrűt ajánlékozott a m. n. muzeumnak (l. „Archaeol. Ért.“ II. 274. l.) Ezen szép példány rajzát mellékelve közöljük, (l. 3. ábr.) főlemlítvén, hogy belső átmérője 2 centim., vastagsága 0.6 centim., s hogy nemzeti muzeumunk gyűjteményében még egy hasonló ezüst-gyűrű fordul elő, melynek azonban átmérője 1.6 cent., míg vastagsága 0.4 cent. és csak 2 huzalból van fonva. A nagyobb nyakgyűrűk szintén találhatók hazánkban s épen Arad és egyéb keleti megyék azok, hol ilyenek gyakrabban előjönnek. Azonban ebből senki se gondolja magát feljogosítva arra, hogy ezen ékességet azonnal hazai műnek és a hunok hagyatékának állítsa, mert ilyen gyűrűk másutt is fordulnak elő, és pedig *arany*-ból; mint a flodden-földi, melyet *Wilson* a skót régiségekről irt munkája, 2. kötete

3. ábra.

497-dik lapján közöl, arany- és ezüsből készültek Angliában stb. is vannak.

(*A Veszprémmegye közönsége*) folyó évi januárhó 10-én tartott közgyűlésén jelen volt bizottmányi tagok tek. *Véghelyi Imre* első alispán honfias ajánlatára szabad akaratú készsége adakozásból megvették a m. n. muzeum számára azon 16 aranyat nyomó, népvándorlás-korbéli arany-csatot, melyet *Molnár János*, kispirítai községbeli lakos, 1869-ben aratás idején saját földjén, kapálás közben talált. A m. n. muzeum igazgatósága ezen becses ajándékot a megyei közönséghez intézett iratban köszönte meg.

(*Czímertani szakülés*). A magyar czímernek tudományos meghatározása tekintetéből a m. történelmi-társulat kiküldött tagjai *Ipolyi Arnold* elnöklete alatt a központi papnöveldeben gyűlést tartottak. A tanácskozmányban részt vettek *Horváth Árpád*, egyetemi tanár, *Nagy Iván*, czímertani alapmunkánk írója, b. *Nyáry Albert*, ugyanezen tan szenvedélyes művelője és *Rómer Flóris*. Azt hiszszük, hogy ez volt honunkban talán az első ily szakülés, mely alatt sok érdekes kérdés került szőnyegre és mely több óra hosszáig tartott. Ámbár e szak újabb időben mint tudomány, nálunk kevés művelőre talált, és a hivatalos közlemények is rendesen csak műkedvelői gyakorlatoknak tekinthetők, mégis hasznos, sőt czélszerű lenne e sok fontos kérdés megoldására vezető szakot felélesztetni, és a mennyiben műemlékeinkkel oly szoros összeköttetésben áll, mindinkább művelni!

(*A régiségosztály*) a m. n. muzeumban, legközelebb igen érdekes darabbal szaporítottatott. E becses ajándék, melyet gr. *Waldstein János*, Felső-Egyiptomban vett: egy 4' magas és 2' széles porphyrt ducz, melynek fölüllete finomul és csinosan vésett hieroglyphékkel van díszítve.

(*A Dissimilium in fida societas*) feliratu pecsétnyomót, melyből három példány van m. n. muzemunkban, leirtuk, és annak megmagyarázására *Thali Kálmán* barátunkat szólítottuk fel; eddig azonban nem nyertünk választ, és bajjal is fogunk nyerni; de megtudtuk azt, hogy *Szalay Agoston* ő mltsága is bir egy egészen hasonló pecsétnyomó példánnyal sok ritkaságot tartalmazó gyűjteményében.

(*Uj obsidian lelhelyképen*) említenünk kell *Bereznát* (Ungm. gyében), honnan dr. *Szabó József*, egyetemi tanár, több igen csinos obsidián-szilánkot kapott, melyek hajdanta késpengékül vagy nyilhegyekül szolgálhattak.

 A második kötet a 15. számmal befejeztetvén, kérjük t. olvasóinkat, méltóztassanak a harmadik kötetre az előfizetést mielőbb megújítani, hogy magunkat a nyomtatandó példányok száma iránt tájékozhasassuk.

A szerkesztő.

Nyomatott az „Athenaeum” nyomdájában. Pesten, 1870.

